

หนังสือไตรเพद्या

พัสติกไตรเทศนา

พระธรรมเทศนา แสดงในเทศกาลเข้าพรรษา ปี พ.ศ. ๒๕๑๗
แสดงที่ลานหินโค้ง เชิงเขาพุทธทอง สวนโมกขพลาราม ไชยา

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพุทธศาสนา ด้วยศรัทธาบริจาค ของท่านบดี

คือคณะทายาทของ พ.ต.หญิงสินเสริม เลขะวณิช, และคุณสุภา วงศ์เสนา

ร่วมกับธรรมทานมูลนิธิ

เป็นการพิมพ์ครั้งแรก ของหนังสือธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๓ ชุดชุมนุมธรรมเทศนา

หมายเลข ๒๕.ง บนพื้นแถบสีเขียว จำนวนพิมพ์ ๑,๕๐๐ เล่ม

พุทธศักราช ๒๕๔๔

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

ธรรมนูญมูลนิธิ สวนโมกข์ ไชยา

จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๔ จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ล่าเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา

พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติขององค์พระพุทโธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย

แม้ฉันตายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วว่าวุสหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเขี่ยไค้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง

ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวันนี้ตสนทนอย่าเล็กแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ

พ.ศ. ๒๕๖๓ สิบเสริม เลขะวณิช-คุณสุภา วงศ์เสนา
: ภาวขัตติ แห่งทนต์สืบเส่มขี้

คนไม่ทท

ทรมานท่านททขบตี ได้ยินบ่อยตามสำเนา
 แก่ทรวัดพิมพ์พิมพ์สื่อธรรมโมฆะภักดิ์แล้ว
 มาในครั้งนี้นั้นเอาตามททคนไม่ทท ทั้งโดย
 ส่วนตัว และในนามของพุทธบริษัททั้งหลาย
 ในขณะนี้เป็นททช่วยเหลือไม่แพ้หลายไม่
 โลกมนุษย์ ๑ ในนามที่โลกนี้คือ ๑๐๐ ททธรรมะ
 เป็นอย่าง ยี่๖.

๑๐๐ ททโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะผู้
 พิมพ์สันติภาพของโลกได้ แต่กลายเป็นเวลาที่
 ยี่๖แย่งชิงกันโดยเอาความดีไว้ข่มและกันเสีย
 มากกว่า. ถ้าสันนิษฐานอยู่เป็นหนึ่งอย่างสุดท้าย
 นี้จะเป็นความดี หรือที่หนึ่งของโลก, แต่ก็มี
 ไม่เป็นที่เข้าใจกัน อย่างเพียบพร้อม; ยี่๖จะตั้ง
 ความเข้าใจกัน และประสานงานกันอีกมาก. กิจ-
 กรรมธรรมโมฆะภักดิ์มีความมุ่งหมายส่วนนี้ เพื่อ
 แก่มีสุขาสอนให้.

ทุกศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นหัวใจ ซึ่ง
 ที่สามารถนำเอามาใช้ได้ ก็จะได้ประโยชน์ทุกทุก
 โลกได้. ททที่เข้าใจโลกมีศาสนา เป็นสิ่งจำเป็น
อย่างหนึ่ง แห่งยุคสมัยนี้. ศาสนาของแต่ละคน
 จะต่างกันไปแต่แก่นแท้ แห่งศาสนาของทุกคน

มีกมลเนิ่นตรงกัน ให้นั่งอยู่ที่; นั่งเป็นทวารก ด้
นิกรจะมาถึงทั้ง ๓ ให้หนีไปมุกธรรมะ แทนทวาร
มุก ๑๗๓๓๓ ด้มีไว้เพื่อ ทวารมณ! ใต้แห่งทวาร
นครภูมิ ด้มีไว้ตรงใจโลก, ไกลไกลอัดแออยู่ด้วย
เหนือ ด้แห่งทวารมณ และวิธีกรรมวิธีใดทวาร
มณ ๑๗๓๓๓ ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก;
การกรรมธรรมนิเทศ ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก;
การกรรมธรรมนิเทศ ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก;
การกรรมธรรมนิเทศ ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก;
การกรรมธรรมนิเทศ ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก;
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก.

ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก

ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก
ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก ด้มีไว้ตรงใจโลก

มีกมลเนิ่นตรงกัน

มีกมลเนิ่นตรงกัน

คำอนุโมทนา

พระสัทธรรมในพุทธศาสนามี ๓ ระดับ คือปริยัติ ปฏิบัติ และ ปฏิเวธ. ปริยัติเหมือนแผนที่บอกทิศทาง; ปฏิบัติคือการเดินทางตามแผนที่; ปฏิเวธคือการถึงจุดหมายปลายทาง เพราะได้เดินทางอย่าง ถูกต้อง. ปริยัติ เป็นเรื่องสำคัญในเบื้องต้น, ถ้าปริยัติไม่ถูกต้อง จะปฏิบัติเท่าไรก็ไม่สำเร็จ; เหมือนแผนที่ที่ไม่ถูก จะทำให้คนที่เดินทางถึงจุดหมายปลายทางไม่ได้. ที่นี้ แม้ปริยัติจะดีจะถูกต้องอย่างไร แต่ขาดการปฏิบัติที่ถูกต้อง ก็ไม่ได้รับผล ใด ๆ เหมือนกัน; ปริยัติจึงเป็น*อาทิกัลยาณัง* - งามในเบื้องต้น, ปฏิบัติเป็น *มัชฌกัลยาณัง* - งามในท่ามกลาง, ปฏิเวธเป็น*ปรีโยสานกัลยาณัง* - งามใน เบื้องปลาย.

การศึกษาหาความรู้ทางธรรมะเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ จัดเป็น อริยทรัพย์อย่างหนึ่งในอริยทรัพย์ ๘ อย่าง คือ พากุสัจจะ ได้แก่การได้ยิน ได้ฟังธรรมะมาก. ธรรมเทศนาในพระราชนิพนธ์ของพระเดชพระคุณ ท่านอาจารย์ พุทธทาสเรื่อง “*ไตรภพต่างๆ*” นับว่าเป็นธรรมเทศนาที่ทรงคุณค่ายิ่ง; เป็น เหมือนแผนที่ บอกทิศทางที่ถูกต้องแก่ผู้สนใจปฏิบัติ เพื่อบรรลุประโยชน์ และความสุขทั้งระดับโลกียะ และระดับโลกุตตระ. ผู้สนใจอ่านหนังสือเล่ม นี้จะมีความรู้ทางธรรมะสำหรับเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี; โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้า*สนใจนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง* ก็จะได้รับผลอย่างแน่นอน โดยไม่ต้องสงสัย.

อาตมาขออนุโมทนา ในกุศลเจตนาของผู้เสียสละเร็วแรงในการ คัดลอกเทปและจัดพิมพ์จัดทำต้นฉบับ จนกระทั่งได้เข้าโรงพิมพ์ พิมพ์ออกมาเป็นหนังสืออย่างสวยงามเรียบร้อย; และขออนุโมทนาในกุศลเจตนา ของ ผู้บริจาคทรัพย์พิมพ์หนังสือเล่มนี้ด้วย.

ท้ายที่สุดนี้ ขอให้ผู้มีกุศลเจตนาที่ดีทั้งหลาย จงเจริญด้วยอายุ วรรณะ
สุขะ พละ ธรรมะของพระพุทธเจ้า แล้วมีความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป ด้วยกันทุก
ท่านทุกคนเทอญ.

ธรรมะ พร เมตตา

พ: อุกฤษฏ์

พระครูภาวนาชัยคุณ
(โพธิ์ จนฺทโร)

สวนโมกขพลาราม ไชยา

คำปรารภ

[เมื่อพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๔๔.]

ธรรมเนียมของพุทธศาสนิกชน เป็นธรรมเนียมที่ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ ได้แสดงไว้ ในระยะเวลาเข้าพรรษา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๑๗, รวม ๑๒ กัณฑ์ และมีมหาปวารณาบทปีนี้ด้วย อีก ๑ ครั้ง; คณะผู้จัดทำหนังสือ ได้ถอดจากแถบบันทึกเสียง จัดทำเป็นต้นฉบับ เรียกกันในหมู่ผู้จัดทำและผู้รู้จักว่า ชุดเทศนา ๓ หรือไตรเทศนา ไตรกถา; ได้ตั้งชื่อหนังสือเล่มนี้ว่า “พัสสิกไตรเทศนา” ซึ่งมีความหมายว่า เป็นเทศนาที่แสดงธรรมเกี่ยวกับธรรมะหมวด ๓ ในฤดูกาลเข้าพรรษา, ใส่ “พัสสิกะ” เข้ามาข้างหน้า เพราะเป็นเทศนาในเทศกาลเข้าพรรษา; เล่มนี้ จัดเข้าเป็นชุดหนังสือธรรมโฆษณ์หมวดที่ ๓ ชุดชุมนุมธรรมเทศนา หมายเลขประจำเล่ม ๒๕.ง บนพื้นแถบสีเขียว ลำดับพิมพ์ออกเล่มที่ ๖๕.

การแสดงธรรมในเทศกาลเข้าพรรษา ของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ มีจำนวนมาก ท่านเทศน์หลายปี, แต่แต่ละปีเทศน์มากครั้งบ้าง น้อยครั้งบ้าง; สำหรับปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ท่านเทศน์ถึง ๑๒ ครั้ง; ได้เลือกปีนี้จัดทำก่อน นอกจากเห็นว่าท่านเทศน์มากครั้ง มีจำนวนพอจะทำเป็นหนังสือธรรมโฆษณ์ได้ ๑ เล่มแล้ว คณะจัดทำยังเห็นว่าองค์แสดงได้เลือกสรรแสดงธรรมที่เป็นหลักสำคัญๆ ของพุทธศาสนา ที่เป็นหมวด ๓ ๆ ไว้ในปีนี้ล้วนๆ มากชื่อธรรมะ เรียกว่าพรรษาปีนี้ท่านเทศน์ชุดหมวดธรรม ๓ ของพุทธศาสนาก็ได้ ซึ่งผู้เฝ้ารอธรรมะควรสนใจและมีไว้ศึกษาเป็นพิเศษทั้งนั้น. คือคำสอนในพุทธศาสนามีหลายหมวด เช่นธรรมหมวด ๒ ธรรมหมวด ๓, ๔, ๕, ๖ เป็นต้น, แต่ละหมวดก็มีมากชื่อธรรมะ. โดยเฉพาะท่านผู้หวังจะศึกษาหลักธรรม ๓ ๆ ที่เป็นหลักๆ อย่างละเอียด กว้างขวาง และลึกซึ้ง สบหลักวิทยาศาสตร์ เช่น รัตนะ ๓, สิกขา ๓, โลกุตตรธรรม ๓, พระไตรลักษณ์, วัฏฏะ ๓,

ภาพ ๓, ตั๊กหา ๓, ทวาร ๓, เหตุ ๓, กรรม ๓, เป็นต้น; **จะศึกษาค้นหาได้จากเล่มพัสติกไตรเทศนานี้ได้เป็นอย่างดี.**

เล่มนี้ ทานบตีผู้รับเป็นเจ้าของภาพพิมพ์ คือคณะทายาทของ พ.ต.หญิง สิ้นเสริม เลขะวณิช และคุณสุภา วงศ์เสนา ผู้เป็นสหายรักของ พ.ต.หญิง สิ้นเสริม เลขะวณิชนั้น, รับเป็นเจ้าของภาพพิมพ์ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม ร่วมกับธรรมทานมูลนิธิ, เพื่ออุทิศนา-ปฏิบัติและมีกัลยาณจิตตภาวะ แต่ พ.ต.หญิงสิ้นเสริม เลขะวณิช เป็นต้น; ธรรมทานมูลนิธิขออนุโมทนาต่อท่านทานบดีที่ได้ร่วมกันเป็นกำลังในการส่งเสริมให้ธรรมะเล่มนี้ ได้แพร่กระจาย เป็นประโยชน์แก่ชาวโลกสืบต่อไป.

ธรรมทานมูลนิธิ

หน้าสวนโมกขพลาราม

๖๘/๑ หมู่ ๖ ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

สารบาญ

พัลลิกไตรเทศนา

	หน้า
๑. ไตรรัตนกถา ..... [ระลึกถึงพระรัตนตรัยให้แจ่มแจ้งก่อนทำกุศลกิจอื่นๆ.]	๑
๒. ไตรสิกขาภคณา ..... [ศิล สมาธิ ปัญญา เป็นที่น่าปรารถนาแก่คนทั้งโลก.]	๒๑
๓. ไตรโลกุตตธรรมมกถา ..... [มรรค ผล นิพพาน เป็นความสำเร็จจากการปฏิบัติในไตรสิกขา.]	๔๖
๔. ไตรลักขณกถา ..... [เห็นพระไตรลักษณ์แจ่มแจ้ง เป็นทางแห่งวิสุทธิ หรือวิโมกข์.]	๖๖
๕. ไตรวิภูฏกถา ..... [รู้แจ้งชัดซึ่งไตรวิภูฏและวิวิภูฏ ข้อมกำจัดหรือทำให้กำจัดทุกข์ได้สิ้นเชิง.]	๙๙
๖. ไตรภวกถา ..... [ภวนิโรธ นิพพาน - คับภพเสียได้เป็นนิพพาน.]	๑๒๕
๗. ไตรตัณหากถา ..... [ตัณหาเกิด ทุกข์เกิด - ตัณหาคับ ทุกข์ดับ.]	๑๕๐
๘. ไตรทวารกถา ..... [ไตรทวารมี - ไม่มี เมื่อมี - ไม่มีปฏิจางสมบูรณ์.]	๑๗๗
๙. ไตรเหตุกถา ..... [หมคเหตุ คือกุศล - อกุศลสิ้นเชิง ต้องหมดไปจนถึงสิ้นอนุสัย - อาสวะ.]	๑๙๗
๑๐. ไตรกัมมกถา ..... [พระอรหันต์ คือท่านผู้หมดกรรมและมูลกรรมโดยประการทั้งปวง.]	๒๑๘
๑๑. ไตรมาสกถา ..... [ออกพรรษาที่ลิกซึ่ง คือออกจากคัฏ - ของกุศด้วยไตรสิกขาธิกะ.]	๒๓๗
๑๒. กัมภีรกุศลพัลลิกนิกขมนกถา ..... [ออกพรรษาอุทวิ (: ทั้งฉลาดและลิกซึ่ง) จะเห็นพระพุทธรเจ้าที่มีอยู่ในตนเองแล้ว.]	๒๖๔
๑๓. ปวารโณวาท ..... [โวาทเนื่องใน “วันสำหรับทำพิธีให้วักกล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้ (: วันปวารณา).]	๒๘๒

(โปรดดูสารบาญละเอียดในหน้าต่อไป)

สารบัญละเอียด พัสติ๊กไตรเทศนา

หน้า

๑. ไตรรัตนกถา.

[ระลึกถึงพระรัตนตรัยให้แจ่มแจ้งก่อนทำกุศลกิจอื่นๆ.]

พระบาลีนิกเขปบทกัณฑ์ไตรรัตนกถา	....	....	....	....	๑
โอกาสของกาลเข้าพรรษา จัดไว้เป็นเวลาสำหรับทำอะไรให้ดีที่สุด	....	....	....	....	๒
เป็นธรรมเนียมของนักบวชทุกศาสนาจะหยุดจำพรรษาไม่ไปในที่ต่าง ๆ	....	....	....	....	๓-๔
ในพรรษาดังใจจะทำให้ดีพิเศษตลอดพรรษาเช่นรักษาศีล ให้ทาน ฯลฯ	....	....	....	....	๔-๕
ไม่ควรปล่อยให้นือยๆ ไปในการทำเป็นพิเศษในกาลเข้าพรรษา	....	....	....	....	๕
ตระเตรียมใจให้เหมาะสมด้วยการนึกถึงรัตนตรัยก่อนทำสิ่งอื่น	....	....	....	....	๖
พระบาลีที่กล่าวถึงพระรัตนตรัย มีอยู่หลายแบบ	....	....	....	....	๖
“นั่งใต้ต้นโพธิ์ คือความฉลาด” ต้องชนะมารแน่	....	....	....	....	๗
พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลผู้สูงสุดในโลก มิว่าจะมองเห็นในลักษณะไหน	....	....	....	....	๘
คุยกันด้วยเรื่องไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นคนไม่เคารพพระพุทธเจ้า	....	....	....	....	๘-๑๐
ผู้เคารพพระพุทธเจ้าอย่างสูงสุด คือผู้ที่จะทำอะไร ต้องนึกถึง	....	....	....	....	
พระพุทธเจ้าก่อน	....	....	....	....	๑๐-๑๑
ผู้นั่งอยู่ “ใต้โคนต้นโพธิ์” คือผู้มีบารมีของพระพุทธเจ้ามาคลุมบนศีรษะ	....	....	....	....	๑๑
ทาง คือพระธรรม เป็นเครื่องทำสันติบทและนำสัตว์ออกจากทุกข์	....	....	....	....	๑๑-๑๒
เคารพพระธรรมจริง คือการทำจิตให้สูงขึ้นๆ ตามลำดับ	....	....	....	....	๑๓
ให้มีธรรมะที่เป็นหนทางเป็นตัว ธรรมะก็จะมาเป็นตัวของจิต	....	....	....	....	๑๔
ผู้มีความหมจดแห่งจิตแล้ว ก็เรียกว่าพระสงฆ์ได้	....	....	....	....	๑๕
คุณนำปรารถนาตามแบบพระอริยเจ้า ได้แก่ ศีล สมาธิ เป็นต้น	....	....	....	....	๑๖

	หน้า
เอาอะไรไปให้ใครแล้วได้บุญ นั่นก็เรียกว่าทักษิณียบุคคลทั้งนั้น	๑๗
ปฏิบัติเพื่อละกิเลส ก็เรียกว่าพระสงฆ์ทั้งนั้น	๑๘
ปฏิบัติอย่างพระพุทธเจ้า ก็เท่ากับปฏิบัติอย่างพระธรรมและพระสงฆ์	๑๙
ทุกคน ควรตั้งต้นการเข้าพรรษา ด้วยการฟื้นฟูศรัทธา - วิริยะ เป็นต้น ให้คล้อยตามพระรัตนตรัย	๒๐

๒. ไตรสิกขาภา.

[คีล สมาธิ ปัญญา เป็นที่น่าปรารถนาแก่คนทั้งโลก.]

พระบาลีนิคมเขปบทของกัณฑ์ที่ ๒ ไตรสิกขาภา	๒๑
มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา พร้อมอยู่ด้วยอริยมรรค จะทำให้มีพระรัตนตรัย	๒๒
พูดถึงตัวจริงของคีล สมาธิ ปัญญา ที่จะสังเกตได้ง่ายๆ ว่ามีอย่างไรตรงไหน	๒๓
คีล สมาธิ ปัญญา คือการปราศจากโทษทางกาย - จิต - ทิฏฐิ ตามลำดับ	๒๔
โทษทางจิต คือจิตไม่ปกติ ไม่น่าดู ไม่สะอาด หาสงบสุขไม่ได้ ฯลฯ	๒๕
ให้ทุกคนระวัง อะไรๆ ขึ้นอยู่กับทิฏฐิ : ผิดก็ผิดหมด, ถูกก็ถูกหมด	๒๖
การมีไตรสิกขาอย่างที่ไม่สำเร็จประโยชน์	๒๖
คีลที่อยู่ในวิสัยทำได้ดี คือตนไม่ติดตนเองได้ ผู้อื่นก็ไม่ติดได้	๒๗
จิตมีโทษมักเป็นไปใน ๓ ทาง แต่ละทางมีฝอยมากที่ออกมาเป็นนิเวรณ ๕	๒๘
ถ้ามีสมาธิจริง ต้องนั่งสังเกตว่า มีรู้สึคนิเวรณตัวไหนอยู่ในจิตบ้าง	๒๙-๓๐
ปัญญาแสนมากมาย มีจุดหนึ่งเดียวคือรู้ถึงขนาดว่าอย่าหลงยึดมั่นสิ่งใด	๓๑
มีคนคิดผิด ว่าแยกทำไตรสิกขาทีละอย่าง ไม่เห็นว่าต้องทำร่วมกัน จึงจะตรงตามจริง	๓๒
ไตรสิกขา แยกทำไม่ได้ ทำอย่างใดก็ต้องมีอีก ๒ อย่างด้วย	๓๒

	หน้า
สมัยโบราณมีการแสดงธรรมในพรรษาเป็นพิเศษกว่าโอกาสอื่น	.... ๖๗
ติ๊กลองหรือระฆังใหญ่เพื่อคนมาจากบ้านตีระฆังเล็ก ๓ ที พระลงมือเทศน์	๖๘
องค์แสดงธรรม วิงวอนผู้ฟัง ให้ช่วยรักษาประเพณีที่ดีเอาไว้	.... ๖๙
พระธรรมเป็นตัวแทน พระพุทธคือผู้ชี้ทาง พระสงฆ์คือผู้เดินทาง	.... ๗๐
ศีล สมาธิ ปัญญา จำเป็นทุกกรณี แก่ผู้จะแก้ปัญหาวชิวัตตน	.... ๗๑
ธรรมชาติสร้างคนมาให้อยู่ในลักษณะมีไตรสิกขา	.... ๗๒
มรรคเป็นการกำจัดศัตรู ผลเป็นการสิ้นศัตรู นิพพานเป็นความเกษม	.... ๗๓
มรรค-ผล-นิพพาน ชั้นสูงหมายถึงกำจัดกิเลส-หมดกิเลส-เยือกเย็นอยู่	.... ๗๔
สามัญญลักษณะ แปลว่า ลักษณะที่เป็นสามัญแก่สังขารทั้งปวง	.... ๗๕
รู้จักพิจารณาสังขารให้เห็นลักษณะตามเป็นจริง เรียกว่าผู้มีปัญญา	.... ๗๕
ความไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงของก้อนหิน “เล็กๆ” จะมองไม่เห็นว่ามีไม่เที่ยง	๗๗
สังขารทั้งหลายไม่อิสระ ต้องมีเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้นมา - เป็นไป	.... ๗๗-๗๘
ใจความสั้นๆ ของอนิจจัง : มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง, เปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัย	๗๙
สังขารแบ่งได้เป็น ๒ พวก : มีใจครอง, ไม่มีใจครอง	.... ๗๙-๘๐
สังขารล้วนไม่เที่ยง อย่าไปโกรธ เสียใจ เป็นทุกข์เมื่อไม่ได้ดั่งใจ	.... ๘๑
คนฉลาดมองเห็นสังขารเปลี่ยนเสมอทั้งใน-นอกตัว จึงไม่มีนิमितหมายมั่น	๘๒
ถ้ามีนิमितเป็นที่จ้องอ มั่นก็ติดอยู่ที่นิमित ไม่บริสุทธฺิได้	
ต้องเห็นอนิจจัง	.... ๘๒-๘๓
สังขารมีอยู่ ๒ อย่าง ทุกข์ก็ต้องแยกเป็น ๒ อย่าง	.... ๘๓
ทุกข์ ทั้งที่เป็นต้องรู้ แปลได้สัก ๔ อย่าง เช่น ทนยาก	.... ๘๔
คำแปลของทุกข์ อย่างที่ ๒ - ๓ คือดูน่าเกลียด, ว่างอย่างน่าเกลียด	.... ๘๕
คำแปลของทุกข์ อย่างที่ ๔ ว่านำมาซึ่งทุกข์แก่ผู้ยึดถือ	.... ๘๖
ตั้งแต่เกิดมาก็รู้สึกผิดยึดถือสังขารร่างกายเป็นเรา - ของเราตลอดเวลา	๘๖-๘๗

	หน้า
ทุกขัง ความหมายที่ ๔ สำคัญที่สุด ไม่ยึดไม่เป็นไร พอยึดก็เป็นทุกขัง	๘๘
เห็นไม่เที่ยงแล้วหลุดพ้นก็มี เห็นทุกขัง-หลุดพ้นก็มี	๘๙
สังขารก็ดี สิ่งมิใช่สังขารก็ดี ล้วนแต่ไม่ควรยึดถือว่าตน	๙๐
ตามหลักพุทธศาสนา สอนให้ถือให้คิดต่อสิ่ง ๒ อย่างนี้เป็นอนัตตา	๙๑
ทั้งเปลี่ยนแปลงและไม่เปลี่ยนแปลง “มี” แต่ไม่ใช่ตน ไม่ควรยึดถือว่าตน	๙๑-๙๒
เรียกว่า ว่าง คือไม่ยึดถือเอากาย - จิตใจ - นิพพาน ว่าเป็นตัวตน	๙๒
หลุดพ้นจริงๆ อย่างมีรากฐานสมบูรณ์ เป็นเรื่องการเห็นอนัตตา	๙๓
คนโบราณยอมรับนิพพานมี ๓ อย่าง ไม่ยึดมั่นได้จาก ๓ ทาง	๙๔
เรื่องไตรลักษณ์ ไม่ใช่เรื่องของคนโง่, คนโง่รู้ไม่ได้	๙๕
ถ้ารู้เรื่องพระไตรลักษณ์ คนเราจะไม่เบียดเบียนกันอย่างเป็นอยู่	๙๖
ธรรมชาติที่เห็นแล้วจะไม่มีเบียดเบียนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น	๙๗
ลักษณะ ๓ ที่เห็นแล้วเชื่อว่าเดินไปตามทางของความบริสุทธิ์ เพื่อลูถึงโลกุตตรธรรมแท้	๙๘

๕. ไตรวิภูฏกถา.

[รู้แจ้งชัดซึ่งไตรวิภูฏและวิวิภูฏ ทำให้กำจัดหรือกำจัดทุกข์ได้สิ้นเชิง.]

บาลีนิกเขปบทของกัมมัทไตรวิภูฏกถา	๙๙
การเดินทาง คือการเดินทางออกจากกองทุกข์	๑๐๐
มรรค คือกำจัดกิเลส ผลคือสิ้นกิเลส นิพพานคือสบายเกษมสุข	๑๐๑
คนโง่ไปยึดถือสิ่งต่างๆ ว่าเป็นของเที่ยง ว่าจะได้ตามใจตัว จึงถูกกัถ	๑๐๒
เพราะรู้เรื่องพระไตรลักษณ์ จึงบรรลุมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑	๑๐๓
ยังเป็นคนธรรมดาอยู่ ก็ไม่พ้นได้จากวิภูฏสงสาร	๑๐๔

	หน้า
ทั้งวิภูฏ์และวิวิภูฏ์ มีอยู่ในชีวิตประจำวันของคนเรา	๑๐๕
การยึดถือไตรวิภูฏ์แบบคร่อมภพชาติ ยังพอมีประโยชน์แก่ผู้ที่ยึด	๑๐๖
“พ่อ” คืออวิชา “แม่” คือตัณหา คลอดคนให้เป็นทุกข์ทั้งนั้น	๑๐๗
ไตรวิภูฏ์เกิดทางอายตนะทั้งหก ทำให้มีอนุสัย - อาสวะมากขึ้น	๑๐๗
จักกิเลสไว้ ๓ ระดับ : ระดับแม่, ระดับลูก, ระดับสะสมไว้	๑๐๘
จะป้องกันกิเลส ต้องนึกถึงอวิชา, ศึกษาไตรลักษณ์, อบรมสติ	๑๐๙
พอโลก - โกรธ - หลงขึ้นมา ให้รู้เถิดว่าเป็นเรื่องวิภูฏะที่ดั้งเดิม	๑๑๐
ขณะผัสสะ มีวิชาแทรกเข้ามา จะทำให้เกิดวิวิภูฏะ ไม่เป็นวิภูฏะ	๑๑๑
อวิชาที่มากเกินไป คือไปเที่ยวโกรธงานโกรธสุนัข	๑๑๒
อย่าเข้าไปเกี่ยวข้องกับ เวลา โอกาส บุคคล สถานที่ที่จะเกิดกิเลส	๑๑๓
หิริโอตตปปะ เป็นเครื่องช่วยให้มีสติมากพอขณะผัสสะ	๑๑๔
ระวัง ให้ชีวิตวันหนึ่งๆ มีแต่วิวิภูฏคามิ, อย่ามีวิภูฏคามิ	๑๑๕
วิภูฏสงสารเกิดที่อายตนะ ตอนผัสสะอะไรด้วยอวิชา	๑๑๖
อย่างน้อยเป็นมโนกรรมที่กิเลสให้ทำ แล้วออกมาเป็นกายกรรม วจีกรรม	๑๑๗
ขาดสติสัมปชัญญะในสิ่งทั้งปวง อวิชาที่ตามตกลงไป จนเกิดทุกข์	๑๑๗
กิเลสโลภะทำให้ตั้งเข้ามา โทสะทำให้ผลักออก	
โมหะทำให้หลงวนเวียน	๑๑๘
ลักษณะของอนุสัย-อาสวะ-สังโยชน์	๑๑๙
กรรมในส่วนที่มาจากกิเลส พระอริยเจ้าไม่เห็นว่าเป็นดี, คนโง่ว่าเป็นดี	๑๒๐
กรรมวิภูฏ์ หมายถึงเฉพาะกรรมที่ทำไปตามอำนาจของกิเลส	๑๒๐
อริยมรรคที่อบรมดีแล้วเป็นกรรมที่จะทำลายกรรมประเภทวิภูฏะ	๑๒๑
วิปากวิภูฏ์ หมายถึงความรู้สึกในรูปเวทนา ๓ ก็ได้ เขาผลที่ปรากฏ	
เจ้ารูปกับกรรม ก็ได้	๑๒๒

หน้า	
สังสารวัฏฏ์หมุนอยู่ในร่างกายที่ยังเป็นๆ, วิวัฏฏะก็อยู่ในนี้	๑๒๓
ความรู้เรื่องไตรลักษณ์ กับวัฏฏะ ต้องรู้ให้เกี่ยวเนื่องกัน	๑๒๔

๖. ไตรภวถา.

[กวนโรโซ นิพพาน - คัมภีร์เสียดังเป็นนิพพาน.]

การวิสังขนาพระธรรมเทศนาก็เพื่อประดับสติปัญญาส่งเสริมสัทธา, วิริยะ ๑๒๕
เลข ๓ เป็นเลขประหลาด มาเป็นชื่อของหลักธรรมในพระศาสนา

และมีความหมายกว้างครอบคลุมหมด ๑๒๖

โลกุตตรธรรม ๓ เป็นการกล่าวรวบยอดหมด รวมไปถึงผลชั้นโลกียะ ๑๒๗

ไตรวัฏฏ์ คือ ภาวะที่เป็นอยู่จริงของบุคคลทุกคน จนกว่าจะเป็นอริยเจ้า ๑๒๘

การตีความของคำบาลี ดีไม่เหมือนกัน แล้วแต่โง่มาก

โง่น้อยหรือไม่โง่ ๑๒๘-๑๒๙

ไม่เข้าใจ หรือตีความหมาย คำที่มีความหมายได้กว้างผิดไป ทำให้เข้าใจ

ความจริงเขวไปได้ ๑๓๐

หลักเดิมๆ แท้จริงของคำว่าภูมิ หมายถึงระดับจิตใจ ไม่ใช่บ้านเมือง ๑๓๑

ความยากลำบากหนักยิ่งขึ้นอีก เกี่ยวกับไตรภพ ไตรโลก ไตรภูมิ ๑๓๑

ภพในภาษาธรรมะได้แก่ “ความเป็น” ที่เป็นอยู่ที่เนื้อตัว

การกระทำเป็นต้น ๑๓๒

ภาษาคนเรียก “บุคคลาธิษฐาน” ภาษาธรรมเรียก “ธรรมาธิษฐาน” ๑๓๓

ทุกคำในโลกนี้ มีความหมายได้เป็น ๒ อย่าง คือ ภาษาวัตถุ ภาษาจิตใจ ๑๓๔

โลก คือ ทุกข์ อยู่ในกายยาวประมาณ ๑ วา ที่ยังมีสัญญา และ ใจ ๑๓๕

พูดถึงโลก ควรระบุดึงความทุกข์ที่มีอยู่ที่เนื้อที่ตัวของคน ๑๓๖

ไตรภูมิ ภาษาคนหมายเอาแผ่นดิน ภาษาธรรมหมายถึงภูมิแห่งจิตใจ

ที่เวียนในวัฏฏะ ๑๓๖-๑๓๗

ตัวอย่างเปรียบเทียบให้รู้จักภูมิ ๓ ส่วนภูมิเหนือภูมิ ๓			
	เป็นโลกุตตรภูมิ	....	.... ๑๓๗
ไตรภูมิ - ภูมิแห่งจิตใจของคนเป็นอย่างไร : กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ			๑๓๘
คนเรานี้กิเลสของเขาเป็นอย่างไร จะเห็นโลกเป็นแต่อย่างนั้น			
คุณคนสนใจกันเบ็ดจะได้แต่กันเบ็ด ไม่สนใจลำไผ่โตๆ	....	....	๑๓๙
จะรู้ธรรมะได้ง่าย ถ้ารู้จักตัวเองมีจิตเช่นไร แล้วรู้ว่าจิตนั้นอยู่ในภูมินั้น			๑๔๐
การจะได้เป็นพระอรหันต์ ถึงโลกุตตรภูมิ			
	ต้องมีจิตอยู่เหนือภูมิทั้ง ๓	....	.... ๑๔๐-๑๔๑
ควรจำหลักใหญ่ไว้ว่า เอาจิตเป็นหลัก รูปธรรมข้างนอกก็จะเปลี่ยน			
	ความหมายไปตามความรู้สึกของจิต	....	๑๔๒
คนมีจิตใจตามวัยในภูมิไหน ก็มีโลกไปตามภูมิในวัยนั้น	....	....	๑๔๓
ดูให้ละเอียดกว่านั้นอีก : จิตเปลี่ยนได้ต่างกรรมโดยสิ่งแวดล้อมไม่ดูกัน			๑๔๓
จิตเปลี่ยนถึงขนาดไม่สนใจกับสิ่งใด สิ่งนั้นมีค่าเท่ากับไม่มี	....	....	๑๔๕
รู้สึกรสการมรรณเป็นของสกปรกได้เมื่อรู้จักทำจิตให้รู้รสสงบ			
	เช่นจากฉาน	....	.... ๑๔๖
ความสงบจากเอารูปเป็นอารมณ์ยังหยาบ เอารูปละเอียดกว่า	....	....	๑๔๖
ภูมิ ๓ ยังอยู่ในวิสัยของอวิชชา จัดเป็นโลกียภูมิอยู่	....	....	๑๔๗
พระอรหันต์ พวกเคียวเท่านั้นที่จะเป็นจอมไตรภพได้	....	....	๑๔๙
ประโยชน์สุดท้ายก่อนจบเทศนาที่ถือเป็นประเพณีปฏิบัติสืบๆกันมานาน			๑๔๙

๗. ไตรัคคหาคถา.

[คัมภีร์เกิด ทุกข์เกิด - คัมภีร์ดับ ทุกข์ดับ.]

พระบาลีนิทเทปบทและคำปรารภเบื้องต้นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ			
ของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุในการแสดงธรรม	....	....	๑๕๐

ค้นหาเป็นเครื่องนำไปสู่ภพ ให้เพลินในภพนั้นๆ จึงเกี่ยวกับภพโดยตรง	๑๕๑
ความอยากมาจากปัญญา ไม่จัดเป็นตัณหา เรียกว่าสังกัปปะ	๑๕๒
สังกัปปะ เอามาใช้สำหรับความต้องการที่ประกอบไปด้วยกรรม	๑๕๓
ตัณหามีหน้าที่ มีกิจ ๒ : หากพบใหม่ - ภาวนาคติ, เพลินในภพนั้น ๆ	
- ตตุร ตตุราภินนุทีนี้	๑๕๔
หลังจากมีตัณหาอย่างใดใน ๓ อย่าง ก็มีภพที่นั่นทันที	๑๕๕
นำไปสู่ภพ เป็นไปเพื่อภพอีกภพหนึ่งๆ ทุกคราวที่มีตัณหา	๑๕๖
ทวารทั้ง ๖ เป็นที่ตั้งเป็นเครื่องช่วยให้เกิดตัณหา หลังจากมีเวทนา	
ด้วยอวิชา	๑๕๗
ตัณหาทำหน้าที่ ให้ได้สิ่งที่อยาก แล้วเพลินยินดีในสิ่งที่อยาก	๑๕๘
กำหนดยินดีพอใจในสิ่งใด ฟังรู้เถิดว่านั่นเป็นอาการตอนหนึ่งของตัณหา	๑๕๘
ความอยากของคนเราโดยสรุปมี ๓ อย่างเท่านั้น	๑๕๙
ไม่มีความอยากไหนใน ๓ อย่างที่มันเย็น จึงควรเกลียดละอายเมื่อมีอยาก	๑๖๐
เจริญสติปัญญาน เพื่อหัดป้องกันไม่ให้ตัณหาเกิด	๑๖๑
คำสรุปความกว้างๆของคำว่าภวตัณหา : อยากคงอยู่,	
อยากเป็นอย่างนั้น-นี้	๑๖๒
ภวตัณหา เนื่องอยู่ด้วยสัตสสตทิวฐิ วิภวตัณหา เนื่องอยู่กับอจเจททิวฐิ	๑๖๓
วิภวตัณหา ไม่เหมือนกับความไม่อยากเป็นนั่น -นี้	
เพราะเห็นไตรลักษณ์	๑๖๓-๑๖๔
พระพุทธเจ้าสอนให้รู้จักตัณหา แล้วทำให้สิ้นไปเสีย	๑๖๕
ตัณหา ๑๐๘ มีอะไรบ้าง ?	๑๖๖
ศึกษาตัณหาให้ละเอียดยิ่งขึ้น : ตัณหาเกิดที่ไหน ? ดับที่ไหน ?	๑๖๗

	หน้า
ที่เกิด ที่ดับของตัณหา เรียกว่าปิยรูปสาตรูป มี ๑๐ กลุ่ม ๖๐ อย่าง	๑๖๘
ปิยรูปสาตรูป กลุ่มที่ ๓ ที่ ๔	๑๖๙
ปิยรูปสาตรูป กลุ่มที่ ๕ - ๖ - ๗	๑๗๐
ปิยรูปสาตรูป กลุ่มที่ ๘ - ๙ - ๑๐	๑๗๑
ตามเป็นอยู่จริงประจำวัน ตัวเราเองวนเวียนอยู่ใน ๓ ตัณหา	๑๗๒
คนที่ฆ่าตัวเองตาย โง่กว่าแรงงานที่ไม่โง่ถึงฆ่าตัวตาย	๑๗๓
มนุษย์ ถ้าดีกว่าแรงงานจริง ต้องละตัณหา ๓ ให้ได้มาก	๑๗๓
จะมีเงิน มีภรรยาสามีไม่ต้องใช้ตัณหาเป็นเครื่องช่วย เป็นต้น นั่นเข้าเขตอริยเจ้า	๑๗๔
กุมตัณหาได้ ไม่เกิดอุปาทาน ก็ไม่เกิดรู้สึกงัว - ของกู	๑๗๕
ประโยชน์สำคัญสุดทำก่อนจบเทศนา ถือเป็นประเพณีปฏิบัติ สืบมาช้านาน	๑๗๖

๘. ไตรทวารกถา.

[ไตรทวารมี - ไม่มี เมื่อมี - ไม่มี ปฏิสงสมบูรณ์ปาบท.]

ธรรมเนียม พิธี ๑ เดียว ที่ผู้แสดงธรรมจะขาดไม่ได้ : ตั้ง นโม ๓ จบ	๑๗๗
วันอุโบสถ วันพระ วันธัมมัสสวณะ ควรทำให้สำเร็จประโยชน์ตาม มุ่งหมายนั้นๆ	๑๗๘
ไตรทวาร - ทวาร ๓ สำหรับออก, ฌัทวาร - ทวาร ๖ สำหรับเข้า	๑๗๙
การจะรักษาทวาร ๓ ให้สุจริตถูกต้อง เนื่องอยู่กับการรู้จักประพฤติ เกี่ยวกับทวารทั้ง ๖	๑๘๐
คำบัญญัติในทางธรรม ทางศาสนา ยืมมาจากคำชาวบ้าน	๑๘๑

	หน้า
ทวารเข้า ๖ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน : ภายนอก ๕, ภายใน ๑	๑๘๒
คูทวารเข้าทั้ง ๖ ให้ละเอียด จะเห็นว่าทั้งภายนอกและภายใน ต้องรู้สึก	
ทางใจอีกที จึงสำเร็จประโยชน์	๑๘๓
สัมผัส ๖ มีหลักเกณฑ์เดียวกัน : ภายใน นอก วิชา	
ทั้ง ๓ อย่างนี้ถึงกัน เป็นสัมผัส	๑๘๔
เวทนาที่มีได้เกิดด้วยวิชา ไม่เป็นทางให้เกิดตัณหา	๑๘๕
กายกรรมวจีกรรมมโนกรรมที่ออกมาทางทวารทั้ง ๓ เป็นเรื่องของวิชา	๑๘๕
เห็นการเวียนว่าย ว่าไม่น่าปรารถนา ต้องมีวิชาตลอดอย่าให้เกิดปรุง	๑๘๖
คูให้ดี : อยาก ที่มาจากเวทนาของวิชา เป็นตัณหา เป็นกิเลส....	๑๘๖
มโนทวารทำหน้าที่ เมื่อปฏิจสงฆุปบาทปรุงมาถึงภพ	
(คือกรรมภพทำหน้าที่)	๑๘๘
พระอริยเจ้าแท้จริง ไม่ต้องการให้มีกรรม ก็ไปตัดตอนกันตั้งแต่มีผัสสะ	
ไม่มีวิชา	๑๘๙
คนเราไม่มีทวาร ๓ ได้ เมื่อไม่รู้สึกรู้เป็นกิเลส ไม่มีการกระทำความ	๑๙๐
ในทางพระพุทธศาสนา ในทางธรรมนี้ ถือว่าทุกอย่างเพิ่งเกิด	๑๙๑
มีกิเลสแล้วจึงจะมีกรรม ฉะนั้นกรรมมิได้มีอยู่ตลอดเวลา	๑๙๑
เรื่องที่เป็นอยู่จริงตลอดเวลา คือเรื่องปฏิจสงฆุปบาท เวียนว่ายอยู่	
ที่ไตรทวาร	๑๙๒
ให้เข้าใจเรื่องทวารว่า จากทวาร ๖ ไปสู่ทวาร ๓ มีลักษณะ	
ปฏิจสงฆุปบาทอยู่	๑๙๔
เราอยู่ด้วยปฏิจสงฆุปบาทเฉพาะเมื่อมีทุกข์, ไม่มีทุกข์ก็เป็น	
อิทัปปิจจตาเฉยๆ	๑๙๔
กลอน ๔ บรรทัด ที่น่าจำ เป็นหลักประพฤติปฏิบัติ	๑๙๕

คำสำคัญสุดท้าย ที่เป็นคำกล่าวจบธรรมเทศนา ๑๕๖

๕. ไตรเหตุกถา.

[หมดเหตุ คือกุศล - อกุศลสิ้นเชิง ต้องหมดไปจนถึงสิ้นอนุสัย - อาสวะ.]

บาลีนิกเขปบทกัณฑ์ที่ ๕ ไตรเหตุกถา	....	....	....	....	....	๑๕๗
เหตุหรือมูล ๓ เป็นเหตุชั้นใน เกี่ยวกันอยู่กับทวาร ออกมาทางทวาร ๓						๑๕๘
ทวารทางฝ่ายจิต สำหรับรับอารมณ์ที่เป็นเหตุให้เกิดกระแสการปรุงแต่ง						๑๕๙
ปรุงแต่งกันทางทวาร ๓ แสดงออกมาเป็นกรรม ๓ กรรม	....	....	....	....	....	๒๐๐
ไตรเหตุทั้ง ๓ มีอนุสัยแฝงติดตามมาอีก ๓	....	....	....	....	....	๒๐๑
“มูล” เล็งถึงรากฐานที่ตั้ง, “เหตุ” เล็งถึงเหตุให้เกิด						
เป็นต้นเหตุโดยตรง	....	....	....	....	....	๒๐๑-๒๐๒
กุศลมูล หรือ อกุศลมูล ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ต้องขจัดออกไป	....	....	....	....	....	๒๐๓
ทั้งอกุศลเหตุ กุศลเหตุ ล้วนยังมีตัวตนอยู่นั้นแหละ	....	....	....	....	....	๒๐๓
เราจะถือว่า อวิชชา ก็ยังเพิ่งเกิด เพิ่งสำแดงออกมา เมื่อมีเรื่อง	....	....	....	....	....	๒๐๔
กุศล อกุศลจะตั้งต้นขึ้นมาเมื่อรับอารมณ์ปรุงเป็นเวทนาแล้วมีอวิชชาอยู่						๒๐๕
กุศลที่แท้จริงต้องไม่เจือด้วยอวิชชา เคยได้ทั้งนรกและสวรรค์	....	....	....	....	....	๒๐๖
ไตรสังสารวัฏฏ์ ก็อยู่ที่อายตนะภายในทั้ง ๖ ออกมาเป็นกรรม ๓	....	....	....	....	....	๒๐๗
ทำอะไรให้เป็นกิริยา จะไม่มีปัญหาอะไร คือทำจุดต้นไม้	....	....	....	....	....	๒๐๘
กินอาหารด้วยกิเลสตัณหา ก็เป็นกรรมและมีผลกรรมตลอดเวลากิน	....	....	....	....	....	๒๐๙
ชาวบ้าน ปัจจเวกขณัม ปัจจัย ๔ คุณภิกษุสามเณร ก็ได้ผลจุดกัน	....	....	....	....	....	๒๑๐
ชี้ เหตุของความทุกข์ ที่โลก โกรธ หลง ดีกว่าชี้ให้ไกลกว่านั้น	....	....	....	....	....	๒๑๑
เกิด โลภะ โกรธะ โมหะ ซ้ำๆ ซากๆ ก็กลายเป็นอนุสัยเพิ่มขึ้นๆ	....	....	....	....	....	๒๑๒
อนุสัย ที่ว่านอนอยู่ในสันดาน อย่าเข้าใจว่านอนอยู่เหมือนตะกอน	....	....	....	....	....	๒๑๓

หน้า

การปฏิบัติธรรมก็เพื่อจะตัดกิเลสโดยตรง และกิเลสประเภทอนุสัย	....	๒๑๔
หมดเหตุสิ้นเชิง ต้องสิ้นทั้งกิเลส และอาสวะ อนุสัย	....	๒๑๕
ก่อนแต่จะเข้าโลง ก็ทำความสิ้นชาติได้ เพราะทำความสิ้นเหตุได้	....	๒๑๖
ตัวไม่ประมาท ก็คืออย่าประมาทต่ออุปกรณ์ของเหตุ มิว่าจะตอน		
เข้ามา กำลังเข้ามา และมีการปรุงแต่งก็มีสติสัมปชัญญะ	....	๒๑๖-๒๑๗
“เอว ก็มีด้วยประการฉะนี้” วลีสุดท้ายของการจบเทศนา	....	๒๑๗

๑๐. ไตรกัมมกถา.

[พระอรหันต์ คือ ท่านผู้หมดกรรม และมูลกรรม โดยประการทั้งปวง.]

บาลีนิกเขปบทกัมมที่ไตรกัมมกถา	....	๒๑๘
กรรม ๓ เรียกชื่อตามชื่อทวาร ๓ ที่เป็นที่แสดงออกของกรรม	....	๒๑๙
กรรม ๓ โดยปริยายที่ไม่ตรงกับที่เคยรู้ๆ กัน	....	๒๑๙
กรรมธรรมชาติสามัญญ หมายถึงกรรมที่เนื่องอยู่ด้วยวิภูฏะ	....	๒๒๐
ดูกรรมให้ดูที่เจตนาจะเป็นกรรมหรือไม่เป็น		
ให้ดูว่ามีเจตนาหรือไม่	....	๒๒๑-๒๒๒
ฆ่าผู้ร้ายตาย จัดเป็นได้ทั้งที่เป็นกรรมและไม่เป็นกรรม	....	๒๒๓
กินยาฆ่าพยาธิตาย จะจัดเป็นกรรมหรือไม่ ขึ้นอยู่ที่เจตนา	....	๒๒๔
เจตนาที่เป็นตัวกรรม มีทั้งอย่างที่เป็นกุศล และ อกุศล	....	๒๒๕
พระอรหันต์ท่านั้น ที่อยู่เหนือกิเลสและกรรมสิ้นเชิงโดยประการทั้งปวง		๒๒๖
อโลกะเป็นต้น แปลว่า “ไม่ใช่โลกะ” “ไม่มีโลกะ” มีความ		
คนละอย่างกัน	....	๒๒๖-๒๒๗
การทำเพื่อให้สิ้น โลก โกรธหลงเรียกว่าเป็นกรรมนอก		
ขอบเขตกรรมทั่วไป	....	๒๒๗-๒๒๘
กุศลกรรม ที่ทำกันอยู่ มีทั้งอย่างมุ่งผลเพื่อวิภูฏะ และ วิวิภูฏะ		๒๒๘-๒๒๙

หน้า

การกระทำของผู้หมดกิลเลส แม้ทำไปด้วยเจตนาที่ไม่ใช่เจตนาที่เป็นกรรม	๒๓๐
มีกิริยา ก็ย่อมมีปฏิภริยาสวนมา แต่ไม่เกี่ยวกับเป็นกรรม - ผลกรรม	๒๓๑
อรหันต์องค์เดียวเมื่อเป็นบุญชนแม้มีเจตนาทำกรรม	
แต่ผลเป็นปฏิภริยาไป	๒๓๑
กรรมไม่ดำไม่ขาวเป็นที่สิ้นกรรมดำ-ขาวไม่เนื่องกับกรรม ๓ ฝ่ายข้างต้น	๒๓๒
ถ้าขึ้นชื่อว่ามิเหตุปัจจัยแล้วต้องมีการปรุงแต่งให้เกิดใหม่ไม่มีสิ้นสุด	๒๓๓
กรรม ๓ กับกรรม ๓ อธิบายไม่เหมือนกัน ระวังจะปนกัน	๒๓๔
กลอนสำหรับใช้เป็นหลัก มีสติสัมปชัญญะในการทำกรรมประจำวัน	๒๓๖
เป็นทุกข์ - นรก, เป็นสุข - สวรรค์, วางจากทั้งสองนี้ - นิพพาน	๒๓๖

๑๑. ไตรมาสกถา.

[ออกพรรษาที่ลึกซึ้ง คือออกจากคัฏ - ของกู ด้วยไตรสิกขาธิกะ.]

บาลีนิกเขปบทกัณท์ไตรมาสกถา	.... ..	๒๓๗
พิจารณาการออกพรรษาและลาสิกขา ของพระเณรที่บวชตามประเพณี		๒๓๘
ความรู้สึกส่วนตัวขององค์แสดงธรรมต่อผู้อยู่ด้วยประจำและผู้อยู่ชั่วคราว		๒๓๙
มีบางคนไปแอบอ้างว่า องค์แสดงฯสอน แต่คำกล่าวนั้นไม่ตรงตาม		
ที่สอนจริง	๒๔๐	
ความมุ่งหมายของการออกพรรษา คือให้เดินให้ดียิ่งขึ้นไป	.... ..	๒๔๑
ลักษณะผู้ออกพรรษา จำพวกต่างๆ ๖ พวก (เริ่มต้นพวกที่ ๑)	.... ..	๒๔๒
ออกพรรษาที่ไม่น่าดู : “เข้ามาพร้อมข้าวตอก ออกไปพร้อมข้าวต้ม”		๒๔๓
ออกพรรษาของผู้ยังไม่ลาสิกขา มีทั้งที่ไม่ดี ที่ไม่น่าพอใจ และที่ดี		๒๔๓-๒๔๔
ออกพรรษาของผู้เมาเรียน เมาเกียรติ น่ากลัวจะเป็นโรคประสาท		๒๔๔-๒๔๕

	หน้า
พวกออกพรรษาที่ขอรับใช้พระศาสนาตามสามารถ	.... ๒๔๖
ผู้รับใช้พระศาสนา มีทั้งอย่างใช้เหงื่อไคลและไม่ต้องใช้เหงื่อไคล	.... ๒๔๖
ดูความหมายของออกพรรษาให้ละเอียดแปลกกว่าที่แล้มาแล้ว	.... ๒๔๗
ผู้ออกพรรษาในลักษณะน่าสรรเสริญ และตรงตามพุทธประสงค์	.... ๒๔๘
ความหมายของการออกพรรษาที่ลึกซึ้ง : หลุดออกไปได้จากตัวกู -	
ของกู	.... ๒๔๘
ผลอันแท้จริงที่เกิดจากการปฏิบัติอันแท้จริงคือออกจากบีบคั้นของตัวกูฯ	๒๕๐
ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ใช้พูดแยกกันได้, ใช้ปฏิบัติแยกกันไม่ได้	.... ๒๕๑
ตั้งใจทำให้ไตรสิกขาเต็ม คือ ผู้ประพาศิพรมจรรัย	
อยู่อย่างดีที่สุด	.... ๒๕๒-๒๕๓
การมีศีล คือมีความปกติขึ้นที่กาย วาจา ทั้งเกี่ยวกับตนและผู้อื่น	.... ๒๕๓
ผิดศีล เล็งถึงออกมาทางกาย วาจา, อยู่ในใจไม่ถึงว่าผิดศีลแต่ผิดธรรมะ	๒๕๔
สิ่งที่เรียกสมาธิ ต้องการเค็มพันคือความสุข	.... ๒๕๕
ทำสมาธิ มีความหมายเป็นการอบรมจิตโดยตรง	.... ๒๕๖
มีจิตบริสุทธิ์และตั้งมั่น ถ้าถูกรื่อง จิตจะมีความว่องไวในหน้าที่	.... ๒๕๗
จิต เป็นสมาธิ นีดี เป็นที่ต้องการของทุกคน ตั้งแต่เด็ก แม่โจร	.... ๒๕๘
ธรรมะ มาช่วยให้มีอะไรในชีวิต โดยไม่ต้องเป็นทุกข์ทรมาน	.... ๒๕๙
ใครจะมีปัญญาชนิดไหน ขอแต่ให้มีผลเป็นมัยึดมั่นถือมั่น	.... ๒๖๐
ปัญญา สรุปลงอยู่ที่รู้เท่าทันที่จะไม่เกิดยึดมั่นในสิ่งทั้งปวงเลย	๒๖๐-๒๖๑
มีปัญญาจริง คือมีความสามารถใช้ปัญญาทันเวลาและถูกต้องตามกรณี	๒๖๒
ไตรมาส ควรมีส่วนทำดีที่สุดในไตรสิกขา ออกพรรษาเต็มด้วยผลกำไร	๒๖๓
ประโยชน์ล้นท่ายของการจบทุกครั้งแห่งธรรมเทศนา	.... ๒๖๓

๑๒. คัมภีรกุสลาพัสสนิกขมกถา.

[ออกพรรษาอุทวิธิ (: ทั้งฉลาดและลึกลับ) จะเห็นพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในตนเอง.]

พระบาลีนิทเทปทของกัมมัฏที่ ๑๒ คัมภีรกุสลาพัสสนิกขมกถา	....	๒๖๔
ออกพรรษา ควรนึกถึงคำว่า “ออกพรรษา” ว่าหมายความว่าอย่างไร	....	๒๖๕
การออก มีทั้งการออกที่ง่าย และการออกที่ยาก	.... ..	๒๖๖
การออก ที่ออกไปยาก เช่นออกจากขั้ว เป็นการออกที่น่าดู	.... ..	๒๖๗
ออกลำบาก ขนาดไสข้างออกจากรูเข็ม นั้นแหละมีประโยชน์	.... ..	๒๖๘
พระพุทธเจ้าทำหน้าที่เข็นสัตว์ให้ออกจากอวิชชา		
ดูไสข้างลอดรูเข็ม	.... ..	๒๖๘-๒๖๙
การออกผนวชของพระพุทธองค์ เป็นเหมือนการไสข้างลอดรูเข็ม	....	๒๖๙
ทรงเข็นปัญญาวัคคีย์ เป็นต้น ออกจากลัทธิเดิม เหมือนไสข้างฯ	....	๒๗๐-๒๗๑
“สำหรับคนนอนจมปลัก” การประพาศิพรหมจรรย์ชนิดถูกต้องเขา		
จะเห็นได้ยากและเปรียบได้กับรูเข็มเล็กๆ		๒๗๒
ความยากที่จะออกไปจากวิภูฏสงสารเหมือนไสข้างให้ลอดรูเข็ม	....	๒๗๓
ใครเห็นมัจฉาปฏิญญิจริงๆ จะเห็นว่ามัจฉาปฏิญญิต่อใหญ่ยิ่งกว่าข้าง	....	๒๗๔
มัจฉาปฏิญญี คือความยึดมั่น เป็นต้นตอของความยากลำบากทั้งหลาย	....	๒๗๔
อยากพ้นทุกข์ไปนิพพานไม่เป็นตัณหา, อยากโง่หลงจึงเป็นตัณหา	....	๒๗๕
การออกจากข้างตัวกู - ของกูได้แล้วเป็นมหาภิเนษกรรมฉุดพุทธองค์		๒๗๖
“ธรรมะที่ผู้ปฏิบัติเห็นอยู่ในใจ” นั้นจะเป็นพระพุทธเจ้าที่มาไส		
ให้รอดจากรูเข็ม	.... ..	๒๗๗
เห็นตถาคตคือเห็นธรรม เห็นธรรมคือเห็นปฏิจสมุปบาท		
(ดูพระบาลีนิทเทปทที่หน้า ๒๖๔)	.... ..	๒๗๘

ปฏิเสธสมุปบาท อยู่ในคนทุกคน แทบทุกเวลาที่ตาเห็นรูปเป็นต้น	๒๗๘
“คนโง่” อะไรเกิดขึ้นก็ไม่มีประโยชน์, “คนฉลาด” ต้อนรับทุกสิ่ง	
ในลักษณะฉลาด	๒๗๙
“เรา(ธรรมวินัย)อยู่กับเธอทั้งหลายตลอดไปหลังจากร่างกายนี้ดับไป”	๒๘๐
ในสวนโมกข์ มี “มหรสพทางวิญญูณ” ให้ดูอยู่ทั่วไปตลอด	๒๘ ช.ม. ๒๘๑

ปวารณา.

[โปวาทเนื่องในวันสำหรับทำพิธีให้ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้ (: วันมหาปวารณา).]

ปวารณา ปีหนึ่งทำ ๑ ครั้งแทนลงอุโบสถ เพื่อแก้ปัญหาคณหัตถ์คือ	๒๘๒
ทำปวารณา คือบอกให้เพื่อนว่ากล่าวตักเตือนได้ รู้แล้วทำคืน	๒๘๓
กล่าวคำปวารณา ขอให้มิให้อึดใจรู้ตามความหมายที่ปากว่า	๒๘๔
ปวารณา ให้โอกาสตักเตือนกันด้วยความสุภาพ มิใช่ด้วยอวิชา	๒๘๕
ปวารณา เป็นการทำให้ “พุทธสงฆ์” ตั้งอยู่ได้ตลอดกาลนาน	๒๘๖
ตอนทำปวารณา รู้สึกว่าตัวมีโทษต้องแสดงก็บอกได้เลย	๒๘๗
จะโจทหาบัณฑิติกษุใดต้องขออนุญาตภิกษุนั้นก่อน อนุญาตแล้วจึงโจทได้	๒๘๘
“การเมือง” ถ้าเป็นศีลธรรมที่บริสุทธิ์ของสังคมจึงควรเรียกด้วยคำนี้ได้	๒๘๙

พัสดุไทรเทศนา - ๑ -

๒๕๑๗

แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีชวด, วันศุกร์ที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๑๗

ไทรรัตนกถา.

[ระลึกถึงพระรัตนตรัยให้แจ่มแจ้งก่อนทำกุศลกิจอื่นๆ.]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

โย สมนิสฺสิโน วรโพธิมูเล
มารํ สเสนํ สุจิตํ วิชเยย
สมฺโพธิมาคจฺฉิ อนนตญาโณ
โลกุตฺตโม ตํ ปน मामิ พุทฺธนุ - ติ
ธมฺโม สกฺกจฺฉํ โสตพฺโพ - ติ.

ณ บัดนี้ อาตมาภาพจะได้วิสันนาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา - ความเชื่อ และวิริยะ - ความพากเพียร ของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงามก้าวหน้าตามทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายกว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนานี้ เป็นธรรมเทศนาพิเศษ ปรรากเหตุกาลเป็นที่จำพรรษา ; และวันนี้เป็นวันแรกของการเข้าพรรษา พุทธบริษัทก็ถือว่าเป็น *อภิลักขิตสมัย* คือเวลาที่จะต้องกำหนดไว้เป็นพิเศษ ว่าจะต้องกระทำอะไรกันบ้าง, แล้วก็ร่วมมือกันทำในสิ่งที่จะต้องร่วมมือกันทำ, แล้วก็ทำให้ได้อย่างสุดความสามารถของตน ในส่วนที่เป็นประโยชน์ของตน ๆ เฉพาะคน.

โอกาสของกาลเข้าพรรษานี้ โดยความมุ่งหมายก็จัดไว้เป็นเวลาสำหรับจะทำอะไรให้ดีที่สุด, เป็นธรรมเนียมสืบๆ กันมาอย่างนี้. สำหรับแรกเริ่มทีเดียวนั้น มันก็เป็นเรื่องของพระภิกษุสงฆ์ มากกว่าเรื่องของคฤหัสถ์; เพราะไว้ในสมัยพุทธกาลนั้น ภิกษุสงฆ์ก็มีเรื่องส่วนภิกษุสงฆ์ มากกว่าที่จะมาเกี่ยวข้องกับ คฤหัสถ์; หรือจะถือว่าเป็นเวลาที่ไม่ได้จาริกไปสั่งสอนประชาชน จึงมีโอกาสนำหน้าที่ของตนได้มากเป็นพิเศษ เนื่องด้วยเป็นฤดูฝนไม่สะดวกในการที่จะจาริกไป.

แล้วก็ เป็นธรรมเนียมของนักบวชทั้งหลาย ไม่ว่าในศาสนาไหน ก็ล้วนแต่หยุดจำพรรษาอยู่ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ไม่จาริกไปตามที่ต่าง ๆ

ด้วยกันทั้งนั้น. ข้อนี้ย่อมเสมอกันสำหรับนักบวช มีเหตุผลในข้อที่ว่า ไม่สะดวกอย่างหนึ่งแล้ว ยังเป็นฤดู ที่มีพืชพันธุ์ธัญญาหารงอกงามทั่วไปหมด เป็นเหตุให้เหยียบย่ำสิ่งเหล่านั้นโดยไม่จำเป็น. หรือว่าอีกอย่างหนึ่ง ก็เป็นเวลา ที่ควรจะจัดไว้เป็นพิเศษ สำหรับบำเพ็ญสมณกิจ ของตน ๆ, และยังมี เหตุผลอย่างอื่นอีกบ้างสำหรับที่จะไม่จาริกไป. สรุปความว่าอยู่กับที่ตลอด ๓ เดือนฤดูฝน กระทำสิ่งต่างๆ ที่จะทำให้อึด ในเมื่ออยู่กับที่อย่างนี้ได้มากเพียงไร.

มาบัดนี้ก็มีความเปลี่ยนแปลงบ้าง คือว่าอาวาส หรืออารามของ ภิกษุสงฆ์นั้นอยู่ใกล้กับหมู่บ้าน, ไม่เหมือนสมัยโบราณ ซึ่งอยู่นอกเมือง หรือ ไกล, ก็มีการสัมพันธ์กันด้วยกิจการที่แปลกพิเศษออกไปหลายอย่าง; จึงได้มี โอกาสที่จะทำอะไร ๆ ในลักษณะที่เป็นการร่วมมือกัน.

อย่างไรว่า ท่านทั้งหลายได้มาที่นี่ในวันนี้ ก็หวังว่าจะทำอะไร หลาย ๆ อย่างนับตั้งแต่ว่ารับศีล, แล้วก็ฟังสวดพระพุทธมนต์, แล้วก็ ฟัง พระธรรมเทศนา, ตลอดถึงถวายทาน มีผ้าจํานำพรญา เป็นต้น, ซึ่งเกิด เป็นประเพณีอย่างนี้ขึ้นมาแล้ว ซึ่งไม่เคยมีในลักษณะอย่างนี้ในครั้งพุทธกาล; ดังนั้นในวันนี้จึงมีพิธีการต่าง ๆ หลายอย่าง. พิธีเหล่านี้จะต้องทำให้ถูกต้อง, การที่จะทำให้ถูกต้องก็ต้องรู้เรื่องราวรู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมายของสิ่งนั้น ๆ ซึ่งควรจะได้อพิจารณา ดู เหมือนกับเป็นการเตือนกันประจำปี.

นับตั้งแต่ว่า ในพรยานี้ก็ต้องรักษาศีล อย่างน้อยก็ต้องรักษาศีล ให้เป็นพิเศษยิ่งไปกว่านอกพรญา; เช่นว่าจะรักษาอุโบสถศีลตลอดพรญา

บ้าง, หรือแม้แต่จะรักษาศีลห้า ก็ต้องให้เคร่งครัดที่สุด, จะทำกิจอย่างอื่น ก็อธิษฐานจิตที่จะทำตลอดพรรษา, จะเว้นสิ่งที่ควรเว้น เฉพาะตน เป็นคน ๆ ไป; ก็ถือเป็นพิเศษตลอดพรรษา อย่างนี้เป็นต้น.

ในส่วนการให้ทาน ก็มีการให้ทานที่สมำเสมอบางอย่างบางประการแล้วแต่ความพอใจของตน ตามศรัทธา ตามสติกำลัง จนตลอดพรรษา อย่างนี้ก็มี.

ที่สูงขึ้นไป ก็อาจจะมีบุคคลตั้งใจว่า จะเจริญสมาธิภาวนา ตามที่จะทำได้อย่างไรจนตลอดพรรษา.

รวมความแล้วก็เหมือนกันอยู่ข้อหนึ่ง ก็ว่าจะบังคับตัวให้ทำ ให้ดีที่สุดในวันเข้าพรรษาดลอด ๓ เดือน.

แม้ **ภิกษุสามเณร** ก็มีการกระทำที่มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกันเป็นธรรมเนียมมาแต่โบราณ ; เช่นว่าสวดมนต์ ไม่ขาดสักวันหนึ่ง, แล้วก็ถืออุคงค์ข้อหนึ่งหรือหลายข้อ แล้วแต่จะสามารถทำได้ในพรรษา, หมายความว่าอย่างน้อยที่สุดในพรรษานี้ก็จะมีการถืออุคงค์ ถ้าหากว่ามันไม่อาจจะทำได้ตลอดปี. ยังมีการกระทำอย่างอื่นอีก ซึ่งมีการอธิษฐานจิตจะกระทำให้สมำเสมอล้วนแต่เป็นการชุกเถลาภิเลส ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้. แม้การศึกษาเล่าเรียนทางปริยัติ ก็จัดกันในพรรษา; เพราะว่าจะสะดวก เหมาะสม จึงมีการเล่าเรียนทางปริยัติ อย่างเป็นระเบียบมากที่สุด. นี้ก็เรียกว่า แม้ในฝ่ายภิกษุที่

อยู่ที่วัดวาอาราม ก็มีการกระทำอะไรบางอย่างบางประการเป็นพิเศษในพรรษา.

ฉะนั้นขอให้ทุกคนพยายามกระทำอย่างนั้น ไม่ใช่มุ่งหมายจะรักษาธรรมเนียมประเพณี เหมือนที่เขาชอบพูดกันโดยมาก, แต่มีความมุ่งหมายว่าจะทำให้ดีที่สุดในยุคอยู่สักระยะหนึ่ง ในเมื่อไม่อาจจะทำได้ตลอดปี; หรือว่าจะจัดให้เหมาะสมที่สุดสำหรับเวลาที่เป็นฤดูฝน อย่างนี้เป็นต้น.

เดี๋ยวนี้สังเกตดูรู้สึกว่ มันเนือย ๆ หรือมันเฉย ๆ ไป ในหมู่ภิกษุสามเณรที่จะทำอะไรให้ดีเป็นพิเศษในพรรษา. นี่จึงหวังว่าคงจะรื้อฟื้นกันขึ้นมาใหม่และสามารถที่จะจัดหรือจะทำในลักษณะที่จะมีผลดีที่สุด ให้สมตามที่ได้ใส่สละบ้านเรือนออกมาบวชเป็นบรรพชิต. ยิ่งสำหรับผู้ที่จะบวชเพียง ๓ เดือนด้วยแล้ว ก็ยังจะต้องทำให้มากเป็นพิเศษ เพราะเป็นโอกาสที่ดี อย่าให้ความโลเล อ่อนแอ เป็นต้น ครอบงำเลย.

บัดนี้เป็นเวลาแสดงธรรม จะเรียกว่าตามธรรมเนียมประเพณีก็ได้ ; เพราะว่าพอถึงวันเข้าพรรษาก็มีแสดงธรรม. แต่ว่าแม้จะแสดงกันตามประเพณี ก็ควรจะได้ผลให้มากที่สุดเป็นประเพณีด้วยเหมือนกัน, ถ้าไม่ตั้งใจฟัง ไม่ได้รับประโยชน์เต็มที่ตามที่ควรจะได้ มันก็ต้องเรียกว่า เสียประเพณีของการฟัง คือไม่ฟังให้ดีเป็นพิเศษ.

ในวันแรกนี้ คิดดูว่าจะแสดงธรรมเรื่องอะไรดี ก็เลยนึกได้ว่า ก็เป็นเรื่องดั้งเดิม หรือเป็น เรื่องแรกที่สุด ที่ควรจะมาพูดกัน เป็นประจำปี.

เมื่อคิดอย่างนี้แล้ว ก็เห็นว่าเรื่องพระรัตนตรัยนั้นแหละ ควรจะนำมาแสดงกันในวันนี้ ; เพราะว่าเรื่องพระรัตนตรัยนั้น ควรถือว่าเป็นเรื่องแรกของทุกเรื่อง, ไม่ว่าจะมองกันในแง่ไหน เรื่องพระรัตนตรัย คือพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ นี้จะต้องมาก่อนเสมอ. แม้จะพูดถึงกันอยู่ตลอดปี วันนี้ก็ต้องตั้งต้นขัดเกลากันใหม่ ในเรื่องความเข้าใจ หรือเรื่องความตั้งใจที่จะปฏิบัติ ให้สมกับที่ถือพระรัตนตรัยนั้นเป็นสรณะ.

แม้ประเพณีก็มีการรับสรณาคมน์ ก่อน แล้วจึงรับศีล จึงทำทาน ; นี้ก็เพราะว่าเป็นเรื่องที่จะต้องนึกถึงก่อน. ถ้าคนเราได้ตระเตรียมจิตใจของตนให้มีความเหมาะสม ด้วยการระลึก นึกถึงคุณพระรัตนตรัยก่อนแล้ว มันก็เหมาะสมที่จะทำอะไรต่อไป.

ดังนั้น ในวันนี้ก็จะพูดกันถึง เรื่องของพระรัตนตรัย คือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ; และจะได้แสดงโดยหัวข้อที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นนิกเขปบทข้างต้นนั้น.

....

พระบาลีที่กล่าวถึง พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ มีอยู่แปลก ๆ กันหลายแบบหลายอย่าง, ในวันนี้ก็จะได้นำมาสักแบบหนึ่ง คือคำทำวัตรเย็นอย่างแบบโบราณ. สำหรับพระพุทธเจ้าท่าน ก็มีบทบาลีว่า โย สุนฺนิสิโน โน วรโพรินฺมุเต มารํ สเสณํ สุขิตํ วิเชยฺย - พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ประทับนั่งแล้ว ที่โคนแห่งต้นโพธิ์อันประเสริฐ ฟังขณะซึ่งมารและเสนายเป็นอย่างดีที่สุด, สมุโพรินฺมาคจฺฉิ อนนฺตญาโณ - เป็นบุคคลผู้มีญาณ อันไม่มี

ที่สุด ถึงแล้วซึ่ง การตรัสรู้พร้อม, โลกุตตโม ตัม ปณมามิ พุทฺธํ - เป็นบุคคลสูงสุดในโลกพระองค์ใด, ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการแด่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น.

ใจความที่ควรจะสังเกตศึกษาก็มีอยู่ว่า ประทับนั่งที่โคนต้นโพธิ์ อันประเสริฐ แล้วก็พิงชนะมารและเสนาได้เป็นอย่างดี. ความหมายข้อนี้จะมองเห็นในแง่ของประวัติตามธรรมดาก็ได้, ก็ว่าพระองค์ได้ตรัสรู้ที่โคนต้นโพธิ์ ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว; แต่ที่นี้มันมีสิ่งที่จะต้องสังเกต คือพระบาลีคำนี้มีว่า วิชยฺย คือพิงชนะ ซึ่งมันแสดงใจความไปอีกทางหนึ่งก็ได้ ว่าเพราะประทับนั่งที่โคนต้นโพธิ์จึงได้ชนะมาร, และควรจะใช้ได้สำหรับคนทั่วไปด้วย ว่าถ้า นั่งที่โคนต้นโพธิ์ แล้ว ก็ชนะมาร.

ดังนั้น ต้องพิจารณากันต่อไปอีกว่า คนทั่วไปจะไปนั่งที่ “ โคนต้นโพธิ์ ” ได้อย่างไร เพราะว่าคนทั่วไปมันนั่งอยู่ได้ “ ต้นความโง่ ” มีอวิชชาบ้าง มีโมหะบ้าง สุมอยู่บนศีรณะ, อย่างนี้เรียกว่า มันนั่งอยู่ได้ ต้นความโง่ มันจึงไม่สามารถที่จะชนะมาร; แต่ถ้านั่งกันได้ต้นโพธิ์ คือความฉลาด มันก็ต้องชนะมารแน่. ทำอย่างไรที่จะให้สติปัญญามาเป็นเหมือนกับต้นโพธิ์คลุมอยู่บนศีรณะ, นั่นแหละเป็นสิ่งที่ควรประสงค์.

การที่จะให้โพธิ หรือปัญญา มาปรากฏแก่จิตใจตลอดเวลา ราวกับว่ามุงบังอยู่บนศีรณะนี้ ไม่ใช่เป็นของง่ายนัก จะต้องพยายามเป็นพิเศษ นับตั้งแต่ศึกษาให้ดี คิดนึกให้ดี สังเกตให้ดี จนกระทั่งเกิดความรู้ความ

เข้าใจแจ่มแจ้งเคยชินเพิ่มขึ้น ; นั่งอยู่ใต้ต้นโพธิ์อย่างนี้เรื่อย ๆ ไป ก็จะต้อง
ชนะมารและเสนาได้สักวันหนึ่งเป็นแน่นอน.

เมื่อถือเอาคติอันนี้ ทุกคนก็ควรจะพยายามทำให้ดี ให้ยิ่งขึ้นไป
ในการที่จะได้นั่งอยู่ใต้โคนต้นโพธิ์. สิ่งที่เคยกระทำไปผิดพลาดแต่หนหลัง
ก็ควรจะน้อยลง, เรื่องความโลภ ความเห็นแก่ตัว ความกำหนัดยินดี
เป็นต้น ก็ควรจะน้อยลง, เรื่องเกี่ยวกับความโกรธ ความพยาบาท ความ
ประทุษร้าย ก็ควรจะน้อยลง, เรื่องเกี่ยวกับความหลง ความโง่ ความมัวเมา
มันก็ควรจะน้อยลง; คือน้อยลงทุกปี ให้น้อยลงมากเป็นพิเศษในโอกาสของ
การเข้าพรรษาอย่างนี้.

นี่เราจะนั่งใต้โคนต้นโพธิ์กันเรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะชนะมารและเสนา.
มารก็คือกิเลส, เสนามารก็คือกิเลสเล็ก ๆ น้อย ๆ; หรือจะอธิบายให้กว้าง
ขวางออกไปถึงกิเลสมาร จันทรมาร มัจจุมาร เทวบุตรมาร อภิสังขารมาร
อะไรก็ได้; จะเป็นมารไหนก็ได้ ล้วนแต่จะชนะได้ด้วยการศึกษาที่ “นั่งอยู่ใต้ต้น
โพธิ์” ทั้งนั้น; ฉะนั้นก็เลิกนั่งใต้ต้นความโง่กันเสียก็แล้วกัน.

บทต่อไปที่มีอยู่ว่า สมุโพธิมาคจฺฉิ อนนุตตฺญาโณ - เป็นผู้มีญาณ
อันไม่มีที่สุดถึงแล้วซึ่งสัมโพธิ; นี่เป็นบทประกอบ. เมื่อนั่งอยู่ใต้ต้นโพธิ์สำเร็จ
ประโยชน์แล้ว ก็ย่อมจะเกิดญาณ คือความรู้, เพราะ ”โพธิ์” นั้นหมายถึง
ความรู้, ญาณนี้ก็หมายถึงความรู้. ความรู้เป็นอนันตะ หมายถึงความว่า
รู้รอบ, ไม่มีอะไรที่ไม่รู้ ก็ถึงซึ่งสัมโพธิ คือการรู้พร้อม; นี่หมายถึงขณะ

หนึ่ง หรือโอกาสหนึ่ง จะเกิดอาการอย่างนี้ขึ้นมา ก็บรรลุนิยามสูงสุด.

บทต่อไปก็มีว่า โลกุตตโม ตํ ปนมามิ พุทฺธํ, โลกุตตโม - เป็นบุคคลสูงสุดในโลก พระองค์ใดเป็นอย่างนั้น ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการซึ่งพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น. ความหมายข้อนี้ก็มียู่ที่ว่า พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลผู้สูงสุดในโลก ไม่ว่าจะมองกันในลักษณะไหน, ก็เป็นอันว่าหมดปัญหาไปก็คือไม่มีใครดีกว่าพระพุทธเจ้า หรือสูงไปกว่าพระพุทธเจ้า ประเสริฐไปกว่าพระพุทธเจ้า, ฉะนั้นจึงควรที่จะนอบน้อมและถือเอาเป็นสวณะ.

การไหว้เฉย ๆ ไหว้แล้วไหว้อีกอย่างละเมอ ๆ นั้น ไม่ได้นับรวมอยู่ในข้อนี้. ปนมามิ นี้มันเป็นการนอบน้อมด้วยความรู้สึก. เมื่อนอบน้อมด้วยความรู้สึก, มันก็มีการปฏิบัติตาม มีความเคารพ มีความเอื้อเฟื้ออย่างยิ่ง; ไม่ใช่จะทำอย่างนกแก้วนกขุนทอง เหมือนสวดร้องอย่างนกแก้วนกขุนทอง หรือว่าจุกะกัม ๆ กราบ ๆ มันก็ทำไปพอสักว่าเป็นพิธี; ทำอย่างนี้ ทำจนตายก็ไม่เป็นการนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้าเลย.

ขอให้พิจารณาให้ดี ว่าความหมายสำคัญนั้นมันอยู่ที่ตรงไหน? การนอบน้อมมีความหมายสำคัญอยู่ตรงที่ว่า ทำตาม คือเชื่อฟัง. เดียวนี้บางคนแม้ที่เป็นพระเป็นเณร วันหนึ่งก็ไม่เคยนึกถึงพระพุทธเจ้า, มีการกระทำอะไรหลาย ๆ อย่าง อย่างลวก ๆ อย่างสะเพร่า อยู่เสมอ, แล้วก็คิดแต่คุยกัน ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “นอนเสียดีกว่า ทั้งที่การนอนก็เป็นการเลวที่สุดอยู่แล้ว.” ถ้าคุยกันด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบไปด้วยธรรมแล้ว ยังไป

นอนเสียดีกว่า เพราะว่าคนที่ คุยกันด้วยเรื่องที่ไม่ประกอบไปด้วยธรรมนั้น เป็นคนที่ไม่เคารพพระพุทธเจ้า, แม้จะบวชเข้ามาในพระศาสนาแล้ว มันก็เป็นแต่เล่นละคร.

ฉะนั้นจึงขอร้องว่า ภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้เพิ่งเข้ามาสู่ศาสนานี้ จึงได้ระมัดระวังให้มาก, อย่าเอาแต่ความสะดวก เคยชิน ในการเล่นหัวแล้ว ก็ไม่ยอมละ; บวชแล้วก็ยังเล่นหัว เหมือนกับเมื่อไม่ได้บวช อย่างนี้ไม่ใช่คนที่นับถือพระพุทธเจ้า. จะต้องระวังให้ตึงจนถึงกับว่าถ้าพระพุทธเจ้าเผชิญท่าน ได้เสด็จมาเห็นเข้าจริง ๆ แล้ว ก็อย่าได้มีการดำเนินเลย. อย่าให้พระพุทธเจ้า ท่านมีช่องมีโอกาที่จะกล่าวคำหยาบ อะไรออกมาเลย. ขอให้ทุกคนที่เป็นพุทธบริษัทนั้น จะทำอะไรสักหน่อย ก็ต้องนึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน; เหมือนที่เราจะทำอะไร ก็ตั้งนโมก่อน แล้วจึงทำสิ่งที่ต้องทำต่อไป.

ตั้ง นโม ก่อนนี้แหละ คือการนึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน แล้วจึงจะทำอะไรลงไป. ถ้ามีเรื่องอะไรขึ้นมา ก็นึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน, จะตีแมว จะคำสุนัข อย่างนี้ ถ้านึกถึงพระพุทธเจ้าก่อนมันก็ดีไม่ได้ หรือคำไม่ได้ อย่างว่าแต่จะตีคนด้วยกันเลย หรือคำคนด้วยกันเลย. ถึงภิกษุสามเณรก็เหมือนกัน ที่จะพูดจาเล่นหัวออกกิริยาท่าทางอย่างคนไม่สำรวมนั้นมันทำไม่ได้, ถ้าทำอะไรนึกถึงพระพุทธเจ้าก่อนอยู่เสมอ.

ตั้งหลักไว้ว่า, เราจะทำอะไรลงไป เราจะต้องนึกถึงพระพุทธเจ้า ก่อนว่า ท่านจะว่าอย่างไร? ถ้าสมมติว่าท่านมาเห็นแล้วท่านจะว่าอย่างไร?

ถ้านึกอยู่อย่างนี้ตลอดไปแล้ว ก็ไม่มีโอกาสที่จะไปทำสิ่งที่โลเล เหลวไหล เหลาะแหละ ผิดกรรม ผิดวินัย; และนั่นแหละชื่อว่า เป็นผู้ที่นอบน้อม เคารพอย่างสูงสุดต่อพระพุทธเจ้า นั่น. แม้จะอยู่คนเดียว ไม่มีใครเห็น ก็ไม่มีทางที่จะทำอะไรให้ผิดพลาดออกไปได้ เพราะคอยนี้ก็อยู่ว่าพระพุทธเจ้า ท่านจะมาเห็น. ถ้าท่านมาเห็นแล้วท่านจะว่าอย่างไร?

เดี๋ยวนี้เราไม่ได้คิดกันถึงขนาดนี้ โดยมากก็ปล่อยไปตามเรื่อง. เดี่ยวนี้จะต้องขอร้องว่า ในพรรษานี้อย่าทำอย่างนั้นเลย; จงพยายามทำให้ดีที่สุดจนตลอดพรรษา ในทุกอย่างทุกประการเถิด, ทั้งภิกษุหนุ่มและสามเณร ทั้งภิกษุปานกลาง และภิกษุที่เป็นเถระ กระทั่งถึงอุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายที่ยังอยู่ในปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัยก็ตาม. เมื่อทำอยู่อย่างนี้ นั่นแหละเรียกว่า นั่งอยู่ใต้โคนต้นโพธิ์, คือมีบารมีของพระพุทธเจ้ามาคลุมอยู่บนศีรษะ ก็ไม่ต้องนั่งใต้ต้นความโง่อีกต่อไป.

เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าก็มีใจความสั้นๆ อย่างนี้.

....

ที่นี้ ก็มาถึงเรื่องของพระธรรม ก็มีบาลีเกี่ยวกับพระธรรมว่า อฏฐุงคิโก อริยปโต ชนานํ - หนทางอันประเสริฐ ประกอบไปด้วย องค์แปดสำหรับสัตว์ทั้งหลาย, โมกขปุปเวสาย อชฺช จ มคฺโค - เป็นหนทางอันตรงเพื่อจะเข้าไปสู่โมกษะ คือความหลุดพ้นจากความทุกข์, ธมฺโม อโย สนฺตคิโร ปณฺนิโต - พระธรรมนี้เป็นเครื่องกระทำซึ่งสันติบาท คือพระนิพพาน เป็นธรรมอันประณีต, นิชฺยานิโก ตํ ปนฺมามิ ธมฺมํ -

เป็นธรรมนำสัตว์ออกจากความทุกข์อันใด, ข้าพเจ้าขออนอบน้อมอย่างยิ่งซึ่ง
พระธรรมนั้น.

เมื่อได้มาตามลำดับ ก็มีหลักที่สำคัญว่า หนทางอันประเสริฐ เป็น
ทางตรงนั้น ประกอบอยู่ด้วยองค์แปด สำหรับสัตว์ทั้งหลายจะได้เข้าไปสู่โมกษะ
หรือโมกษะ คือความหลุดพ้นจากความทุกข์; นั่นแหละเรียกว่า พระธรรม,
พระธรรมคือหนทาง.

เนื่องจากเป็นเรื่องของจิตใจ ก็มีความหมายว่า ทางนี้เป็นทางของ
จิตใจที่จะต้องเดินไป เป็นทางประกอบไปด้วยองค์แปด ที่เรารู้จักกันอยู่ว่า
อัญชungskimrard มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น มีสัมมาสมาธิเป็นประโยชน์.

ที่ว่าเป็นทางตรงนั้น ก็หมายความว่ามันเป็นทางเส้นเดียว ตรงไป
ยังจุดหมายปลายทางคือพระนิพพาน. พระนิพพานนี้มีชื่อเรียกมากมายหลาย
สิบอย่าง แต่ในที่นี้เรียกว่าโมกษะ หรือจะเรียกว่าโมกข์ เฉย ๆ ก็ได้. ตาม
ภาษาธรรมดา คำนี้แปลว่าเกลี้ยง, แต่ภาษาธรรมะนี้ก็แปลว่า หลุดพ้น คือ
ไม่มีอะไรมาจับ ไม่มีอะไรมาติดมายึด อย่างนี้ก็เรียกว่าหลุดพ้น; เป็นจิตที่
เกลี้ยงจากความยึดมั่นถือมั่น ในทุกอย่างทุกประการ เพราะว่าจิตนี้ได้เดิน
มาตามทางตรงอันนี้ ซึ่งประกอบไปด้วยองค์ ๘ ดังกล่าวแล้ว.

นี่คือพระธรรม, ทางนี้คือพระธรรม เป็นเครื่องกระทำซึ่งสันติบท
อันประณีต เป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์. ความหมายก็เหมือนกับบทบาลี

อื่น ๆ ที่กล่าวถึงพระธรรม ที่สวดท่องกันอยู่เป็นประจำ ก็เพราะเหตุว่าใจ ความสำคัญที่เกี่ยวกับพระธรรมก็มีแต่อย่างนี้.

ถ้าสังเกตดูให้ดี ก็จะได้ความรู้เพิ่มขึ้น . ว่าท่านไม่ได้กล่าวถึง ปริยัติธรรม. และยิ่งกว่านั้นอีก ก็ยังไม่ได้กล่าวถึงปฏิเวชธรรมอะไรนัก; คือไม่ได้กล่าวถึงศึกษาเล่าเรียนอย่างปริยัติ; แต่ไปกล่าวถึงตัวการปฏิบัติ เป็นตัวทางเดินไปตามทาง และเมื่อเดินไปตามทางแล้ว มันก็ได้ผลเอง. เอ่ย ชื่อถึงโมกษะหน่อยหนึ่ง และเป็นจุดหมายปลายทาง; แต่คำทั้งหมดจะระบุ ถึงตัวการปฏิบัติที่ประกอบไปด้วยองค์ ๘ ที่ถูกต้อง ที่ตรง ที่ประณีต ที่กระทำสันติให้ปรากฏ แล้วก็นำสัตว์ไปสู่จุดหมายปลายทาง.

ถ้าเราจะเคารพนบนอบต่อพระธรรมจริง ก็ไม่มีอะไร นอกไป กว่าอุทิศสำหรับเดินทาง, ไม่ต้องเดินไปไหน ไม่ต้องไปอินเดีย ไม่ต้องไป กรุงเทพฯ ฯ ไม่ต้องไปที่ไหน ก็ยังเป็นการเดินทาง; คือกระทำจิตให้สูงขึ้น ๆ ตามลำดับ, ให้สงบยิ่งขึ้นก็ได้ ให้ประณีตยิ่งขึ้นก็ได้ ให้ดำรงอยู่ ด้วยธรรมที่เป็นทาง คืออัฐฐังกิกมรรค ๘ ประการ. เมื่อทำอยู่อย่างนี้ เรียกว่า นอบน้อมซึ่งพระธรรม.

พูดกันแต่ปากมานานนักหนาแล้ว ก็ให้มันเลื่อนขึ้นมาเป็นการกระทำ กันจริง ๆบ้าง ก็จะได้มีพระธรรมอยู่ที่เนื้อที่ตัว, เกิดอยู่ที่กาย ที่วาจา ที่ใจ อยู่ที่เนื้อที่ตัว อยู่เป็นตัวไปเสียเลยก็ได้. สำหรับผู้ที่อยากจะมิตัวก็ ท่านสอน ให้มีพระธรรมนี้แหละเป็นตัว, อย่ามีกิเลส ตัณหา อุปาทาน ว่าตัวกู - ของกู

เป็นตัวเลย นั้นมันจะกัดเอา. ไข่ตัวกูของกิเลสชนิดนั้น มันจะทำให้เกิด ความทุกข์ทุกทีที่มันจะมีมา หรือเกิดขึ้น นี้เรียกว่ามันจะกัดเอา. แต่ถ้ามี พระธรรมเป็นตัว ก็มีแต่ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ, เรามี ความสะอาด สว่าง สงบ อยู่เป็นผล เป็นกำไร; นี้เรียกว่า เคารพพระธรรม ต้องเป็นอย่างนั้น. เคยว่าแต่ปาก เดียวนี้ก็ให้มันเป็นเรื่องที่ทำได้.

จะถือหลักอย่างเดียวกันกับพระพุทธเจ้าก็ได้ ว่าถ้าจะทำอะไรก็ ต้องนึกถึงพระธรรมก่อน; เพราะว่าจะเอาพระธรรมเป็นตัวกันสักที เอา พระธรรมเป็นตัวเรา ถ้าไม่ระวังอยู่อย่างนี้ กิเลสมันก็จะเข้ามาเป็นตัวเรา.

เมื่อได้รับอารมณ์ทางตา เป็นต้น มีผัสสะ มีเวทนา แล้วก็มี ความโง่ หลง - อวิชาเข้ามา, มันก็ปรุงเป็นตัณหา เป็นอุปาทาน แล้วก็ เป็นทุกข์ด้วยอุปาทานนั้น. ตัวกู - ของกู ก็คืออุปาทานนั่นเอง; ฉะนั้นจึง ต้องระวังให้ดี ให้มีธรรมะอันเป็นหนทางอันประกอบไปด้วยองค์ ๘ เป็นต้น นี้แหละเป็นตัว, คือให้จิตเป็นอย่างนั้น แล้วธรรมะก็จะมาเป็นตัวของจิต.

....

ทีนี้สำหรับ พระสงฆ์ ก็มีพระบาลีว่า สงฺโฆ วิสุทฺโธ วรทกฺขิณฺเอย- โย - พระสงฆ์เป็นผู้หมดจดพิเศษ เป็นทักขิณฺเอยบุคคลอันประเสริฐ, สนฺตินฺทฺริโย สพฺพมฺลปฺปหิโน - เป็นผู้ที่มีอินทรีย์อันสงบรำงับ เป็นผู้ละได้ เสียซึ่งมลทินทั้งปวง, คุณฺเหิเนเกหิ สมฺมทฺธิปฺตฺโต - เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความสำเร็จในคุณอันเป็นอนก, อนาสโว ตํ ปนฺนามิ สงฺฆํ - เป็นผู้หาอาสวะ มิได้ อันใด, เราขอนอบน้อมแด่พระสงฆ์นั้น.

พระสงฆ์เป็นผู้หมจดวิเศษ นี้ก็เล็งถึงพระสงฆ์ชั้นสูงสุด ระบุถึงพระอรหันต์; ทีนี้พระสงฆ์ที่รองลงมา ก็คือผู้ที่กำลังจะเป็นอย่างนั้น, แม้แต่สมมติสงฆ์ที่เขาเรียกกัน, ถ้าจะเป็นสมมติสงฆ์ที่ดี ก็ต้องเป็นผู้ที่กำลังกระทำอยู่เพื่อความเป็นอย่างนั้น คือกระทำเพื่อให้เกิดความหมจดวิเศษขึ้นมาั่นเอง. นี้เรียกว่า วิสุทฺโธ.

คำว่า พระสงฆ์ นี้ ไม่ได้จำกัดว่าจะต้องเป็นบรรพชิตเสมอไป. ถ้าผู้ใดมีความหมจดวิเศษแห่งจิตใจแล้ว ก็เรียกว่าพระสงฆ์ได้ทั้งนั้น. แม้แต่เป็นฆราวาส อยู่ที่บ้านที่เรือน ก็ยังมีการประพฤติปฏิบัติที่กระทำให้เป็นพระโสดาบันก็ได้ พระสกิทาคามีก็ได้ กระทั่งพระอนาคามีก็มีในบางกรณี; ก็รวมนับอยู่ในสงฆ์นี้ด้วยเหมือนกัน เป็นผู้หมจดมาตามลำดับ. หรือว่าจะมีการบัญญัติเฉพาะระดับ, เมื่อได้บริสุทธิหมจดเฉพาะระดับแล้ว ก็เรียกว่า วิสุทฺโธ ได้โดยระดับนั้น ๆ.

คำว่า สนฺติทุริโย - มีอินทรีย์อันระงับแล้ว; นี้หมายความว่า มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันระงับแล้ว คืออินทรีย์นี้ไม่ถูกดึงไปตามอำนาจของกิเลส : ตาก็ไม่ถูกรูปที่สวयงามดึงไป, หูก็ไม่ถูกเสียงที่ไพเราะดึงไป, จมูกก็ไม่ถูกกลิ่นที่หอมดึงไป, ลิ้นก็ไม่ถูกรสอร่อยดึงไป, กายก็ไม่ถูกโผฏฐัพพะอันนิมนวลดึงไป, จิตก็ไม่ถูกรรรมารมณอันเป็นที่ตั้งแห่งความหลงไหลดึงไป. นี้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้ง ๖ นี้เรียกว่า อินทรีย์.

อินทรีย์เหล่านี้สงบรำงับ เพราะไม่มีอะไรมากระตุกกระชากหรือดึงเอาไป เพราะมีการสำรวจดี เพราะมีการตัดต้นเหตุของกิเลสที่จะมารบกวนอินทรีย์. จะเข้าใจเรื่องนี้ก็ต้องคอยสังเกต เมื่อตามันตกเป็นทาสของรูป หรือว่าหูมันตกเป็นทาสของเสียง จมูกมันตกเป็นทาสของกลิ่น ลิ้น ก็ตกเป็นทาสของรส กายก็ตกเป็นทาสของสัมผัสทางผิวหนัง ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งราคะ กิเลสยิ่งกว่าสิ่งใด จิตก็ตกเป็นทาสของความคิดนึก ที่ทำให้จิตนั้นเคลิบเคลิ้มหลงไหล มัวเมา, เมื่อควบคุมไว้ได้ด้วยสติแล้ว ก็เรียกว่ามีอินทรีย์อันรำงับ.

บทถัดไปก็เป็นเรื่องรับรองอยู่ว่า *สพพมลปฺปทีโน* - เป็นผู้ละแล้วซึ่งมลทินทั้งปวง. มลทิน ก็คือของสกปรก ก็ได้แก่กิเลสทุกชนิด ก็ละได้แล้ว. เพราะมีอินทรีย์รำงับนั้นแหละ มันก็เป็นเหตุให้ละมลทินทั้งปวงได้.

ที่นี้ขอที่ว่า *ถึงแล้วซึ่งความสำเร็จ ด้วยคุณทั้งหลายเป็นอเนก;* หมายความว่า คุณใดที่เป็นที่ปรารถนา ก็บรรลุแล้วซึ่งคุณนั้น ๆ. สำหรับคนธรรมดาแม้มีคุณต่ำ ๆ เรื่องโลก เรื่องบ้าน เรื่องเรือน; แต่สำหรับพระอรหันต์ก็มีคุณตามแบบของพระอรหันต์ เป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา เป็นวิมุตติ เป็นวิมุตติญาณทัสสนะ, แล้วก็ยังมีญาณอันเป็นพิเศษอื่น ๆ : ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ อะไรก็ตามล้วนแต่เป็นคุณมากมายที่พึงปรารถนา. คุณเหล่านี้พระสงฆ์เป็นผู้บรรลุแล้ว.

บทว่า *อนาสโว* แปลว่าไม่มีอาสวะ, คือไม่มีการหมักหมม ความเคยชินแห่งกิเลส. เมื่อไม่เกิดกิเลส ก็ไม่มีความเคยชินแห่งกิเลส จนกระทั่ง

ว่าไม่อาจจะเกิดกิเลสได้อีกต่อไป; อย่างนี้เรียกว่าเป็น อนาสโว ไม่มีเครื่องหมักคองอยู่ในสันดาน อันเป็นเหตุให้เกิดกิเลส.

บางคนก็จะคิดไปถึงกับว่า มันเป็นเชื้อเปรี้ยวบูด อะไรที่หมักไว้ มันก็เกิดเป็นอาการบูดเหม็นขึ้นมา อย่างนี้ก็ได้เหมือนกัน ก็เรียกว่าอาสวะได้, แต่ถ้าพูดกันตรง ๆ ก็คือ ความเคยชินในการที่จะเกิดกิเลส. เมื่อมีกิเลสเกิดบ่อยเข้า ๆ มันก็มีความชินที่จะเกิดอย่างนั้นมากเข้า ความเคยชินนั้นแหละคือ อาสวะ - เครื่องหมักคอง; ไม่มีความเคยชินเหลืออยู่อีกต่อไป กิเลสก็เกิดไม่ได้ ก็หมดอาสวะ.

นี่มีบทสุดท้าย เกี่ยวกับผู้อื่นว่า *วรทกฺขิณฺเอยโย* - เป็นทักษิณฺเอยบุคคลอันประเสริฐ. นี่หมายความว่า พระสงฆ์นี้ทำหน้าที่ส่วนตัวของท่านบริสุทธิ์บริบูรณ์ ครบถ้วนไปแล้ว มันก็ยังมีหน้าที่ หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น, คือเป็นทักษิณฺเอยบุคคล เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา. หมายความว่าถ้าผู้ใดมาเกี่ยวข้องกับท่านแล้วก็จะได้นุญ; นี่ก็เรียกว่า ทักษิณฺเอยบุคคล.

พระสงฆ์เป็นผู้บริสุทธิ์ หมดจดจากกิเลสแล้ว ก็เลยกลายเป็นทักษิณฺเอยบุคคล ยิ่งกว่าทักษิณฺเอยบุคคลชนิดไหนหมด. โดยหลักตามธรรมดาแล้ว ถ้าว่าเอาอะไรไปให้ใครแล้วได้นุญ นั่นก็เรียกว่า ทักษิณฺเอยบุคคลทั้งนั้น; แม้แต่จะให้สัตว์ มันก็เรียกว่าสัตว์นั้นก็ยังเป็นทักษิณฺเอย เพราะทำให้แล้วมันได้นุญ. เดี่ยวนี้หมายถึงคน คือประพตติติงามยิ่งกว่าสัตว์มาก, ถ้าใครเอาอะไรไปให้ ให้กิน ให้ใช้ หรืออะไรก็ตามใจ ก็ได้นุญ; แต่ถ้าได้นุญสูง

สุดชั้นประเสริฐกันแล้ว ก็คือพระสงฆ์ ที่เป็นผู้บริสุทธ์หมดจดจากเครื่อง
เครื่องเศร้าหมอง, จึงมีคำว่า *วรทกฺขิณฺเอยฺโย* - เป็นทักษิณฺเอยฺยบุคคลอันประเสริฐ
ไม่มีทักษิณฺเอยฺยบุคคลอะไรที่จะดีไปกว่านี้อีกแล้ว.

ที่นี่ เราเคารพน้อมต่อพระสงฆ์นั้น เรื่องก็เป็นอย่างเดียวกัน
อีกกับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธ และพระธรรม; ก็จะต้องปฏิบัติตามนั้น
พระสงฆ์ปฏิบัติอย่างไร เราก็ปฏิบัติตามนั้น; การปฏิบัติตามนั้นชื่อว่าการ
เคารพ. การออกปากแสดงความเคารพ มันก็เป็นเพียงปากก็ได้บุญชั่วปาก,
หรือกระทำกิริยาอาการไหว้ ๆ กราบ ๆ มันก็ได้บุญเพียงชั่วกิริยาอาการ; แต่
ถ้าปฏิบัติให้ถูกต้องลงไปจริง ๆ ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ มันก็ได้ผลสูง
สุดคือเป็นการทำตามพระสงฆ์ ก็กลายเป็นพระสงฆ์เสียเอง, ก็เป็นฆราวาส
ก็ได้ เป็นบรรพชิตก็ได้, ถ้าปฏิบัติเพื่อละกิเลส เครื่องเศร้าหมอง แล้วก็
เรียกว่า พระสงฆ์ด้วยกันทั้งนั้น; มันมีอยู่หลาย ๆ ระดับ นับเนื่องในหมู่
สงฆ์เหมือนกันหมด มุ่งเอาความบริสุทธ์จากกิเลส, แต่เมื่อยังไม่ถึง ก็ขอ
ให้พยายามกระทำอยู่ ด้วยหวังว่าจะถึง.

คุณบทของพระสงฆ์นี้ ควรจะเป็นที่เอาใจใส่สำหรับภิกษุและ
สามเณร. เมื่อบวชเข้ามาแล้วต้องไม่เสียทีบวช, อย่าให้บิดามารดาผิดหวัง, อย่า
มาสร้างนรกให้แก่อุปัชฌาย์อาจารย์. ถ้าพระเณรองค์ไหนทำไม่ได้มันก็คือมาสร้าง
นรกให้กับอุปัชฌาย์อาจารย์; แล้วก็อย่าคิดว่ามันจะเดือดร้อนแต่ อุปัชฌาย์อาจารย์
ตนเองก็ต้องลงนรกด้วย. ถ้าทำอย่างนี้แล้วก็ผิดหวังหมด, บิดามารดาก็ไม่
ได้รับประโยชน์อะไร ไม่คุ้มค่าผ้าเหลืองที่ได้ซื้อหามา.

ฉะนั้นขอให้กำหนดจดจำ คุณบทของพระสงฆ์ไว้ให้ดี ๆ ว่า สงโฆ
 วิสุทฺโธ วรทกฺขิณเยยฺโย - พระสงฆ์เป็นผู้หมดจดจากกิเลส เป็นทักษิณเยย
 บุคคลอันประเสริฐ, สนฺตินฺทริโย สพฺพมลปฺปทีโน - มีอินทรีย์ อันสงบ
 ร่าจบ เย็นแล้ว ละมลทินทั้งปวงได้แล้ว, คุณหินเนเกหิ สมิตฺธิปคฺโต - คุณใด
 ที่เขาหวังกันอยู่ คุณเหล่านั้นก็ได้บรรลุแล้ว, อนาสโว, ตํ ปนมามิ สงฺฆํ -
 เป็นผู้สิ้นอาสวะ แล้ว, ข้าพเจ้าขอนอบน้อมนมัสการแด่พระสงฆ์นั้น.

....

นี่เอาจามาคู่พร้อมกันคราวเดียวทั้ง ๓ องค์ ทั้งพระพุทธ พระ -
 ธรรม และพระสงฆ์ ว่าพระพุทธเจ้านั่งใต้โคนต้นโพธิ์เป็นพระพุทธเจ้า
 เราก็จะเอาอย่างท่าน อย่างนั่งใต้ต้นความโง่ ความประมาท ความหลงไหล
 แต่มานั่งใต้ต้นโพธิ์ คือความสว่างไสว แจ่มแจ้ง; ทำอย่างนั้นแหละ คือ
 เดินไปตามหนทางที่ประกอบไปด้วยองค์แปด; กระทำอย่างนั้นแหละ จะ
 เป็นผู้บริสุทธิ์หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง.

นี่แสดงให้เห็นว่า มันเนื่องกัน, พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
 แยกกันไม่ได้. ถ้าเกิดไปทำอย่างพระพุทธเจ้า ก็เหมือนกับไปทำอย่างพระธรรม
 และพระสงฆ์, มันแยกกันไม่ได้. เพียงแต่รู้จักทำตัวให้นั่ง ใต้โคนต้นโพธิ์เท่า
 นั้น ก็เป็นถึงพระพุทธ ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์ไปหมด.

วันนี้เป็นวันแรกเข้าพรรษา จึงเอาเรื่องพระพุทธ พระธรรม
 พระสงฆ์มาพูดกัน; ขอให้สนใจให้ดีเป็นพิเศษ เพื่อว่าจะได้เป็นการตั้งต้นที่ดี.
 ที่แล้วก็แล้วไปอย่าพูดถึงกันเลย, ยิ่งปีกลาย หรือปีก่อนโน้นแล้ว ก็ไม่ต้อง

เอามาถึงอีก, แต่ขอให้จำไว้ให้เป็นตัวอย่างว่า จะผิดพลาดอีกไม่ได้; ฉะนั้นปีนี้จะต้องตั้งต้นทำให้ดีที่สุด จึงยกเอาเรื่องแรก เรื่องต้นที่สุดมาพูดกันอย่างนี้ ว่ามาดูพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์กัน, พยายามชำระการกระทำ ทางกาย ทางวาจา และทางใจให้สะอาด บริสุทธิ์ อนุโลมตามพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์.

ธรรมเทศนาในวันนี้ ก็เป็นธรรมเทศนาเริ่ม ตั้งต้น สนใจเคารพ นบนอบ ปฏิบัติตามอย่างสูงสุดในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, แล้วกิจอันอื่นที่เหลือนอกไปจากนี้ เช่นการรักษาศีล การให้ทาน การอะไร ก็จะมีอนุโลมตามกันไปหมด ก็จะได้ จะถูกต้องตามกันไปหมด; จึงขอให้สนใจในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นจุดริเริ่มดังที่กล่าวมา.

ขอให้ท่านทั้งหลาย ทุกคนตั้งต้นการเข้าพรรษา ด้วยการฟื้นฟูศรัทธา - ความเชื่อ วิริยะ - ความพากเพียร ในการปฏิบัติ เป็นต้น ให้อนุโลมในพระพุทธ ในพระธรรม และพระสงฆ์ ให้อย่างขึ้นไปด้วยกัน จงทุก ๆ คนเถิด.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พัทธกัฏฐกัฏฐนา - ๒ -

๒๕๑๗

แรม ๒ ค่ำ เดือน ๘ ปีชวด, วันเสาร์ที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๑๗

ไตรสิกขาภาณ.

[สืบ สมานธิ ปัญญา เป็นที่น่าปรารถนาแก่คนทั้งโลก.]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สืลปริภาวิโต สมานธิ มหปฺพลโ หิติ มหานิสฺสํโส
สมานธิปริภาวิตา ปญญา มหปฺพลา โหติ มหานิสฺสา
ปญญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจตี - ติ
ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ - ติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิชันนาพระธรรมเทศนา ในไตรสิกขาภาณ เพื่อ
ประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา - ความเชื่อ และวิริยะ - ความพากเพียร
ของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงามก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป ใน
ทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย
กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาในวันนี้ เป็นธรรมเทศนาปรารภเทศกาลเข้าพรรษา, ดังที่ท่านทั้งหลายก็ได้ทราบอยู่แล้ว ว่าเทศกาลเช่นนี้ เราจะต้องทำอะไรบ้าง. อาตมาเห็นว่าจะต้องชำระสะสาง รื้อฟื้นข้อปฏิบัติต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างถูกต้องเรียบร้อยยิ่งขึ้นทุกที; จึงได้ยกเอาเรื่องพระรัตนตรัย หรือการถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสวณมากล่าวแล้วในวันแรก ซึ่งสรุปใจความว่า จะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ประกอบพร้อมอยู่ด้วยมรรคมงคล ๘ ประการ, ด้วยอาการอย่างนั้นจะทำให้มีพระรัตนตรัย เหมือนกับว่านั่งใต้ ต้นโพธิ์ ก็มีการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า.

แต่เดี๋ยวนี้คนโดยมากก็ไม่นั่งใต้ต้นโพธิ์, อย่างเลว ๆ มันก็ไปนั่งเสียดูที่ใต้ต้นกระท่อม ต้นกล้วยชาดพื้น หรืออะไรทำนองนั้นเสียดู ก็ไม่ชนะมาร, นี้ก็พวกหนึ่ง; อีกพวกหนึ่ง มันก็มัดแต่ไปนั่งใต้ต้นกล้วยฤกษ์เสียดู มันก็บ้าก็หลงไปชนิดหนึ่ง ไม่ได้ชนะมารอีกเหมือนกัน, ก็เลยไม่เป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมาได้, พระธรรมก็ไม่มี, พระสงฆ์ก็ไม่มี, เพราะเหตุนั้น.

นี่จะต้องชำระปัญหา สะสางปัญหา ข้อนี้อันเสียดูให้ถูกต้องก่อนว่าอย่าได้ไปหลงไหล ในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความหลงไหลเลย. หลงไหลอย่างเลวก็ใช้ไม่ได้, หลงไหลอย่างดีก็ใช้ไม่ได้, มันต้องไม่หลงไหลด้วยกันทั้งนั้น.

เดี๋ยวนี้คนโดยมาก เขาหลงไหลอยู่ในความหลงไหลอย่างเลว, จะไปหลงไหลในความเหลวไหลอย่างดีก็มีเป็นส่วนน้อย. ที่สมมติกันว่าเป็นส่วนดี

ก็เหมือนกับที่เรียกว่า มีต้นกัลปพฤกษ์, ก็มีวมาหลงไหลอยู่แต่ที่โคนต้นกัลปพฤกษ์, จะหาแต่สิ่งที่จะมาบำรุงบำเรอกิเลส ทุกอย่างทุกประการไม่รู้จักอ้อมจักพอ. นี่ก็เป็นเครื่องปิดกั้นอย่างยิ่ง ไม่ให้เกิดความแจ่มแจ้งในพระรัตนตรัย, หรือไม่อาจจะทำให้พระรัตนตรัยประดิษฐานอยู่ในจิตใจของตนได้; นี่ก็ควรจะชำระสะสางกันเสียในเบื้องต้น และเป็นเรื่องแรกที่สุด.

....

นี่ก็จะพุดกันถึงเรื่อง*ไตรสิกขา*; ก็มี*ไตร* อีกเหมือนกัน, คือ ๓ สิ่ง; ได้แก่ *ศีล สมาธิ ปัญญา* ซึ่งมีนัยที่จะต้องสังเกตพิจารณากันอย่างมากมายหลายแง่หลายมุม, เช่นเดียวกับเรื่อง พระรัตนตรัย มีเรื่องที่จะต้องพิจารณาหลายทางหลายทิศ หลายแง่หลายมุม พุดกันจนตายก็ไม่จบ, แต่ก็ได้เอาเฉพาะแง่มุมที่ควรจะสนใจเป็นอย่างยิ่งมาพุดกันก่อน. แม้เรื่อง*ไตรสิกขา*ในวันนี้ก็เช่นเดียวกัน จะพุดกันแต่บางแง่มุมเท่าที่จะเป็นการรื้อฟื้นในส่วนที่จำเป็นจริง ๆ ให้เกิดขึ้น หรือเจริญงอกงามต่อไป.

สำหรับคำว่า *ศีล สมาธิ ปัญญา* นี้ ก็ชินหูกันอยู่มากสำหรับพุทธบริษัท, และชินปากกันอยู่มาก; แต่แล้วก็ไม่เข้าถึงความหมายของสิ่งเหล่านั้น, ก็ได้แต่ชื่อ ไม่ได้ตัวจริง.

วันนี้ ก็จะพุดกันถึงตัวจริง ที่จะสังเกตได้ง่าย ๆ ว่าจะมีศีลกันอย่างไร? ที่ตรงไหน? จะมีสมาธิกันอย่างไร? ที่ตรงไหน? จะมีปัญญากันอย่างไร? ที่ตรงไหน? เรื่องศีลก็ข้อ หรือก็สิบข้อ นี้จะไม่พุดถึงในวันนี้เพราะรู้กันอยู่, หรือเป็นสมาธิสักก็แบบ ก็จะไม่มีพุดถึงในวันนี้, หรือ

ปัญญาจะแจกออกเป็นญาณ เป็นทัสสนะ อย่างไรบ้าง ก็ไม่จำเป็นจะพูดในวันนี้ มันจะมากเกินไปจนจำไม่ไหว ฟันเฟืองไปเสีย; จะพูดแต่ใจความ.

สำหรับสิ่งที่เรียกว่า คีล สมาธิ ปัญญา เมื่อกล่าวกันแต่โดยใจความแล้วมันได้แก่อะไร? เราจะต้องมีกันอย่างไร?

คำว่า คีล ก็คือความเป็นปกติอยู่ได้ เพราะสังคจากโทษทางกาย ทางวาจา; สมาธิ ก็คือความเป็นปกติอยู่ได้ เพราะสังคจากโทษในทางจิต; ที่นี้ ปัญญา ก็คือความปกติ สังค สงบอยู่ได้จากโทษทางทฤษฎี คือ ความคิด ความเห็น.

คีล นั้นปราศจากโทษทางกาย วาจา, สมาธิ ปราศจากโทษทางจิต, ปัญญา ปราศจากโทษทางทฤษฎี.

คนส่วนมากก็คิดเอาเอง ว่าเรื่องจิตกับเรื่องทฤษฎีนั้นเป็นเรื่องเดียวกัน; เป็นฌรเป็นพระตั้งหลายพรรษาแล้วก็ยังเข้าใจอย่างนี้ ก็ต้องเรียกว่า สมน้ำหน้ามันที่ไม่รู้จักคิดนึก ศึกษา ให้ดีเป็นพิเศษ เพราะมันไม่ยากที่จะดี ไม่ยากที่จะก้าวหน้า ไม่ยากที่จะศึกษา, ต้องการแต่จะบวชเรียนเพื่อพักผ่อนหรือเพื่อเล่นหัวไปตามเคิม, ก็เลยไม่ต้องรู้กันว่า จิตกับทฤษฎี นั้นไม่ใช่สิ่งเดียวกัน; ดังนั้นจึงต้องแยกออกเป็นคนละเรื่อง.

โทษทางกาย ทางวาจา คือความผิด ความชั่ว ความไม่น่าดู ความเดือดร้อน อะไรก็ตามที่มันจะเกิดขึ้นทางกาย ทางวาจานั้น, ถ้าไม่มีแล้ว ก็เรียกว่า คนนั้นมีศีล; ไม่ต้องแจกเป็นข้อ ๆ ก็ได้ เพราะว่าศีลทุกข้อ มันก็มุ่งจะกำจัดโทษทางกาย ทางวาจา ทั้งนั้น. ศีล ๕ ก็ดี, ศีล ๘ ก็ดี, ศีล ๒๒๗ ก็ดี อะไรก็ดี มุ่งอย่าให้เกิดความเสียหาย ความผิดพลาด ความไม่น่าดูที่เรียกว่าโทษ ที่จะเกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา.

ที่นี้ สมาธิปราศจากโทษทางจิต. นี้หมายความว่า จิตมันถูกรบกวนด้วยนิวรณ์ เป็นต้น, พุคกันตรง ๆ ก็ว่า ใจของมันไม่ปกติ มันมีความกระสับกระส่ายทางจิต, เป็นจิตที่ไม่สะอาด ไม่น่าดู หากความสงบสุขมิได้; นี้เรียกว่าโทษทางจิต, จิตไม่แจ่มใส ไม่สดชื่น. ถ้าเอาโทษเหล่านี้ออกไปเสียได้จากจิต จิตนั้นก็ปราศจากโทษทางจิต; ลักษณะอันนี้เรียกว่า ความเป็นสมาธิ, จะมีก็แบบ หรือจะมีก็สลับแบบก็ได้มันพุคกันไม่ไหว, แต่ทุกแบบมันจะมีอย่างนี้ว่า สงัดจากโทษทางจิต; ฉะนั้นใครจะทำโดยวิธีใดก็ตาม ตามชอบใจของตน หรือบางที่ไม่ต้องทำอะไรเลยนักรู้ก็ได้ เพียงประคองไว้ให้ดี ๆ อย่าให้จิตมันประกอบอยู่ด้วยโทษอย่างนี้ ก็เรียกว่ามีสมาธิได้.

ที่นี้ ปัญญา ปราศจากโทษทางทัญญู. นี้ไม่ได้หมายถึงตัวจิตแต่หมายถึงความรู้ ความเชื่อ ความเข้าใจที่รวม ๆ เรียกกันว่า ทัญญู; เช่นมีความเห็นผิดเป็นมิจฉาทัญญู แล้วมันก็เกิดโทษขึ้นมา, ไม่ได้รบกวนที่กาย วาจา หรือที่จิต, แต่มันรบกวนที่ความคิด ความเห็น. คนมี มิจฉาทัญญู ก็ทำไปผิด ๆ พุคไปผิด ๆ คิดไปผิด ๆ; ก็เลยเป็นการเสียหายทางกาย ทางวาจา และทางจิตได้อีกทีหนึ่ง.

ให้ทุกคนระวังมิจฉาทิฏฐิ คือความเห็นผิด นั้นแหละให้มาก ๆ เพราะว่าอะไรทั้งหลาย มันก็ขึ้นอยู่กับทิฏฐิ : ถ้าทิฏฐิ ผิดมันก็ผิดหมด, ทิฏฐิถูก มันก็ถูกหมด; อย่าให้โทษทางทิฏฐิ หรือที่จะเกิดจากทิฏฐินั้นมีอยู่. เมื่อทิฏฐิของใครสะอาดดี ถูกต้องคืออย่างนี้ก็เรียกว่าปราศจากโทษทางทิฏฐิ; ภาวะหรือลักษณะอย่างนั้น เรียกว่า ปัญญา.

เราจึงมีศีล สมาธิ ปัญญา ได้ด้วยลำพังแต่เพียงการขจัดโทษทั้ง ๓ ชนิดนี้ออกไปเสีย : โทษทางกาย วาจา ก็ถูกขจัดออกไปเสีย, ทางจิต ก็ขจัดออกไปเสีย, ทางทิฏฐิก็ถูกขจัดออกไปเสีย; ไม่ต้องเรียนมากมายจนเพื่อกันไปหมด แล้วก็ไม่ได้ทำอะไรเลย.

เราเคยฟังกันมามากนักแล้ว เคยเทศน์ เคยฟังกันมาหลายสิบครั้ง หลายร้อยครั้งแล้วเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา; แต่สังเกตดูก็เห็นว่ามันยังไม่ดีขึ้นเลย, มันเหมือนกับว่าติดตรงแน่นอยู่ที่นั่นในลักษณะที่ไม่มีมีศีล สมาธิ ปัญญา ชนิดที่เป็นที่น่าพอใจ; จึงได้เอามาพูดกันใหม่ตั้งต้นกันใหม่ ในโอกาสเช่นเข้าพรรษานี้ ว่าขอให้สะสางปัญหาเกี่ยวกับศีล สมาธิ ปัญญา นี้กันเสียที.

จะทำแต่พิธีรับศีล อยู่อย่างนี้, หรือว่าจะทำสมาธิตามแบบนกแก้ว นกขุนทอง หรือกิริยาทำทางอยู่อย่างนั้น, หรือว่าจะใช้ปัญญา ท่องจำ ปัญญา คตินึก คำนิ่ง คำนวม; มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร.

....

เรื่องศีล มาดูเอาเองเสียใหม่ดีกว่า ว่าทางกาย ทางวาจา มันยังมี ผิดพลาดอะไรอยู่ ยังน่าเกลียด น่าชังที่ตรงไหนบ้าง? หรือมันทำให้เกิด ความรบกวน เป็นทุกข์ เป็นโทษขึ้นมา กระทบว่ถูกด่าหนี ตีเตียน หรือ อะไรก็สุดแท้ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่เรียกว่าโทษด้วยกันทั้งนั้น, เราก็ติเตียนเราได้, ผู้อื่นก็ติเตียนเราได้; นี่ก็เรียกว่ามีโทษในทางศีลอยู่. ก็ตั้งหน้าตั้งตาระวังอย่า ให้เราติเตียนเราได้ อย่าให้ผู้อื่นติเตียนเราได้ ปัญหามันก็จะสิ้นสุดลงไป.

ถ้าเราติเตียนเราเองไม่ได้แล้ว ก็จะเป็นที่แน่นอนได้ว่า คนอื่นก็ ติเตียนไม่ได้, หรือคนอื่นจะติเตียนได้มันก็น้อยที่สุด คือเฉพาะเรื่องที่เรา ไม่รู้. เดียวนี้เรื่องที่เรารู้อยู่เราก็ยังฝืนทำ หรือไม่สนใจที่จะสำรวมระวังให้ดี ก็เพราะเราไม่รู้จักเคารพตัวเอง ไม่อยากจะเคารพตัวเอง ก็เลยปล่อยให้มีความผิดเกิดขึ้นแก่ตัวเอง.

ถ้าทำให้ดี อย่าให้มีโทษ มองเห็นอยู่แล้วก็ไม่เห็นโทษที่จะติเตียน ตัวเองได้ ซึ่งอยากจะใช้คำพูดเพื่อจำง่ายสักคำหนึ่งว่า ให้งมือไหว้ตัวเองได้ อยู่เสมอ ในส่วนกาย วาจา; อย่างนี้ก็เรียกว่ามีศีล.

แม้ว่าจะท่องศีลไม่เป็น สมมติว่ามันไม่เคยทำพิธีรับศีลอะไรอย่างนี้, แต่ถ้าเขาสามารถที่จะระวัง อย่าให้เกิดความผิดพลาดขึ้นทางกาย วาจาได้ แล้ว ก็จะเรียกว่าศีล และเป็นศีลที่ดีกว่าเสียด้วยคือเป็นศีลจริง ๆ. นี่จะมีศีล กันได้จริง ก็เพราะทำอย่างนี้.

ถ้าได้รู้ ได้เรียนมามากแล้ว ก็ใช้เป็นเครื่องตรวจสอบได้ง่าย, มันก็ตีเหมือนกัน; แต่ความสำคัญที่สุดนั้นมันอยู่ตรงที่ว่า อย่าให้มีโทษที่ตีเตือนตัวเองได้ ในทางกาย ทางวาจา. ความรู้สึกตามธรรมดาสามัญนี้แหละ จะพอบอกให้ได้ว่าสิ่งนี้ผิดหรือถูก, ดีหรือไม่ดี, ไม่ใช่ไม่รู้; ไม่ควรจะยกเอาความไม่รู้ มาเป็นข้อแก้ตัว. มันรู้แล้ว มันแก้งไม่รู้เสียมากกว่า, หรือเมื่อไม่รู้มันก็ไม่รักตัวในการที่จะชวนขวยให้รู้, มันไม่อยากจะรู้นั่นเอง.

ฉะนั้น เรื่องศีล ก็ต้องเป็นเรื่องที่อยู่ในวิสัยที่จะทำให้ดีได้ ให้ถูกต้องขึ้นมาได้ อย่าให้ตีเตือนตัวเองได้ แล้วผู้อื่นก็ไม่มีทางที่จะตีเตือนได้ หรือจะตีเตือนได้ก็เพราะสิ่งที่ยังไม่รู้ ซึ่งมันเหลือน้อยเต็มที.

.... ..

ที่นี่ **เรื่องจิต**. ถ้าสนใจกันสักหน่อยสังเกตกันสักหน่อย ก็พอจะรู้ว่าเมื่อไรนั้นจิตมันมีโทษ ประกอบอยู่ด้วยโทษ จิตมันมักจะจะเป็นไปใน ๓ ทางคือว่าโลภะ หรือโทสะ หรือโมหะ. แต่ว่าในทางหนึ่ง ๆ นั้นมันมีมาก มีผลของมันมาก มันไม่ได้ออกมาเต็มตัว ออกมาเป็นอาการอย่างใดอย่างหนึ่งที่เรียกว่านิรวณ - เครื่องรบกวนจิต ซึ่งก็ท่องเที่ยวกันได้ทุกคน ว่า **กามฉันทะ** - ความคิด มันครุ่นไปในทางกาม, **พยาบาทะ** - ความคิด มันครุ่นไปในทางประทุษร้ายหรือเบียดเบียน, **ถีนมิทธะ** - จิตมันตกไปในทางฝ่ายต่ำ ในทางแพบหรือละเหยียละห้อย เศร้าสร้อย ทำนองนี้ ให้รู้จักว่านั่นก็เป็นโทษอันหนึ่งเหมือนกัน, อุทธัจจะกุกกุจจะ นี่มันตรงกันข้าม คือมันฟูขึ้นไป มันฟูง่าน มันไม่อยู่กับร่องกับรอย ก็เรียกว่าโทษของจิต หรือเป็นนิรวณด้วยเหมือนกัน, แล้วก็อันสุดท้ายก็เรียกว่า **วิจิกิจฉา** - คือ ความลังเล ไม่แน

ใจลงไป นี่ก็ไม่ใช่ว่าจะเพราะไม่รู้อะไรเสียเลย มันรู้มาก แล้วก็รู้ไม่จริง ก็เลยไม่แน่ใจ. อย่างว่าเดี๋ยวนี้มีความแน่ใจในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ กันจริง ๆ หรือเปล่า? ปัญหา มันมีอยู่หลายชั้น; บางทีมันก็ไม่รู้จักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เสียด้วย, แล้วจะมีศรัทธาแน่นอนแน่นแน่นในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ได้อย่างไร แม้ว่าจะรู้จักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ กันมากแล้ว แต่ก็ยังไม่มีความแน่ใจ, มันยังมีความลังเลอะไรบางอย่างอยู่ เหมือนกับคนที่จะร้องอุทธรณ์ว่า ทำไมพระพุทธเจ้าไม่ช่วย ทำไมพระธรรม ไม่ช่วยอย่างนี้เป็นต้น. ยังมีเรื่องกรรม ไม่เชื่อผลแห่งกรรม ไม่เชื่อผู้กระทำการ กรรม จะเป็นผู้รับผลแห่งกรรม อย่างนี้ ก็มี, ยังไม่เชื่ออะไรอีกหลาย ๆ อย่าง ซึ่งล้วนแต่มันไม่แน่ใจ, มันก็เลยรบกวน. จิตที่ถูกรบกวนอยู่ด้วย นิสวรรค์เหล่านี้ ก็เรียกว่าเป็นจิตที่มีโทษทางจิตรบกวนอยู่ ต้องกวาดออกไป ให้เกลี้ยง.

ถ้าโง่งน ก็ไม่ต้องคิดอะไรมากคือไม่รู้ไม่ชี้ ไม่เอาอยู่แล้วกัน; ถ้าความคิดอย่างนี้เกิดขึ้น ก็ “กูไม่เอา” ก็แล้วกัน, ทำอย่างนี้ก็ยังคงดีกว่าที่จะไม่สนใจ หรือจะปล่อยให้มันเป็นไปตามแต่ที่มันจะเป็นไป.

มันต้องมานั่งเฝ้าดูกันสักหน่อย ว่านิวรรณ์ชนิดไหนมันเกิดขึ้น; ไม่รู้จักชื่อก็ได้ ไม่ต้องรู้จักชื่อกว่ากามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะก็ได้, ไม่รู้จักชื่อก็ได้; แต่มันจะรู้จักตัว คือรู้จักความรู้สึกที่มันรู้สึกอยู่จริง ๆ. จิตที่มันใคร่ไปในทางกามารมณ์อย่างนั้นอย่างนี้ มันก็รู้สึกอยู่, จะเรียกชื่อไม่ถูกก็ได้; แต่รู้ว่าอย่างนี้มาแล้ว ก็สลัดออกไปด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง แล้วแต่ความโง่งจะมี

ก็ยังได้. ถ้ามีความฉลาดมันก็ยังไม่แน่ ไม่ใช่ว่าคุณฉลาดแล้วมันก็จะสลัดออกไปได้.

คนฉลาดที่บังคับตัวไม่ได้ มันก็ยังฉลาดในการที่มีกิเลสให้มากขึ้นไป; ซึ่งคิดว่าจะสู้คนโง่ไม่ได้ก็ได้, คือไม่ต้องคิดอะไรมาก ถ้ารู้สึกว่าเป็นกิเลส เป็นนิเวศน์แล้วก็สลัดออกไป, สลัดความคิดอันนี้ออกไป อย่างซึ่งหน้าเท่านั้น ไม่เล่นตลกกับตัวเอง.

ถ้าจะมีสมาธิกันจริงต้องทำอย่างนี้ : นั่งสังเกตระวางว่า ความรู้สึกที่เป็นโทษชนิดไหนเกิดขึ้นกับจิตบ้าง; เป็นเรื่องทางกามารมณ์ ก็เห็นว่าเป็นโทษแล้ว, เป็นเรื่องทางโกรธ พยาบาท โทสะ นี่ก็เป็นโทษแล้ว, แล้วหดูหุ่ ละเหยียละห้อย นี่ก็เป็นโทษอย่างหนึ่งแล้ว, หรือฟุ้งขึ้นไปอย่างหลงเจิง นี่ก็ว่าเป็นโทษแล้ว, แล้วรวนเร โលเล นี่ก็เป็นโทษแล้ว, สลัดออกไปเสียก็แล้วกัน.

เมื่อสลัดออกไปได้ มันก็เข้ารูปเดิมของมันเอง ก็จะปกติอยู่สงบอยู่จากโทษเหล่านี้; ไม่ต้องทำอะไรเพิ่มขึ้น, อย่างมากก็รักษาความปกตินั้นไว้. ทุกคนก็พอจะมีสมาธิได้ในระดับใดระดับหนึ่งเป็นอย่างน้อย. นี้เรียกว่า มีสมาธิเพราะคอยสลัดโทษทางจิตให้ออกไป เสียเสมอ.

....

ที่นี่ **เรื่องปัญญา**. นี่เรื่องมันมาก; แต่ถ้าเป็นเรื่องวิชาความรู้แล้วก็ยิ่งมากกันใหญ่; ฉะนั้นเราจะต้องรวบรัดให้มันแน่นอนลงไปที่ว่า **มีปัญญา**

นั่น มีอย่างไร? มีทำไม? เพื่อประโยชน์อะไร? ในที่สุดมันก็จะพบว่า มันมีจุดจุดหนึ่งเท่านั้น ในเรื่องของปัญญาที่แสนจะมากมาย คือให้รู้ถึงขนาดว่าอย่าไปหลงยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด. ถ้าเมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด ก็เรียกว่ามีปัญหา หรือมีผลของปัญญาอยู่แล้ว. เรื่องอื่นไม่สำคัญ จะรู้ตั้งมากมายอย่างไร ก็ไม่มีประโยชน์อะไร, ถ้าหากว่าไม่รู้เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น.

ความไม่มีปัญญา นี้ก็เรียกว่าโมหะ เรียกว่าอวิชชา เรียกหลายชื่อ, ไม่ต้องรู้จักชื่อก็ได้เหมือนกัน, รู้แต่ว่าถ้ามันไปยึดมั่นถือมั่นอะไรเข้าเป็นตัวกู หรือเป็นของกู, เป็นตัวตน หรือเป็นของตน, ก็รู้ว่านี่มันปราศจากปัญญาแล้ว มันเข้าใจผิด มันสำคัญผิด มันโง่ไปแล้ว อย่างน้อยก็พักหนึ่ง, อย่าให้มีอาการอย่างนี้, ก็เรียกว่ามีปัญหาอย่างแท้จริง.

เดี๋ยวนี้ มันมีคำพูดที่ต้องระวังให้ดีๆ “มีความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด” หรือมีปัญหาชนิดที่มันไม่ใช่ประโยชน์อะไรได้. นึกถึงเรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “โบไม้กำมือเดียว ก็พอ, ไม่ต้องโบไม้หมดทั้งป่า;” เพราะพระองค์ก็ได้ทรงนำมาสอนแต่เพียงเท่านั้น, คือเพื่อให้ดับปัญหา ให้ตัดปัญหาเหล่านี้ได้.

เรื่องศีลก็เพียงเท่านั้น, เรื่องสมาธิก็เพียงเท่านั้น, เรื่องปัญญาก็เพียงเท่านั้น; แต่ดูให้ดีในที่สุดจะพบว่า เรายังไม่ได้เข้าใจส่วนที่ควรจะเข้าใจอยู่อีกบางอย่างอีกนั่นแหละ, เพราะเท่าที่เรียนมา หรือสอนกันมามันมักจะทำให้เกิดความเข้าใจผิด แล้วก็ถือไว้ทั้งผิด ๆ.

จะยกตัวอย่างความเข้าใจผิดที่มีอยู่ทั่ว ๆ ไป; เช่นบางคน หรือว่า โดยมากก็คิดว่า เราแยกกันทำทีละอย่างดีกว่า หรือว่าแยกทำทีละอย่างก็ได้ อย่างนี้, จะทำศีลโดยไม่มีสมาธิ ปัญญาก็ได้, อุตส่าห์รักษาศีล ไม่กล้าคิด ไปถึงสมาธิ หรือปัญญา, เขาคิดว่าทำอย่างนี้ได้. ถ้าใครคิดอยู่อย่างนี้ หรือเข้าใจอยู่อย่างนี้ ก็รีบแก้ไขเสียเถอะ มันเป็นเรื่องที่ไม่ตรงตามความเป็นจริง.

ศีล สมาธิ ปัญญา นี้แยกกันไม่ได้ : ศีลน้อย ๆ ขั้นต้น ๆ มันก็มีสมาธิ และปัญญาขั้นน้อย ๆ ขั้นต้น ๆ ติดมาด้วยกันทั้งนั้น; ถ้าสูงก็สูงขึ้นไปด้วยกัน จนกระทั่งสูงสุด. ถ้าแยกกันทำทีละอย่างแล้ว มันเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ แล้วคนนั้นมันก็ไม่รู้มันก็ว่าเอาเอง ว่าเป็นไปได้.

ความไม่รู้มันอาจจะทำให้ปฏิเสธ ว่าไม่สามารถจะมีพร้อมกันไปได้; หรือจะไม่ยอมเชื่อว่า ทำเพียงอย่างเดียวมันจะมีครบทั้ง ๓ อย่าง อย่างนี้ก็ไม่ยอมเชื่อ.

....

นี่ขอให้สังเกตต่อไป หรือฟังให้ดีก็จะเข้าใจได้ว่า มันทำกันแยกอย่างกันไม่ได้. อย่างจะรักษาศีลนี้ มันต้องมีความตั้งใจมันหรือปักใจมันในการที่จะรักษาศีล, ความปักใจมันนั้นมันเป็นสมาธิ; แล้วมันจะต้องรู้ว่าทำอย่างไรจึงจะเป็นศีล ต้องมีความรู้เรื่องศีล ทำอย่างไรจึงจะเป็นศีล ทำอย่างไรจึงจะรักษาเอาไว้ได้, ความรู้อันนี้ มันเป็นปัญญา. หรือว่าก่อนแต่ที่จะมารักษาศีลนี้ มันก็ต้องมีปัญญาก่อน มองเห็นก่อนว่า รักษาศีลนี้ดีแน่

มองเห็นอยู่อย่างนั้นมันก็เป็นปัญญา, แล้วก็นำมาสู่การรักษาศีล ตั้งใจสำรวมสังวรอย่างนั้น ๆ มันเพื่อความเป็นศีล, แล้วก็มีความตั้งใจแน่วแน่ ตั้งมั่นลงไปในการกระทำอย่างนั้นทั้งหมด นี่มันก็เป็นสมาธิ.

ฉะนั้นพอตั้งใจรักษาศีลให้ดี จะมีครบทั้งศีล ทั้งสมาธิ และทั้งปัญญา. ถ้าปัญญา, สมมติจะยกตัวอย่างว่าถ้าปัญญาไม่มี ปราศจากปัญญา, ศีลนั้นมันก็จะกลายเป็นสัลลพตปรามาสไปทันที มันเป็นศีลของคนโง่ ศีลของคนไม่มีเหตุผล แม้จะทำอยู่อย่างเดียวกัน ก็เป็นสัลลพตปรามาส มันยึดมั่นในศีลด้วยความมกมาย, จึงต้องมีปัญญารู้ว่าศีลคืออะไร? ทำอย่างไร? เพื่อประโยชน์อะไร? อย่างน้อยก็ต้องรู้แจ้งในข้อนี้, รักษาศีล มันก็จะเป็นศีลเพราะปัญญามันช่วย.

หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็ว่า ถ้าไม่มีปัญญาเข้ามาช่วย ศีลนั้นก็จะเข้ารกเข้าพง เข้าป่าเข้าดง อะไรไปหมด, จะรักษาอย่างนั้น มันก็จะวิ่งเข้าป่ารกไปหมด มันเดินไม่ถูกทาง; มันต้องมีปัญญามาเคียงข้างอยู่ ศีลจึงจะเดินถูกทาง ไม่เข้ารกเข้าพง แล้วก็ไม่ใช่เป็นสัลลพตปรามาส ที่เรียกว่าสังโยชน์ อนุสัย เป็นต้น. ถ้าปราศจากปัญญา, ศีลจะกลายเป็นสัลลพตปรามาส แล้วจะวิ่งเข้ารกเข้าพง.

เฮ้, ทีนี้ ถ้าว่าจะรักษาศีลอย่างปราศจากสมาธิ. ถ้าปราศจากสมาธิ, ศีลก็จะไม่มีกำลัง, จะไม่มีกำลัง มันจะลุ่มเหมือนกับคนไม่มีกำลัง มันเดินไม่ได้. หรือมันจะไม่เป็นร่องเป็นรอย เป็นแถวเป็นแนวไป เพราะ

มันไม่มีสมาธิ ศิลมันก็ไม่มีกำลัง; ถ้าปราศจากสมาธิ, ศิลก็ไม่มีกำลัง และปัญญาก็มีไม่ได้ ไม่มีกำลัง, ปัญญาก็ไม่มีกำลัง.

เฮ้า, ทีนี้ ถ้าดูว่าถ้าปราศจากศิลกันเสียบ้างจะเป็นอย่างไร? ถ้าปราศจากศิลเสียบ้าง, สมาธิก็ไม่มีที่ตั้ง มันไม่รู้จะไปตั้งอยู่บนอะไร, หรือว่าปัญญาก็ไม่มีรากที่มั่นคง. เหมือนต้นไม้เนี่ย มันต้องตั้งอยู่บนแผ่นดิน แล้วรากของมันก็ไซซอลงไปหาส่วนลึก ซึ่งมีความมั่นคง. นี่ศิลมันช่วยให้สมาธิมีที่ตั้ง, ช่วยให้ปัญญามีรากอันมั่นคง.

นี่ คือความที่มันแยกกันไม่ได้. ถ้าเข้าใจผิดว่ามันแยกกันได้สมัครทำทีละอย่าง ทีละขั้น อย่างนี้ก็คิดเสียใหม่ให้ดี; เพราะว่าจะทำไปจนตาย ก็จะไม่มืศิลที่จะพอใช้ประโยชน์ได้, ไม่มีสมาธิปัญญาเลย, มันก็เป็นสิลัพท์ตปรามาส; แม้จะแข็งข้อรักษาให้เคร่งครัดอย่างไร ก็เป็นสิลัพท์ตปรามาสไปหมด; แล้ว ดู ๆ ก็จะเป็นอย่างนี้กันอยู่ทั้งนั้น ทั้งพระ ทั้งเณร ทั้งอุบาสก อุบาสิกา.

จึงถือว่า เป็นเรื่องที่จะต้องสะสางกันเสียใหม่ ให้มีปัญญาเข้ามา ครอบครองอยู่เสมอ มันก็ไม่กลายเป็นงมงายไปได้.

ทีนี้ เราก็เห็นได้ทันที คือเห็นต่อไปอีกว่ามันสามารถทำได้พร้อมกันไปทั้ง ๓ อย่าง, หรือยิ่งกว่านั้นอีกก็คือว่า มันต้องทำพร้อมกันไปทั้ง ๓ อย่าง; ไม่อย่างนั้นมันล้มเหลว. ให้มีปัญญาที่จะรักษาศิล ควบคุมศิล,

ให้มีศีลอยู่เป็นรากฐานของปัญญา, ให้มีศีลที่จะเป็นรากฐานของสมาธิ, สมาธิก็ได้อาศัยกำลังของศีล ศีล ก็อาศัยกำลังของสมาธิ; มีสมาธิแล้วปัญญามันก็เจริญงอกงาม มันก็ช่วยให้การรักษาศีล และเจริญสมาธิเลื่อนสูงขึ้นไปอีก, มันเหมือนกับฟันเป็นเกลียวไปด้วยกัน.

จะเห็นได้ง่าย ๆ ก็ตรงที่ว่า “ศีล” ไม่กระจายออก, เป็นอริยมรรคมีองค์ ๘ : มีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ : นี้ท่านเรียกว่ามีองค์ ๘. ต้องมีครบทั้งองค์ ๘ แล้วพอเหมาะสมแก่สัดส่วนของมัน แล้วก็ฟันเป็นอันเดียวกัน, เหมือนกับว่าเชือกเกลียว ๘ เกลียว ฟันเป็นเชือกเส้นเดียว มันก็มีกำลังมาก.

สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปोก็เป็นปัญญา, สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโวก็เป็นศีล, สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิก็เป็นสมาธิ. ก็ดูสิ ท่านเอาปัญญามาก่อน, มรรคมีองค์ ๘ ปัญญาก่อน; คือสัมมาทิฏฐิ กับสัมมาสังกัปปो นี่เป็นปัญญาต้องมาก่อน. ถ้าไม่มีแสงสว่างมาก่อน, มันก็มีคไม่รู้จะไปกันทางไหน, ศีลก็เดินไม่ถูก สมาธิที่ตั้งไม่ถูก, จึงเอาปัญญามาก่อน. ปัญญาก่อนมันก็ทำให้พูดถูก ทำถูก เลี้ยงชีวิตถูก มันก็มีศีลดีขึ้นมา, จึงมาถึงสมาธิ สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ -มีความเพียรชอบ มีความระลึกรชอบ มีสมาธิชอบ; มีสมาธิชอบแล้ว, ปัญญามันก็มีกำลังเพิ่มขึ้นไปอีก สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो มันเพิ่มกำลังอีก มันก็เลี้ยงไปตลอดสายอีก : แล้วมันกลับมาย้อนมาเลี้ยงข้างหัวแถวอีก. มันก็ยังดีขึ้นไป.

ต้องมีการทำงานสัมพันธ์กันครบถ้วนทั้ง ๘ อย่าง เรียกว่ามัคค-
สมังคี. นี้ไตรสิกขาก็คืออริยมรรคมีองค์ ๘ นั่นเอง; ฉะนั้นจึงถือว่าต้อง
สมังคี คือมีส่วนประกอบที่สมส่วน แล้วก็ผสมรวมเป็นอันเดียวกัน.

นี่คือข้อที่ว่าศีลกับสมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ ส่วนนี้ต้องรวมเป็นอันเดียวกัน
เหมือนกับเชือกเส้นหนึ่งมี ๓ เกลียว. เราจะเห็นชาวไร่ชาวนาค้วนเชือก ๓
เกลียวกันแทบทั้งนั้นแหละ; ๘ เกลียวมันมากเกินไป นั่นไว้เป็นเรื่องพิเศษ.
๓ เกลียวนี้ก็พอแล้ว, ก็ลองแยกออกมาทีละเกลียวซิ จะล่ามแมวสักตัวหนึ่ง
ก็ไม่ได้ อย่างจะเอาไปล่ามควาย; แต่ ๓ เกลียวนี้รวมกันแล้วมันก็ล่ามควาย
ก็ได้ ล่ามช้างก็ยังจะได้ เพราะมันรวมกำลังกัน.

อุปมาเกี่ยวกับที่มันจะต้องรวมกำลังกันนี้ ก็มีอยู่ในพระคัมภีร์เหมือน
กัน ถึงแม้จะไม่ใช่ในพระไตรปิฎก มันก็เป็นพระคัมภีร์ที่เก็บความมาจาก
พระไตรปิฎก; หรืออาจจะมิใช่ในพระไตรปิฎกที่ตรงไหน ที่เรายังหลงหู หลง
ตาอยู่ก็ได้. เขามีอุปมาว่าคนหนุ่ม มานพ ๓ คนนี้เข้าไปในป่า เห็นต้น
จำปามีดอกสวยสะพรั่ง มันเก็บไม่ถึง ไม้ก็ไม่มีที่จะสอย, หรือบางที่มัน
จะเป็นต้นที่มันขึ้นยากลำบาก; ก็มาคิดกันว่า เราจะเอาดอกจำปานี้ได้อย่างไร?
เขาก็ใช้วิธีการต่อตัว, เหมือนกับที่เด็กนักเรียนเขาเล่นกายกรรมนั้น, คนไหน
ควรจะอยู่ข้างล่าง ก็ให้คนนั้นอยู่ข้างล่าง แล้วคนหนึ่งก็เหยียบขา อีกคน
หนึ่งก็เหยียบบ่าของคนนั้น. ต่อตัวกันขึ้นไป มันก็ได้ดอกจำปามาแบ่งกันทั้ง
๓ คนเลย.

นี่เป็นอุปมาที่เขากล่าวไว้อย่างนี้, ลองสังเกตดูให้ดี ให้เข้าใจ. ถ้าไม่รวมกันมันก็ไม่ถึงสิ, แต่เมื่อมารวมกัน มันก็สูงขึ้นไปได้มาก มันจนถึงจะโน้มกึ่งถึง แล้วค่อยเก็บดอกได้ ก็ตามที, แต่ว่ามันต้องรวมกำลังกันอย่างนี้.

ลองสังเกตว่า การรวมกำลังกันนี้มันจะมีผลอย่างไร? เหมือนกับเชือก ๓ เกลียวอย่างนี้ มันก็เหนียวกว่า สำเร็จประโยชน์ได้; แยกออกมาเกลียวเดียว ไม่ใช่ว่ามันจะเหลือกำลังอยู่ ๑ ใน ๓, มันจะไม่ถึง ๑ ใน ๓, หรือว่าถ้ามันจะสวยงาม มันก็ไม่สวยเลย ถ้า ๓ เกลียวกลมกลืนแล้วมันสวย.

บางทีนึกถึงอาหารที่เราปรุงนี้ ถ้าเราแยกน้ำตาล น้ำมันอะไรออกเสียเป็นส่วน ๆ แล้วมันก็คงจะกินไม่ได้, ต้องมารวมกันให้ถูกต้องครบสัดส่วนของมันแล้วก็มีรสดี; อย่างนี้เป็นต้น.

ความที่ต้องมีสัดส่วนที่ถูกต้อง แล้วกลมกลืนกันนั้น เรียกโดยบาลีก็เรียกว่า สมังคี. “สมังคี” จำได้ก็ดี จำไม่ได้ก็ได้; แต่ให้ได้ความว่ามันสมส่วนกัน แล้วผสมกัน รวมกำลังกัน, นี้เรียกว่า “สมังคี”.

.... ..

นี่จะเก็บใจความกันสักทีหนึ่งที่ว่า *ยังมีความเข้าใจผิดกันอยู่มาก* ว่าเราแยกทำแต่ละอย่างก็ได้, รักษาศีลตะพีดไปก็ได้; สมาธิ ปัญญา สูงเกินไปอย่าเพิ่งหวังเลย. ถ้าทำอย่างนี้มันก็เป็นสิลัพพตปรามาส; เข้ารกเข้าพงไปเสีย, หรือไม่เข้ารกเข้าพง มันก็ฝังแน่นอยู่ที่ตรงนั้นแหละ มันขุดหลุมฝังตัว

เองอยู่ที่ตรงนั้น ไปไหนไม่ได้.

เราสามารถจะทำพร้อมกันได้; ก็จะมองเห็นว่า เมื่อเราตั้งใจทำอยู่ อย่างเดียวนั้น มันจะมีครบทั้ง ๓ อย่าง : เมื่อเราตั้งใจทำศีลให้ดี มันจะเกิด ปัญญาขึ้นมา เกิดสมาธิขึ้นมาโดยอัตโนมัติ; ตั้งใจจะรักษาศีลให้ดี ขวนขวาย อยู่อย่างยิ่ง, เดี่ยวจะมีกำลังใจที่แรงเกิดขึ้น จะมีความเข้าใจนั้นนี้ออกมา. จะ ตั้งใจทำสมาธิดีกว่า ปิกมัน ลงมือทำสมาธิปิกมัน มันจะเกิดศีลขึ้นมา : ที่จะต้องคอยสำรวจ ระวังให้มันทำอยู่นั้น เขาเรียกว่าศีล, จิตที่มันแน่วแน่นั้น มัน ก็เป็นสมาธิ, และมันรู้สึกตัวอยู่ด้วยสัมปชัญญะ รู้ว่าต้องทำอะไร? ควบคุม อย่างไร? มันสอนอยู่ในตัวมันเองในเวลานั้น นั่นมันเป็นปัญญา.

ถ้าเราตั้งใจจะทำสมาธิ อย่างที่เรียกว่า โดยโยนิโสมนสิการ, มัน จะมีศีล มีสมาธิ มีปัญญาครบถ้วน.

จะยกตัวอย่างให้ง่ายอีกสักหน่อย ก็เช่นว่าจะทำอานาปานสติ ก็ ต้องเตรียมเนื้อเตรียมตัว ปรับปรุงเนื้อตัวให้มันสงบรำงับลงมา สังวรระวัง ให้ดี, มันก็เลยมีอาการที่เรียกว่า ศีล, จะต้องสำรวจระวัง จึงจะทำไปได้; ส่วนนี้มันเป็นศีล.

ที่จิตกำหนดอารมณ์แน่วแน่ลงไป; ส่วนนี้มันเป็นสมาธิ. รู้ยามาตั้ง แต่ที่แรกแล้วว่าจะต้องทำอะไร? นี้ก็มีปัญญา, แล้วก็รู้ยิ่งขึ้นไปตามลำดับ ในขณะที่ทำสมาธิอยู่ อันนี้ก็เป็นปัญญา, เพียงแต่ว่ามันยังไม่สูงสุด; ปัญญา

ขั้นสูงสุดที่จะเป็นมรรคผลนั้นมันต้องอีกขั้นหนึ่ง. เคี้ยวนี้ที่เราลงมือทำน้ำมันก็มีปัญญาที่จะต้องมี จำเป็นจะต้องมีในขั้นต้น, แล้วก็มีศีล คือสำรวมระวังรักษา ปรับปรุงอะไรให้ดี ส่วนนี้เรียกว่ามีศีล.

ฉะนั้น การที่จะมีศีลให้ที่สุดเสียก่อนแล้วจึงมาทำสมาธิ อย่างที่เขาพูดกันนี้ เข้าใจว่าเป็นเรื่องโง่เขลา; ใครจะว่าอย่างไรก็ตามใจ. บางทีจะต้องสอบสวนว่า มีศีลขาดอย่างไรบ้าง? ปลงอาบัติบ้าง อะไรกันบ้างนี่, จะจัดกันแต่เรื่องศีลนี้ ดูจะเป็นเรื่องหลับตามากกว่า.

มันจะต้องทำให้มันพร้อมกันไป : ให้การสังวรระวังน้ำมันเป็นศีลให้มีกำลังใจปักมันนั้นเป็นสมาธิ, แล้วรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา นี่ มันเป็นปัญญา. จะไปรักษาศีลตามลำพังล้วน ๆ ไม่มีสมาธิ ไม่มีปัญญานั้น มันก็เข้รกรเข้าพองอย่างที่ว่า, หรือเป็นสัลลพตปรามาสไป.

ฉะนั้นขอให้มองเห็นว่า ตั้งใจทำอานาปานสติอย่างเดียว ตามระเบียบวิธีที่มีอยู่ มันจะพริบพร้อมขึ้นมาทั้งศีล ทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา.

ข้อความในพระบาลีบางตอนก็มุ่งจะอธิบายในข้อนี้. อย่างคำอธิบายในคัมภีร์ *ปฏิสัมภิทามัคค์* ในพระไตรปิฎกเอง ก็แจกสโมธานคือสิ่งต่าง ๆ ที่มันจะมีเข้ามาเองครบถ้วนของธรรมะชื่อนั้น ธรรมะชื่อนี้; ซึ่งล้วนแต่แสดงให้เห็นว่า เมื่อลงมือทำอะไร ปฏิบัติธรรมข้อใดข้อหนึ่งอยู่แล้ว มันจะพริบพร้อมขึ้นมาทั้งศีล สมาธิ ปัญญา; หรือจะมองให้ยิ่งไปกว่านั้นมันก็

จะมีครบทั้ง พละ ๕, อินทรีย์ ๕, โพชฌงค์ ๗ อะไรต่อไปเลย.

นี่ขออย่าได้ปล่อยไปอย่างที่เรียกว่า ตามบุญตามกรรม; จะต้องเอา เรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา ขึ้นมาพิจารณาคูกันเสียใหม่.

มีคำกล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่แล้วว่า สีสปริภาวิโต สมาธิ มหปุผล โหติ มหานิสฺโส ซึ่งแปลว่า สมาธิที่ศีลอบรมดีแล้วจะมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่. หมายความว่า สมาธิตามลำพังมันไปไม่รอด มันต้องสมาธิที่ศีลช่วย อบรมบ่มดีแล้ว; สมาธิปริภาวิตา ปัญญา มหปุผลา โหติ มหานิสฺสา - ปัญญาที่สมาธิอบรมดีแล้วก็มีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่; ปัญญาปริภาวิตํ จิตตํ อาสเวหิ วิมุจฺจติ - จิตที่ปัญญาอบรมดีแล้ว ก็พ้นจากอาสวะทั้งหลาย. มันไม่สามารถจะทำตามลำพังได้.

จะมองไปจากข้างบน เอาจิตเป็นหลัก ก็จิตนี้ต้องถูกปัญญาอบรมดี, ที่นี้ปัญญาที่จะถึงขนาด ก็ต้องมีสมาธิช่วยอบรม ช่วยแวดล้อม ช่วยอบรม ช่วยปรุงแต่ง, ที่นี้สมาธิที่จะดีถึงขนาด ก็ต้องมีศีลช่วยอบรม; มันก็เลยกลายเป็นอบรมซึ่งกันและกัน ทั้งศีล ทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา, และเนื่องอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าจิตทั้งนั้นแหละ ไม่มีอะไรที่จะไม่เกี่ยวกับจิต; ก็เป็นศีล สมาธิ ปัญญา มีแก่จิต ในเมื่อต่างสิ่ง ต่างอย่าง ต่างช่วยอบรมซึ่งกันและกัน.

ที่นี้ ที่เรามาแยกกันนี้ ก็เพื่อจะพูด หรือจะอย่างที่เขาเรียกกันว่าโดย นิตินัย หรือโดยทฤษฎี, นี้เราแยกกันได้ เอามาพูดทีละอย่างได้; แต่ถ้าโดย

พญาคินย หรือตามที่มีนเป็นการกระทำจริงๆ แล้ว ไม่อาจจะแยกกัน; ถ้าแยกกันแล้วมันก็เข้ารกเข้าพงไปข้างหนึ่งแน่. หรือทำให้เคร่งครัด เคร่งเครียดอย่างไรมันก็เป็น *ปรามาส* ไปหมด เป็น *สังขจาทินิเวส* ไปหมด คือเป็น *สิลัพพต-ปรามาส* ไปเสียตั้งแต่ต้น; ฉะนั้นอย่าเข้าใจว่า เคร่งเครียดกันให้เต็มที่แล้วมันจะได้ผล : ถ้ามันไม่ถูกส่วนกันแล้ว คือไม่มีปัญญามาประคับประคองแล้วมันถึงมลาย.

นี่ก็คู่กันเสียใหม่ ในเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา; จะเป็นพระ เป็นเณร หรือเป็นอุบาสก เป็นอุบาสิกา ก็เป็นโอกาสที่จะหยิบเรื่องนี้ขึ้นมาพิจารณากันเสียใหม่ ในโอกาสที่เรียกว่า *เข้าพรรษา*. วันนี้ก็เป็นวันที่ ๒ ของการเข้าพรรษา ก็จะได้พิจารณาเสียตั้งแต่ต้น ๆ ตอนต้น ๆ ของพรรษา ก็เชื่อว่าจะดีขึ้นกว่าปีที่แล้วมาบ้างเป็นแน่นอน.

....

ทบทวนความจำกันอีกครั้งหนึ่งว่า ศีลนั้นปราศจากโทษทางกาย วาจา, สมาธิปราศจากโทษทางจิต, ปัญญาปราศจากโทษทางทิฐฐิ. อย่าให้กาย วาจา มีโทษแล้วก็เรียกว่ามีศีล, อย่าให้จิตมีโทษก็เรียกว่ามีสมาธิ, อย่าให้ทิฐฐิ หรือสติปัญญามีโทษแล้วก็เรียกว่ามีปัญญา.

ที่นี่ ทั้ง ๓ อย่างนี้ ถ้าจะให้ทำงานทำหน้าที่ได้ผลแล้ว แยกกันไม่ได้; จะเอาไว้เรียนทีละอย่างก็เรียนไปได้, แต่พอให้มันทำงานแล้วมันทำไม่ได้; มันต้องมาด้วยกันทั้ง ๓ อย่าง, เหมือนคนหนุ่ม ๓ คน มันจะเก็บดอกจำปาบนต้นสูง โดยไม่ต้องขึ้นไป. แต่ถ้าว่าทำลงไปอย่างหนึ่งแล้ว มันจะ

เรียกหาอีก ๒ อย่างมาเอง, ถ้าทำด้วยสติปัญญา. มันไม่มีทางที่จะแยกกัน เป็นอย่าง ๆ; มันจะมีผลได้จริงต่อเมื่อมันรวมกันเป็นเกลียวเดียวกันไปเหมือนกับ เชือก ๓ เกลียวอย่างนั้น.

นี่ควรจะเอาไปทดสอบดู ว่าเรามีสติอย่างไร? มีสมาธิอย่างไร? มี ปัญญาอย่างไร? แล้วมันจะแยกกันได้ไหม? เมื่อเห็นจริงแล้ว ก็จะได้ทำให้ มันกลมกลืนกัน กลมกล่อมกัน มันจะก้าวหน้าเร็วมาก. ถ้าทำไม่ถูก มันก็จะ ขาดหลุมฝังตัวเองอยู่ที่นี้ ยิ่งเร่งหนักเข้ามันก็ยิ่งเป็นสลิปพดปราคาส คือ เข้าไปสู่ความงมงาย, แล้วมันก็เป็นไปไม่ได้ มันก็ได้เรียกชื่อใหม่ว่า “*เบ็น หลักตอในวิญญูสงสาร*” ปักแน่นอยู่ที่นี้ ออกไปจากวิญญูสงสารไม่ได้, คือ ช่วยให้วิญญูสงสารมันเลิกล้างไปไม่ได้ เพราะความเข้าใจผิดเรื่องการปฏิบัติ ซึ่งเรียกว่า สติ สมาธิ ปัญญา นั่นเอง.

ที่นี้ ก็พยายามใช้ ให้มันครบอยู่ในกิจการบ้านเรือน ที่บ้านที่เรือน ประจำวัน : สำรวมระวังให้ดี นี่เรียกว่าสติ, ปักใจให้มันลงไปให้หมดกำลัง จิต นี่ก็เรียกว่าสมาธิ, แล้วก็ฉลาด รอบคอบ รอบรู้ในเรื่องนั้นๆ ก็เรียกว่า ปัญญา.

แม้จะทำนามันก็ต้องมีสติ สมาธิ ปัญญา สำหรับการทำนา : ต้อง ระวังนาให้ดี รักษาระวังนาให้ดี สำรวมให้ดี, แล้วก็มีกำลังใจที่จะทำนา ทั้งหมดทั้งสิ้น, และมีความเฉลียวฉลาดที่จะทำนาให้ถูกต้อง, ก็เรียกว่าทำนา ก็มีสติ สมาธิ ปัญญา; แม้ทำนาตรง ๆ มีข้าวเปลือกเป็นความประสงค์นี้ ก็

ยังต้องทำอย่างนี้. ถ้าทำนอมตะ อย่างพระพุทธเจ้าท่านเรียกในภาษาธรรม ก็ยังต้องเป็นตัวศีล สมาธิ ปัญญา โดยตรงยิ่งขึ้นไปอีก.

ถ้าว่าจะเลียงหมู, นี้มิใช่แนะให้ไปเลียงหมู, แต่ว่าจะสมมติว่าแม่จะเลียงหมูก็ต้องมีศีล สมาธิ ปัญญา : ระวังให้ดี, ทำด้วยกำลังใจทั้งหมดทั้งสิ้น, มีความเฉลียวฉลาดพอตัวที่จะเลียงให้มันสำเร็จประโยชน์ อย่าให้มันตาย หรืออย่าให้มันหาย หรืออย่าให้มัน...ทุกอย่าง.

แม่จะหุงข้าวกินสักหม้อหนึ่งก็เป็นอย่างไรบ้าง? ก็เป็นเรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา : มีความสังวรระวัง, มีกำลังใจ มีการปักใจ, มีการรอบคอบ รอบรู้; มันก็เป็นศีล สมาธิ ปัญญา ได้ในการที่จะหุงข้าวกินสักหม้อ.

ที่นี่สมมติว่าจะตำน้ำพริกสักครกหนึ่ง ระวังให้ดี; ถ้ามันไม่ครบถ้วนด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เดียวมันก็น้ำพริกเข้าตา ร้องโหย้ไปเลย.

ทุกอย่างมันจะต้องครบถ้วนของการสังวร นี้เรียกว่าศีล, การปักใจ มันลงไปเรียกว่า สมาธิ, ส่วนการรอบคอบ รอบรู้ นี้ก็เรียกว่าปัญญา. เรา จะกินข้าว จะอาบน้ำ จะทำอะไร ที่บ้านที่เรือนทุกอย่าง ต้องประกอบอยู่ด้วยหลักของศีล สมาธิ ปัญญา : สังวรให้ดี, ปักใจให้มัน, รอบคอบ รอบรู้ในเรื่องนั้น ๆ ; ก็เลยต้องมีศีล สมาธิ ปัญญา ไปหมด. นี่เป็นเรื่องเบื้องต้นแท้ ๆ.

แต่ว่าท่านมุ่งหมายสูงกว่านั้น คือว่าอย่าให้โทษเกิดขึ้นทางกาย วาจา, อย่าให้โทษเกิดขึ้นทางจิต, อย่าให้โทษเกิดขึ้นทางทิวฐิติ - ความคิด ความเห็น; แล้วก็จะ เป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องการ. ในโลกนี้ทั้งหมดทั้งโลกเลย ไม่ว่าคนถือศาสนาไหน ชาติไหน ภาษาไหน มันก็ต้องการอย่างนี้ : ทุกคนมันต้องการคนที่มีกาย วาจาสุภาพ เรียบร้อยไม่มีโทษ งดงามน่าดู, ก็แปลว่าทุกคนมันก็ชอบศีล; ทุกคนมันก็ชอบคนที่มีกำลังใจมัน มีกำลังใจสูง และตัวเองก็อยากจะมีกำลังใจสูง, ก็แปลว่าทุกคนในโลกนี้มันก็ชอบสมาธิอยู่แล้ว; แล้วคนที่เฉลียวฉลาดรอบคอบในสิ่งที่ เป็นหน้าที่ของตน ทุกคนมันก็ชอบหรือต้องการอยู่แล้ว. ถ้าไม่เกี่ยวกับศาสนา ก็ขอให้ถือว่า ทุกคนมันก็ต้องการ ศีล สมาธิ ปัญญา อยู่ด้วยกันทั้งโลก.

นี่จึงเห็นได้ว่า หลักรัทธิ ๓ ประการนี้ ประเสริฐสูงสุด ตั้งอยู่ในฐานะเป็นที่ปรารถนาของคนทั้งโลกทีเดียว. มองเห็นอย่างนี้แล้ว ก็คงจะเกิดศรัทธา เกิดความพอใจ เกิดความรักที่จะมีศีล สมาธิ ปัญญา ขึ้นมา โดยแน่นอน; จึงขอร้องให้เอาไปชำระสะสางกันเสียใหม่ ตั้งแต่ต้นจนปลายกันอีกรอบหนึ่ง.

สำหรับการเข้าพรรษาในปี นี้ ก็พูดเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา ในลักษณะอย่างนี้, ที่แล้วมาก็พูดอย่างอื่น, ต่อไปอีกถ้ายังไม่ตายก็คงจะพูดอย่างอื่น; เพราะว่านี่ก็สิ่งที่เขาจะพูดซ้ำ ๆ มันมีแง่มุมให้พูดได้หลายแง่หลายมุม. วันนี้ก็พูดอย่างนี้แหละว่า ไปชักซ้อม สะสางเรื่องเกี่ยวกับศีล สมาธิ ปัญญา ให้มีชีวิตอยู่โดยปราศจากโทษทางกาย วาจา ทางจิต และทางทิวฐิติ; คงจะมี ศีล สมาธิ ปัญญา แท้จริงได้เป็นแน่นอน.

และขอให้พุทธบริษัท เป็นพุทธบริษัทให้มากขึ้นในลักษณะอย่างนี้.
นั่งใต้ต้นไม้ดีกว่าไปนั่งใต้ต้นไม้ ต้นกล้วยา หรือแม้ว่าจะไปนั่งอยู่แต่ ใต้ต้น
กัลปพฤกษ์.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พัลลิกไตรเทศนา - ๓ -

๒๕๑๗

แรม ๓ ค่ำ เดือน ๘ ปีชวด, วันอาทิตย์ ที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๑๗.

ไตรโลกุตตรัมมกถา.

[มรรค ผล นิพพาน เป็นความสำเร็จจากการปฏิบัติในไตรสิกขา.]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺทสฺสฯ

ตโย โลกุตฺตรา ฐมา จตุมคฺคา เจว จตุผลานิ จ นิพฺพานญฺจา - ติ

ฐโม สกฺกจํ โสตฺพุโป - ติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิชันาพระธรรมเทศนา เป็นเครื่องประดับสติปัญญา
ส่งเสริมศรัทธา - ความเชื่อ และวิริยะ - ความพากเพียรของท่านทั้งหลาย
ผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญอกงามก้าวหน้า ในทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระ
พระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายกว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาในวันนี้ เป็นอันดับที่ ๓ ของธรรมเทศนาเนื่องในกาล
เช้าพรรษา. ในวันนี้จะได้กล่าวถึงสิ่งอีก ๓ สิ่งที่ติดต่อกันไป, คือ เรื่อง
มรรค ผล และนิพพาน.

ที่วาดติดต่อกันมาโดยลำดับนี้ ก็ควรจะเข้าใจได้คือว่า ในวันที่ ๑ ได้
กล่าวถึงพระรัตนตรัย คือสิ่ง ๓ สิ่งได้แก่พระพุทธ พระธรรม และ
พระสงฆ์, ในวันที่ ๒ ได้กล่าวถึง ไตรสิกขา - สิ่ง ๓ สิ่ง คือศีล สมาธิ
และปัญญา. ในวันนี้จะได้กล่าวถึง สิ่ง ๓ สิ่งคือมรรค ผล และนิพพาน ซึ่ง
เป็นสิ่งที่สูงสุด เป็นลำดับกันมา.

สำหรับพระรัตนตรัยนั้น ได้กล่าวถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ;
มีความสำคัญอยู่ที่พระธรรม เพราะว่าพระธรรมทำให้เป็นพระพุทธ และ
พระธรรมทำให้เป็นพระสงฆ์; แล้วคำว่าพระธรรมนั้นขยายความออกไปได้
มากมายยิ่งกว่า ๘๔,๐๐๐ ธรรมขันธ์เสียอีก. ดังนั้น เรื่องไตรสิกขา คือศีล
สมาธิ ปัญญา ก็รวมอยู่ในคำว่า “พระธรรม” : จะเป็นชนิดการศึกษาเล่าเรียน
ก็เรียกว่า “พระธรรม”, จะเป็นชนิดการปฏิบัติก็เรียกว่า “พระธรรม”, จะเป็น
ชนิดผลของการปฏิบัติ คือสิ่งที่เรียกว่ามรรค ผล และนิพพาน อันจะกล่าว
ถึงในวันนี้ ก็คงเรียกว่า “พระธรรม” อยู่นั่นเอง.

จากคำว่า “พระธรรม” เพียงคำเดียว อาจจะขยายความแตกแยก
จำแนกออกไปหาประมาณมิได้ แต่ว่าเราเอามารู้ มาเรียน มารู้อาสอนกัน
เท่าที่จำเป็นเท่านั้น. และได้ตั้งความประสงค์ไว้ตั้งแต่วันแรกว่า ในวันเริ่มเข้า

พรรชานี้ ก็จะทำทวนกันในเรื่องที่สำคัญ ๆ.

....

วันนี้ก็จะได้ทวน เรื่อง มรรค ผล และนิพพาน; แต่เนื่องจากมัน
เนื่องกันทุกเรื่อง จำเป็นจะต้องนึกถึงให้ทุกเรื่อง : --

เรื่องพระพุทธเจ้า มีความสำคัญว่าท่านประทับนั่งที่โคนต้นโพธิ์ จึงได้
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า; ฉะนั้น ก็อย่ามัวแต่ที่จะนั่งใต้โคนต้นกล้วยพฤษ์หรือ
อะไร ทำอย่างนั้นกันไปเสียทั้งหมด. พยายามจะทำตนให้เป็นคนที่นั่งอยู่ใต้
ต้นโพธิ์ กันบ้าง คือให้มีสติปัญญาที่ประกอบไปด้วยธรรมะ ล่วงรดลงมานั่นเอง
ก็จะเกิดการรู้อย่างเดียวกันกับที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสรู้ นี่ก็เป็น**พระธรรม**
ขึ้นมา. ถ้าปฏิบัติได้ตามนั้นก็**เป็นพระสงฆ์ขึ้นมา**.

นี่ สำหรับการปฏิบัตินั้น ให้กลมกลืนกันไป ใน ๓ ส่วน คือ สติ
สมาธิ ปัญญา; จนกระทั่งกลายเป็นว่า ทุกอย่าง ทุกกรณี ทุกเรื่อง ทุก
ราวที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์นั้น ต้องให้ประกอบพร้อมอยู่ด้วยสิ่ง ๓ สิ่ง
นี้. เหมือนอย่างว่าเราจะเดินบุกป่าหนามไป, ให้รอดออกไปได้ให้ผ่านพ้น
ไปได้ ก็ต้องมีควมระวังหนามนั้น, ก็เหมือนกับเป็นศีลอยู่แล้ว; เมื่อมี
ความตั้งใจ มั่นคงแน่วแน่ที่จะบุกไป, ก็เป็นสมาธิอยู่แล้ว; แล้วก็มีปัญญา
ที่จะรู้ว่า จะแหวกไปอย่างไร? จะบุกไปอย่างไร? จะเหยียบย่ำไปอย่างไร?
อย่าให้มันตำเท้าได้ ก็เลยสำเร็จประโยชน์ในการที่จะเดินบุกหนามไปก็ได้.
นี่ยกตัวอย่างอย่างต่ำที่สุดแล้ว.

หรือว่าจะดำน้ำพริกสักครกหนึ่ง ก็ต้องมีสังวรระวัง ซึ่งเรียกว่า “ศีล”, จะต้องมีความตั้งใจมั่น ที่เรียกว่า “สมาธิ”, แล้วก็ต้องมีความรู้ว่า จะดำอย่างไร? อย่าให้มันกระเด็นเข้าตา; มันก็ครบศีล สมาธิ ปัญญา อยู่ใน การดำน้ำพริก. นี่ยกตัวอย่างให้เห็นว่า ไม่ว่าเรื่องอะไรทั้งหมดทั้งสิ้นใน โลกนี้ เมื่อดูกันในเรื่องของจิตใจแล้ว ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ จะกลายเป็น ธรรมะที่จำเป็นสำหรับทุกสิ่ง ทุกเรื่อง ทุกกรณีของการทำงานที่จะต้องทำในโลกนี้.

จะกินข้าว จะอาบน้ำ หรือแม้ว่าจะเดินไปบิณฑบาต ก็ต้องครบถ้วน ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา : ระวังสังวรให้ดี ในการเดินไป, มีจิตใจที่แน่วแน่ มั่นคง, แล้วก็มีความรู้ว่า จะเดินไปอย่างไร จึงจะไม่เกิดโทษขึ้นมา. นี้เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา จำเป็นไม่ว่าในเรื่องที่บ้านหรือเรื่องที่วัด. และอาจจะ ใช้ได้ในเรื่องทำบาป ทำกรรม ทำชั่ว, มันก็กลายเป็นศีลชั่ว สมาธิชั่ว ปัญญาเฉโก ชั่วไปตาม.

การกระทำที่เรียกว่า “ถูกต้อง” มันก็ประกอบด้วยกำลัง ๓ อย่างนี้. แม้ ว่าการกระทำที่ผิดพลาด ที่ผิด ที่โง่ง ที่คด จะทำให้สำเร็จมันก็ต้องใช้สิ่งทั้ง ๓ นี้; แต่ว่ามันเป็นเรื่องผิด เป็นเรื่องมิจัตตะ คือผิด, มีความเห็นผิด มีความดำริผิด มีการพูดผิด มีการทำผิด. แต่ถ้าเพ่งเล็งถึงความสำเร็จกันแล้ว มันก็จะต้องอาศัยความหมายของสิ่งทั้ง ๓ นี้ คือศีล สมาธิ ปัญญา.

ถ้าไม่เคยเข้าใจอย่างนี้ มันก็เพราะเหตุว่า รู้จักสิ่งที่เรียกว่า “ศีล สมาธิ ปัญญา” ในความหมายที่มันแคบ; รู้แต่ในเพียงหลักที่จะปฏิบัติธรรมะโดย

ตรง. และตามที่แท้จริงก็ไม่ประสงค์จะให้เอาศีล สมาธิ ปัญญา ไปใช้ในทางที่ผิดหรือที่เป็นบาป เป็นอกุศล, มันจะมีบาป มีอกุศลมากเหลือประมาณขึ้นไปอีก; จึงเอามาใช้แต่ในทางที่ถูก ที่เป็นกุศล ทำแต่สิ่งทีควรจะทำ.

ทีนี้ ก็ยังมีเรื่องที่จะต้องสังเกตอีกทีหนึ่งว่าศีล สมาธิ ปัญญา นี้ต้องทำพร้อมกันกลมกลืนกันไป. อย่างอุปมาเหมือนกับว่า มานพ ๓ คน เขาต่อตัวกันขึ้นไปเก็บดอกจำปาที่อยู่สูง ได้โดยไม่ต้องปีนต้นของมันให้ลำบาก. นี่เรื่องศีล สมาธิ ปัญญา ที่ได้กล่าวมาแล้วในวันที่สอง.

ส่วนวันนี้จะกล่าวถึงมรรค ผล นิพพาน ซึ่งมี ๓ เหมือนกัน, ๓ วัน วันละ ๓ มันก็เป็น ๙ เรื่อง, ก็คงจะพอแล้วโดยหัวข้อใหญ่ ๆ.

....

เมื่อพูดถึงมรรค ผล นิพพาน ก็เปรียบเหมือนกับดอกจำปาที่เก็บมาได้นั่นเอง : เมื่อมีศีล สมาธิ ปัญญา ถูกต้องและสมบูรณ์แล้ว มันก็ต้องได้ดอกจำปาเป็นแน่นอน คือมรรค ผล นิพพาน.

ทีนี้ จะได้พิจารณากันถึงสิ่งที่เรียกว่ามรรค ผล นิพพานต่อไป. คำว่ามรรค ผล นิพพาน ในภาษาไทยก็ใช้กันอยู่ ไม่เกี่ยวกับเรื่องศาสนาด้วยซ้ำไป; เช่นเขาจะพูดว่า “การทำงานคราวนี้ไม่เป็นมรรคไม่เป็นผล เสียเลย” อย่างนี้, ที่จริงแล้วไปทำงานที่บ้าน ทำงานเรื่องไร่เรื่องนาต่างหาก ก็พูดว่ามันไม่เป็นมรรคเป็นผลเสียเลย. คำว่า “มรรค ผล” ในความหมายอย่างนี้, ก็เป็นภาษาไทย พูดอย่างภาษาไทย ๆ ; แต่ถึงอย่างไรก็เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาบาลีอยู่นั่นเอง.

คำว่า “มรรค” คำว่า “ผล” นี้ ไม่ใช่ภาษาไทย เป็นภาษาบาลี; นี้ เามาใช้อย่างภาษาไทย นานเข้าก็ถือว่าเป็นภาษาไทย. ถ้าว่าได้ผล ได้มรรค, ได้มรรคได้ผลอย่างนี้ ก็หมายถึงความสำเร็จในการทำงานที่ทำ ความสำเร็จในการที่ได้มา และความสำเร็จในการที่บริโภคสิ่งนั้น, นี้คือ มรรค ผล ในภาษาไทย.

หรือจะให้แคบเข้ามา ให้ต่ำลงมาก็อีกก็หมายความว่า การทำอะไรที่ได้ผลคุ้มค่ากัน ไม่เสียหาย ไม่เหน้อยเปล่า ไม่เสียหาย ก็เรียกว่า “มรรคผล” ได้. ในภาษาไทยก็เป็นอย่างนี้ แต่แล้วก็ดูให้คิดอะจะเห็นว่า มันหมายถึงการใช้ศีล สมาธิ ปัญญาถูกต้องนั่นเอง. อย่างจะยกตัวอย่าง เรื่องการทำงานเลี้ยงชีวิต : ใช้ความสังวรระวังดี, มีจิตใจมั่นคง ปักแน่นลงไปจริง ๆ, มีปัญญาพอตัว; กิจการนั้นก็สำเร็จได้รับผลตามที่ต้องการ. นี้เรียกว่าบรรลุ หรือได้ประสบความสำเร็จ.

เพราะฉะนั้นคำว่า “มรรค ผล” นี้ ในภาษาไทยก็ดี ในภาษาบาลีทางธรรม ทางศาสนาก็ดี ย่อมหมายถึงการใช้สิ่งที่เรียกว่า “ศีล สมาธิปัญญา สามอย่างนี้อย่างถูกต้องทั้งทางวิชาการและวิธีการ. เหมือนที่เขาชอบพูดกันว่า ถูกทั้งทางเทคนิค และถูกทั้งทางเทคนิค. อย่างแรกเป็นวิชาการ, อย่างหลังเป็นวิธีการ; ให้มันถูกต้องทั้ง ๒ อย่างนี้แล้วมันก็ประสบความสำเร็จ. จะใช้ศีล สมาธิ ปัญญา ให้ถูกต้องทั้งทางวิชาและทั้งทางวิธีก็ประสบความสำเร็จ, ไม่ว่าจะเป็นเรื่องโลก ๆ ทำมาหากิน หรือจะเป็นเรื่องธรรมะสูงสุด ก็คือการบรรลุมรรค ผล นิพพาน.

ขอให้เข้าใจว่า คำว่า “มรรค ผล นิพพาน” นี้ ก็มีความหมายถึงความสำเร็จในการที่กระทำลงไป, ได้ผลมาแล้ว ก็บริโศกผลนั้นได้ตามความปรารถนา.

ที่นี่ ก็จะพิจารณากันถึงคำที่ ๓ คือคำว่า “นิพพาน”; แต่เมื่อใช้ความหมายกว้างกันในลักษณะอย่างนี้แล้ว, คำว่า “นิพพาน” ก็มีความหมายกว้างได้เหมือนกัน; คือหมายถึงรสที่ได้รับจากการบริโศกผลนั้น ๆ. คำว่า “มรรค” หมายถึงได้มา, คำว่า “ผล” หมายถึงการบริโศก, คำว่า “นิพพาน” ก็หมายถึงการได้รู้รส คัมภีรสนิมรสจากการบริโศกนั้น. นี้เราจะเห็นได้ว่า นิพพานก็มีอยู่ได้ในความหมายอย่างนี้.

ในการประกอบกิจการงาน ได้เงินมาก็เหมือนกับมรรค, ใช้เงินนั้นก็เหมือนกับผล, ได้รับประโยชน์จากการใช้เงินนั้นก็เหมือนกับนิพพาน. หรือว่าเราจะตำน้ำพริกก็เหมือนกับมรรค, เสร็จแล้วก็เหมือนกับผล, บริโศกน้ำพริกก็เหมือนกับนิพพาน ในเมื่อรู้รส.

ฉะนั้น นิพพาน ก็จะถือว่าเป็นรสที่ได้รับจากการบรรลุมรรคผล. แต่ว่าความหมายมันกว้างได้มาก หลายทิศหลายทาง, กระทั่งเป็นอุปมา เป็นอะไรต่าง ๆ เราขอมได้ยืนอยู่. ถ้าคนเขาไม่รู้เรื่องในทางจิตใจ ก็ต้องสมมติให้เป็นเรื่องทางวัตถุ; อย่างพูดว่า “พระนิพพาน นี้เป็นเมืองแก้ว ล้วนแล้วไปด้วยอะไรต่าง ๆ ที่จะทำให้คนเป็นสุข” นี้. เพราะถ้าไม่พูดอย่างนี้ คนนั้นจะไม่สนใจเสียเลย, อย่างนี้ นิพพานก็ถูกเปรียบ หรือถูกหลอกก็ได้ว่า

เป็นเมือง ไปอยู่ที่เมืองนั้นแล้วก็ไม่ตาย ก็มีแต่ความสมประสงค์ไปหมด
 อย่างนี้ก็ใช้กันอยู่ ความหมายอย่างนี้ก็ใช้กันอยู่ เพราะเล็งถึงรสที่จะได้รับ
 จากการไปอยู่ที่เมืองนั้น.

ถ้าจะดูในภาษาบาลี ก็ยังมีความหมายแตกต่างกันได้หลายอย่าง
 หลายประการยิ่งขึ้นไปอีก จนทำให้งงได้; ถ้าไปสนใจกับภาษาบาลีก็ต้อง
 ระวังให้ดี เดียวจะเกิดงง และพันเพื่อนไปหมด. เอาแต่สั้นๆ ลุ่น ๆ ว่า
 นิพพาน นี่หมายถึงรสที่ได้มาจากการบรรลุมรรค ผล. แต่เดี๋ยวนี้ตัวหนังสือนี้
 มันขยายความได้ต่าง ๆ หรือพิจารณากันไปได้หลายทิศหลายทาง ว่าตัว
 หนังสือนั้น มันจะเล็งถึงอะไร. ถ้าว่ากันตามธรรมดาสามัญแล้ว คำว่า
 “นิพพาน” นี้แปลว่าดับแห่งความร้อน; จะร้อนอะไรก็ตามใจ จะร้อนเนื้อหนัง
 ร้อนจิตใจ ร้อนอะไรก็สุดแท้, ถ้าความร้อนนั้นดับเย็นลงไปได้ก็เรียกว่า
 “นิพพาน”. ในชั้นสูงสุดก็หมายถึงความร้อนแห่งกิเลสมันดับไป, หรือความ
 ร้อนแห่งความทุกข์มันดับไป, ก็เรียกว่า “เย็นลงแห่งความร้อน” นั่นก็เป็น
 นิพพาน. ความหมายอันแท้จริง อันชัดเจนจำกัดมันมีอยู่อย่างนี้. แต่นี่มา
 อธิบายให้มันมาก ให้มันหลายอย่างเข้าจนเสีย จนงง ก็ได้, สำหรับคนที่ไม่
 มีสติปัญญาที่เพียงพอ. แต่ถ้าเขามีสติปัญญาเพียงพอ ได้รับคำอธิบายอย่างนี้
 มันก็เข้าใจแจ่มแจ้ง ชัดเจนยิ่งขึ้นไปอีก.

จะยกตัวอย่างให้ฟังว่า คำว่า “นิพพาน” นี้มันหมายถึงอะไรบ้าง :
 หมายถึงความดับลงแห่งกิเลส, ถ้ากิเลสไม่ปรากฏ หายหน้าไปก็เรียกว่านิพพาน
 ได้; นี้ความดับแห่งกิเลส. หรือว่าจะหมายถึง ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งปวง,

ไม่มาอีกแล้ว สิ้นสุดกันแล้ว; อย่างนี้ ก็เรียกว่า “นิพพาน” เหมือนกัน.

ทีนี้ ภาษาบาลี ก็เปิดโอกาสให้แปลความหมายได้ต่อไปถึงกับว่า เขต หรือแดน, สมมติขึ้นมาแล้วว่าเป็นเขต หรือเป็นแดน เป็นที่ดับแห่งความทุกข์. นี่จะถูกยึดไปใช้เป็นมหานครอมตะ ให้มันไถลออกไปอีก; มันเป็นแดน, มันเป็นแดนทางจิต ทางวิญญาณ คือเป็นระดับอันหนึ่งซึ่งเมื่อขึ้นถึงระดับนั้นแล้ว มันจะเป็นที่ดับแห่งความทุกข์ หรือดับกิเลส. นี่เรียกว่า แดนดับแห่งความทุกข์, เป็นที่ดับแห่งความทุกข์, ก็เรียกว่า “นิพพาน”; หรือเป็นแดนที่สิ้นสุดลงแห่งวัฏฏสงสาร นี่ก็เรียกว่า “นิพพาน”. กิเลส กรรมวิบากมันหมุนตัวไป, มันจะไปสิ้นสุดตรงที่แดน ๆ หนึ่งคือ นิพพาน, นิพพานเป็นแดนที่สิ้นสุดแห่งวัฏฏสงสารอย่างนี้. นี่ก็หมายถึง พื้นที่ เปรียบเหมือนกับเป็นพื้นที่เป็นสถานที่ หรือเป็นเขต เป็นแดน.

ทีนี้ ก็หมายถึงธรรมะที่เป็นเครื่องมือ คือธรรมะที่ทำให้เกิดการดับอย่างนั้นขึ้นมา ก็เรียกว่า “นิพพาน” ได้. ทีนี้ จะหมายถึงกิริยาอาการ ที่มันดับลงไป อย่างนี้ก็เรียกว่า “นิพพาน” ได้, คือกิริยาอาการที่ดับเย็นลงไปของสิ่งที่มีความร้อน ก็เรียกว่า “นิพพาน” ได้; แต่หมายถึงกิริยาอาการ. แต่แล้วมันก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร สู้ที่มันเป็นรสไม่ได้; มันเป็นรสที่ปรากฏแก้ไขเอือกเย็นอย่างบอกไม่ถูกนี่, มันสู้อย่างนี้ไม่ได้.

แต่ถึงอย่างไรก็ต้องถือว่า นิพพานนั้นคือสิ่งสูงสุดในการบรรดาสิ่งที่มนุษย์หรือเทวดาอะไรก็ตาม ฟังปรารภเรียกว่า “บรมธรรม”. มีพระบาลีว่า

นิพพาน์ ปรมิ วทนุติ พุทฺธา เป็นต้น, ว่านิพพานเป็นบรมธรรม; พระพุทธเจ้า ท่านกล่าวว่อย่างนั้น.

นี่สรุปความกันอย่างไรดี ก็เรียกว่าสรุปความอยู่ที่ มันเป็นจุดหมายปลายทาง; ถ้าใครยังไม่ถึงนี่ก็ยังไม่ถึงจุดหมายปลายทาง, ยังต้องเวียนว่ยต่อไป. พอไปถึงจุดนี้ก็เรียกว่าถึงจุดหมายปลายทาง, เรื่องมันก็สิ้นสุด.

นี่แหละ คือคำว่า “นิพพาน” มันมีความหมายหลายอย่างหลายประการทำให้งก็ไ้; ฉะนั้นเอาปัญหาจริง ๆ ขึ้นมาพูดว่ ถ้าร้อนก็ดับให้เย็น, ถ้าเย็นไ้ ไ้รับผลของความเย็นก็ไ้ต้องเรียกว่าเป็นนิพพาน. ส่วนมรรคและผลนั้นเป็นอาการเบื้องต้นกว่านั้น. มรรค คือการที่ฆ่ากิเลสหรือตัดกิเลส, ผล ก็คือความที่กิเลสมันสิ้นไป, นิพพาน ก็คือรสที่ไ้รับอันเกิดมาจากการที่กิเลสมันสิ้นไป; อย่างนี้ทุกคนก็พอจะเข้าใจไ้, ก็มองเห็นลู่เห็นทางว่เป็นสิ่งที่น่าสนใจ; เมื่อถือหลักไ้ว่อย่างนี้มันก็ไม่มีทางจะเขว.

ฉะนั้นจึงเอามาพูดในฐานะ เป็นการย้ำกันอีกในเรื่องที่เป็นเบื้องต้นหรือในหัวข้อที่เป็นเบื้องต้นที่ไ้จะต้องเอามาสะสาง เรียนกันใหม่ ให้เข้าใจ; แล้วลงมือปฏิบัติกันใหม่ให้มันถูกต้อง.

.... ..

ที่นี่ ก็ไ้จะพูดกันถึงการบรรลุมรรค ผล ในทางพระศาสนาโดยตรง. เรื่องภาษาไทย เรื่องการเรื่องงานนั้นก็พูดแล้ว ไม่ต้องพูดอีก. ก็ไ้จะพูดให้ชัดไปในส่วนที่เกี่ยวกับพระศาสนา หรือทางธรรมะโดยตรง. การบรรลุมรรค

ผลนี้ ก็ได้วางหลักเกณฑ์หรือระบอบต่าง ๆ ไว้มาก; แต่ที่เป็นหลักที่เข้าใจได้ง่าย และใช้กันอยู่ทั่วไป ก็คือหลักที่เรียกกันว่า ละเสียดซึ่งสังโยชน์ ๑๐ ประการ. คนที่อยู่นอกวัดเกินไป ก็คงจะมีคดีคือ ไม่รู้ว่าสังโยชน์ ๑๐ ประการ นั้นคืออะไร; ก็สมน้ำหน้ามัน ที่ชอบอยู่นอกวัดเกินไป ไม่รู้ว่าสังโยชน์นั้นคืออะไร. เดียวนี้มันก็ควรจะรู้กันบ้างแล้ว ในสมัยที่มันมีการศึกษาเจริญอย่างนี้.

สังโยชน์ นี้ตามตัวหนังสือก็แปลว่า เครื่องผูกมัดรั้ง. “โยชน์” หรือโยชนะ คำเดียวก็แปลว่า “ผูก” หรือ “มัด” อยู่แล้ว, “สัง” แปลว่า “ครบหมดทุกทิศ ทุกทาง”; สังโยชน์ ก็แปลว่า ผูกมัดรั้ง เต็มที่ทีเดียว, มีอยู่ ๑๐ ประการ; ถ้าเริ่มตัดไปได้ตามลำดับแล้ว นั่นแหละ คือการบรรณมรรค ผล.

เครื่องผูกมัดรั้งที่จะต้องลงมือตัด ในชุดแรกหรือ “อันดับต้น” นี้ ก็มีอยู่ ๓ อย่างคือ สักกายทิฏฐิ - ความเห็นผิด สำคัญผิดว่าตัวตน - ของตน อย่างหยาบ ๆ, แล้วก็ วิจิกิจฉา - ความลังเล เอาแน่อะไรไม่ได้, แล้ว สิลพัตตปราคาส ซึ่งเรียกกันว่าการลบคำศีลวัตร, เป็นคำแปลที่บ้า ๆ บอ ๆ ฟังกันไม่ค่อยจะถูก. อยากจะพูดให้ชัดว่า คือศีลและวัตร ที่ไม่ถูกนำด้วยปัญญา จะเป็นศีลข้อไหน วัตรชนิดไหน ถ้าไม่ถูกนำด้วยปัญญาแล้วมันก็เป็น สิลพัตตปราคาสไปหมด; อย่างที่ได้พูดกันแล้ว เมื่อคืนที่แล้วมานี้ว่า “ศีลนี้ต้องนำด้วยปัญญา ต้องมาคู่กันด้วยปัญญา เคียงคู่กันมา, ถ้าไม่มีปัญญานำมาแล้ว ศีลนั้นจะเป็นสิลพัตตปราคาส”.

อย่างว่าเราจะรักษาศีล ๕, ศีล ๘, อย่างนี้; ถ้าไม่มีความรู้ที่ชัดเจนแจ่มแจ้งว่า คืออะไร? เพื่ออะไร? โดยวิธีใด? แล้ว, การรักษาศีลนั้นแม้จะเคร่งครัดอย่างไรก็เป็นสิลพัตตปรามาส. หรือว่าจะประพฤติวัตร ทำบุญให้ทาน สวดมนต์ภาวนาอะไรต่าง ๆ ที่เรียกว่า “วัตร”, วัตระ; ถ้าไม่มีปัญญาจูงนำแล้วมันก็เป็นความมกมาย จะเป็นสิลพัตตปรามาสไปหมด.

นี่ คนธรรมดาที่เป็นปุถุชน เขายังทำอะไรไม่เป็น ยังมกมายอยู่, ฉะนั้นการกระทำก็ต้องถือว่าเป็นสิลพัตตปรามาสไปหมด, จึงต้องละ.

นี่ เรื่องที่ต้องละในอันดับต้น มันก็มี ๓ อย่างนี้ : สักกายทิฏฐิ - ความสำคัญผิดว่า ตัวกู-ของกู อย่างหยาบๆ เลวๆ นี้อย่างหนึ่ง. พอจะเข้าใจกันได้ว่า อย่ามีความหมายมั่น ตัวกู - ของกู โมโห โทโส ด้วย ตัวกู - ของกู อย่างหยาบ ๆ นี้; จนกระทั่งรู้ว่าที่แท้จริงแล้วตัวกู - ของกู นั้นมิได้มี. แม้ว่าเราจะยังละความรู้สึกว่า ตัวกู - ของกู ไม่ได้, แต่ก็เริ่มเข้าใจ เริ่มมองเห็นแล้วว่า ตัวกู - ของกูนี้มันไม่มี, มันก็ละได้ตามส่วน แต่ไม่ละได้หมด ไม่ละได้ถึงต้นเหตุของมัน. เอาแต่ว่าอย่างหยาบ ๆ ละ ได้, แล้วก็มองเห็นชัดอยู่ว่ามันมิได้มีอยู่จริงๆ. นี่คนธรรมดาสามัญ คือตัวเองนั่นแหละ ไปคิดดูเถิดว่ามันมี ตัวกู - ของกู อย่างหยาบ ๆ อย่างเลว ๆ อย่างไรบ้าง; นี้จะต้องละ หรือว่าเริ่มละ.

ทีนี้ วิชิจิกขา นั้นดังเล. ดังเลส่วนใหญ่ก็คือโง่ ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม เป็นมูลเหตุ; แล้วก็ดังเลว่าจะไปข้างไหนดี จะบวชเป็นนักบวชไปดีหรือจะ

เป็นฆราวาสดี, นี่มันก็คือความล้งเล; หรือว่าล้งเลในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ว่ามันดีแน่หรือเปล่า เป็นที่พึ่งได้หรือเปล่า. ระวังให้ดีเป็นพระ เป็นเณรแล้วมันก็ยังล้งเลในข้อนี้; มันไม่จริง เพราะฉะนั้น มันก็นับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างสืลพัตตปรามาสด้วยเหมือนกัน. กระทั่งว่า การบวชที่บวชอยู่เวลานี้โดยมาก มันก็เป็น สืลพัตตปรามาส, ถ้ามันบวชเข้ามาอย่างโง่ ๆ งามาย ไม่มองเห็นชัดเจนลงไปว่า บวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง นี่มันคืออะไร? อยู่ที่ตรงไหน?

ฉะนั้น ขอให้พระเณรทั้งหลายระวังให้ดี ว่าการบวชที่กำลังบวชอยู่นั้น เป็นสืลพัตตปรามาสก็ได้, เป็นวิจิกิจฉาอยู่ก็ได้, กระทั่งเป็น สักกาย-ทัญญู ก็ได้ : บวชแล้วมันก็ยกหูชูหางเป็นตัวกู-ของกู อย่างนี้มันก็เป็นสักกาย-ทัญญู มากขึ้นไปอีก. แล้วก็มี ความล้งเล ไม่ได้หวังจะพึ่ง พรหมจรรย์นี้เป็น สรรณะจนตลอดชีวิต, นี่มันก็เป็นวิจิกิจฉาล้งเล. การบวชนี้ไม่แจ่มแจ้งด้วยสติ ปัญญาอันแท้จริง การบวชนี้ก็เป็นสืลพัตตปรามาส เป็นเพียงธรรมเนียม ประเพณีอย่างงามเท่านั้น.

ฉะนั้นขอให้ละความล้งเลทั้งหมดเสียว่า เกิดมาทำไม ก็ให้มันแน่นลงไปว่าเกิดมาทำไม; พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งได้จริงก็ให้จริงลงไป; หรือว่าสืล สมาธิ ปัญญา เป็นเครื่องมือตัดกิเลสได้จริงก็ให้มันแนใจลงไป, เดียวนี้มันสลัว ๆ มันคอยแต่ไปตามอำนาจของกิเลส ไปบูชา กิเลส ไปเห็นกิเลสนั่นแหละว่าจริง, เป็นที่น่าปรารถนาไปเสียอีก, เรื่อง มรรค ผล นิพพาน ก็ไม่จริง ก็เป็นเรื่องล้งเลไป.

สำหรับ สีสัตตปรามาส นี้ ก็ให้ทุกอย่างนี้มันมีเหตุผล คือมีปัญหา ประกอบอยู่ด้วย มีสมาธิประกอบอยู่ด้วย มีศีลประกอบอยู่ด้วย. เหมือนอย่างทีกล่าวนมาแล้ว หลายครั้งหลายหน หลายทีแล้ว หลายตัวอย่างแล้วว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ต้องมาด้วยกัน เป็นเชือก ๓ เกลียว มาอย่างนี้; การกระทำทุกอย่างจะไม่เป็นสีสัตตปรามาส.

ทีนี้ เมื่อคนละ ๓ อย่างนี้ได้ ลองคำนวณดูเองว่า มันดีขึ้นมาเท่าไร, หรือมันโผล่ขึ้นมาจากความตกต่ำที่มากน้อย. มันจมอยู่ในความโง่ก่อน แล้วถ้ามันละ ๓ อย่างนี้ได้ มันโผล่ขึ้นมาเท่าไรเป็นสิ่งที่จะต้องมองให้เห็น.

นี่ก็เรียกว่าการบรรลุมรรค ผล ในอันดับต้น. ถ้าละ ๓ อย่างนี้ได้ แล้วก็ต้องเป็นพระโสดาบัน หรือว่าเป็นพระสกิทาคามี; ละเพียง ๓ อย่างเท่านั้น เป็นพระโสดาบัน หรือเป็นพระสกิทาคามี. ต่างกันอยู่บ้างก็ว่าละ ๓ อย่างนี้ได้เสมอกัน, แต่ว่าพระสกิทาคามีนั้นยังละอะไรได้บ้าง เพิ่มมากกว่า, เขาใช้คำว่า มีโลภะ โทสะ เมาบางกว่าพระโสดาบัน; แต่ส่วนที่ละได้จริงนั้น ละได้เท่ากันคือ ๓ อย่างนี้, จึงถือว่าเป็นการบรรลุ มรรค ผล “อันดับต้น”.

ทีนี้ การบรรลุมรรค ผลอันดับถัดไป จะเรียกว่า “อันดับกลาง” ก็ต้องละเพิ่มขึ้นมาอีก ๒ อย่าง คือกามราคะ และปฏิฆะ. กามราคะ คือความกำหนัดในทางกาม, ปฏิฆะ คือโทสะ กระทบกระทั่งแห่งจิต, ละ ๒ อย่างนี้ได้แล้วก็จะขึ้นเป็นพระอนาคามี; คือว่าละ ๒ อย่างนี้ได้เพิ่มเข้าอีกเป็นละ ๕ อย่าง ก็จะได้เป็นพระอนาคามี, ได้บรรลุมรรค ผล ชั้นพระอนาคามี.

สิ่งที่ควรจะสังเกตให้ดี ก็คือว่ามันละโมหะกันก่อน; กามราคะ หรือ ปฏิฆะนี้ เพิ่งจะละในอันดับกลางเพื่อเป็นพระอนาคามี. ที่ต้องละทีแรก แท้ ๆ ก็เป็นเรื่องโมหะ, สักกายทิฏฐิ ก็โมหะ, วิจิกิจฉาก็โมหะ, สีลพัตต-ปรามาส ก็โมหะ. หมายความว่าความโง่อย่างเลวที่สุดต้องละก่อน จึงจะค่อยมาละตามลำดับขึ้นมา. เรื่องกามราคะ เป็นต้นนี้ ยังยกไว้ให้ทีหลัง เสียอีก. เรื่องความโกรธ ก็เหมือนกันยังยกไว้ให้ทีหลังเสียอีก.

ทีแรกที่สุด จะต้องละพวกโมหะ : พวกโง่ พวกหลง หลงว่ามีตัวกู - ของกู, แล้วก็ไม่แน่ใจงลังเลอยู่, แล้วไม่มีปัญญานำหน้าการกระทำ จนการกระทำนั้นเป็นงมงายไปหมด. นี้ ละ สิ่งเหล่านี้ได้ก็เป็นอันดับต้น เป็นประเภทโมหะคือความโง่ทั้งนั้นแหละ.

ทีนี้ อันดับกลางมาก็ละประเภทราคะประเภทโทสะ. กามราคะ คือ กำหนดในทางกาม หมายถึงเรื่องกามารมณ์ เรื่องระหว่างเพศ อะไรทำนองนี้ จะต้องละ, ทีนี้ ปฏิฆะ คือโทสะ ตั้งแต่อย่างหยาบมาถึงอย่างละเอียด. โทสะ อย่างละเอียดก็เรียก ปฏิฆะ, ถ้ามันหยาบมากก็เรียก โกรธ โทสะ. อันดับนี้ ก็ละกามราคะกับปฏิฆะ, ก็เลยบรรลุมรรค ผล ชั้นพระอนาคามี มีแต่จะต่อไป ไม่กลับมาสู่ความมี ตัวกู-ของกู อีก.

ทีนี้ อันดับสุดท้าย ก็คือบรรลุมรรคผลชั้นพระอรหันต์; นี้ก็ต้องละ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา, เป็นทั้งประเภทราคะ ประเภทโมหะ. รูปราคะ คือกำหนดในสิ่งที่มีรูป ไม่เกี่ยวกับกาม ไม่ใช่

กาม; อรูปราคะ - กำหนดในสิ่งที่ไม่มีรูป ไม่เกี่ยวกับกาม ไม่ใช่กาม; เพราะวากามราคะนั้นละไปแล้วตั้งแต่พระอนาคามี.

ที่นี่ มันยังเหลือ สำหรับกำหนดยินดีในพวกที่เป็นรูปบริสุทธิเป็น อรูปบริสุทธิ; ที่เคยยกตัวอย่างให้ฟังว่า เมื่อไม่มีเรื่องกามารมณ์แล้ว ก็มา มีเรื่องหลงใหลในเรื่องวัตถุ พัสด, หรือมา มีหลงใหลในเรื่องเกียรติยศชื่อเสียง อะไรอย่างนี้ ซึ่งก็ไม่ใช่วัตถุ แต่ก็ เป็นเครื่องหลงใหลเหมือนกัน กำหนด ยินดีอย่างยิ่ง. ที่เป็นชั้นสูง เขาว่าเมื่อได้พบความสุขที่เกิดมาจาก รูปฌาน ก็กำหนด ยินดี นี่เรียกว่ารูปราคะ ก็ได้, ได้รับความสุขที่ละเอียดประณีตยิ่งขึ้น ไปอีก มาจากอรูปฌาน ก็กำหนดยินดี ก็ได้, นี้ก็ต้องละ; ฉะนั้นพระ อนาคามีไม่สามารถจะละให้หมด, พระอรหันต์ จึงละราคะได้หมด คือหมด ทั้งรูปราคะ และอรูปราคะ.

ที่นี่ อันถัดไปเรียกว่ามานะ - ความสำคัญเป็นตัว - เป็นตน, แต่มัน ละเอียดกว่าอันแรกที่เรียกว่า “สักกายทิฏฐิ”. เดี่ยวนี้เป็นมานะที่ว่า สำคัญ ว่าตัว ว่าตน, แต่รู้สึกไปในทางที่จะเปรียบเทียบ ว่าดีกว่ากันหรือเลวกว่ากัน หรือเสมอกัน เป็นต้น; เช่นว่าเราดีกว่าเขา เราเสมอกับเขา เราเลวกว่าเขา. มานะอย่างนี้มันเหลืออยู่เป็นชั้นละเอียด จะต้องละอีกทีหนึ่ง, ก็เรียกว่าละ มานะเสียได้. มานะทุกชนิดจะต้องละไปในขั้นนี้.

ที่เรียกว่า อุทธัจจกุกกุจจะนั้น คือความที่จิตมันยังหวั่นไหวต่อสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความหวั่นไหว. แม้แต่รู้สึกถึง รู้สึกสนใจ นั่งอยู่ไม่ได้ นี้ก็

เรียกว่าอุทฺธจะเหมือนกัน. ชั้นเลว ๆ มันก็ละไปได้มากแล้ว, แต่เนื้มันก็ยังเหลืออยู่ สำหรับจะทิ้ง จะสนใจ ในสิ่งที่จะเป็นเรื่องได้ เรื่องเสียเรื่องตัวกู - ของกู อีกนั่นแหละ; มันเหลืออยู่เป็นชั้นละเอียดย ลึกซึ้ง ก็ต้องละไปอีกทีหนึ่ง.

สิ่งสุดท้าย ก็เรียกว่า อวิชา คือนิสัยสันดานที่จะโง่ จะหลง จะเข้าใจผิดในอะไรต่าง ๆ ที่เรียกว่าอวิชานี้ มันละหมดกันตอนนี้. ในตอนนี้ จึงมีการละเพิ่มขึ้นมาอีก ๕ อย่าง คือรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทฺธจะ อวิชา; มันจึงเป็นละหมดทั้ง ๑๐ อย่าง, คือรวมทั้ง ๕ อย่างที่ละมาแล้วด้วย, นี้ละเพิ่มอีก ๕ อย่าง, เป็น ๑๐ อย่าง; ก็ละสังโยชน์หมดทั้ง ๑๐ อย่าง ก็เป็นพระอรหันต์บรรลุมรรค ผล ชั้นสูงสุด คือความเป็นพระอรหันต์.

เรื่องบรรลุมรรคผล มันเป็นอย่างนี้; แล้วก็เป็นเรื่องของคนแท้ ๆ ; ไม่ใช่ลึกลับ ลึกซึ้งอยู่ที่ไหน จนไม่อาจจะเข้าใจ, ก็ไม่ใช่. มันเป็นเรื่องที่รู้จักอยู่ในจิตใจของคนแท้ ๆ. ก็ละไปตั้งแต่หยาบที่สุดไปหากลาง ๆ กระทั่งละเอียดที่สุด, มันก็หมดสังโยชน์ได้; อย่างนี้ เรียกว่าบรรลุมรรคผล. ละสังโยชน์ได้เท่าใด ก็ได้เสวยรสของพระนิพพานส่วนน้อย ๆ ไปตามลำดับ จนกระทั่งหมดสิ้นจริง ๆ ก็เรียกว่าเป็นนิพพานชั้นสูงสุด. นี่คื้สิ่งที่เรียกว่า มรรค ผล นิพพาน.

ละสังโยชน์, เรียกว่าละหรือตัด หรืออะไร แล้วแต่จะเรียก, ตัดสังโยชน์ก็เรียกว่ามรรค; ความที่สังโยชน์หมดแล้วก็เรียกว่าผล; แล้วรสจะ

เรียกว่าความสุขหรือไม่ ก็สุดแท้แต่จะเรียก, แต่มันต้องมีการรู้รส อยู่ในจิตใจของบุคคลผู้มีสังโยชน์หมดแล้ว, นี้ก็เรียกว่าเสวยรสของพระนิพพาน เป็นความเย็น เป็นความดับเย็นของสิ่งที่ร้อน. ถ้าเป็นชั้นพระอรหันต์ก็ถึงที่สุด : ความร้อนถูกดับไปหมดถึงที่สุด ทั้งความไม่ร้อนก็มีขึ้นถึงที่สุด แล้วก็รู้รสถึงที่สุด จนเรียกว่าธรรมะสูงสุดหรือบรมธรรมได้.

ทีนี้ คนธรรมดาสามัญก็คิดถึงว่า ก็จะไปตามเรื่องที่เราจะละได้, แล้วมันก็จะมียผลพอสมควรแก่การละได้เป็นแน่นอน. ละความร้อนอย่างหยาบ ๆ อย่างโง่ ๆ ที่เขาร้อน ๆ กันอยู่โดยมากนี้; พอละเอียดได้มันก็เย็น เหมือนกัน. แต่มันยังมีความร้อนอย่างอื่นเหลืออยู่อีก ก็ละต่อไปอีก, มันก็พบความเย็นมากขึ้นไป.

ฉะนั้น ถ้าจะว่าซักซ้อมกันใหม่ ทำความเข้าใจ เป็นการซักซ้อมกันใหม่ก็ต้องตั้งต้นดูที่ความร้อน ที่มันร้อนอยู่จริง ๆ เป็นประจำวัน ในวันหนึ่ง ๆ, ที่บ้านก็มี ที่วัดก็มี ที่ตรงไหนก็มี ในครัวก็มี ในห้องนอนก็มี ห้องรับแขกก็มี อะไรมันก็มีได้ทั้งนั้น ใจเรื่องที่ร้อน; ก็ละไป, ละได้เท่าไรก็เป็นนิพพานเท่านั้น, เป็นนิพพานน้อย ๆ เป็นนิพพานขั้นตัวอย่างหรือเป็นนิพพานขั้นชิมลองก็ยังได้. ขอให้สนใจว่ามันไม่มีเรื่องอะไรดีไปกว่าเรื่องนี้ คือเรื่องละความร้อนเสียแล้วเป็นนิพพานทุกเรื่องไปไม่ว่าอะไร. แม้แต่ทางวัตถุแท้ ๆ มันก็ยังต้องทำอย่างนั้น; เช่นว่าถ้าร้อนขึ้นมากก็ต้องไปอาบน้ำ ก็เพื่อจะกำจัดความร้อนทางร่างกายเสีย, อย่างนี้ก็มี ความหมายของนิพพานคล้ายเหมือนกัน แต่มันเป็นเรื่องทางวัตถุ; ฉะนั้น เขาจึงไม่พูดถึง

อย่างนี้ ไม่เอามารวมไว้ในเรื่องนี้. เรื่องนิพพานก็เป็นเรื่องของจิตของวิญญูณ สติปัญญาสูงขึ้น; แต่ถ้าจะพูดให้มันกว้างตามความหมายของคำ ๆ นี้ แล้ว ก็เรียกว่าละความร้อนทุกชนิด ละอันตราย ทุกข์โทษ ทุกอย่างทุกประการ ก็จะเรียกว่านิพพานเป็นลำดับ ๆ ไป.

....

นี่คือเรื่องที่เราจะมาชักซ้อมความเข้าใจกันใหม่ว่า มรรค ผล นิพพาน นั้นเป็นอย่างไร; แล้วชักซ้อมถึงขนาดที่ว่า ต้องไปดูกันใหม่ที่เนื้อที่ตัว และ ทุกเวลา ทุกสถานที่ที่มันจะมีความร้อน. เมื่อเราจะค่าเขา มันร้อน หรือมัน เย็น, หรือมันจะดีเขา มันร้อน หรือมันเย็น; นี่ก็เป็นเรื่องของโทสะ ซึ่ง มันร้อนเห็นได้ง่าย. ทีนี้ถ้าเป็นเรื่องโลภะ - อยากเข้ามันร้อนหรือมันเย็น, หรือเป็นเรื่องราคะ - มีความกำหนัดเข้า มันร้อน หรือมันเย็น. ทีนี้ที่เหลือ พวกสุดท้าย ก็คือเรื่องโง่ เรื่องหลง เรื่องสงสัย เรื่องวิตกกังวล อย่าง นี้มันร้อน หรือมันเย็น, มันก็ร้อนไปอีกแบบหนึ่ง. ฉะนั้นรวมความว่าราคะ โทสะ โมหะ ทั้ง ๓ พวก มันเป็นเรื่องร้อน, ก็พยายามดับมันเสียก็เป็น นิพพาน คือเรื่องเย็น.

เราต้องคิดว่า เกิดมาทีหนึ่งก็ไม่มีอะไรดีกว่านี้ คือว่าดับร้อนเสียให้ได้ แล้วก็อยู่อย่างเย็นเรื่อย ๆ ไปจนกว่าสังขารร่างกายนี้มันจะแตกดับ; ฉะนั้น จึงมาหาพระศาสนา มาหาพระธรรม มาปฏิบัติญาณตัวว่านับถือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, แล้วก็ปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา, แล้วก็เพื่อจะ ได้มรรค ผล นิพพาน.

นี้ ชุคละ ๓, ๓ ชุคก็เป็น ๙ อย่าง ๙ เรื่องด้วยกัน, สำหรับจะ
ชักชวนทำความเข้าใจกันใหม่ ตั้งต้นให้ดี ๆ จนตลอดพรรษานี้.

นี้ คือธรรมเทศนาที่ถือว่า ควรจะนำมาบรรยายในระยะเวลาอัน
เป็นต้นพรรษา, เพื่อประโยชน์ดังที่กล่าวมาแล้ว. ให้ทบทวนพระรัตนตรัย
คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, และทบทวนการปฏิบัติคือศีล สมาธิ
ปัญญา, ทบทวนผลที่จะได้รับคือมรรค ผล นิพพาน; เป็นอันว่าครบถ้วน
บริบูรณ์ ในเรื่องของการประพจน์ปฏิบัติในพระพุทธศาสนา.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พัสดุภัตตาคาร - ๔ -

๒๕๑๗

แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีชวด, วันศุกร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๑๗.

ไตรลักษณ์กถา.

[เห็นพระไตรลักษณ์แจ่มแจ้ง เป็นทางแห่งวิสุทธิหรือวิโมกข์.]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา .... ..

สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา .... ..

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญา ย ปสฺสติ

อถ นิพฺพินฺนํติ ทุกฺเช เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา - ติ

ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตฺพฺโพ - ติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิชันนาพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา - ความเชื่อ และวิริยะ - ความพากเพียร ของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงามก้าวหน้าตามทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลาย กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาในวันนี้ เป็นไปตามธรรมดาของระเบียบประเพณีแห่งกาลเข้าพรรษา. ผู้ที่สูงอายุย่อมจะทราบได้ หรือได้เคยเห็นมาแล้วเป็นอย่างดีมากกว่า ในกาลก่อนหรือสมัยโบราณนั้น มีการแสดงธรรมในพรรษาเป็นพิเศษกว่าโอกาสอื่น; ที่เป็นอย่างมากก็คือแสดงทุกวัน ถึงกับทั้งเช้าและทั้งเย็นก็มี. ที่เมืองไชยานี้ก็ยังมีระเบียบอย่างนั้น; ซึ่งเมื่ออาตมายังเด็ก ๆ อยู่ยังได้เคยเห็น ยังได้หิ้วเชี่ยนหมากของย่าไปส่งที่ศาลาวัด, แล้วก็มานั่งเล่นกับเด็ก ๆ ที่กลางทราย, จนกว่าจะหมดเวลาเทศน์แล้วก็จะได้หิ้วกลับบ้าน; อย่างนี้ทุกวันในตอนเย็น.

และยังมีพิเศษ ถึงกับว่าเทศน์ไม่พร้อมกัน. วัดที่อยู่ใกล้กัน เทศน์ห่างกันตั้งชั่วโมงก็มี; คนอยากจะฟังที่วัดนี้เสร็จแล้วไปฟังที่วัดอื่น, อย่างนี้ก็ทำได้. เมื่อแรกบวชเป็นภิกษุใหม่ ๆ ก็ยังเคยเทศน์ทุกวันตลอดพรรษาแม้ในปีแรกบวช. นี่ก็เป็นสิ่งที่จะต้องคิดดู ว่าเดี๋ยวนี้มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร จนถึงกับว่าทั้งพรรษาเทศน์กันสักครั้งหนึ่ง สองครั้งก็ยิ่งจะหายาก; ยิ่งเหลืออยู่ไม่กี่วัดที่จะรักษาประเพณีโบราณไว้ได้.

นี้เรียกว่าเป็นอย่างมากที่สุดคือเทศน์ทุกวัน; และวันหนึ่งมากกว่า ๑ ครั้งก็ยังมี. และที่เป็นอย่างน้อยนั้นก็ควรจะมีทุกวันธรรมัสสวนะ จะมีเพียงครั้งเดียวก็ได้ในวันนั้น, หรือ ๒ ครั้ง, ๓ ครั้งก็ได้; เป็นประเพณีที่ควรจะรักษาไว้เป็นอย่างยิ่ง. ทุกอย่างทำกันจนเป็นประเพณี ก็มีความขลัง มีความศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาในตัว.

แม้แต่ว่าจะตีกลอง ก็ยังมีระเบียบประเพณีที่ว่าจะต้องตืออย่างนั้น; คนมาใหม่หรือคนไม่สังเกต ตีผิดไปก็ถูกเขาโห่เอา, เช่นเด็ก ๆ เขาโห่เอาแล้ว ก็ถูกอาจารย์เรียกไปบอกเสียใหม่ว่าจะตืออย่างนั้น. เช่นว่าจะตีบอกให้รู้ว่าถึงเวลาหรือใกล้เวลาจะเทศน์แล้ว ก็ตีกลองใหญ่ ตีระฆังใหญ่; ชาวบ้านอยู่ที่บ้านก็เตรียมตัวมา, อาบน้ำก็ยังทัน, ก็มานั่งพร้อมกันที่ศาลาแล้วก็ตีเพียง ๓ ที ไม่ใช่ ๓ ลาก็เป็นอันว่าพระก็ลงมือเทศน์. คงจะทำกันอย่างนี้มาตั้งแต่โบราณกาล, ก็เป็นระเบียบประเพณีที่ดีและมีความหมาย. ทีนี้คนมักง่ายก็ลบล้างประเพณีนี้เรื่อย ๆ มา จนกระทั่งไม่รู้ว่าจะตีทำไม, เพื่อประโยชน์อะไร, มุ่งหมายอย่างไร. อย่างวัดนี้ก็ยังมีบกพร่อง; เช่นว่าตีระฆังใหญ่จบลงก็ตีระฆังเล็ก ๓ ที, อย่างนี้ไม่รู้ว่าจะตีไปทำไม?

ตีกลองใหญ่ ตีระฆังใหญ่ทีแรก ให้เตรียมตัวมาจากบ้าน; พอ นั่งพร้อมกันแล้วก็ตี ๓ ที คือลงมือเทศน์. มันเป็นเรื่องกำหนดเวลาและการกระทำ ก็เป็นระเบียบเรียบร้อย. นี่แสดงว่าคนโบราณนั้นมีสติปัญญา มีความคิด มีสติสัมปชัญญะมากกว่าคนสมัยนี้ ซึ่งปล่อยไป ๆ ไม่ทำอะไร มันก็เกิดนิสัยมักง่ายจนไม่รู้ว่าจะทำอะไร หรือทำทำไม.

จึงขอร้องขอวิงวอนท่านทั้งหลายว่า ให้ได้คิดถึงปู่ย่า ตายาย ช่วยกันรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีเอาไว้; นับตั้งแต่การฟังเทศน์บ่อย ๆ; แม้ที่สุดแต่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นเรื่องตีระฆังและตีกลอง; ให้แสดงลักษณะของความเฉลียวฉลาด สมที่เป็นพุทธบริษัทอยู่เสมอไป.

เดี๋ยวนี้ เวลาที่เราก็จะได้มีการแสดงธรรมเทศนา ตามขนบธรรมเนียมประเพณีนั้น ว่าวันพระ ก็ต้องมาฟังเทศน์กันอย่างน้อยสักครั้งหนึ่ง. นี้เรียกว่าเป็นธรรมเทศนา ในโอกาสแห่งกาลเข้าพรรษา.

ในครั้งแรกของพรรษานี้ ได้แสดงเรื่องพระรัตนะ ๓, ครั้งต่อมาได้แสดงเรื่องสิกขา ๓, ครั้งต่อมาอีกได้แสดงเรื่องโลกุตตรธรรม ๓; ส่วนในวันนี้จะได้แสดงติดต่อกันไปโดยลำดับ เรื่องสามัญญลักษณะ ๓ คือเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

ถ้าผู้ใดสังเกตและมีความเข้าใจ ก็จะเห็นได้ว่า มันก็เป็นเรื่องที่เนื่อง ๆ กันมา : -

รัตนตรัย หรือรัตนะ ๓ เป็นเรื่องอะไรของพวกเราเหล่าพุทธบริษัททั้งหลาย ควรจะศึกษาให้เข้าใจ คือมองเห็นได้ว่าเรื่องรัตนะ ๓ เรื่องแก้ว ๓ อย่างนั้น ว่าโดยเนื้อแท้แล้วเป็นบุคคลลาธิฐาน ก็คือเรื่องหนทางแล้วก็เป็นเรื่องคนชี้ทาง แล้วก็เรื่องคนเดินทาง; ก็รวมกันเป็น ๓ อย่าง.

หนทาง คือ พระธรรม : เรื่องปริยัติก็เป็นหนทาง ต้องศึกษาเล่าเรียนให้มันพอ, เรื่องปฏิบัติก็เป็นหนทาง ก็ต้องปฏิบัติอย่างนั้น อย่างนี้; พระพุทธเจ้าท่านเป็นผู้ชี้ทาง, หมายความว่าท่านเดินทางแล้ว รู้จักทางแล้ว ก็ชี้ทางให้แก่คนที่ยังไม่รู้; ที่นี้พระสงฆ์ทั้งหลายก็คือผู้เดินทาง, แม้ที่สุดแต่ที่กำลังจะลงมือเดินทาง ก็เรียกว่าพระสงฆ์ได้, เดินไปแล้ว เดินไปครึ่งทางหรือก่อนทางแล้ว ก็เรียกว่าพระสงฆ์ทั้งนั้น.

เรียกว่าเป็นแก้วในที่นี่ เขาพูดอย่างอุปมาว่าเป็นของประเสริฐที่สุด ที่ควรจะยินดีปรีดา ตามคำว่ารัตนะ ที่แปลว่าวิสัยเป็นที่ตั้งแห่งความยินดี. คิดดูว่า มันมีอะไรที่จะนำยินดีไปกว่านี้ สำหรับมนุษย์ที่มีความคิดนึก มีสติปัญญา, ไม่ใช่เห็นแต่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เหมือนกับสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย.

มีกินแล้วไม่ตายแล้ว สบายดีแล้วจะอยู่ไปทำไม? มันก็ควรจะนึกต่อไปอีก, ถ้าบริโภคกามหรือมีเกียรติแล้วก็จะอยู่ไปทำไม? ก็ควรจะนึกถึงต่อไปอีก; เพราะว่ามันหยุดความกระหาย ความทะเยอทะยานไม่ได้, จึงมาถึงเรื่องว่า จะต้องเดินทางไปไหนต่อไปอีก? ก็คือไปสู่ที่ ๆ มันจะหยุดความระหาย หรือความกระหายด้วยอำนาจของอวิชา - ความโง่เขลานั้นกันเสียบ้าง; โดยศึกษาเรื่องทางคือพระธรรม ก็รู้จักพระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นผู้ชี้ทาง ว่าท่านได้ชี้ทางนี้ไว้อย่างไร แล้วก็ รู้จักพระสงฆ์ ในฐานะที่ว่าจะรวมตัวเองเข้าไปสักคนหนึ่งด้วย.

ถ้ามันเบื่อบรรยากาศที่ระคนอยู่ในความทุกข์ ความสกปรก เสร้าหมอง แล้วก็อยากจะเดินออกไปเสียจากสิ่งเหล่านั้น มันก็ต้องเดินทาง; ดังนั้นท่านจึงชี้ไว้ว่า *เอส มกุโค วิสุทฐิยา* - นั่นเป็นทางแห่งความหมดจด คือการรู้โดยประจักษ์ซึ่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่ง ความหลงที่เคยหลงมาแต่กาลก่อน. อย่างนี้ก็เรียกว่าพระรัตนตรัยนั้น ไม่มีอะไรนอกจากเรื่องทาง เรื่องผู้ชี้ทางและเรื่องคนเดินทาง.

ที่นี่ มาถึงเรื่อง*สิกขา ๓* ก็ได้แสดงถึงศีล สมาธิ ปัญญา; โดยใจ ความก็คือตัวทาง นั่นเอง ซึ่งมีการเดินด้วย, ไม่ใช่ทางเฉย ๆ; หรือจะเรียกว่า เป็นตัวทางก็ได้ เพราะถ้าไม่มีใครเดิน ก็ไม่เรียกว่าทาง, ต้องมองกันในแง่ นี้บ้าง. แม้จะมีหนทางอยู่แต่ถ้าไม่มีใครเดิน มันก็ไม่เรียกว่าทางเพราะว่ามัน ไม่มีใครเดิน; ต่อเมื่อมีคนใช้อยู่จึงจะเรียกว่าทาง. ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ เป็นตัวทางซึ่งมีการเดิน : ศีล คือความสำรวม รวบรวมกำลังกาย กำลังใจ ให้กระทำอะไรสักอย่างหนึ่ง ที่มันเป็นความปกติ หรือแม้แต่ว่าเป็นการ สัจจตั้งใจ นี้ก็เป็นศีล; มีความปักใจมั่นกระทำลงไปด้วยกำลังใจทั้งหมด อย่างนี้เรียกว่าสมาธิ; มีความรอบรู้ รู้สึกตัวทั่วถึงอยู่ในขณะนั้น ก็เรียกว่า มีปัญญา.

ศีล สมาธิ ปัญญา จึงจำเป็นในทุกกรณีสำหรับบุคคลผู้ที่จะแก้ ปัญหาในชีวิตของตน ๆ : นับตั้งแต่ความยากจนเจ็บไข้ไร้ทรัพย์ จะต้องแก้ ด้วยข้อนี้, กระทั่งเป็นคนสบายแล้วก็ต้องดำรงอยู่ด้วยข้อนี้, หรือว่าจะดำเนิน ไปยังมรรค ผล นิพพาน มันก็ต้องข้อนี้ คือมีชีวิตอยู่ด้วยความสำรวม

ระวัง บังคับกาย วาจาอยู่เสมอ. ให้เป็นความสำรวมระวังอยู่ในระเบียบวินัยอยู่เสมอ, นี้อย่างหนึ่ง; แล้วก็ปักใจมั่นหมกทั้งจิตใจในการทำสิ่งนี้เป็นหน้าที่ที่จะต้องทำ จะต้องคิด จะต้องนึก นี้ก็เรียกว่า สมาธิ; มีความรู้เพียงพอในเรื่องนั้น ๆ ก็เรียกว่าปัญญา. นี้เรียกว่าคนนี้ต้องมีชีวิตอยู่ด้วยไตรสิกขา อย่างนี้จึงจะเป็นมนุษย์.

ว่าโดยที่แท้แล้วธรรมชาติมันก็สร้างมาในลักษณะอย่างนี้; คนเราต้องอยู่ในลักษณะอย่างนี้ จึงจะเป็นคนอยู่ได้ : รู้จักระวังระไวเป็นศีล, รู้จักปักใจ ทำอะไรจริงจังลงไปเป็นสมาธิ, แล้วก็รู้สิ่งที่จะต้องทำนั้นให้เพียงพอสำหรับการกระทำเป็นปัญญา; แล้วไปดูเถอะว่าในเรื่องไหนบ้าง ที่คนเราไม่ต้องอาศัยศีล สมาธิ ปัญญา. อย่างที่ยกตัวอย่างว่า แม้แต่จะดำน้ำพริกในครัวสักครกหนึ่ง ก็ต้องประกอบไปด้วยศีล สมาธิ ปัญญา, คือระวังดีแล้วปักใจมั่น แล้วก็มีความรู้ มันจึงจะทำได้. นี้ต้องทำด้วยปัญญา ควบคุมการกระทำด้วยกำลังใจทั้งหมด; ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วมันไม่สำเร็จ, หรือมันอาจจะถึงกับว่าน้ำพริกกระเด็นเข้าตา สมน้ำหน้าคนขาดศีล สมาธิ ปัญญา แม้แต่ในเรื่องดำน้ำพริกอย่างนี้. เรื่องบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ก็ไม่ต้องพูดถึง : ก็ต้องใช้ลักษณะ ๓ ประการนี้มากขึ้น; ดังนั้น ท่านจึงเรียกว่าสิกขา.

คำว่าสิกขา แปลว่าสิ่งที่ทุกคนต้องศึกษา; แต่ไม่ใช่เล่าเรียนด้วยตัวหนังสือ. ศึกษาคือต้องทำต้องฝึกฝนต้องปฏิบัติ; เล่าเรียนเฉย ๆ นั้นมันไม่สำเร็จประโยชน์, เล่าเรียนแล้วต้องเอามาทำ เอามาปฏิบัติอยู่จึงจะสำเร็จ

ประโยชน์; นี้เรียกว่าศึกษา สิ่งที่ทุกคนต้องศึกษาคือต้องทำให้มีอยู่: มีความ
 สัจจะระวังดี, มีความปักใจมั่นเต็มที่ ไม่ฟุ้งซ่านในสิ่งที่กระทำ, และก็มี
 ปัญญาพอตัวในสิ่งนั้น ๆ; ต้องอยู่อย่างนี้เรียกว่าเป็นหลักสำหรับดำเนินไป
 ตามทางของพระธรรม.

ศึกษาแล้ว มันก็จะได้บรรลุผลมุ่งหมายที่เรียกว่า *โลกุตตระ ๓*
อย่าง คือมรรค ผล นิพพาน. มรรค ผล นิพพานอย่างชาวบ้าน
 ก็มี : ทำอะไรสำเร็จ เขาก็เรียกบรรลุผล, แม้แต่หาเงินได้เขาก็เรียกว่า
 เป็นมรรคเป็นผลขึ้นมา; ก็ยืมคำนี้มาใช้ทั่วไปหมด ว่าถ้าอะไรทำได้สำเร็จ
 เรียกร้อย ไม่มีที่นำดีเทียบ หรือเสียหายอะไรแล้ว ก็เรียกว่าเป็นการ *ได้*
มรรคได้ผล เป็นมรรคเป็นผลกันขึ้นมาทั้งนั้น.

มรรค ผล นิพพาน ถ้าจะพูดอย่างอุปมากันบ้างก็ต้องพูดว่ามรรค
 นั้นมันเป็นการกำจัดศัตรูหรืออุปสรรค; ส่วนผลนั้นมันเป็นการสิ้นศัตรูสิ้น
 อุปสรรค; ส่วนนิพพานนั้นมันเป็นเกษมสุข เนื่องมาจากการสิ้นศัตรู หรือ
 อุปสรรคนั้น, แล้วก็เป็นที่อิสระอยู่เหนือทุกสิ่งด้วย. นี่ใครบ้างที่ไม่ต้องการ
 ลักษณะอย่างนี้; ทุกคนก็ต้องการการกำจัดศัตรูหรืออุปสรรคไม่ว่าชนิดไหน
 หมด. ทำลงไปถ้าเป็นการกำจัดศัตรูหรืออุปสรรคได้แล้ว ก็ควรจะเรียกว่า
อริยมรรค ได้ทั้งนั้น; ความที่สิ้นศัตรูแล้วมันก็เรียกว่าผลหรือ*อริยผล* ได้ทั้งนั้น;
 ถ้ามันอยู่สบายก็เรียกว่า*นิพพาน* ได้โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง. นี่สิ่งที่เรียกว่า
 มรรค ผล นิพพาน มันก็เป็นสิ่งที่ควรมีอยู่กับเนื้อกับตัวของทุกคน
 ตามชั้น ตามระดับของตน ๆ. แม้แต่โรคภัยไข้เจ็บก็ถือว่าเป็นศัตรู ก็ต้อง

กำจัดออกไป; สิ้นโรคภัยไข้เจ็บ มันก็ได้ผลมา; อยู่ด้วยความสบายก็ควรจะเรียกว่า นิพพานอย่างนี้. นี่มันเป็นเรื่องที่ตรงกันหมดโดยใจความสำคัญ.

หาเงินด้วยสัมมาอาชีพ มันก็เรียกว่าอริยมรรค, ได้เงินก็เป็นผล หรืออริยผลโดยอ้อม, แล้วก็ได้รับความสบายเพราะการใช้เงินนั้นถูกต้อง ก็เรียกว่าอยู่เป็นนิพพาน; โดยความหมายอย่างนี้. แต่ในชั้นสูงทางศาสนานั้น หมายถึงกำจัดกิเลส, แล้วก็หมดกิเลส, แล้วก็เยือกเย็นอยู่ด้วยความหมดกิเลส นี้คือมรรค ผล นิพพานในพระพุทธศาสนา.

หรือจะพูดให้เป็นอุปมามากไปกว่านี้ ก็เหมือนกับว่ามันต้องดับไฟ : พยายามดับไฟ, แล้วไฟมันก็ดับ, ไฟดับมันก็ไม่ร้อนคือมันเย็น.

เดี๋ยวนี้เรามีไฟอะไรบ้าง ที่จะต้องดับเป็นประจำ? พวกกันตรง ๆ ก็คงจะได้แก่ความโกรธ ความโมโหโทโส, ไม่มีอะไรโกรธก็โกรธตัวเอง โกรธสิ่งของอะไรไปตามเรื่อง; ก็เรียกว่าไฟเหมือนกัน. จะเป็นเรื่องของ ราคะ โลภะ ก็เรียกว่าไฟ; หรือโง่งนทำอะไรไม่ถูกตามที่ควรกระทำ ก็ทำให้ร้อนขึ้นมาเหมือนกัน นี่ก็เรียกว่าไฟ.

ตามธรรมดาสามัญ มันก็อยู่ด้วยไฟ อยู่ด้วยกลางกองไฟกันอยู่แล้ว; แต่ก็ไม่มองเห็น. อย่างนี้เรียกว่าคนประมาท, หรือบางทีก็เรียกว่าคนพาล คนโง่ คนหลง : อยู่ในกองไฟอย่างนี้ก็ไม่ได้เห็น; เมื่อไม่เห็นก็ไม่เคยคิดที่จะดับ.

ถ้าเราเห็นอยู่ว่า รากะ โทสะ โมหะ ๓ อย่างนี้ รบกวนอนุญ
เสมอ ทำให้ร้อนอยู่เสมอก็เรียกว่ามันมีไฟ, ก็พยายามที่จะดับ, แล้วก็ดับ
ไปได้ก็สบายเพราะไม่มีไฟ. ถ้าตีกว่านั้นก็ระวังไม่ให้เกิดไฟขึ้นมาได้อีกต่อ
ไป. นี้เรียกว่ามันจะอยู่เหนือไฟ, ไม่มีไฟไหม้อีกต่อไป. อย่างนี้ก็เรียกว่า
มรรค ผล นิพพาน, มาจากสิกขา ๓ ประการ; เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอยู่
ไม่แงใดก็แงหนึ่ง.

....

ในวันนี้ ก็จะพูดถึงสามัญญลักษณะ ๓ ประการ, คือเป็นเรื่องของ
สติปัญญาในขั้นที่ละเอียด สุขุม ที่มองสิ่งต่างๆ ได้ดี, และมีสติสัมปชัญญะอยู่,
แล้วก็จะรับรองว่าไฟจะเกิดขึ้นไม่ได้.

สามัญญลักษณะ แปลว่าลักษณะที่เป็นสามัญ คือทั่วไปแก่สิ่งทั้ง
ปวง, โดยเฉพาะประเภทที่เรียกว่าสังขาร. ลักษณะ ๓ อย่างนี้จะทั่วไปแก่
สังขารทั้งปวง. สังขารนั้นคือสิ่งที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง แล้วเปลี่ยนแปลงไป
ตามเหตุปัจจัยนั้น. ยกเว้นพระนิพพานเสียอย่างเดียว ก็เรียกว่าสังขารทั้งนั้น.

เดี๋ยวนี้สิ่งที่มันเป็นปัญหา ก็คือสิ่งที่ไม่ใช่นิพพาน. ไม่ใช่นิพพานก็
คือไม่เย็น, ไม่เย็นเพราะว่ามันไม่ดับ, ไฟมันยังไม่ดับ ถ้าไฟมันดับแล้วก็
หมดเรื่อง หมดปัญหาไม่มีเรื่องที่จะต้องทำอะไร; เห็นอยู่ว่าไฟมันยังไม่ดับ
มันก็ยังมึนเรื่อง มันยังมีปัญหา, นั่นคือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้เรียกว่า “สังขาร”
ก็จะต้องดูให้ดีว่ามันมีลักษณะอย่างไร? เพื่อจะได้ไม่ไปทำให้มันเกิดเป็นไฟ
หรือว่าเป็นความทุกข์ขึ้นมา. รู้จักพิจารณาสังขารให้เห็นตามที่เป็นจริง ว่า
ประกอบอยู่ด้วยลักษณะอย่างไรบ้าง เรียกว่าเป็นผู้ที่มีปัญญาหรือไม่ประมาท.

ลักษณะ ๓ ประการ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; พุศกันได้
ชินปากสำหรับคนสมัยโบราณ. คนสมัยโบราณเขาอาจจะปลั่งปากออกไปว่า
“อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” ได้ง่าย; เพราะมันชินอยู่ในความคิด ความนึก
หรือแม้ที่สุดแต่การฟัง, มันฟังมาก.

คนสมัยนี้ แม้แต่เป็นพระเป็นเณรสมัยนี้ ก็ดูจะไม่เคยปลั่งปาก
ออกมาว่า “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” เลย. คนแก่ๆ สมัยโน้นแม้แต่ชาวบ้าน
ก็ยังปลั่งปากออกมาว่า “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” ในหลาย ๆ กรณี. ก็ไปคิด
ดูเถิดว่า นี่ระหว่างคนทั้ง ๒ จำพวกนี้ คนไหนอยู่ใกล้ชิดพระพุทธรเจ้า
มากกว่ากัน. ถ้าคนสนใจเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา กันให้จริงจังแล้ว
ยังจะคิดกว่านี้ ดีกว่าสภาพที่กำลังเป็นอยู่ในเวลานี้ อย่างมากมาย อย่างที่
จะเปรียบเทียบไม่ได้.

เดี๋ยวนี้ มีแต่คนหลับหูหลับตาต่อเรื่องนี้, จึงมีความเห็นแก่ตัว
ยึดมั่นถือมั่นจนเกิดกิเลส จนเบียดเบียนกัน จนอยู่ด้วยความเบียดเบียนกัน
ไปตลอดทั้งวันทั้งคืน เพราะไม่เห็นความจริงของสังขารที่ว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง
อนัตตา ที่ทำให้เบื่อหน่ายต่อการยึดถือ แล้วมันไม่เกิดกิเลส แล้วมันก็ไม่
ร้อนหรือไม่เบียดเบียนกัน.

นี่ เราก็มาลองพิจารณากันดูว่า มันจะเป็นอย่างนั้นได้อย่างไร,
ทำไมท่านจึงตรัสไว้ว่า “สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
-เมื่อใดเห็นตามที่เป็นจริงด้วยปัญญา ว่าสังขารเป็นของไม่เที่ยง, อถ นิพฺพินฺนํติ

ทุกเข เอส มกุโค วิสุทฐิยา - เมื่อนั้นก็จะเปื้อน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์. นั่นคือหนทางแห่งความบริสุทธิ์”. ถ้าเห็นอนิจจัง มันจะเปื้อนต่อสิ่งที่เป็นทุกข์ได้อย่างไร? และว่าการเห็นชนิดนั้น จะเป็นหนทางแห่งความบริสุทธิ์หมดจดได้อย่างไร?

อนิจจัง ตามตัวหนังสือก็แปลว่า*ไม่เที่ยง* : อแปลว่าไม่, นิอจังแปลว่าเที่ยง; อนิจจังก็แปลว่าไม่เที่ยง.

จะดูกันอย่างไรว่ามัน*ไม่เที่ยง*? ดูกันหยาบ ๆ ก็ได้; ก็เห็นสิ่งที่มันเปลี่ยนแปลงอยู่อย่างชัดเจนก็มี, แต่บางอย่างมันไม่ได้แสดงอย่างที่สายตาธรรมดาจะมองเห็นได้. เช่นความเปลี่ยนแปลงของก้อนหินอย่างนี้, เด็ก ๆ ก็ไม่มองเห็นได้ว่ามัน*ไม่เที่ยง*; หรือว่าถ้ามันเป็นเรื่องทางนามธรรม ทางจิตใจล้วน ๆ มันก็ยังคงดูกันลำบาก หรือมันสับสน. ในบางอย่างมันจะรู้สึกว่าเป็นอย่างนั้นทุกที, จะเห็นว่ามันเป็นของเที่ยงไปเสีย.

มันต้องรู้จักดูว่า สิ่งที่เรียกว่าสังขารทั้งหลายทั้งปวงนี้ มันไม่ได้เป็นอิสระ หรือมีอะไรเค็ดขาดอยู่ได้ในตัวมันเอง, มันต้องมีเหตุปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งทำให้มันเกิดขึ้นมา. ไม่ว่าอะไรที่เรียกว่า “สังขาร” ทั้งหลายนี้ มันก็ต้องมีเหตุปัจจัยช่วยทำให้เกิดขึ้นมา. แม้แต่ก้อนหินนี้ มันต้องมีเหตุปัจจัยที่ทำให้มันมาเป็นก้อนหิน แล้วมาอยู่ในสภาพอย่างนี้. ส่วนของที่เห็นได้ง่าย เช่นต้นไม้ อย่างนี้ก็เห็นอยู่ว่า มันก็ต้องอาศัยเมล็ดผลไม้ อาศัยอาหาร อาศัยดิน อาศัยแสงแดด อาศัยน้ำอะไรต่าง ๆ มันจึงเป็นต้นไม้ขึ้นมา และอยู่ไป เปลี่ยนแปลงไป.

ถ้าว่าเป็นร่างกายของคนหรือของสัตว์ ก็ยิ่งเห็นว่า มันมีเหตุปัจจัยยิ่งไปเสียกว่าต้นไม้, ยังมีบิดามารดาเป็นแดนเกิด อาศัยเจริญเติบโตด้วยอาหาร; อย่างนี้มันก็มีเหตุปัจจัยเห็นชัด. แปลว่าเป็นร่างกายของคนก็ตามของสัตว์ก็ตาม ล้วนแต่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้นมา แล้วก็เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัยนั้น.

เช่นว่า เรากินอาหารเข้าไปจะเป็นข้าวสุก แกลง กับอะไรก็ตาม, อาหารนั้นมันก็ต้องเปลี่ยน มันจึงไปบำรุงร่างกายเนื้อหนังได้. แล้วมันยังเปลี่ยนต่อไปอีก คือมันจะเป็นอุจจาระเป็นปัสสาวะ เป็นอะไรต่อไป. ฉะนั้นร่างกายมันก็ต้องเปลี่ยน นับตั้งแต่ว่ามีอาหารเข้ามาบำรุง แล้วอาหารมันเปลี่ยน ร่างกายมันก็ต้องเปลี่ยน มันก็เปลี่ยนตาม ๆ ๆ ตามกันไปหมด; นี่เห็นได้ง่ายเพราะว่าเป็นวัตถุ.

ถ้าเป็นเรื่องทางจิตใจ ความคิด ความนึก, มันก็มีเหตุมีปัจจัยที่ทำให้คิด ให้นึก มันจึงนึกคิด; คนธรรมดาจะนึกคิดโดยไม่มีเรื่องไม่ได้, มันต้องมีเรื่อง; แล้วเรื่องนั้น มันก็ต้องมาจากเหตุปัจจัยของมันเองอีก ล้วนแต่มาจากเหตุปัจจัยของมันเองอีกเป็นลำดับ ททยอย ๆ กันเข้ามา จนมากกระทบจิตใจของคน คนก็เกิดความรู้สึก เกิดความคิดนึก เกิดความต้องการ เกิดความเร่าร้อน ทนทุกข์ทรมานขึ้นมาได้ในจิตใจ อย่างนี้ เขาเรียกว่ามันมีเหตุมีปัจจัย; แล้วมันเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย. นั่นแหละ เขาเรียกว่ามันเป็นอนิจจัง, คือไม่เที่ยง.

มีใจความสั้น ๆ เพียง ๒ ข้อ ว่ามันมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ข้อหนึ่ง, แล้วมันเปลี่ยนไป ตามอำนาจของเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่ง นี่อีกข้อหนึ่ง; สองข้อนี้ ก็เรียกว่าอนิจจังเพียงพอแล้ว.

ทีนี้ จะดูกันอีกทีหนึ่งให้เห็นเป็นหลักเกณฑ์มากขึ้นว่า ที่ว่าสังขารๆ นี้แบ่งไว้เป็น ๒ พวกด้วยกัน คือมีจิตหรือมีวิญญาณ นี้พวกหนึ่ง, และไม่มีจิตไม่มีวิญญาณ นี้พวกหนึ่ง. เดียวนี้ ยุติกันได้ที่แล้วว่า สังขารที่ไม่มีจิตไม่มีวิญญาณ เช่น ก้อนหิน ก้อนดินล้วน ๆ อย่างนี้ เป็นต้น. แล้วสังขารพวกหนึ่งมันมีชีวิต มันมีวิญญาณ, แม้ที่สุดแต่พืชพรรณต้นไม้ก็มีชีวิต มีความรู้สึก มีวิญญาณไปตามระดับของต้นไม้, สัตว์เดรัจฉานก็มีจิตมีวิญญาณ, คนก็มีจิตมีวิญญาณ; อย่างนี้เรียกว่า สังขารพวกที่มีจิตหรือมีวิญญาณ. มีสังขารอยู่ ๒ พวกอย่างนี้.

ทีนี้ ความเปลี่ยนมันก็ต้องเปลี่ยนไปตามส่วน ตามสัดส่วนที่มันมี : สังขารที่ไม่มีจิตไม่มีวิญญาณ มันก็เปลี่ยนไปในส่วนรูปธรรม, คือฝ่ายวัตถุมันก็เปลี่ยนไป, มันเปลี่ยนอย่างเดียว. แต่ถ้าสังขารที่มีจิต มีวิญญาณนั้น มันก็เปลี่ยนถึง ๒ ส่วน, ทั้งสองส่วน; คือเปลี่ยนทั้งทางรูปธรรมและทั้งทางนามธรรม; คือร่างกายล้วนๆวัตถุล้วนๆ มันก็เปลี่ยน, เนื้อหนัง กระดูก เอ็น ผม ขนอะไรก็ตามนี้มันก็เปลี่ยน, นี้ในส่วนของรูปธรรม, ทีนี้ในส่วนจิต ส่วนวิญญาณ ส่วนนามนั้นมันก็เปลี่ยน. นี้เราจะเห็นได้ว่า สังขารที่มีใจครองนี้มันเปลี่ยนน่ากลัวกว่า เพราะมันเปลี่ยนถึง ๒ เท่า, เปลี่ยนทั้งทางรูปและทางนาม. สังขารที่ไม่มีใจครองนี้มันเปลี่ยนเพียงเท่าเดียวหรือส่วนเดียว คือเปลี่ยนเฉพาะส่วนรูป.

ที่นี้ปัญหาที่ มันมีแต่สังขารประเภทที่มีจิตมีวิญญาณ รู้สึกคิดนึก ได้. สิ่งที่ไม่มิจิตไม่มีวิญญาณคิดนึกได้ มันก็ไม่มีปัญหา; เช่น ก้อนหิน อย่างนี้มันไม่มีปัญหา มันไม่มีความรู้สึกคิดนึก มันเกือบจะไม่ต้องพูดถึง ก็ได้. แต่ว่าเราจะดูกันอีกทางหนึ่ง ว่าความเปลี่ยนของมันนี้ มันมีค่าต่อ มนุษย์อย่างไรบ้าง.

ส่วนสังขารที่มันมิจิตใจ เช่น ต้นไม้ มันก็มีปัญหา, ต้นไม้นี้มัน ก็มีปัญหาเหมือนกับคนเรา; คือมันมีปัญหาว่าจะอยู่บ้าง จะตายบ้าง มัน คின்றนเพื่อจะอยู่; มันต่อสู้เหมือนกัน. ยิ่งศึกษาไปก็ยิ่งจะพบว่าต้นไม้ก็มี ความรู้สึกคின்றนต่อสู้เพื่อเป็นอยู่, เพียงแต่ว่ามันเคลื่อนไหวเร็วๆ ไม่ได้ มันแสดงอย่างเปิดเผยไม่ได้; มันแสดงอย่างลึกลับซึ้ง. เดียวนี้เขามีเครื่องมือวัด ความเปลี่ยนแปลงภายในต้นไม้, ที่เป็นส่วนความรู้สึกก็วัดได้ มันมีความ ห้วนไหวมาก อย่างนั้นอย่างนี้ อย่างโน้นเหมือนกัน; วัดด้วยเครื่องมือที่ เขาทำขึ้นเฉพาะ. เขาเป็นว่า ต้นไม้นี้มันก็มีความรู้สึก แล้วมันก็มีปัญหา; ถ้ามันจะตายมันก็ต่อสู้อย่างที่เรารู้เห็นๆ กันอยู่.

ที่นี้ สัตว์เดรัจฉานนี้เห็นง่าย มันต่อสู้เพื่อจะอยู่ มีปัญหาต้อง ต่อสู้มากไปกว่าต้นไม้เสียอีก.

ที่นี้ คนก็ยังไปกว่านั้นอีก; ยิ่งเป็นไปตามอำนาจของอวิชา ด้วย แล้ว ก็ยังมีปัญหามาก.

ที่นี้ ก็มาดูกันว่า ความเปลี่ยนแปลงนี้ มันมีผลอย่างไร? ถ้าว่า เราเห็นความเปลี่ยนแปลง ก็จะเห็นว่า สิ่งทั้งหลายมันไม่มีอะไรที่จะเป็นอิสระโดยตัวมันเอง มันต้องเปลี่ยนแปลง แล้วก็อย่าไปยึดถือให้มันมาก; เช่นว่า อย่าไปโกรธเมื่อมันไม่ได้ตามที่ต้องการ, อย่าไปเสียใจเมื่อมันไม่ได้ตามที่ต้องการ, หรือว่าอย่าไปเป็นทุกข์เป็นร้อน ในเมื่อมันไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ, เพราะเหตุว่ามันต้องเปลี่ยน.

เราจะให้คนที่เรารัก พอใจอยู่ตลอดเวลานี้มันก็ไม่ได้ เพราะว่ามันต้องเปลี่ยน; หรือสิ่งที่เราพอใจรักใคร่ จะให้มันอยู่กับเราตลอดเวลานี้มันก็ไม่ได้ มันต้องเปลี่ยน; เพราะว่าแม้แต่ตัวคนนั่นเองมันก็เปลี่ยน, ร่างกายมันก็เปลี่ยน จิตใจมันก็เปลี่ยน; มันก็เปลี่ยนกันไปทุกทิศทุกทาง ทุกหนทุกแห่ง. เห็นอย่างนี้เสียบ้างมันก็จะหยุดเอง คือหยุดหลงไหล รักใคร่ยึดถือได้เอง.

เห็นอนิจจัง - ความเปลี่ยนแปลงเรื่อยของสังขารทั้งหลาย จะเกิดความรู้สึกอย่างไร? ลองเทียบเคียงดูกับคน ๆ หนึ่งที่มันไม่เคยเห็นเลย; มันโง่ ! โง่เหลือจะโง่ มันไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงนี้เลย มันจะเอาแต่ความรู้สึกของตัวเองตะพึด แล้วมันจะรู้สึกอย่างไร? มันต้องการ, มันต้องการอย่างทีกิเลสตัดค้นหา มันจะพาไปด้วยความโง่. ส่วนอีกคนหนึ่งมันมีปัญหาว่ามันเห็นอนิจจังโดยแท้จริงนี้; มันก็ไม่โง่. ถ้ามันจะต้องการอะไรบ้าง บรรารณาอะไรบ้าง ก็บรรารณาด้วยความรู้สึกที่ไม่โง่; เพราะฉะนั้นมันจึงไม่บรรารณาไปในทางที่ผิดๆ ที่ทำให้ตัวเองต้องเป็นทุกข์.

คนที่ฉลาด มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสังขารอยู่เสมอของสิ่งทั้งปวงรอบตัวเราอยู่เสมออย่างนี้ มันก็ไม่มีที่ ๆ จะไปจดจ่อ ว่าจะเอาจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้, ภาษาบาลีเขาเรียกว่าอนิมิตตะ คือ ไม่มีนิमितที่หมายมั่น. พอเราเห็นแต่ว่าทุกอย่างมันมีแต่ไหลไปเรื่อย ไม่หยุดอย่างนี้ แล้วจะไปหมายมั่นที่ตรงไหนได้. ถ้าว่าเห็นอยู่แต่ความไหลเรื่อยแล้ว ไม่มีความหมายมั่นจะไปจดไปจ่อลงที่ตรงนั้น ตรงนี้ ว่าเป็นเราเป็นของเราอย่างนี้, ความคิดมันก็ปราศจากความหลงผิด หรือความยึดมั่นถือมั่น. นั่นแหละไปดูเถิดว่า มันจะบริสุทธิ์ มันจะเป็นจิตบริสุทธิ์หรือไม่. เทียบกับคนโง่ทั่วไปที่ไม่เห็นอนิจจัง มันก็หมายมั่นที่ตรงนั้นหมายมั่นที่ตรงนี้ หมายมั่นอย่างนั้น หมายมั่นอย่างนี้; อย่างนี้เรียกว่ามันมีนิमितที่เป็นที่จดจ่อแห่งใจ.

การจดจ่อลงไปว่ากูจะเอา กูจะเอาที่ตรงนั้นตรงนี้ เอาอย่างนั้นอย่างนี้ นั่นมันมีนิमित, เพราะเห็นว่ามันเที่ยง นี่มันต้องได้อย่างใจ ต้องอยู่กับเรา ต้องเป็นของเที่ยงแท้แน่นอนอยู่กับเรา. เหมือนกับว่าเขาเห็นก้อนหินก้อนนี้เที่ยง แล้วมันว่ามันจะอยู่กับเราอย่างนี้ มันก็มีอันนี้เป็นนิमित. ถ้ามีนิमितเป็นที่จดจ่อแห่งจิต ว่าจะเอาอย่างนี้แล้ว มันก็ติดอยู่ที่นั่น; มันก็ไม่บริสุทธิ์เพราะมันโง่ มันหลง, มันไม่หลุดพ้น. คือเห็นความไม่เที่ยงที่ไหลอยู่เป็นเกลียวอย่างนี้ ไม่อาจจะไปจรดลงที่ไหนได้, นี้เรียกว่าไม่มีนิमित; มันก็หลุดพ้นอยู่ในตัวโดยอัตโนมัติ. เขาเรียกภาวะอย่างนี้ว่า “อนิมิตตวิโมกข์”.

วิโมกข์คือความหลุดพ้น, จิตไม่ถูกอะไรพัวพัน. โดยมากความที่จิตนั้นไม่มีนิमित เพราะว่ามันเห็นอนิจจัง คือการไหลเป็นเกลียวอยู่ตลอด

เวลาของสังขารทั้งปวง, ไม่รู้จะไปจรดลงที่ตรงไหนว่าจะเอาเป็นเราหรือเป็นของเรา. ความที่จิตเป็นอิสระในลักษณะเช่นนี้ เขาเรียกว่า “อนิมิตตวิโมกซ์-ความหลุดพ้นเพราะไม่มีนิมิต”, มีผลเกิดมาจากการ เห็นอนิจจังของสังขารทั้งปวงอยู่. แล้วมันจะไปรักสิ่งที่ไม่เที่ยงมันได้อย่างไร; ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า อต นิพพิทุทติ ทุกฺเข - เมื่อนั้นจะเบือนหน้าในสิ่งที่เป็นทุกข์ที่ตนเคยโง่ เคยหลงว่าจะเอาจะเป็น, เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา - นั้นย่อมเป็นหนทางแห่งความบริสุทธิ์หมดจด, ดังนี้. นี่คือประโยชน์ของการเห็นอนิจจังว่าสังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง.

.... ..

ที่นี้ ลักษณะที่ ๒ ทุกข์ ว่าสังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์. นี้ก็เหมือนกัน มันต้องเล็งถึงว่าสังขารไหน? : สังขารที่มีจิตใจครอง, หรือสังขารที่ไม่มีจิตใจครอง. แม้ว่าคำพูดนี้จะกล่าวรวบหมดว่า : ขึ้นชื่อว่าสังขารแล้วจะต้องเรียกว่าเป็นทุกข์ทั้งนั้น. แต่เมื่อสังขารมันไม่เหมือนกัน สังขารบางอย่างมีจิตใจครอง, สังขารบางอย่างไม่มีจิตใจครอง; ฉะนั้น คำว่าเป็นทุกข์นั้น ก็ต้องมีความหมายแยกกันได้เป็นหลายอย่าง เพราะฉะนั้นจะต้องดูให้ดี. อย่าดันทุรังพูดไปเสียว่า มันเป็นทุกข์ต้องเจ็บปวด ทนทรมาน, มันก็พูดได้ในความหมายหนึ่งในระดับหนึ่ง. แต่ในระดับหนึ่งมันไม่เป็นเช่นนั้น; เช่นว่า ก้อนหินนี้มันเป็นสังขาร แล้วก้อนหินนี้จะเป็นทุกข์อย่างไร? ฉะนั้นคำว่า ทุกข์นั้นต้องมีความหมายอย่างอื่น จากคำว่าทุกข์ที่ใช้กับสังขารที่มันมีความรู้สึก คตินึก. ถึงแม้สังขารที่มีความรู้สึก คตินึกอย่างคนเรานี้แหละ พอพูดว่าเป็นทุกข์ นี้มันก็ยังต้องแยกออกเป็น ๒ ที, ๓ ที อยู่อีกนั่นเอง.

ว่าสังขารเป็นทุกข์ อย่างของคนธรรมดาสามัญนี้ เพราะว่ามันไป
โง่ ไปยึดถือว่าเป็นตัวเรา เป็นของเรา, นี่มันก็เป็นทุกข์ แบบธรรมดา; นี่
อย่างหนึ่ง.

ที่นี้สังขารที่เป็นร่างกาย หรือขันธอันบริสุทธิ์ของพระอรหันต์นี้เล่า
มันเป็นทุกข์หรือเป็นสุข? มันก็ต้องเป็นทุกข์อีกนั่นแหละ เพราะเป็นของไม่
เที่ยงในส่วนนั้น; แต่มันเป็นทุกข์อีกความหมายหนึ่ง.

นี่ยกตัวอย่างให้เห็นว่า คำว่า “เป็นทุกข์ ๆ นี้” มันหลายชั้น
หลายซ้อน หลายความหมาย; ดูให้ดี.

นี่ก็ต้องศึกษาบาลีกันบ้าง มันง่ายหน่อย คือให้รู้ไว้ว่าคำว่า “ทุกข์”
หรือ “ทุกข์”, “ทุกข์” อะไรก็ตามนี้ มันแปลได้หลายอย่างหลายประการ;
แต่ที่จำเป็นจะต้องรู้กันในขั้นนี้ ก็เอาสัก ๔ อย่างก็พอ.

อย่างที่ ๑ ว่ามันทนยาก, ทุกข์ นี้แปลว่าทนได้ยาก คือลำบาก
ทรมาณนั่นแหละ; นี่มันมีแก่ความรู้สึก, ฉะนั้นต้องมีแก่สังขารที่มีความรู้สึก
คือสังขารที่มีใจครอง คือสิ่งที่มีชีวิตมีความรู้สึกนั่นแหละ; แล้วมันก็ยึดถือ
สิ่งนั้นๆ ว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา ก็เกิดความทน ทนยาก หรือเป็นทุกข์
ทรมาณขึ้นมา. ทุกข์อย่างนี้แปลว่าทนยาก. มันก็มีแก่ความรู้สึกของสิ่งที่มี
ความรู้สึก, ได้แก่สังขารที่มีจิตมีใจครอง.

ความหมายที่ ๒ คำว่าทุกข์แปลว่าน่าเกลียด, ดูแล้วมันน่าเกลียด. ทุกข์ แปลว่าน่าเกลียด; อิกข อกข นี้แปลว่า ดู, ดูแล้วน่าเกลียด ดูน่าเกลียด. น่าเกลียดเพราะอะไร? เพราะเป็นมายาหลอกลวงเปลี่ยนแปลงเรื่อยไหลเรื่อยคือหลอกกันเรื่อย. มันน่าเกลียดแก่ตา, ตาได้เห็นแล้วมันรู้สึกเกลียด. หรือสังขารชนิดไหนมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงเรื่อย สังขารนั้นจะมีลักษณะแห่งความน่าเกลียด น่าเบื่อหน่าย น่าระอา.

นี่ความทุกข์นี้มันไม่ได้เกี่ยวกับธรรมดา หรือไม่ธรรมดา, แต่ตามันดูเห็นแล้วมันรู้สึกน่าเกลียด. เช่นว่าโลกนี้มันไม่เคยมี แล้วมันมี, แล้วมันเปลี่ยนไป ๆ, มันจะแตกดับลงวันหนึ่ง. ถ้าว่าเรามองเห็นอย่างนี้ทีเดียวดลอดสายเราก็รู้สึกว่ แหมมันหลอกลวง มันเป็นมายา มันน่าเกลียด ไม่น่าพอใจอะไรเลย.

นี่สังขารเป็นทุกข์ก็คือมีลักษณะต่อความน่าเกลียดอยู่ที่นั่น; เป็นได้ทั้ง ๒ สังขาร. แต่ถ้าเป็นทุกข์ธรรมดา นั้นจะเป็นได้แต่สังขารที่มีใจครอง.

ความหมายที่ ๓ มันแปลว่าว่างอย่างน่าเกลียด; คือไม่มีตัวตน มันเป็นของแคว้งคว้างไปตามความเปลี่ยนแปลง มีแต่ความเปลี่ยนแปลง มันไม่มีจริงที่ตรงไหน ไม่มีเที่ยงแท้ยั่งยืนที่ตรงไหน ไม่มีอิสระที่ตรงไหน ไม่มีส่วนที่ควรจะไปจับฉวยเอาเลย. อย่างนี้เรียกว่ามันว่างจากส่วนที่ควรจับฉวย ก็เป็นการว่างอย่างน่าเกลียด. นี่เป็นคำแปลที่พระอรธกถาจารย์ พระโหราณาจารย์บางคนอธิบายไว้; แต่ไม่ทั่วไป คือเขาจะไม่สนใจกันถึง

ขนาดนี้โดยมาก. จะได้พบได้เห็นว่า พระอรธกถาจารย์บางคนท่านพยายาม
 แนะอีกแง่หนึ่งว่า ทุกข์ นี้, ข้ แปลว่าว่าง, ทู แปลว่า น่าเกลียด; ทุกข์
 ก็แปลว่ามันว่างอย่างน่าเกลียด. นี่มันเป็นแก่ธรรมชาติทั้งหลาย, มันอยู่ที่ธรรมชาติ
 ทั้งหมด รูปธรรมนามธรรมที่เรามองเห็นนี้; ถ้าเรามองดูโลกในแง่ของ
 ความเปลี่ยนแปลงไหลเรื่อยแล้ว มันจะเห็นว่า มันว่างอย่างน่าเกลียด. อย่าง
 นี้ก็เป็นไปได้ใน ๒ สังขารด้วยเหมือนกัน : สังขารที่ไม่มีจิตใจครอง เช่น
 ก้อนหิน นี่มันก็ว่างอยู่อย่างน่าเกลียด, สังขารที่มีใจครอง อย่างต้นไม้
 อย่างสัตว์ อย่างคน นี่มันก็ว่างอยู่อย่างน่าเกลียด. นี้คำว่าทุกข์แปลว่าว่าง
 อย่างน่าเกลียด; อย่างนี้ก็มี.

ความหมายที่ ๔ เป็นความหมายพิเศษ ทุกข์จะแปลว่านำมาซึ่ง
 ความทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์แก่บุคคลผู้ยึดถือ. สังขารไหนก็ตาม ใน
 ความหมายไหนก็ตาม ที่มันไม่เที่ยง, มันจะมี มันจะเป็นทางที่นำมาซึ่ง
 ความทุกข์.

ฉะนั้นสิ่งทั้งปวงนี้ มันล้วนแต่มีภาวะอย่างหนึ่งที่เรียกว่าเป็นทุกข์นะ
 คือมันจะนำมาซึ่งความทุกข์เมื่อเข้าไปยึดถือมัน. คำว่า “เมื่อเข้าไปยึดถือมัน”
 นี้ก็ต้องเข้าใจดี ๆ ว่าเราย่อมองข้าม; เช่นเมื่อเราเจ็บปวดที่เนื้อที่หนังอย่างนี้
 เราไม่ได้รู้ว่า เราได้ยึดถือว่ามันเป็นเนื้อหนังของเรา หรือความเจ็บปวดของ
 เรา, แต่มันเป็นความยึดถืออยู่โดยอัตโนมัติ โดยธรรมชาติโดยไม่รู้สีกตัว.
 ตั้งแต่เราเกิดมาเราก็รู้สีกยึดถือสังขารร่างกายเป็นเราเป็นของเราอยู่ตลอดเวลา;
 แต่เราไม่รู้สีกว่าเรายึดถือ. ใครมาบอกว่าแกมันยึดถืออยู่นั้น มันก็ไม่เชื่อ.

เพราะว่ามันไม่มองเห็นไอตัวการยึดถือ มันจึงอยู่เป็นธรรมดาไปหมด; คือยึดถืออย่างเป็นธรรมดาไปหมด. มันจึงมีความทุกข์ทันที เมื่อว่าสิ่งที่เรายึดถือนี้มันเกิดเปลี่ยนแปลงขึ้นมา หรือมันเจ็บปวดขึ้นมา. ถ้าเนื้อหนังมันไม่สบาย เจ็บปวดขึ้นมาก็เป็นทุกข์ทันที เพราะมันยึดถือกันอยู่ตามธรรมดาแล้ว. นี่มันก็นำมาซึ่งความทุกข์ คือเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือบ้าง หรือเพราะว่ามีความยึดถืออยู่แล้วตลอดเวลาบ้าง. สังขารไหนที่มันใกล้ชิดมากที่สุด เช่นเนื้อหนังร่างกายของเราเนี่ย มันก็ถูกยึดถือมากหรือแน่นแฟ้นหรือตลอดเวลา. ส่วนความรู้สึกนึกคิดมันก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือเหมือนกัน, แต่ว่ามันกลับไปกลับมา มันกลับกลอกเร็ว มันยังเห็นได้ยาก แต่แล้วมันก็มีไว้สำหรับยึดถือ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ยึดถืออยู่ตลอดเวลา.

ฉะนั้นสังขารทั้งหลายนี้เป็นทุกข์ เพราะว่ามันนำมาซึ่งความทุกข์ แก่บุคคลผู้ยึดถือ และเป็นได้ดังนี้ทั้ง ๒ สังขาร :- คือสังขารที่ไม่มีวิญญูญาณครอง เช่นก้อนหินอย่างนี้ลองไปรึกมันเข้าซี่ ไปสงวนมันเข้าซี่ เดียวมันก็มี ความทุกข์ เป็นไฟเกิดขึ้นในใจ. อย่างเขาจัดสวนหินไว้สวย ๆ ลองไปเตะของเขาให้กระจายไปซี่ เขาก็ตีหัวแตกเพราะเจ้าของเขารักก้อนหินเหล่านั้น. หรือว่าเพชรพลอยที่คนโง่ ๆ เอามาแขวนไว้ตามหู ตามคอเนี่ย ลองไปทำอะไรของเขาซี่ เขาก็โกรธ. มันก็เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ทั้งที่ว่ามันเป็นเพียงก้อนหินที่คนเขาตีราคาด้วยความโง่ ความหลง ว่ามันอย่างนั้นอย่างนี้. อย่างนี้ก็เรียกว่านำมาซึ่งความทุกข์ แม้ว่ามันจะเป็นสังขารที่ไม่มีใจครอง. ถ้ามันเป็นสังขารที่มีใจครอง เช่น บุตร ภรรยา สามีนี้นลองไปนั้นก็จะ มีเรื่องมากกว่านี้อีก.

ฉะนั้น เรียกว่าสังขารมันเป็นทุกข์ในความหมายที่ ๔ คือนำมาซึ่งความทุกข์แก่บุคคลผู้ยึดถือ.

ความหมายนี้เรียกว่าสำคัญที่สุด ต้องเรียกว่าความหมายพิเศษต้องกำหนดจดจำไว้ให้ดี เพราะปัญหามันอยู่ที่นี้; ถ้าไม่ยึดถือก็ไม่เป็นไร, พอยึดถือเข้าก็มีความทุกข์. แต่แล้วมันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ มันช่วยให้ยึดถือแล้วมันก็ยึดถือมาจนชินตั้งแต่เกิดมา. นี้เรียกว่าความหมายที่ ๔ พิเศษ.

นี้เราไม่มองเห็นว่าสังขารเป็นทุกข์, เรากลับมองเห็นว่าน่ารัก น่าพอใจ หรือว่าเป็นสุข. มีเพชรนิลจินดา ก็หมายว่าเป็นสุข มีเงินมีทอง ก็เป็นสุข มีภรรยาสามี ก็เป็นสุข มีอะไรก็เรียกว่าเป็นสุขตรงกันข้ามกับความทุกข์. เมื่อมองเห็นเป็นสุขกลับตรงกันข้ามกันอยู่อย่างนี้ มันก็เกิดเป็นที่ตั้งที่อาศัยของความยึดถือขึ้นมา; เป็นที่ตั้งที่อาศัยว่าจะสุขนั่นเอง, ไม่ใช่อาศัยเพื่ออะไร. มันเป็นที่ตั้งที่อาศัยของจิตที่จะเข้าไปตั้งไปอาศัยว่าจะสุขที่ตรงนี้ จะมีสิ่งนี้เป็นความสุข มันไม่เห็นว่าเป็นทุกข์ มันเห็นตรงกันข้ามเป็นความสุข จึงเกิดเป็นที่ตั้งที่อาศัยขึ้นมา.

ถ้าคนมีปัญญาได้ศึกษามาดี มันก็มองเห็นว่า อ้าว ! มันไม่ใช่อย่างนั้น; มันตรงกันข้ามคือเป็นทุกข์ ในความหมายใดความหมายหนึ่ง หรือทั้ง ๔ ความหมาย. พอเห็นสิ่งเหล่านี้เป็นทุกข์เสียแล้ว มันก็ไม่มีที่ตั้งที่อาศัยของจิต ที่จะเข้าไปตั้งอาศัยแก่สิ่งนั้น ในสิ่งนั้น เพื่อสิ่งนั้น; จิตก็เป็นอิสระจากสิ่งนั้น. ภาวะอย่างนี้เขาเรียกว่า อัปพันธิตวิโมกข์ หรือเป็นนิพพานชนิดหนึ่งด้วยเหมือนกัน.

อัปฺปณฺหิตะ แปลว่าไม่มีที่ตั้งที่อาศัย. พอไปจรดเข้าที่ตรงไหน เป็นทุกข์ทั้งนั้น; หรือว่าไปจรดเข้าตรงไหนเป็นไฟทั้งนั้น; แล้วจะไปตั้ง อาศัยลงไปที่ไหนได้อย่างไร? นี่สังขารทั้งหลายทั้งปวงก็เป็นอย่างนั้น ไปจรดเข้าที่สังขารไหนก็เป็นไฟทั้งนั้นคือเป็นทุกข์ทั้งนั้น. ทีนี้ จิตมันก็ถอยห่างจากการที่จะเข้าไปตั้งอาศัยในสังขารใดๆ หมด. ภาวะอย่างนี้ก็เรียก อัปฺปณฺหิตวิโมกข์ คือหลุดพ้นเพราะไม่มีที่ตั้งอาศัย. ขอให้จิตมองเห็นความไม่มีที่ตั้งอาศัยในสังขารทั้งปวง คือเห็นความเป็นทุกข์นี้ จิตนี้ก็จะ เป็น อัปฺปณฺหิตวิโมกข์ ก็หลุดพ้นจากความทุกข์ด้วยเหมือนกัน.

คนหนึ่งเขาจะหลุดพ้นด้วยอนิมิตตวิโมกข์ เห็นไม่เที่ยงก็ได้, แต่ คนนี้อาจจะหลุดพ้นเพราะอัปฺปณฺหิตวิโมกข์ เห็นเป็นทุกข์ไม่ไปแตะเข้าที่ตรงไหน ไม่กล้าไปแตะเข้าที่ตรงไหน ไม่มีที่ตั้งที่อาศัยที่จะไปยึดเอาความสุข หรือมีความสุข เพราะเห็นความทุกข์ในสังขารทั้งปวง. อถ นิพฺพินฺหติ ทุกฺเข - เมื่อนั้นก็จะเบือนหน้าในสิ่งที่ เป็นทุกข์, เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา - นี่ก็เป็นทางแห่งความหมดจด.

....

ทีนี้ ก็มาถึง **ลักษณะที่ ๓** เรียกว่าอนัตตา. อนัตตานีอธิบายกัน ตามพอใจมากเกินไป จนไม่รู้จะเอาอย่างไรกันแน่; มันก็เลยคาราคาซังกัน อยู่อย่างนั้นโดยมาก. เอาตามตัวหนังสือกันจริงๆ แล้ว ก็ต้องว่า **ไม่ใช่อัตตา**. อนัตตาแปลว่าไม่ใช่อัตตา. อ แปลว่าไม่ หรือไม่ใช่, อัตตาแปลว่าอัตตา. ถ้าแปลอัตตาอีกทีก็แปลว่าตน. ทีนี้อนัตตาก็ต้องแปลว่าไม่ใช่ตน; เป็นอะไรก็ ไม่รู้ช่างหัวมัน มันจะเป็นอะไรก็ตามใจมัน; แต่มันไม่ใช่ตนเท่านั้นพอแล้ว.

มันไม่ใช่ตน, มันมีเยอะเยาะไป มันมีอยู่เกิดดับอยู่ อะไรอยู่ ก็ล้วนแต่ไม่ใช่ตน. ท่านบอกว่า : สัพเพ ธมมา อนตตา นี้กว้างไปถึงสังขารและวิสังขาร.

จะเป็นสังขารก็ดี มิใช่สังขารก็ดี ล้วนแต่ไม่ควรถือว่าตน, เพราะมันไม่ใช่ตน ไม่มี ความหมายแห่งความเป็นตน. บาลีเขาแปลออกไปว่า สัพเพ ธมมา อนตตา - ธรรมทั้งหลายทั้งปวง คือสิ่งทั้งหลายทั้งปวง สังขตธรรมก็ดี อสังขตธรรมก็ดี แล้วก็ว่าอนัตตา - ไม่ใช่ตน.

นี้จะมองดูกันว่าไม่ใช่ตนเป็นข้อแรก; แล้วก็ให้รู้ว่าที่ว่าตนนั้นคืออย่างไร? ก็เอาตามความรู้สึกของคนทั่วไป ของสัตว์ทั่วไป : ถ้าว่าเป็นตน เป็นกูเป็นตัวกู อะไรก็ มันก็ควรจะเป็นตัวเป็นตน เป็นตัวกู ได้ตามที่ตัวกูต้องการ; เคี้ยวนี้ว่าตัวกู แล้วทำไมไม่อยู่ในอำนาจของตัวกู กลับเป็นปฏิปักษ์ตรงกันข้าม. เช่นว่าร่างกายนี้เป็นของกู ตัวกูคือจิตอย่างนี้เป็นต้น มันก็เลยเหลวไปหมด ร่างกายนี้ก็ไม่อยู่ตามอำนาจของจิต, ใจจิตนี้ก็ไม่คงแก่ร่องแก่รอย ไม่อยู่ในอำนาจของตัวเอง; ก็เรียกว่ามันไม่มีส่วนไหนที่ควร จะเรียกว่าเป็นตัวตน ตัวกูหรือตัวเรา; มันมีแต่ สิ่งที่ไม่เป็นไปตามความต้องการของจิตนั้น, ซึ่งแม้แต่จิตนั้นเองมันก็ไม่ไปตามความต้องการของจิตนั้น, ก็เรียกว่ามันไม่ใช่ตนอยู่ที่จิตนั้นแล้ว.

ที่นี้ สิ่งที่จิตนั้นต้องการมันก็ยังไม่ใช่ตนอีก; เพราะจิตก็คือคนบ้าแล้ว เพราะฉะนั้นสิ่งที่คนบ้าต้องการมันก็ยังบ้ากันใหญ่. นี้เราจะรู้ว่าทั้งข้าง

นอกทั้งข้างใน ทั้งตัวจิต ทั้งตัวเจตสิก ทั้งตัวร่างกายอะไรก็ตาม มันก็ไม่มี ส่วนไหนที่จะเรียกว่าเป็นของตนหรือเป็นตัวตนได้. “ไม่ใช่ตน” หมายความว่าอย่างนี้. พอมานะเองกัน จึงจะเป็นของตน; เช่นว่าจิตไม่ใช่ตนของจิต, ร่างกายก็ไม่ใช่ตนของร่างกาย, ทีนี้จิตมันคิดนึกได้มันจะเอาตัวเองเป็นตนบ้าง เอาร่างกายเป็นของตนบ้าง มันก็เป็นเรื่องลม ๆ แล้ง ๆ .

ดังนั้น อนัตตาทีกว่า “ที่มี ๆ อยู่ทั้งหลายทั้งปวงนั้นนะไม่ใช่ตน, แม้ความไม่มีทุกข์ความดับทุกข์นั้น มันก็เป็นธรรมชาติของธรรมชาติ ไม่ใช่ตัวตนของใคร”; ตามหลักพุทธศาสนาสอนให้ถืออย่างนี้ ให้คิดอย่างนี้.

แต่ว่าลัทธิอื่น ศาสนาอื่นอาจจะสอนอย่างอื่น, เช่นจะสอนว่าดับทุกข์ได้ ภาวะอันนั้นเป็นตัวตน - ของตนอย่างนี้ก็มี; แต่พระบาลีในพระพุทธานุชาตินี้ชัดอยู่แล้วว่า : ธรรมทั้งปวงไม่ใช่ตน. ฉะนั้นสังขารก็ดี วิสังขารก็ดีไม่ใช่ตน; สังขตธรรมก็ดี อสังขตธรรมก็ดีไม่ใช่ตน; ความทุกข์ก็ไม่ใช่ตน, ความดับทุกข์ก็ไม่ใช่ตน; มีจิตที่คิดนึกอะไรได้ ก็ไม่ใช่ตน; สิ่งที่จิตคิดนึกได้ก็ไม่ใช่ตน; ความเนื่องกันระหว่างสิ่งทั้งสอง ก็ไม่ใช่ตน; ปฏิบัติอะไรต่างๆเกิดขึ้นมาก็ไม่ใช่ตน : มันปฏิเสธหมดอย่างนี้. ไม่ใช่ตน มีแต่สิ่งที่ไม่ใช่ตน มีแต่สิ่งที่ไม่ใช่ตน.

“มี” ยอมรับว่า “มี” : เปลี่ยนแปลงก็ตามไม่เปลี่ยนแปลงก็ตาม “มี” แต่ว่าไม่ใช่ตน, หรือไม่ใช่สิ่งที่ควรเรียกว่าตน. จะมีอย่างไรอย่างไร ก็อย่างก็ล้วนแต่ไม่ใช่สิ่งที่ควรเรียกว่าตน; นี้เรียกว่าอนัตตา. จะขยายความออก

ไปให้มากกว่านี้ เท่าไรก็ได้, แต่ใจความสำคัญมีอยู่เท่านี้คือ มี มี มี มีไปหมดแหละ, ทุกอย่างมี, มีเท่าไรก็ตามใจ, แต่ทุกอย่างไม่มีสิ่งไหนที่ควรเรียกว่าคน มีแต่สิ่งที่ไม่ควรเรียกว่าคน. ฉะนั้นจึงว่าทุกสิ่งไม่ใช่คน.

ไม่ใช่ของเรา : นีบาลีมีว่า : เนต์ มม - *ไม่ใช่ของเรา*. เหมือนของยิมชั่วคราว, คนไปยิมของเขามาเป็นคนซื้อสัตย์สุจริตไม่โกง ไม่มีอะไรนี้เขาก็ต้องเอาไปคืน. อย่างนี้ก็เรียกว่ามันเหมือนกับของยิมชั่วคราว. *ไม่ใช่เป็นเรา* : นีบาลีว่า : เนต์ สหสมฺมิ - *นั่นไม่ใช่เป็นเรา*. นี่เปรียบเทียบของรู้สึกในความฝัน. มันเข้าไปพักหนึ่ง, เมื่อยังเป็นความฝันอยู่เป็นเรื่องเป็นราวเป็นตัวเป็นคน, พอตื่นขึ้นมาจากฝันตื่นขึ้นมาจริง ๆ มันก็ไม่มี; ใ้ที่เคยคิดว่าเป็นตัวเรา ตัวคนเรานั้นเลยหายไปหมดเหมือนกับว่ามันเหมือนของในฝัน. ว่านั่นมันไม่ใช่ตัวตนของเรา : นีรวบหมดเลย ทั้งมิใช่ตัวตน และทั้งมิใช่ของเรา, น เมโส อตุตา. บาลีว่า น เมโส อตุตา - *นั่นมิใช่ตัวตนของเรา*; เพราะว่ามันไม่อยู่ในอำนาจของเรา. ถ้าเป็นเราเป็นตัวตนของเรา มันต้องอยู่ในอำนาจของเรา. นี้ตัวเราเองมันก็ไม่มีตัวตนมันก็ไม่มีอำนาจอะไร ก็เลยแว้งคว้างคือว่างกันไปหมด.

นี่เห็นอย่างนี้ ก็คือเห็นอนัตตา. ทุกอย่างอย่าว่าแต่ที่เป็นเนื้อหนังร่างกาย แม้เป็นจิตใจคิดนึกได้ก็ไม่ใช่คน. แล้วความดับของใ้สิ่งทั้งหมดนี้ที่เรียกว่านิพพาน คือไม่ยึดถืออะไรเลย เป็นจิตที่ว่างจากความยึดถือ, ภาวะที่ว่างจากความยึดถือ นั้น ก็ไม่ควรเอามาเรียกว่าตัวตน. นี้เรียกว่ามันว่าง.

ธรรมทั้งหลายทั้งปวงว่าง. ว่างจากอะไร? ว่างจากความหมายของความเป็นตน, ว่างจากความหมายของความเป็นของๆตน; เขาเรียกว่าว่างจากอัตตาและว่างจากอัตตนิยา : ว่างจากตัวตน ว่างจากของตน.

เมื่อเห็นว่างอย่างนี้ จิตก็ปราศจากความยึดถือ อย่างที่ตรัสว่า : เมื่อเห็นโลกโดยความเป็นของว่างจากตัวตนหรือจากของของตน เมื่อนั้นจิตก็ไม่ยึดถืออะไร; จิตในภาวะอย่างนี้เขาเรียกว่าสูญญตวิโมกข์ คือ ความหลุดพ้นด้วยอำนาจของการเห็นสูญญตา คือความว่าง คือเห็น อนัตตานั้นเอง. เห็นอนัตตานั้น เห็นว่าว่างจากตัวตน; จิตนั้นหลุดพ้นจากการผูกพันทั้งปวง เพราะว่ามันเห็นความว่างจากตัวตนในสิ่งทั้งปวง. อย่างนี้ เป็นความหลุดพ้นเพราะอำนาจของการเห็นความว่าง; เป็นหลักสุดท้าย เป็นหลักสำคัญ เป็นหลักทั่วไปที่ว่าจะหลุดพ้นกันจริงๆ อย่างมีรากฐานสมบูรณ์ ก็เป็นเรื่องของการเห็นอนัตตา เรียกว่าสูญญตวิโมกข์; แต่เมื่อเล็งถึงวิโมกข์แล้วมันก็ได้ทั้งนั้น. ถ้าเห็นอนิจจังก็ย่อมจะเห็นสูญญตา เพราะมันอนิจจังไปหมดจะมีตัวตนที่ไหน; ถ้าเห็นทุกขัง มันก็เห็นว่างไปหมดเหมือนกัน มันไม่มีอะไร มันมีแต่ความทุกข์; มันไม่มีตัวตนมันก็เห็นสูญญตา เห็นว่างด้วยเหมือนกัน.

ที่นี้บางคนตั้งต้นขึ้นมาจากการเห็นไม่เที่ยง คือเห็นการไม่เที่ยงนี้เป็นรากฐานก็หลุดพ้นได้; แต่บางคนเขาไม่ถนัดหรือไม่สะดวก หรือไม่พร้อมที่จะเป็นอย่างนั้น มันมีโอกาสดังแต่จะเห็นความทุกข์ มันก็เห็นความทุกข์แล้วมันก็หลุดพ้นได้เหมือนกัน; ที่นี้บางคนมีปัญญามากกว่านั้น มองเห็นอนัตตาลึกลงไปมันก็ไม่ยึดมั่นถือมั่น มันก็หลุดพ้นเหมือนกัน.

ฉะนั้น ควรจะถือว่าการเห็นอนิจจังก็เอาตัวรอดได้; การเห็นทุกขังก็เอาตัวรอดได้; การเห็นอนัตตา ก็เอาตัวรอดได้. แต่การพูดอย่างนี้อาจจะผิดกันกับที่คนอื่นหรือที่อื่น หรือบางคนเขาพูดก็ได้.

เดี๋ยวนี้ พูดตามเหตุผลที่มันมีอยู่ในตัว; แล้วยังมีหลักฐานเบ็ดเตล็ดยืนยันอีกว่า คนสมัยโบราณเขายอมรับว่าพระนิพพานมี ๓ อย่าง อย่างนี้. แล้วในภาพสมุดข่อยหรือภาพผนังโบสถ์สมัยโบราณนั้น เขาจะเขียนรูปพระนิพพาน เป็นแก้ว ๓ ดวง : --

ดวงหนึ่งเรียกว่า อนิมิตตวิโมกข์;

ดวงหนึ่งเรียกว่า อัปปณิหิตวิโมกข์;

ดวงหนึ่งเรียกว่า สุตญญตวิโมกข์.

มองดูก็เห็นจริง เพราะว่าถ้าเห็นอนิจจัง จริง ๆ มันก็ไม่ยึดมั่นถือมั่น; เห็นทุกขังจริงๆมันก็ไม่ยึดมั่นถือมั่น; เห็นอนัตตาจริงๆ มันก็ไม่ยึดมั่นถือมั่น. แล้วแต่ว่าอุปนิสัยจิตใจโอกาสอินทรีย์ ความสามารถอะไรของคนๆหนึ่ง มันเหมาะที่จะเห็นมาทางไหน. เพราะว่าทุกคนมิได้ยืนอยู่ในที่แห่งเดียวกัน เขาจะตั้งต้นจากที่ ๆ มันต่างกัน, แต่ว่ามาสู่จุดหมายอันเดียวกัน คือความหลุดพ้น.

ทีนี้ถ้าเห็นอยู่ว่าไม่ใช่ตัวตนอย่างนี้ มันก็เบื่อหน่ายในสิ่งที่เคยคิดว่าตัวตน; อถ นิพพิหนตติ ทุกฺเข มันก็มีขึ้นมาคือยอมเมื่อหน่ายในความทุกข์ที่เคยหลง, เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา - นี่เป็นหนทางแห่ง

ความหมจด; คือนิพพานด้วยกันทั้งนั้น, หมายความว่า เห็นอนิจจัง เห็น
ทุกขัง เห็นอนัตตา ล้วนแต่เป็นหนทางแห่งความหมจดด้วยกันทั้งนั้น.

....

นี้เรียกว่าเรื่องไตรลักษณ์ หรือลักษณะ ๓ ประการ; เห็นแล้ว ก็
จะเบือนำยในสิ่งที่เป็ทุกขที่เคยหลงเอมายึดถือไว้ว่าตัวตน ว่าของของตน
ว่าของรักของตน ว่าของเกลียดของตน อะไรต่าง ๆ; อันนี้เป็นทางแห่ง
ความวิสุทธ. วิสุทธ.คือความหมจด; หมจดจากสิ่งเสรำหมอง; สิ่งเสรำ
หมองคือกิเลส คือราคะ โทสะ โมหะ อย่างนี้ก็มี. หรือสิ่งเสรำหมองมาก
ไปกว่านั้น ก็คือความหมักคองสะสมแห่งกิเลสที่เรียกว่า อาสวะบ้าง อนุ
สัยบ้าง; อย่างนี้ก็เสรำหมองเหมือนกัน. หรือจะเรียกว่าเป็ความทุกข, ตัว
ความทุกข เป็ตัวเสรำหมอง, อย่างนี้ได้เหมือนกัน.

ที่ว่า ทางแห่งความบริสุทธิ์นั้นก็คือหมจดจากกิเลส หรือว่าจาก
อาสวะ หรือว่าจากความทุกขทั้งหลายทั้งปวง; แล้วแต่จะเรียก. นี้คือผล
ของการเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

ที่นี้ ก็อยากจะแนะให้สังเกตอีกสักอย่างหนึ่งว่า เด็ยวันนี้คนเขา
ไม่สนใจเรื่องนี้. พอได้ยินว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เขาก็ว่าเป็นเรื่อง
ของคนโบราณ; ว่าเป็นเรื่องของคนโบราณยังมีหน้า ยังจะว่าเป็นเรื่องของ
คนโง. นี้เพราะมันโงเอง มันโง โงเหลือประมาณ โงที่แสนจะโง
เขาจึงว่า เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้เป็เรื่องของคนโง.

ทีนี้เท่าที่พูดมาแล้วนี่ขอให้คิดดู พิจารณา ดู คำนวณดู ว่ามันเป็น เรื่องของคนโง่หรืออย่างไร. คนโง่มันจะมองเห็นอย่างนี้ได้หรืออย่างไร; มัน ต้องมีปัญญาสักก็มาน้อย มันจึงจะมองเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

ฉะนั้น จะต้องถือว่าเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้ไม่ใช่เรื่อง ของคนโง่. ทีนี้ถ้าว่ามีคนสมัยนี้เขาหาว่าเป็นเรื่องของคนโง่ มันก็เป็นเรื่อง ของคนสมัยนี้ที่โง่เกินกว่าโง่; คือจะไปหลงรักในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความหลง รัก เพื่อทรมานตัวเองให้มันเจ็บปวด ให้สาสม. นี้เรียกว่ามันโง่เกินกว่าที่จะ โง่ แล้วมันก็หาว่าคนที่ไม่เป็นอย่างนั้นกลายเป็นคนโง่ เพราะว่าเขาชอบ อีกอย่างหนึ่ง.

ทีนี้ ถ้าว่าจะมองดูกันอีกทางหนึ่งด้วยความหวังดี ก็จะมีมองเห็นว่า ถ้าคนเรามีความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, คนเราจะไม่เบียดเบียนกัน อย่างนี้; คือไม่เบียดเบียนตัวเองให้เป็นทุกข์เป็นร้อนเหมือนตคนรกทั้งเป็น อย่างนี้ แล้วก็จะไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้พลอยเดือดร้อนระส่ำระสายไปทุกหัว ระแหง ไม่มีหยุดไม่มีหย่อน เหมือนอย่างที่กำลังทำอยู่ในโลกเวลานี้ นี้ เพราะมันไม่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

ทุกศาสนาอาจจะสอนอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่แล้วโดยไม่รู้ สึกตัว. ที่เห็นชัดๆอยู่ : ศาสนา - พุทธศาสนา หรือที่มันเครือเดียวกันกับ พระพุทธศาสนา, พยายามสอนเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอย่างยิ่ง. แต่ ว่าในศาสนาอื่นเขาก็จะสอนอยู่โดยอ้อมมีผลอย่างเดียวกัน; คือสอนไม่ให้ถือ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นของตน เป็นตัวของตัว ไม่ให้เห็นแก่ตัวทั้งนั้น. นั่นนะ มันมีผลอย่างเดียวกับการเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

แต่ว่าเดี๋ยวนี้ พุทธบริษัทต้องการจะให้เห็นง่ายขึ้น เร็วขึ้น ชัดขึ้น ท้นแก่ความต้องการมากขึ้น; จึงสอนระบุลักษณะ ๓ ประการนี้ว่ามีอยู่อย่างนี้. เมื่อถ้าคนมองเห็นอยู่จริง ๆ แล้วก็หมดความเห็นแก่ตัว. เมื่อหมดความเห็นแก่ตัวมันก็ไม่เบียดเบียนตัวเองให้เดือดร้อน. คนเรามันเบียดเบียนตัวเองให้เดือดร้อนเพราะความโลภ ความโกรธ ความหลง. พอเห็นลักษณะ ๓ นี้แล้ว, มันไม่อาจจะเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง, มันก็เลยไม่เบียดเบียนตัวให้เดือดร้อน; นี่เป็นข้อแรกที่ได้ก่อน.

ในเมื่อเห็นอยู่อย่างนี้ มันก็เบียดเบียนคนอื่นไม่ลง, เอาเปรียบคนอื่นไม่ลง, หรือมันเห็นเป็นของบ้า ๆ บอ ๆ ไปเสียอีก ที่จะไปเบียดเบียนคนอื่น. เพราะเมื่อตัวเองไม่มีความทุกข์แล้ว มันก็ควรจะพอใจแล้ว, ก็เลยไม่เบียดเบียนคนอื่น. ฉะนั้นผู้ที่เห็นธรรมะนี้ เรียกว่าจะไม่มี การเบียดเบียนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น.

เดี๋ยวนี้เขาเห็นเป็นของครีคระของคนโบราณ และเป็นของคนโง่ไปเสีย โดยไม่รู้จักตัวเองว่าเป็นคนโง่. เดี่ยวนี้โลกนี้มันก็เต็มไปด้วยคนโง่ที่ไม่รู้จักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตามากขึ้น ๆ. โลกนี้ก็ต้องเป็นไฟที่ถูกเผาผลาญอยู่ด้วยอำนาจของกิเลสมากขึ้นเป็นธรรมดา.

ฉะนั้น ถ้าใครยังมีปัญญาอยู่ ยังชื่อตรงสุจริตอยู่ ก็รีบมองเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; แล้วมันยังเป็นสิ่งที่ยังใช้ได้ แม้กระทั่งในสมัยนี้ ในการที่จะช่วยบำบัดความทุกข์ยาก ลำบากทั้งหลายทั้งปวง.

นี่เป็นเรื่องไตรลักษณ์ คือลักษณะ ๓ ประการ. เราได้พูดเรื่อง รัตนะ ๓ ประการ : พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์; แล้วได้พูดเรื่องสิกขา ๓ ประการ คือศีล สมาธิ ปัญญา; แล้วก็ได้พูดเรื่องโลกุตตรธรรม ๓ ประการ คือมรรค ผล นิพพาน. แล้ววันนี้ก็ได้พูดเรื่องลักษณะ ๓ ประการ, ซึ่งเมื่อบุคคลเห็นแล้วก็จะเชื่อว่าจะเดินไปตามทางของความบริสุทธิ์ เพื่อการบรรลุมรรค ผล นิพพาน; จะทำให้ทุกอย่างง่ายเข้าในการที่จะดับทุกข์ทั้งปวง; เป็นเรื่องหนึ่งในบรรดาเรื่องทั้งหลายที่ควรจะมาชักจูง ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งขึ้นไว้ ในโอกาสแห่งกาลเข้าพรรษาทุก ๆ พรรษา.

ขอให้พุทธบริษัททั้งหลายชวนช่วยในการปฏิบัติอย่างนี้ ตาม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตามพระพุทธประสงค์ หรือตามที่ว่าตัวเองมัน ก็ควรจะต้องดับทุกข์ให้แก่ตัวเองโดยอาศัยธรรมะเหล่านี้.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พัสสิกไตรเทศนา - ๕ -

๒๕๑๗

ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีชวด, วันเสาร์ที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๑๗

ไตรวิภูฏกถา.

[รู้แจ้งชัดซึ่งไตรวิภูฏ และวิวิภูฏ ทำให้กำจัดหรือข่มกำจัดทุกข์ได้สิ้นเชิง.]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

กิลฺลสวภูฏํ กมฺมวภูฏํ วิปាកวภูฏนุ - ติ
ธมฺโม สกุกจฺจํ โสตพฺโพ - ติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิชันาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา - ความเชื่อ และวิริยะ - ความพากเพียรของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญอกงามก้าวหน้าตามทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลาย กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศานี้ เป็นธรรมเทศนาในกาลเข้าพรรษา สืบต่อกันมา เป็นลำดับ, ในครั้งแรกที่สุดได้กล่าวถึงไตรรัตนะ คือรัตนะ ๓ ได้แก่พระ พุทธ พระธรรม พระสงฆ์ : กล่าวถึงพระพุทธองค์ ในฐานะที่เป็นผู้ชี้ ทาง, กล่าวถึงพระธรรม ในฐานะที่เป็นตัวทางสำหรับจะเดิน, กล่าวถึง พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้เดินทางแล้ว และกำลังเดินทางอยู่ หรือกำลัง พยายามที่จะเดินทาง; นี้ว่าเป็นรัตนะคือแก้ว ๓ อย่าง, ได้แก่สิ่งที่ ประเสริฐที่ไม่มีอะไรดีไปกว่านี้. เพราะปัญหาของมนุษย์เรา ไม่มีอะไร มากไปกว่านี้ ก็จะต้องเกิดมานี้ไม่ให้เสียชาติเกิด จะต้องเดินทางไปจนถึง จุดหมายปลายทาง; ถ้าไม่อย่างนั้นจะต้องหมกมอยู่ในกองทุกข์. การเดิน ทางก็คือการเดินออกไปจากกองทุกข์; นับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น, ถ้าเดินได้ก็ ประเสริฐ. ดังนั้นบุคคลผู้ชี้ทางจึงเป็นผู้ประเสริฐ เพราะว่าช่วยให้สำเร็จ การเดินทาง, และบุคคลผู้เดินทางได้ ก็ชื่อว่าผู้ประเสริฐ ไม่เสียทีที่เกิดมา ดังที่กล่าวแล้ว. เพราะเหตุฉะนั้นเอง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์จึงเป็น รัตนะ คือสิ่งที่ควรจะยินดี ในฐานะที่เป็นสิ่งที่ประเสริฐกว่าสิ่งทั้งหลาย. อย่างนี้เรียกว่าพระรัตนตรัย.

ต่อมาได้พูดถึงไตรสิกขา - สิกขา ๓ คือศีล สมาธิ ปัญญา ในฐานะ ที่เป็นตัวทางหรือตัวหนทางนั้นแหละให้ชัดเจนให้ละเอียดยิ่งขึ้นไป. :-

ศีล คือ การสำรวมระวังอยู่ตลอดเวลา;

สมาธิ คือ การปักใจมั่นลงไปในเรื่องที่กระทำ;

ปัญญา คือ รอบรู้ทั่วถึงในสิ่งที่ต้องกระทำ.

นี้มันขาดไม่ได้ไม่ว่าจะอยู่กับในระดับไหน : คนธรรมดาสามัญที่บ้านที่เรือนก็ต้องมีศีล สมาธิ ปัญญาในระดับหนึ่ง; ผู้ที่ปฏิบัติสูงขึ้น ไปจนกระทั่งจะบรรลุมรรค ผล นิพพาน ก็มีศีล สมาธิ ปัญญาในระดับที่สูงขึ้นไป ดังนี้. ทั้ง ๓ สิ่งนี้จึงเรียกว่า “สิกขา”.

สิกขา แปลว่า สิ่งที่ต้องศึกษา. ศึกษาในที่นี้หมายถึงปฏิบัติ ให้สำเร็จตามนั้น, ไม่ใช่เล่าเรียนอยู่เฉย ๆ. สิกขา ๓ นี้จะขยายออกไปเป็นแปด, คืออริยมรรคมีองค์ ๘ ประการก็ได้; ก็ยังคงเป็นสิกขา ๓ อยู่ นั่นเอง ในฐานะที่เป็นตัวหนทางและเป็นการเดินทาง.

เมื่อเดินทางแล้วก็ได้บรรลุถึงโลกุตตรธรรม ใน ๓ ประการคือ มรรค ผล นิพพาน, มรรค - กำจัดกิเลส, ผลคือสิ้นกิเลส, นิพพานก็คือสบายเพราะไม่มีกิเลส; จะพูดให้ธรรมดาสามัญ ก็ต้องพูดว่ามรรค นี้คือการกำจัดศัตรู, ผลก็คือความสิ้นศัตรู, นิพพานก็คือความเกษมสุข อยู่เพราะความสิ้นศัตรู. หรือจะเปรียบอีกอย่างหนึ่งก็ว่า มรรคนี้คือดับไฟ, ผลก็คือไฟดับ, นิพพานก็คือเย็นสบาย. มันเหมือนกันโดยความหมายว่าจะต้องทำลายกิเลส, แล้วกิเลสก็ทำลายไป, แล้วเป็นสุขเพราะความไม่มีกิเลส รบกวณ ได้อย่างนี้ก็เรียกว่าได้มรรค ได้ผล ได้นิพพาน ในความหมายหนึ่ง ระดับใดระดับหนึ่ง. นี่เป็นผลของการที่ว่าเดินทางมาถูกต้อง, ปฏิบัติในไตรสิกขา ๓ อย่างถูกต้อง.

เมื่อในครั้งที่แล้วมานี้ ก็ได้พูดถึงไตรลักษณ์ หรือสามัญญลักษณะ

ได้แก่ลักษณะ ๓ ประการ. ถ้าใครรู้แล้วก็หมดใจ, ยังไม่รู้ก็ต้องใจต่อไปก่อน; มันเป็นเรื่องที่ต้องเป็นอย่างนั่นเอง มันช่วยไม่ได้.

อาการที่สิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ตามเหตุตามปัจจัยของมัน ไม่หยุดไม่หย่อน, อย่างนี้เรียกว่าอนิจจัง. คนโง่มันจะดึงมาให้เที่ยงแท้ถาวร หรือตรงตามความปรารถนา มันก็ไม่ได้.

ลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คือทุกข์ : ดูแล้วมันน่าเกลียด. ไม่ว่าสังขารชนิดไหน มันเปลี่ยนแปลงไปตามเรื่องของมัน ดูแล้วก็น่าเกลียด; ฉะนั้นไปยึดถือว่าเป็นของเราเข้า มันก็เป็นทุกข์. แม้ที่สุดแต่ร่างกายนี้ เมื่อไม่ยึดถือก็ยังไม่เป็นทุกข์, พอยึดถือก็เป็นทุกข์. เกิด แก่ เจ็บ ตาย นี้ก็เหมือนกัน ไม่ยึดถือก็ไม่เป็นไรพอยึดถือเข้าก็เป็นทุกข์, มันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือสำหรับจะเป็นทุกข์; ฉะนั้นตามธรรมดาจึงเรียกว่าดูแล้วมันน่าเกลียด คือมันหลอกลวงหรือมันเป็นมายา. แม้สังขารที่ไม่มีชีวิต วิญญาณ มันก็เป็นอย่างนี้ คือดูแล้วน่าเกลียดทั้งนั้น. อย่างที่เคยยกตัวอย่างว่า แม้แต่ก้อนหินนี้มันก็ไม่เที่ยง มันเปลี่ยนแปลงไป มันเป็นมายาอย่างนี้; เพราะฉะนั้นถ้าเห็นข้อนี้แล้วมันก็น่าเกลียดน่าชัง เพราะว่าเป็นสิ่งหลอกลวงให้เข้าใจผิด. เมื่อรู้ไม่ทันก็ไปยึดถือเข้ามันก็กัดเอา. คนโง่ ๆ ก็ไปยึดถือสิ่งนั้นสิ่งนี้โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นของที่จะให้ได้ตามใจตัวเอง แล้วมันก็กัดเอา, มันก็สมน้ำหน้าของคนโง่ อยากไปว่าเอาเอง. ไม่รู้สามัญญลักษณะตามที่มันเป็นจริงอยู่อย่างไร.

ลักษณะที่ ๓ เรียกว่าอนัตตาแปลว่าไม่ใช่ตน ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สิ่ง ที่ควรจะถือว่าเป็นตัวตน. มันไปตามธรรมดา ตามธรรมชาติของสังขาร ที่ไม่เที่ยง เพราะเปลี่ยนแปลงไป ดูแล้วก็น่าเกลียดเป็นทุกข์. แม้มันจะมัน เที่ยงหรือยังไม่แสดงความทุกข์ มันก็ไม่ควรจะยึดถือว่าเป็นตัวตนอยู่นั่นเอง เพราะว่ามันเป็นของธรรมชาติ; ฉะนั้นอย่าไปยินดี ยินร้าย, คือไปยินดี เมื่อมันได้ใจ, ไปยินร้ายในเมื่อมันไม่ได้ใจ. มันก็คือคนโง่ที่ไม่รู้ เรื่องอนัตตา ว่าสิ่งทั้งปวงยึดไม่ได้ ไปยึดเข้ามันก็ต้องเป็นทุกข์อีกเหมือนกัน.

ลักษณะ ๓ อย่างนี้ เรียกว่า “ไตรลักษณะ” หรือสามัญญลักษณะ เพราะว่ามันทั่วไปแก่สังขารทั้งหลายทั้งปวง. นี่ก็เป็นเรื่องที่ทำให้ผู้รู้ บรรลุ มรรค ผล นิพพาน; เพราะมีความรู้ในเรื่องไตรลักษณ์จึงได้บรรลุโลกุตตร- ธรรม ๓ ประการคือมรรค ผล นิพพาน อย่างที่กล่าวมาแล้ว. เดียว นี้คนมันไม่รู้มันก็ต้องทำผิด; ดังนั้นในวันนี้จะได้พูดถึงเรื่องไตรวิภังค.

....

ไตรวิภังคหรือวิภังค ๓ ประการ; วิภังค แปลว่าวนเวียนเป็น วงกลม, ไตรก็แปลว่า ๓ ; ไตรวิภังคก็แปลว่า “วน ๓”. วงกลมหนึ่งจะแบ่ง ออกเป็น ๓ ส่วน : ที่เรียกว่ากิเลสวิภังค ส่วนที่มันเป็นกิเลส, แล้วก็ กรรมวิภังคส่วนที่มันเป็นกรรม, วิปากวิภังคส่วนที่เป็นผลของกรรม. ต้องจำ คำ ๓ คำนี้ไว้ให้ดีก่อนว่า กิเลสวิภังค - วิภังค คือกิเลส, กรรมวิภังค - วิภังค คือกรรม, วิปากวิภังค - วิภังคคือผลของกรรมหรือวิปาก.

ที่ว่า “กลม” ก็คือว่ากิเลสนี้เป็นเหตุ ให้อยากกระทำอย่างใดอย่าง หนึ่ง; แล้วก็ทำลงไปตามนั้นมันก็เกิดส่วนที่เป็นกรรมขึ้นมา แล้วแต่ว่า

กิเลสมันมืออยู่อย่างไร; ครั้นกระทำกรรมลงไปแล้วมันก็เกิดผลกรรม หรือวิบากขึ้นมาตามสมควรแก่การกระทำ. ครั้นได้ผลกรรมนี้แล้วมันก็ไม่หยุดความอยากได้ มันยังอยากอย่างอื่นติดต่อกันไปอีก ก็เป็นเรื่องของกิเลสใหม่รอบใหม่ต่อไปอีก, แล้วก็ทำกรรม, แล้วก็ผลกรรม; แล้วก็มียกเลส, แล้วก็ทำกรรม, แล้วก็ผลกรรม; เนื่องกันไปไม่ขาดตอนอย่างนี้. เรียกว่าเป็นวงกลมที่คล้องกันไปเป็นสายยาวยืด. นี้เรียกว่าวัฏฏะ.

การเวียนว่ายไปในวัฏฏะนั้น เขาเรียกว่า “วัฏฏสงสาร”. วัฏฏสงสาร คือการเวียนว่ายไปในวงกลม : วงกลมของกิเลส ของกรรมของวิบาก. ยังเป็นคนธรรมดาสามัญอยู่แล้ว ก็ไม่รอดไปได้จากการเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะนี้ทุกวันเป็นประจำวัน; ฉะนั้นจะต้องศึกษาให้เข้าใจไว้เพื่อจะได้รู้จักสิ่งนี้ตามสมควร แล้วก็แก้ไขป้องกันได้ไม่เหลือวิสัย.

ในชั้นแรกเมื่อพูดถึงวัฏฏะ ก็อยากจะพูดพร้อมกันไปเสียเลย ถึงสิ่งที่มันเป็นคู่กันคือวิวัฏฏะ. วัฏฏะก็แปลว่า “วน” วนเวียน, วิวัฏฏะก็แปลว่า “ไม่วนเวียน”. ถ้าพูดโดยอุปมาที่ว่ามันไม่กลม. เมื่อไม่กลม มันก็หมุนไม่ได้, ถ้ามันกลมก็หมุนได้. ที่มันกลมแล้วหมุนไปเรื่อย ๆ นี้ ก็เรียกว่าวัฏฏะ; แต่ถ้าทำอย่าให้มันกลมได้ มันหมุนไม่ได้ อย่างนี้ ก็เรียกว่า “วิวัฏฏะ” คือไม่กลมหรือไม่หมุน. มันเป็นคำ ๒ คำคู่กันอยู่อย่างนี้; แล้วก็ก็เป็นสิ่งที่มีอยู่ในชีวิตประจำวันด้วยกันทั้งคู่.

คนอื่นหรือที่อื่นเขาอาจจะอธิบายอย่างอื่น; แต่ที่นี้อยากจะอธิบายว่าทั้งวัฏฏะ และทั้งวิวัฏฏะ มีอยู่ในชีวิตประจำวันของคนทุกคน. ในกรณีใด

ทำให้หมุนไปเป็นวงกลม, กรณีนั้นก็เรียกว่า “วิภูฏะ”; กรณีใด ไม่หมุนไปมันหยุดอยู่ หรือมันฉลาดอยู่ไม่หมุนไป, ก็เรียกว่า “วิวิภูฏะ”.

สังเกตได้ง่ายตรงที่ว่า กรณีใดมันประกอบอยู่ด้วยอวิชา มันก็โง่ เพราะทำให้เกิดกิเลสแล้วเกิดกรรม เกิดวิบาก. ในกรณีใดมันมีสติสัมปชัญญะพอ อวิชาไม่ได้เกิดขึ้น, อวิชาได้เกิดแทน; กรณีนั้นก็ไม่ได้เกิดกิเลส แล้วก็ไม่มีกรรม แล้วก็ไม่มีวิบาก.

จะเป็นเรื่องตาเห็นรูป, หูฟังเสียง, จมูกได้กลิ่น, ลิ้นได้รส, กายสัมผัสกับสิ่งสัมผัสทางผิวหนัง, หรือว่าความคิดจิตมันได้ความคิด; หกอย่างนี้ กรณีไหนก็ตามเมื่อมีการสัมผัสแล้ว อวิชาเข้ามาครอบครองแล้ว มันก็เกิดกิเลส, แล้วก็ไปเป็นวิภูฏะไปในกรณีนั้น.

แต่ว่าคนเราไม่ได้โง่ไปเสียทุกกรณี, ยิ่งคนได้ยิน ได้ฟังคำของ พระอริยเจ้าศึกษาพระธรรมอยู่แล้ว มันก็ไม่โง่จนถึงกับว่า มันจะมีอวิชาไปเสียในทุกกรณี, มันจะมีสติสัมปชัญญะ แล้วก็มีความรู้ทันในสิ่งที่มากระทบตา กระทบหู เป็นต้น มันก็ไม่มีเป็นกิเลสขึ้นมา ก็ไม่เป็นกรรม ไม่เป็นวิบาก, แต่มันเป็นความสงบอยู่ มันเป็นวิวิภูฏะ เพราะมันไม่หมุน, เพราะไม่หมุนมันก็สงบอยู่ สงบอยู่มันก็ไม่ทุกข์ จะเรียกว่าพระนิพพาน โดยอ้อม ระดับใครระดับหนึ่งก็ได้.

คนเราจะมีทั้งวิภูฏะและทั้งวิวิภูฏะรวมกันอยู่ สลับกันไปในชีวิตประจำวันก็ได้; แต่ว่าเรื่องวิภูฏะนั้นแหละมันจะมาก เพราะว่าคนมันยังโง่

อยู่, เรื่องวิวิญญะนี้มันจะน้อยเพราะว่าคนยังไม่ฉลาดนั่นเอง. นี่เรียกว่า เราพูดกันอย่างภาษาธรรมแท้ : ซึ่งให้เห็นว่าวิญญะก็ที่นี่ เตี้ยนี้, แวบเดียว นี้ก็เป็นวิญญสงสารได้ หรือไม่เป็นวิญญะ ก็เป็นวิวิญญะที่นี่และเตี้ยนี้มี ลักษณะของพระนิพพานได้; นี่เรียกว่าพูดกันอย่างในภาษาธรรม.

แต่ถ้าที่อื่นหรือพวกอื่นเขาพูดกันโดยภาษาคน อย่างอื่นแล้วเขา เอาไปไว้ข้ามภพข้ามชาติ; เช่นกิเลสภพก่อนชาติก่อน, ทำกรรมภพนี้ ชาตินี้, ได้ผลในภพหน้าชาติหน้าต่อตายไปเข้าโลงไปแล้ว ไปเกิดอย่างนี้ก็มี. นั่น เขาชอบอย่างนั้นก็ได้เหมือนกัน มันก็ไม่ผิดอะไร เพราะมันมีส่วนที่จะเป็น ประโยชน์แก่บุคคลผู้ยึดถืออย่างนั้นก็ได้. แต่เราเห็นว่าอย่างนั้นมัน*เข้าไปมันไม่* *ทันกับเหตุการณ์* เพราะว่าความทุกข์มันเกิดที่นี่ วันหนึ่งไม่รู้ก็รั้งก็รอบ, มันต้องจัดการกันให้ทันกับเหตุการณ์; จึงพูดในภาษาที่จริงกว่า มีประโยชน์ กว่า และสำคัญว่าที่สุดด้วย. เพราะความทุกข์นี้ มันเกิดเป็นประจำวัน มาก ๆ หลาย ๆ กรณี, แต่ละกรณีถ้าว่าเป็น อวิชชามาเกี่ยวข้องก็ต้องเป็น วิญญะ, แล้วก็หมุนไปยิ่งกว่าเวียนหัวเสียอีก.

ยกตัวอย่าง : ตาเห็นรูปก็เกิดจักขุวิญญาณ, ๓ ประการนี้ คือ ทั้งตา ทั้งรูป ทั้งจักขุวิญญาณนี้ พบกันเข้าแล้วก็เรียกว่า “สัมผัส” เป็น จักขุสัมผัส. ถ้าในขณะนั้นไม่มีความรู้หรือผลอสติ มันก็ให้ออกาสที่อวิชชา จะเกิดขึ้น คือมันโง่นั่นเอง, เป็นการสัมผัสด้วยความโง่. ทีนี้ เวทนาที่ เกิดขึ้น เพราะการสัมผัสนั้นก็เป็นวทนาที่มาจากความโง่, นี่คนก็หลง เอาเป็นสุขเวทนาของกู เป็นทุกข์เวทนาของกู หรือว่าเป็น อทุกข์ขมสุข-

เวทนา แต่กึ่งของกุ, มันก็ต้องเกิดตัณหาคือกิเลสนั่นเอง.

ทีนี้เมื่อเกิดตัณหาแล้ว มันก็ไม่มีทางไปอื่น นอกจากจะเป็น อุปาทาน - ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ตัวอยาก, เกิดเป็นตัวกู-ของกู, มีสิ่งที่กูอยาก ได้สิ่งที่กูอยาก, ก็เรียกว่าเป็นภพเป็นชาติขึ้นมาที่นั่นเดี๋ยวนั้นทันที : ไม่ใช่ ภพชาติที่เกิดจากท้องแม่, แต่ว่ามันเกิดจากตัณหาหรืออวิชชาที่เป็นพ่อแม่อีก ชนิดหนึ่งซึ่งมีแต่เรื่องร้ายกาจ ทำให้เกิดความทุกข์อย่างเดียว.

พ่อแม่ที่ให้กำเนิดเรามานี้ ไม่ได้ให้เกิดมาดีหรือเกิดมาชั่ว : มา เป็นกลาง ๆ แล้วก็มาทำเอาเอง, จะดีจะชั่ว. แต่ถ้าพ่อคืออวิชชา, แม่คือ ตัณหาแล้วก็เกิดมาสำหรับทุกข์ทั้งนั้น, ไม่มีส่วนไหนที่จะไม่เป็นทุกข์. ยิ่ง เกิดซ้ำ ๆ ซ้ำ ๆ เข้า ก็เกิดเป็นประเภทอนุสัย อาสวะ - เคยชิน หมักคอง อยู่ในสันดานมันก็ง่ายขึ้นไปอีกที่จะเกิดอวิชชา ง่ายขึ้นกว่าเดิม, เกิดกิเลส ตัณหาซ้ำ ๆ เป็นอาสวะเป็นอนุสัยเรื่อยไปอย่างนั้น; อย่างนี้มันก็เป็นวิภูฏะ. วันหนึ่งก็หลายรอบหลายวิภูฏะ เดี่ยวทางตาบ้าง เดี่ยวทางหูบ้าง เดี่ยวทาง จมูก ทางลิ้นอะไรก็ตาม; แต่ที่รบกวนมากที่สุดก็คือทางใจ ความจำ ความหมายมั่น ความอาฆาต ความยึดถืออย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ นี่มันก็ กลับมาเป็นอารมณ์ของใจทำให้เกิดวิภูฏะ วนวายอยู่ในกองทุกข์ยิ่งกว่าสิ่งใด. ยิ่งคิดเก่งก็ยิ่งมีความทุกข์มาก, ก็ต้องเรียกว่าสมน้ำหน้ามันอีกเหมือนกันมัน ไม่มีใครช่วยได้ มันเป็นเรื่องทำเองแท้ ๆ ; แล้วกฎของธรรมชาติมันเปลี่ยน ไม่ได้ มันอยู่ตายตัวอยู่อย่างนั้น.

ฉะนั้น เรามันมีหน้าที่ที่จะต้องระวังเอาเอง อย่าให้มันเกิดเป็น วัฏฏะขึ้นมา : อย่าปล่อยให้เกิดกิเลสขึ้นมา แล้วมันก็จะไม่มีกรรมแล้วก็จะ ไม่มีวิบากแล้วก็ไม่ต้องทนทุกข์. ถ้าเป็นคนมักง่ายเป็นคนสะเพร่าไม่รับผิดชอบ ในข้อนี้ จะหาทางแก้ตัวอย่างอื่นนี้, มันก็ต้องเกิดกิเลสเกิดกรรม เกิดวิบาก วนเวียนอยู่ที่นี่ วันหนึ่งหลายครั้ง หลายสิบครั้งก็ได้, หรือหลายร้อยครั้ง ก็ได้ ถ้ามันเกิดคลัดคลุ้มขึ้นมาจริง ๆ. อย่างนี้เรียกว่า “วัฏฏะ” - ความ หมุนเวียนไปในวงกลม; แล้วจะตั้งต้นด้วยอวิชา คือแม่บทของกิเลส แล้วก็เกิดเป็นกิเลส เช่น โลภะ โทสะ โมหะ ขึ้นมา, นี้เรียกว่า เป็นตัวกิเลสโดยตรง. ครั้นเกิดบ่อยเข้าก็จะเคยชินเป็นอนุสัย เป็นราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชขานุสัย; หรือว่าเคยชิน เพราะความหมักคอง, เคยชินนี้ เรียกว่า อาสวะ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชขาสวะ; นี้เป็นกิเลส ส่วนที่เป็นการสะสม หรือเป็นการเคยชิน.

ให้รู้จักกิเลสไว้ใน ๓ ระดับ : ระดับแม่มันก็คืออวิชา; ระดับออกมาตามธรรมดา มาทำหน้าที่การงานเหมือนกับลูกมัน นี้ก็คือ โลภะ โทสะ โมหะ ; แล้วในระดับที่มันเก็บสะสมเอาไว้เป็นความเคยชิน ก็คือ อนุสัย บ้าง อาสวะบ้าง สังโยชน์บ้าง, มีชื่อมากมายแล้วแต่จะเรียก. ความเคยชินแห่งราคาก็เรียกว่าราคานุสัย, ความเคยชินแห่งโทสะ ก็เรียกว่า ปฏิฆานุสัย, ความเคยชินแห่งโมหะก็เรียกว่าอวิชขานุสัย, อย่างนี้. นี้ กิเลสประเภทที่เป็นการสะสมไว้ด้วยความเคยชิน จะเกิดงายแรงขึ้น.

ฉะนั้นเมื่อพูดถึงว่ากิเลสวัฏฏ์ ก็กินความหมดด้วยกันทั้ง ๓ กิเลส นี้แหละ. แม้ว่าหน้าที่โดยตรงของมันจะได้แก่กิเลส คือตัณหา ซึ่งเป็น

โลกะ โทสะ โมหะ อย่างใดอย่างหนึ่ง, แต่มันต้องมาจากอวิชาที่เป็นกิเลสแม่บทเป็นเชื้อ เป็นกิเลสแม่บทเข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อมีการสัมผัสทางอายตนะ เช่น ตาเห็นรูป เป็นต้น; แล้วอวิชาแม่บท กิเลสแม่บทก็ทำหน้าที่ให้เกิดกิเลสโดยตรงคือกิเลสเจ้าก็เจ้าการนี้, บางทีก็เป็นโลกะ บางทีก็เป็นโทสะ บางทีก็เป็นโมหะ : อยากรจะได้อะไรก็เป็นกามตัณหา, อยากรจะมีจะเป็น ก็เป็นภวตัณหา, อยากรจะดีอยากรจะทำลาย อยากรจะอะไรนี่ก็เป็นวิภวตัณหา, มันก็ต้องเป็นเรื่องของกิเลสที่มาจากอวิชา ทำให้โลภ ทำให้โกรธทำให้หลง แล้วก็อยากไปตามอำนาจของความโลภความโกรธความหลง หรือว่าโลภ โกรธ หลง นั้นแหละเป็นตัวความอยากชนิดหนึ่ง มันสัมพันธ์กันอยู่หลาย ๆ ชั้น.

ถ้าจะป้องกันกิเลสกันแท้จริง แล้วก็จะต้องนึกถึงอวิชา รับผิดชอบให้รู้ตามที่เป็นจริงในเรื่องสามัญญลักษณะเป็นต้น แล้วก็ต้องอบรมสติ คือให้วิชาความรู้ขึ้นมาทันทั่วทั้ง; อย่างนี้ก็เรียกว่ามันจะป้องกัน ไม่ให้เกิดอวิชา - แม่ของกิเลส ; แล้วลูกกิเลส เช่น โลภะ โทสะ โมหะ ก็ไม่มีทางจะเกิดได้. เมื่อลูกกิเลสไม่มีทางจะเกิด ความเคยชินมันก็ร่อยหรอไป : ความโลภไม่เกิด ความชินที่จะโลภมันก็ร่อยหรอไป; ความรักไม่เกิด ความเคยชินที่จะรัก จะกำหนด จะยึดถือ มันก็ร่อยหรอไป; ความโกรธประทุษร้ายไม่เกิด ความเคยชินแต่ความโกรธก็ร่อยหรอไป; ไม่โง่ ความเคยชินของความโง่มันก็ร่อยหรอไป. นี้เรียกว่าทำลายอนุสัย ทำลายอาสวะ ไปเรื่อย ๆ ไม่มีหยุด.

เดี๋ยวนี้ เราพูดอย่างธรรมดาสามัญก็ว่า เรามีความเคยชินแต่จะโลก จะโกรธ จะหลง, มันก็โลก โกรธ หลง ขึ้นมา, ทุกคราวที่ได้โอกาสที่จะโลก จะโกรธ จะหลง, เพราะว่าเรามีความรู้ไม่พอคือมีวิชาไม่พอ, มีแต่่อวิชาเป็นความเคยชิน. นี่เป็นตัวความจริง เป็นข้อเท็จจริง เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงของสิ่งที่เรียกว่า “วิญญูะ” ในเนื้อ ในตัว ในกาย ในใจของเราในชีวิตประจำวัน.

พอโลกขึ้นมาหรือว่ากำหนดขึ้นมา ก็ขอให้รู้เถอะว่า มันเป็นเรื่องของวิญญูะที่ตั้งต้น; ทีนี้ก็มีกรรมคือการกระทำไปตามนั้น; แล้วก็จะได้ผลกรรมตามสมควรแก่กัน.

ทีนี้พอโกรธขึ้นมาก็รู้เถอะว่า มันเป็นเรื่องวิญญูะที่ตั้งต้น, หรือไปหลงไหล โง่งงในสิ่งใดเข้ามันก็เป็นเรื่องวิญญูะที่ตั้งต้น; ก็คือกิเลสวิญญูะที่มันตั้งต้น, แล้วก็ไปทำตามนั้นก็เรียกว่ากัมมวิญญูะ, เดี่ยวผลมัน ก็มาทันที หรือพอทำเสร็จก็มีผลขึ้นมาทันที แล้วก็มียึดยาวต่อไปอีกข้างหน้า ด้วยก็เรียกว่าวิปากวิญญูะ.

ฉะนั้น ใครมีวิญญูะอยู่มากน้อยเท่าไร ง่ายหรือยากเท่าไรก็ไปคิดดูเอง. เพราะการเวียนวนอยู่ในวิญญูะแล้วๆ เล่าๆ นี้เรียกว่า “วิญญูสงสาร” คือท่องเที่ยวไปในวิญญูสงสาร วันหนึ่ง ไม่รู้ก็วง ก็รอบ ก็ท่องเที่ยว. ถ้าพูดอย่างภาษาคน เขาก็หมายถึงชาติหนึ่งๆ ไม่รู้ก็ร้อยชาติ พันชาติ ชาติที่เข้าโลงทั้งนั้น. เดี่ยวนี้เราไม่พูดชาติอย่างนั้น มันไม่มีปัญหา มันยังไกลนัก มันควบคุมก็ไม่ได้.

เดี๋ยวนี้ จะพูด “ชาติ” อย่างที่ควบคุมได้ แล้วร้ายกาจที่สุดคือเกิด
 ทุกที่เป็นทุกข์ทุกที แล้วก็เกิดอยู่จริงๆ ด้วย, วันหนึ่งตั้งหลายชาติหลายสิบ
 ชาติหรืออาจจะถึงหลายร้อยชาติก็ได้, ถ้ามันเกิดเก่งๆ. นี่คือวิภูฏสงสาร,
 เวียนว่ายอยู่ในชาติเหล่านี้ วันหนึ่งก็หลายสิบชาติหลายร้อยชาติ. นี่เรียกว่า
 ท่องเที่ยวไปในวิภูฏสงสาร วันหนึ่งก็หลายสิบชาติ หลายร้อยชาติ; ทำไมไม่ดู
 วิภูฏะมันก็อยู่ที่นี้ !

....

ที่นี่ จะพูดที่เป็นตรงกันข้ามกันเสียเลย ที่เรียกว่า “วิวิภูฏะ” ก็
 แปลว่าไม่วน ไม่ว่ายวน. การว่ายวนหรือวิภูฏะนั้นมันมาจากอวิชา; ฉะนั้น
 วิวิภูฏะที่ไม่ว่ายวนนี้ มันก็ต้องมาจากสิ่งที่ตรงกันข้าม. อย่างลูกเล็กๆ คน
 หนึ่ง เขาบรรยายอยู่ทุกวันเสาร์ว่า มันง่ายนิดเดียวเอาตัว “อ” ออกเสีย,
 อวิชาเอาตัว “อ” ออกเสียมันก็เหลือวิชา; ตัวนั้นแหละ ที่จะทำให้เกิด
 วิวิภูฏะที่ไม่ต้องหมุน. ถ้ามีวิชา มันก็หมุนไปตามวิภูฏะ; ถ้ามีวิชา
 มันก็หมุนไม่ได้ มันไม่เกิดกลมขึ้นมาได้ มันหมุนไม่ได้.

ถ้าตาเห็นรูป เกิดจักขุวิญญาณ, ๓ ประการนี้เรียกว่า ผัสสะ;
 แต่ในผัสสะนี้วิชาแทรกเข้ามา คือรู้สึกผิดชอบชั่วดี มีสติสัมปชัญญะมาทัน
 ท่วงที, แม้จะเกิดเวทนาขึ้นก็มีสติสัมปชัญญะ รู้ว่าสักว่าเวทนาเกิดขึ้น.
 เวทนานี้จึงไม่เกิดตัณหา ไม่เกิดอุปาทาน ไม่เกิดภพ เกิดชาติ; คือมัน
 ไม่เกิดกิเลส เพราะว่าอวิชาไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องตั้งแต่ที่แรกโน้น; โลกะ
 โทสะ โมหะ ก็ไม่มีโอกาสเกิดขึ้น แล้วก็สร้างอนุสัยสังโยชน์อะไรด้วย;
 ก็เลยเป็นวิวิภูฏะ ในกรณีนั้นมันไม่หมุน.

ก็ลองดูซิ กรณีไหนบ้างที่เราสัมผัสทางตา เป็นต้น แล้วมันมีวิชา มีสติสัมปชัญญะ, มันก็ไม่หมุนคือไม่เกิดทุกข์ขึ้นมาได้เลย : ไม่เกิดกิเลส ไม่เกิดมโนกรรม ไม่เกิดวิบากก็เลยไม่เป็นทุกข์. แต่ว่าวันหนึ่ง ๆ มันมีสักทีครั้ง ที่มันเป็นวิวิฏฐะอย่างนี้; กลัวว่ามันจะเป็นวิฏฐะเสียหมด เพราะเห็นว่าบางคนก็โกรธสุนัข โกรธแมว แล้วโกรธถ้วย โกรชจาน อย่างนี้ก็มี. มันเหลือเกินแล้วที่มันไปโกรธแมว โกรชจาน โกรชไม้พิน เพราะมันเป็นอวิชาที่มากเกินไป.

แล้วยังมีคนด้วยกันที่ทำให้เกิดอวิชา คือกิเลสประเภทนี้ได้ง่าย; เพราะว่าคนที่รักมาเห็นมันก็เกิดอวิชา. คนที่ไม่รักที่เกลียดคนนำหน้ามาให้เห็น มันก็เกิดอวิชา. วันๆมันมีแต่อย่างนี้, ตามธรรมดามันจะมีแต่อย่างนี้, ก็เกิดกิเลสคือราคะ โทสะ โมหะ อย่างไม่อย่างหนึ่ง มันก็หมุนไปตามเรื่องของมันกว่าจะได้เป็นทุกข์; เป็นทุกข์แล้ว มันจึงจะกลับมาหาต้นตออีก ขึ้นเรื่องใหม่อีก.

ก็ตั้งต้นกันเสียใหม่ ว่าจะให้วิฏฐะนี้มันหมุนไม่ได้; มันหมุนไม่ได้ก็คืออย่าให้มันกลม. ถ้ามันกลมคือมันครบทั้งกิเลส ทั้งกรรม ทั้งวิบาก. เหมือนกับว่ากงมันมีอยู่ ๓ ตัว โค้งๆ ด้วยกัน เอามาต่อกันเข้าเป็นวงกลมพอดี แล้วผลึกเข้ามันก็หมุนไปเพราะมันกลม. ถ้าว่ากง ๓ ตัวนี้ถูกแยกออกจากกันไม่ต่อกันเป็นวงกลม มันก็หมุนไม่ได้, หรือว่าต่อเป็นวงกลมขึ้นแล้ว อย่าไปหมุนมัน ดีให้มันแตกหักไปเสีย กระจัดกระจายไปเสีย มันก็หมุนไม่ได้เหมือนกัน. ก็แปลว่าอย่าให้มันเป็นวงกลมเท่านั้นแหละ มันก็หมุนไม่ได้; แล้วสำคัญที่สุดมันอยู่ที่กิเลส.

ก็ต้องระวังเรื่องที่มีมันจะเกิดกิเลส, เวลา โอกาส บุคคลหรือสถานที่ ที่มีมันจะเกิดกิเลสนั้นอย่าเข้าไปเกี่ยวข้อง, เรียกภาษาธรรมะหน่อยก็เรียกว่าอย่าเข้าไป หรืออย่าไปเกี่ยวข้อง หรืออย่าไปเสพคบกับสิ่งที่เป็นอโคจร. อโคจรคือสิ่งที่ไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง; เข้าไปเกี่ยวข้องแล้วมันเกิดโลภะ โทสะ โมหะ. นี่จะเป็นทางป้องกันที่แรก. ถ้าจำเป็นจะต้องเข้าไปในที่นั้นหรือต้องประสบกับอารมณ์นั้น, ก็มีสติสัมปชัญญะเข้าไปเกี่ยวข้อง. มันรู้สึกตัวอยู่อย่างนี้ มันก็พอจะป้องกันได้; มันไม่โง่วูบวาบไป, ไปรักไปโกรธ ไปเกลียด ไปกลัว เข้าไปหลงอะไร. ก็เรียกว่าถ้าต้องเข้าไปต้องเกี่ยวข้อง ก็ต้องมีสติสัมปชัญญะ หรือปัญญาที่เพียงพอ; อย่างนี้ก็ไม่เกิดกิเลส ก็ไม่เป็นวงกลมก็ไม่หมุน.

การที่จะให้เกิดกิเลสแล้วจะไม่ให้เกิดกรรม เกิดวิบากนั้น มันยากเกินไป, มันต้องเก่งเกินไปจึงจะทำได้ : มันต้องมีสติสัมปชัญญะหรือปัญญาที่มากมายจริงๆ จึงจะหยุดได้ ในระยะที่เป็นกรรมหรือว่าเป็นวิบาก, จะเพิกถอนกรรม จะเพิกถอนวิบากนี้มันลำบาก.

จะป้องกันกิเลสนี้ อยู่ในวิสัยที่จะพอทำได้; ก็ขอให้พยายามระมัดระวังกันในส่วนนี้. มีอะไรมากระทบอายตนะ ให้มันเป็นวิภูฏะไปเสียทุกอย่าง; คือวิชชามาทันทั่วทั้งที่, ปัญญามาทันทั่วทั้งที่, หยุดการเกิดของกิเลสเสียได้, นี่เพราะเอาตัว “อ” ออกเสียได้ตัวเดียวเท่านั้นแหละ มันก็รอดตัวได้, อวิชชามันกลายเป็นวิชชา. ถ้าเป็นอวิชชาก็เป็นวิภูฏะ, ถ้าเป็นวิชชาก็เป็นวิภูฏะ. มันเกือบจะง่ายอยู่เหมือนกัน : ถ้าเป็นอวิชชาก็เป็น

วิภูษะ หมุนไป; ถ้าเป็นวิชชามันก็เป็นวิภูษะ คือหมุนไม่ได้ มันไม่กลม, มันไม่มีกิเลสที่เป็นจุดตั้งต้นให้หมุน.

ทีนี้ อะไรมากระทบในวันหนึ่ง ๆ ทางตาก็ดี ทางหูก็ดี ฯลฯ ระวังให้คืออย่าให้วิชาเข้ามา อย่าให้วิชชามันเกิดขึ้น ให้วิชชามันเข้ามา โดยมีสติสัมปชัญญะ. การที่มีสติสัมปชัญญะนี้มันต้องฝึก ต้องฝึกสติให้มากพอ. แล้วฝึกอย่างเดียวมันก็ยังไม่ค่อยจะแน่นอน มันต้องมีเครื่องช่วยด้วย. เครื่องช่วยนี้ก็คือความรู้จักละเอียด ความรู้จักกลัว, เรียกว่าหิริ - ความละเอียดเบา, โอตตัปปะ - ความกลัวเบา, อันนี้ขาดไม่ได้. ถ้าขาดอันนี้แล้วการฝึกมันก็ไม่ค่อยจะมีกำลัง หรือไม่ค่อยจะสำเร็จประโยชน์. หรือถ้าจะเปรียบเทียบกันแล้ว อยากจะพูดว่าหิริ โอตตัปปะนี้ บางทีจะสำคัญกว่าหรือจำเป็นกว่า มีน้ำหนักกว่าเสียอีก, กว่าสติสัมปชัญญะ; เพราะการที่เราไม่ผลอก็เพราะว่าเราละเอียดไซ้ใหม่ ว่าทำไมไม่ทำอะไร ที่น่าละเอียดกลางถนนหนทางเล่า เพราะเราไม่ผลอ เพราะว่าเรากลัว เพราะว่าเราละเอียด. เรามีความกลัวมาก มีความละเอียดมาก มันจึงป้องกันการผลอได้หรือป้องกันรักษาสติเอาไว้ได้.

ฉะนั้นรู้จักละเอียดให้มาก, อย่ากระทำสิ่งที่น่าละเอียดเป็น โทโส โมโหแล้วก็พูดหยาบคาย แล้วก็พูดสิ่งที่ไม่ควรจะทำ หรือว่าทำสิ่งที่ไม่ควรจะทำ; นี้มันก็เป็นกิเลสเหมือนกัน, ทำซ้ำ ๆ เข้าก็เกิดความเคยชินเหมือนกัน; ฉะนั้นระวังว่าเราจะละเอียดหรือว่าจะกลัวความชั่ว กลัวความทุกข์ซึ่งมันเป็นเครื่องบั่นทอนความเจริญ หรือเป็นเครื่องกักตัวเราไว้ให้ติดอยู่

ในวิภกสงสารนี้มันนาน. ถ้าเราไม่ละอาย ไม่กลัว มันจะอยู่ในวิภก-
สงสารเหมือนกับที่เขาเรียกว่าหลักตอในวิภกสงสาร มันเฝ้าวิภกสงสารอยู่
นี่เป็นหลักตอที่ปักอยู่ในวิภกสงสาร; เพราะว่าเรามันมีกิเลส, เราไม่ละอาย
เราไม่กลัวมันก็เกิดง่าย เป็นวิภกอยู่เรื่อยไป. ฉะนั้นถ้ากลัวมันก็หยุด
แหละ, มันก็ไม่ทำ มันไม่กล้าทำถ้ามันกลัว ละอายหรือกลัวก็ตาม.

ที่นี้ การที่จะมีวิภกคือไม่หมุน ไม่เวียนว้ายไปในกองทุกข์นี้
มันเริ่มขึ้นด้วยความละอาย เมื่อเป็นเช่นนั้น, แล้วกลัวที่ต้องทนทรมาน
เพราะเหตุนี้; ก็อุตสาห์ฝึกสติ ฝึกฝนสติให้มากขึ้น ๆ ๆ มันก็สำเร็จ
ประโยชน์ ก็ไม่ต้องเป็นวิภกไม่หมุน มันจะหยุดหมุนอยู่เรื่อย ก็คือ
ไม่กระวนกระวาย ไม่ระส่ำระสาย ไม่เดือดร้อน, มันก็กลายเป็นเรื่อง
ของนิพพาน คือความสงบเย็น.

ที่นี้ การที่มีชีวิตอยู่วันหนึ่ง ๆ นี้ระวังให้ดี, ให้มันเป็นวิภกคามิ
หรือวิภกคามินิ ไว้เรื่อย, อย่าให้เป็นวิภกคามิ. วิภกคามิก็เป็นไปเพื่อ
วิภก; วิภกคามิก็เป็นไปเพื่อวิภก. ให้มีชีวิตอยู่วันหนึ่งๆนั่งหายใจ
อยู่วันหนึ่ง ๆ หรือทำอะไรอยู่วันหนึ่ง ๆ นี้จัดให้ดี ให้มันเป็นไปเพื่อ
วิภกคามิ; คืออย่าให้หมุนได้ อย่าให้เกิดไปกลมเข้า แล้วหมุนไปได้
ให้มันเป็นอิสระแก่ตัว มีสติปัญญาที่จะควบคุมรักษาจิตไว้ ให้อยู่ในสภาพปกติ
มีความสะอาด มีความสว่าง มีความสงบ หรือมีอะไรก็แล้วแต่จะเรียก
เถิด เพียงแต่มันไม่หมุนก็แล้วกัน, พอหมุนเมื่อไร ก็เร่าร้อนเมื่อนั้น
เป็นทุกข์เมื่อนั้น สกปรกเมื่อนั้น มีคมนธ์เมื่อนั้น ถ้ามันหมุนก็เป็นอย่าง
นั้น มันก็ไปกวณให้มันระส่ำระสาย.

นี่เรียกว่า เป็นเรื่อง ที่ทุกคนจะต้องทำ คือต้องระวังเป็นประจำวัน ไม่ใช่ฝากไว้ที่อื่นได้ หรือจะฝากไว้เวลาอื่น สมัยอื่นอย่างนี้มันไม่ได้ เพราะว่ามันหมุนมามากพอแล้ว; ตั้งแต่เกิดมาจนบัดนี้ มันหมุนจนไม่รู้จะหมุนกันอย่างไรแล้ว จนเป็นความเคยชิน ไม่รู้สึกตัว ไม่รู้จักความทุกข์ ไม่รู้จักการหมุน มันเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะ มันก็รู้ว่ามันเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะ. แล้วยิ่งถูกเขาบอกว่ามันอยู่ที่ชาติอื่นโน้นแล้ว ก็ยังไม่ต้องสนใจกัน.

เดี๋ยวนี้มันอยู่ที่นี้ มันไม่ได้อยู่ที่ชาติอื่น ไม่ได้อยู่ที่อื่น; มันอยู่ที่นี้ : ตาเห็นรูปด้วยความโง่เมื่อไร ก็มีวัฏฏสงสารที่นั่น เมื่อนั้น; หูฟังเสียงด้วยความโง่เมื่อไร ก็มีวัฏฏสงสารที่นั่นและเมื่อนั้น ไม่ต้องรอดต่อชาติหน้า. นี่จำเป็นกว่ารู้ได้ตรงที่ว่า เมื่อมันเกิดความทุกข์แล้วก็เป็วัฏฏสงสารทุกที. ความทุกข์เกิดขึ้นเพราะเห็นรูป เพราะฟังเสียง เพราะคมกลั่น เพราะลิ้มรส ฯลฯ; เพราะมันทำไปด้วยอำนาจของอวิชชา คือความโง่; วัฏฏสงสารจึงอยู่ที่นี้ นั่งอยู่ก็ได้ เดินอยู่ก็ได้ นอนอยู่ก็ได้, บางทีฝันก็ได้ มันอยู่ที่นี้. ถ้าแก้ไขได้มากเท่าไร ก็จะมีความเยือกเย็น มันก็ไม่ต้องวิ่ง มันก็ไม่เหนื่อย. ถ้าต้องวิ่งมันก็เหนื่อย, ถ้าต้องหมุนมันก็ยังเหนื่อย. เมื่อไม่ต้องหมุนมันก็ไม่เหนื่อย มันก็สงบ มันก็เย็น.

จัดการกับวัฏฏสงสาร เสียให้ได้ อย่าท่องเที่ยวไปในวัฏฏะ. ถ้าจะเป็นอย่างนั้นได้ก็อย่าให้มันเกิดวัฏฏะ คืออย่าให้เกิดการหมุนขึ้นมา. นั้นเรียกว่า “ไตรวัฏฏ์” - วัฏฏ์ ๓ ประการ ก็คือกิเลส แล้วก็กรรม แล้วก็

วิบาก. กิเลสอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ล้วนแต่เป็นเหตุให้ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง, อย่างน้อยที่แรกก็เป็นมโนกรรมก่อน. เช่น เกิดกิเลสเป็นความโลภขึ้นมา ที่นี่ ก็มีเจตนาที่จะทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามความโลภ. จะขโมยหรือจะฆ่าเขา หรือจะทำอะไรก็ตาม, อย่างนี้เป็นมโนกรรมก่อนแล้ว; เสร็จแล้วมันก็ออกมาเป็นกายกรรม คือการกระทำบ้าง, เป็นวจีกรรม คือการพูดจาบ้าง ก็เป็นกรรม; กรรมเสร็จแล้วก็มีผลของกรรมเรียกว่าวิบาก. ก็ครบรอบพอดี : กิเลส, ทำกรรม, ทำกรรมได้ ผลกรรม; ก็เป็นวงกลมมาจากที่กิเลส สมตามความต้องการของกิเลส ก็เรียกว่า “วงหนึ่ง” มันก็หมุนไป.

....

เรื่องที่ควรศึกษากันให้ละเอียดก็คือ กิเลสคำหนึ่ง, กรรมคำหนึ่ง, วิบากคำหนึ่ง, มีอยู่ ๓ คำ.

ถ้าเป็นเรื่องกิเลส ก็อย่างที่กล่าวมาแล้ว : ระดับเชื้อรกรากของมัน ก็คืออวิชชา, ความโง่ คือความไม่รู้ นี้ พร้อมทั้งจะเกิดเมื่อได้โอกาส ไม่มีสติปัญญา มันก็เป็นโอกาสของอวิชชา. ถ้าเราได้รับการศึกษา ได้ยินได้ฟัง ก็มีสติปัญญา แล้วก็มีสติสัมปชัญญะมันก็ไม่เกิดกิเลส คือไม่เกิดอวิชชาได้ อวิชชาไม่มีทางจะเกิดได้. สพฺเพสุ ฌมฺเมสุ อวิชฺชา อนุปตฺติตา : พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าอย่างนั้น ว่าอวิชชามันคอยตามตก หรือตกตาม อยู่ในธรรมทั้งปวง. ธรรมทั้งปวงคือทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไร; โอกาสที่จะเกิดอวิชชานั้นมีอยู่ที่ธรรมทั้งปวง สิ่งทั้งปวง.

เราผลอขาดสติสัมปชัญญะในสิ่งทั้งปวง เช่น ไม่มีความรู้เรื่อง ไตรลักษณ์ นี่ก็เป็นอวิชาเต็มที; ไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้า มันก็เป็นโอกาสของอวิชา ที่จะเกิดขึ้นที่นั่นเวลานั้น; แล้วการสัมผัสนั้น ก็เป็นสัมผัสด้วยอวิชา, เกิดเวทนาเพราะอวิชา, เกิดตัณหา อุปาทาน เพราะอวิชา, เป็นความทุกข์. นี่อวิชาเป็นชั้นลึก.

อวิชา ก็แสดงออกมาเป็นกิเลส เหมือนกิเลสตัวที่มาโลด ๆ เต็ม ๆ อยู่ที่นี่ก็คือโลภะ โทสะ โมหะ; นี่ก็พอจะรู้จักกันอยู่แล้ว. ถ้าจะแบ่งให้มันเด็ดขาดกันออกไป ก็แบ่งได้ตามชื่อของมัน : ใ้อราคะ หรือ โลภะ นี้มันจะเอาเข้ามาอุดรดไว้; ที่นี้ โทสะ โภคะ นั้นมันจะผลัดออกไปให้ไกลออกไปหรือว่าทำลายมันเสีย; ส่วน โมหะนี้มันโง่ มันก็หลงวนเวียนอยู่รอบ ๆ คือเวียนอยู่รอบ ๆ ไม่รู้ว่าจะดึงเข้ามาหรือจะผลัดออกไปมันไม่รู้. ฉะนั้น กิเลสนี้มันจัดเป็นพวกได้ง่าย ๆ อย่างนี้.

เช่น ความโลภนี้มีชื่อมากเหลือเกิน, กิเลสที่เป็นประเภทความโลภมีชื่อมากจำไม่ค่อยหวาดไหว. แต่ว่าถ้าเราสังเกตดูแล้วจะเห็นกิริยาอาการของมันว่า มันจะดึงเข้ามาอุดรดไว้ นี้เรียกว่าประเภทความโลภ หรือราคะ. ถ้าโทสะหรือโภคะนั้นจะผลัดออกไป จะเตะให้กระเด็นออกไป จะตีให้มันตายเสีย นี่เป็นกิเลสประเภทผลัดออกไป มีชื่อมากเหมือนกัน, กิเลสประเภทโทสะ โภคะนี้ มีชื่ออย่างอื่นเรียกอีกมากเหมือนกัน. ประเภทโมหะก็มีชื่อเรียกอย่างอื่นอีกมาก; แต่แล้วมันมีลักษณะไม่รู้อย่างไรแน่ มันโง่ก็วนเวียนอยู่รอบ ๆ ไม่เชิงผลัดออก ไม่เชิงดึงเข้า, เว้นไว้แต่ว่ามันจะ

กลายรูปเป็นโลกะ หรือเป็นโทสะอะไรขึ้นมาในตอนหลัง. นี่กิเลสที่ออกมาโดดเด่นเป็นละครอยู่ ก็คือโลกะ โทสะ โมหะ.

ทีนี้ว่า ยิ่งโดดเด่นมากเข้ายิ่งร่ามากเข้า มันก็ยิ่งชำนาญ นี่ก็เรียกว่า “อนุสัย”; เก็บไว้เป็นความชำนาญเคยชินอยู่ส่วนลึก อย่างนี้ก็เรียกว่า “อนุสัย”; ว่านอนอยู่ในสันดาน มันไม่ได้นอนอยู่อย่างสัสสตทิฎฐิ, อย่าเข้าใจผิด; มันเป็นความเคยชินที่เกิดได้ง่ายขึ้น ๆ ๆ อย่างนี้เขาเรียกว่า อนุสัยแก่กล้าขึ้น. อนุสัยคือความเคยชินที่จะโลภ จะโกรธ จะหลงนั่นเอง. ลักษณะที่สะสมไว้อย่างนี้ก็เรียกว่า “อนุสัย”.

ทีนี้ ลักษณะที่หมักดองให้มันบูด มันก็จะเปรี้ยวมากขึ้น ก็เรียกว่า “อาสวะ”. ลักษณะที่มันผูกพันสันดานจิตให้ติดอยู่ อย่างนี้, ลักษณะอย่างนี้เรื่อยไป เรียกว่า “สังโยชน์”. สังโยชน์ แปลว่า เครื่องผูกพัน; อาสวะแปลว่าหมักดอง; อนุสัย แปลว่านอนเนื่องอยู่ในที่สะสม.

นี่เรียกว่ากิเลส. มีกิเลสวิภูฏะทีหนึ่ง ก็ต้องครบหมดนี้แหละ เพราะกิเลสที่มันจะเกิดขึ้นต้องมาจากอนุสัย ซึ่งสะสมไว้มาก เป็นความเคยชิน, แล้วก็ต้องได้โอกาสของอวิชา เข้ามาช่วยนำทาง; สำเร็จรูปออกมาเป็น โลกะ โทสะ โมหะ เป็นประจำวัน. กิเลสนั้น ๓ ชั้นอย่างนี้.

....

ทีนี้ ก็พูดถึงกรรม กันบ้าง. กรรมแปลว่ากระทำ, ทำดีก็มี ทำชั่วก็มี ทำดีและชั่วเจือกันก็มี; มันก็มีอยู่ ๓ อย่างเท่านี้, ถ้าว่าเป็นกรรมวิภูฏ.

ที่นี้ เมื่อพูดถึงกรรมแล้วมันติดกับเรื่องของกิเลส; คือว่ากิเลสนี้ มันไม่มีทางดีได้เลย, มีแต่ทางชั่วโดยส่วนเดียว; ไม่มีการบัญญัติกิเลสเป็นของดี. แต่ถ้าว่กรรมนี้แม้ว่ามาจากกิเลส, มาเกิดบัญญัติเป็นชั่ว เป็นดีหรือ เป็นเจือกัน. เพราะว่าถ้าถูกใจผู้้นั้นมันก็ว่าดี, แม้เป็นเรื่องของกิเลสมันก็ว่าดี; เช่นว่าได้ไปสวรรค์คนโง่มันก็ว่าดี; แต่พระอริยเจ้าท่านไม่เห็นว่ามันดีอะไร มันเป็นเพียงผลที่เกิดไปตามเหตุปัจจัยเท่านั้นเอง.

ที่นี้ คำว่า “กรรม” คำนี้ก็กำกวมมาก คือ *ไปตามกิเลส* นั้นก็มี, แล้วมีกรรมอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งมันจะฆ่ากิเลสเสียก็มี. มันก็เกิดกรรมเป็น ๒ ชนิด : กรรมที่จะทำไปตามกิเลส เป็นไปตามอำนาจของกิเลส นี่ก็กรรมหนึ่ง; ก็คือกรรมนี้แหละ กรรมวิญญูนี้แหละ. ส่วนกรรมอีกประเภทหนึ่งมันเป็นอริยมรรค มันก็ทำด้วยวิชาด้วยปัญญา; กรรมนี้มันจะเป็นไปเพื่อวิวิญญู, ฉะนั้นกรรมนี้มันจะฆ่ากิเลส แล้วมันจะฆ่ากรรมที่ทำไปตามอำนาจของกิเลส.

ฉะนั้นถ้าเราพูดว่ากรรมวิญญู แล้วก็เป็นอันกล่าวได้เลยว่า มันหมายถึงกรรมที่ทำไปตามอำนาจของกิเลส. คนโง่จะบัญญัติว่าดีก็ได้ ว่าชั่วก็ได้ เพราะมันเป็นเพียงกรรมที่ทำตามอำนาจของกิเลส. กรรมที่เป็นกรรมวิญญูนี้ มันเป็นไปในกามภพก็ได้ รูปภพก็ได้ อรูปภพก็ได้; จะ เป็นไปภพไหน ก็เวียนว่ายทั้งนั้นแหละ : มันปรุงแต่งให้จิตน้อมไปในกาม มันก็เวียนว่ายอย่างกาม, ปรุงแต่งให้จิตน้อมไปในสิ่งที่ไม่เป็นกาม เป็นรูปธรรมบริสุทธิ มันก็เวียนว่ายไปในรูปธรรมที่บริสุทธิ; แต่ถ้ามันน้อมไปในอรูปธรรมที่บริสุทธิ มันก็เวียนว่ายไปตามอรูปธรรมที่บริสุทธิ.

ฉะนั้นจะเกิดในกามภพก็ดี ในรูปภพก็ดี ในอรุภพก็ดี ก็เรียกว่า เวียนว้ายด้วยกันทั้งนั้น. ฉะนั้นอย่าได้ไปหลงคำว่าสวรรค์ วิมานอะไร นัก, หรือแม้แต่ว่าพรหมโลกมันก็คือการเวียนว้าย เป็นผลของอวิชาด้วยกันทั้งนั้นเลย.

กรรมนี้ มันทำให้เกิดวิบาก; ฉะนั้นเขาจึงมีชื่ออย่างเดียวกันกับ วิบาก, เช่นเป็นบุญเป็นบาป หรือว่าเป็นไม่บุญไม่บาป, หรือบางทีก็ เรียกว่าเป็นบุญ เป็นอนบุญ เป็นอนเณชชา. ทั้ง ๓ อย่างนี้ ก็ยังเวียน ว้ายอยู่นั้นแหละ เวียนว้ายอยู่ในภพนั้นแหละ; มันเป็นกรรมที่ทำให้เกิดผล กรรม ด้วยอำนาจของกิเลส.

นี้จะเห็นได้ว่า ยกเว้นกรรมอีกประเภทหนึ่ง : *กรรมที่ทำด้วย วิชาหรือว่าเป็นการกระทำของวิชา* ที่มันจะทำลายเสียซึ่งกรรมวิภูฏ. จะ ทำลายกรรมวิภูฏนี้ ก็ต้องทำลายเสียด้วยกรรมอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นไป เพื่อวิวิภูฏะ; คือศีล สมาธิ ปัญญาที่อบรมดีแล้ว เป็นอริยมรรคขึ้นมา นี้ก็เรียกว่า “กรรม” เหมือนกัน เป็นกรรมที่ไม่เรียกว่าดีหรือชั่ว, มัน อยู่เหนือดีเหนือชั่ว, เหนือบุญเหนือบาป, เหนืออะไรไปหมดเลย. กรรม ชนิดนี้มันจะทำลายวิภูฏะ; หรือจะพูดอีกทีว่ามันอยู่ด้วยกันไม่ได้ : ถ้า กรรมชนิดนี้มา, กรรมชนิดเป็นวิภูฏะก็สลายลงไปทันที.

ฉะนั้น การที่มีวิภูฏะในขั้นเป็นกรรมอยู่ มันระงับยาก; เว้นไว้ แต่ว่ากรรมชนิดอริยมรรคจะมาทันเท่านั้น มันจึงจะทำลายไปได้, คือกรรม

ที่ไม่ดำไม่ขาว ไม่ดีไม่ชั่ว : กรรมอริยมรรคนี้, อย่างนั้นไม่ใช่ กรรมวิภูฏ
อย่าเอามาปนกัน.

ถ้าเป็นกรรมวิภูฏต้องมาจากกิเลส, แล้วกรรมนี้ก็จะให้เกิดวิบาก;
ฉะนั้น วิบากก็เลยไปตามประเภทของกรรม : กรรมดีก็มีวิบากดี, กรรม
ชั่วก็มีวิบากชั่ว, กรรมเจือกันก็มีวิบากเจือกัน.

....

แต่พอพูดถึงวิบากแล้วไม่ค่อยนึกถึงอย่างอื่น; นอกจากจะไปที่นึกถึง
ความรู้สึก รู้สึกว่าเป็นสุข, รู้สึกว่าเป็นทุกข์, หรือว่าไม่ทุกข์ไม่สุข; มี
วิบากเป็นสุขก็หัวร่อกันไป, วิบากเป็นทุกข์ก็นั่งร้องไห้กันไป, วิบากไม่สุข
ไม่ทุกข์ ก็โง่ๆ ง่่าๆ รี ๆ ขวางๆ กันไปอย่างนี้. มันก็เป็นเรื่องที่เป็น
อยู่ในความรู้สึก, ได้ชื่อใหม่ว่าเป็นสุขเป็นทุกข์ เป็นอทุกข์มสุข. หรือจะ
เอาผลที่ปรากฏลักษณะเข้ารูปกันกับกรรมนี้ก็ได้อีก : วิบากนี้ เกิดในกามภพ
เกิดในรูปภพ เกิดในอรุภพ, เกิดในกามโลก ในรูปโลก ในอรุโลก,
แล้วก็เสวยเวทนาอยู่โดยสมควรแก่โลกนั้น ๆ ก็เรียกว่า “วิบาก” ได้เหมือน
กัน; มันแปลว่าผลของกรรม. ถ้าว่ามีความรู้มาทันท่วงทีมันก็เลิกได้ :
เลิกหัวเราะ เลิกร้องไห้ ได้ทันทีเหมือนกัน แต่มันยากที่จะมา. นี้
เป็นส่วนวิปากวิภูฏ.

....

เอามาต่อกันเข้า : กิเลสวิภูฏเป็นกงตัวหนึ่ง, กรรมวิภูฏเป็นกง
อีกตัวหนึ่ง, วิปากวิภูฏเป็นกงอีกตัวหนึ่ง, ได้ ๓ กงก็กลม, กลม
ก็หมุนได้เหมือนกับล้อรถนั้น มันจึงหมุนได้. แล้วถ้าลงกลมอย่างนี้แล้ว
มันหมุนแน่.

เรื่องของวิภูฏะ นี้ไม่ใช่เรื่องของรถยนต์, ไม่ต้องมีใครไปสตาร์ท (start) มัน มันก็หมุนของมันเอง; เพราะมันเกิดขึ้นด้วยกำลังของกิเลส มันมีกำลังที่จะหมุนไปได้.

ขอให้สังเกตให้ดี ๆ ว่า ไอนามรูปร่างกายกับใจนี้ มันเป็นเรื่องที่หมุนไป ในภายในอยู่ตลอดเวลา; เพราะฉะนั้น *สังสารวัฏฏ์* นั้นไม่ได้อยู่ที่ไหน, ไม่ได้อยู่ที่นอกฟ้าหิมพานต์ หรือไม่ได้อยู่ที่โลกอื่นโลกไหน, มันอยู่ในร่างกายนี้ ในร่างกายที่ชาวสักวาหนึ่งนี้ *แล้วยังเป็น ๆ อยู่* : มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจรับอารมณ์อยู่, เกิดกิเลส เกิดกรรม เกิดวิบากอยู่; นั่นคือสังสารวัฏฏ์. ให้รู้จักสังสารวัฏฏ์เพื่อว่าอย่าให้มันทรมาณเอา.

ระลึกไว้เสมอว่า มีความทุกข์ทรมาณเมื่อไร ก็เรียกว่ามีวิภูฏะเมื่อนั้น, มีวิภูฏะสังสารเมื่อนั้น. การต้องหัวเราะมันก็ทรมาณ การร้องไห้มันก็ทรมาณ; ปลอ่ยให้อยู่เป็นอิสระเท่านั้นแหละจึงจะไม่ทรมาณ. ฉะนั้นเราเลือกเอา : วิวิภูฏะ คือไม่ทรมาณ, ถ้าเป็นวิภูฏะมันก็ทรมาณ.

นี่เป็นเรื่องที่ควรจะต้องรู้ต่อไปจากเรื่องของไตรลักษณ์. ถ้ารู้เรื่องไตรลักษณ์มันก็เป็นวิชาอย่างสูงสุด เป็นแสงสว่างจ้าอยู่, อวิชชาที่เกิดไม่ได้ในการสัมผัสทั้งปวง.

สติสัมปชัญญะเรื่องไตรลักษณ์เข้ามาเป็นแสงสว่างอยู่ ก็มีปัญญาที่จะดำเนินไปอย่างไร : เมื่อตาเห็นรูป จะดำเนินไปอย่างไร หรือไม่ต้อง

ดำเนินอะไรเลยก็ได้; เมื่อหูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ฯลฯ นี้จะต้องทำไป
 อย่างไร, เมื่อเผชิญหน้ากับคนที่รัก จะต้องทำอย่างไร, เมื่อเผชิญหน้า
 กับคนที่เกลียดแค้นจะเกลียด จะต้องทำอย่างไร. นี่มันเป็นเรื่องของ
 แสงสว่างของวิชาที่มีมาจากความรู้เรื่องไตรลักษณ์; แล้วก็มาห้ามกัน
 ห้ามๆ ๗ เสียได้ซึ่งวัฏฏะ : ไม่ให้เกิดหมุนขึ้น. นี้ความรู้เรื่องไตรลักษณ์
 กับเรื่องวัฏฏะ นี่มันก็ต้องเกี่ยวข้องกันอย่างนี้ จึงได้เอามาพูดติดต่อกัน.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พัสดุไตรเทศนา - ๖ -

๒๕๑๗

แรม ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีชวด, วันอาทิตย์ ที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๑๗

๑ ไตรภวกถา.

[ภาวนิโรธ นิตฺพพานํ - คัมภีรเสยฺหิ ได้ เป็นนิตฺพพาน.]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ตโย ภวา กามภโว รูปภโว อรูปภโว - ตี
ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ - ตี.

ณ บัดนี้ จะได้วิสาขนาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา - ความเชื่อ และวิริยะ - ความพากเพียรของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญอกงามก้าวหน้าตามทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาในวันนี้ เป็นธรรมเทศนา วันธรรมัสสวนะใน
พรรษาตามปกติ ตามที่นิยมกันทั่วไปในหมู่พุทธบริษัท. และธรรมเทศนา
ในวันนี้ เป็นธรรมเทศนาติดต่อกันมาตามลำดับ จากธรรมเทศนาในวัน
ก่อน ๆ ในวันธรรมัสสวนะก่อน ๆ.

อาตมามีความตั้งใจว่า จะได้พูดวิชันากันถึงเรื่องที่มีชื่อว่าสาม
ว่า “ไตร” หรือสามทุก ๆ เรื่อง ให้เพียงพอกันเสียสักคราวหนึ่ง; ดังที่ได้
วิชันามาแล้วในเรื่อง ไตรรัตน, ไตรสิกขา, ไตรโลกุตตรธรรม,
ไตรลักษณ์, ไตรวิญญู เป็นต้น; ส่วนในวันนี้ก็จะได้พูดถึงเรื่อง “ไตรภพ”
หรือไตรภูมิ.

เลข ๓ อย่างนี้เป็นเลขที่ประหลาด ที่ได้มาเป็นชื่อของสิ่งที่เป็น
หลัก ๆ ทั้งนั้น, แล้วก็แต่ละอย่างก็มีความหมายกว้างขวาง อธิบายได้จน
ครอบไปหมดทุกเรื่อง :-

อย่างเรื่องไตรรัตน คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, เมื่อ
กระจายคำ ๓ คำนี้ออกไปแล้ว ก็กลายเป็นครอบคลุมไปหมดทุกเรื่องใน
พระพุทธศาสนา.

หรือถ้าพูดว่าไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา, มันก็ครอบคลุมไป
ถึงความรู้และการปฏิบัติ รวมเอาผลของการปฏิบัติของสิ่งทั้ง ๓ คือ
ศีล สมาธิ ปัญญาเข้ามาไว้หมดสิ้น, จึงไม่มีอะไรเหลือสำหรับจะเป็น
ปัญหาอีกต่อไป.

ถ้าพูดถึงโลกุตตรธรรม ๓ ประการ คือมรรค ผล และนิพพาน, นี่ก็เป็นการกล่าวถึงเรื่องผลสุดท้าย หรือผลรวบยอดทั้งหมด ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้; และถ้ากล่าวถึงส่วนที่เป็นปริยาย หรือโดยอ้อมด้วยแล้ว ก็ยิ่งหมดจดสิ้นเชิงลงมาถึงเรื่องผลต่าง ๆ ในชั้นโลกียธรรมด้วย. เมื่อกล่าวถึงโลกุตตระ ก็ต้องกล่าวถึงโลกียะจึงจะเข้าใจได้ดี, ฉะนั้นมันจึงเนื่องกันอย่างนี้.

ถ้าพูดถึงไตรลักษณ์ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, ก็เป็นอันว่าครอบคลุมความจริงทั้งหมดทั้งสิ้นที่เกี่ยวกับสังขารธรรมทั้งปวง, และตลอดถึงวิสังขารด้วยโดยบทว่าอนัตตา.

คำพูดเพียง ๓ คำ จึงครอบงำลักษณะของสิ่งทุกสิ่งหมด ไม่มีเหลือ ไม่มียกเว้นอะไรอย่างนี้. นี่จึงเรียกว่า กว้างขวางเหลือประมาณ.

สำหรับคำว่าไตรวิภูฏี คือเวียนวนในลักษณะ ๓ ประการ นี่ก็คือความเป็นจริง หรือเป็นอยู่จริงทั้งหมดของสิ่งที่มีชีวิต รู้สึกคิดนึก; โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือมนุษย์เรา.

มนุษย์เราตามที่เป็นอยู่จริง ที่คนโง่มองไม่เห็นนั่นก็คือ การวนเวียนอยู่ในวัฏฏะ ๓ นี้ไม่มากก็น้อย, คือว่าไม่อย่างขนาดใหญ่ ก็ขนาดเล็กอยู่เป็นประจำ; คือเรามีความคิด, แล้วเรามีการกระทำ, แล้วก็ได้รับผลของการกระทำ ซึ่งเป็นเหตุให้คิดต่อไปอีก, ซึ่งทำให้มีการกระทำอีก, แล้วก็ผลขึ้นมาอีก, แล้วก็คิดต่อไปอีก; ทั้งวันทั้งคืน ทั้งเดือนทั้งปี มันก็เป็นอย่างนี้.

ฉะนั้นวิภูฏสงสารซึ่งเป็นวงกลม แต่ผ่าออกไปได้เป็น ๓ ส่วน เรียกว่า “ไตรวิภูฏ”, นั่นก็คือความเป็นอยู่จริงของคนทุกคน ตาม ธรรมดาสามัญชนจนกว่าจะเป็นพระอริยเจ้า; หรือเป็นพระอรหันต์โดยเฉพาะ เท่านั้นที่เรียกว่า “หักวิภูฏะ” ออกไปเสียได้โดยสิ้นเชิง. ถ้ายังมีกิเลสเหลือ อยู่ ก็ยังมีวิภูฏะอย่างใดอย่างหนึ่ง; โดยเฉพาะคนธรรมดาเราก็มีกิเลสเต็ม บริบูรณ์ ก็มีวิภูฏะเต็มบริบูรณ์; ฉะนั้นจงมองดูให้เห็นคำว่าวิภูฏะ หรือ ไตรวิภูฏนี้ ว่าเป็นลักษณะที่เป็นอยู่จริงของคนทุกคน ทุกวัน ทุกเดือน ทุกปี อย่างไร; แล้วก็จะได้เห็นว่าเป็นเรื่องที่ประหลาดกว้างขวาง.

ก็เอาคำว่า “สาม ๆ” นี้มาพิจารณากันเสียให้หมดสักที; ดังนั้น วันนี้ก็จะได้พูดถึงสิ่งที่เรียกว่า “ไตรภพ” หรือ “ไตรภูมิ” ซึ่งเป็นของคู่กัน, แต่เป็นคำที่ปนเปกันอย่างสับสนที่สุด. ความปนเปกันนี้มันเป็นธรรมดา มันช่วยไม่ได้ เพราะว่าภาษานี้ มันถ่ายทอดกันมาจากภาษาดั้งเดิมคือ ภาษาบาลี ในประเทศอินเดียยุคโบราณนั้น มาเป็นภาษาไทย, มันก็มีการเลื่อนไป ไม่มากก็น้อยอยู่แล้ว.

ทีนี้พอมาถึงการตีความหรือการถือเอาความ, คนโง่ก็ถือเอาอย่างหนึ่ง; คนฉลาดก็ถือเอาอย่างหนึ่ง; คนไม่โง่ไม่ฉลาดก็ถือเอาอีกอย่างหนึ่ง. ดังนั้น คำมันก็เปลี่ยนความหมายเรื่อย ๆ มา; คำนั้นคำเดิม แต่ความหมายก็เปลี่ยน เรื่อย ๆ มา. คำว่า “ภพ” คำว่า “ภูมิ” ก็อยู่ในลักษณะนี้, ฉะนั้นจึง ถ้าปากอยู่ข้างเหมือนกัน; จึงเอามาพูดให้เข้าใจ คำว่า “ไตรภพ” หรือ “ไตรภูมิ” นี้กันเสียบ้าง.

....

คำว่า “ไตรภพ” ก็แปลว่าภพทั้งสาม; แต่ที่เราใช้ปนเปกันนั้นมันก็ใช้ปนเปกันไปถึง ไตรภูมิ และ ไตรโลก. จะดูกันในส่วนที่มันเป็นคำใช้กันอยู่ตามธรรมเนียมสามัญของชาวบ้าน : ถ้าไตรภพ ก็มีคำที่น่าหัวอยู่, คราวหนึ่งได้ยินหุ่นกระบอกร้องออกมาว่า “เมื่อนั้น พระอภัยจอมไตรภพ”; มันก็เลยสะดุ้งว่า พระอภัยนี่มันจะเป็นจอมไตรภพได้อย่างไร? แต่มันก็มีคำร้องอย่างนั้น ก็มีในหนังสือคำกลอนที่อื่นอีกมากแห่ง. นี้ได้ยินจากหุ่นกระบอกทางวิทยุ. พระอภัยนี่ใคร ๆ ก็รู้ว่า เป็นคนที่เขาเรียกกันว่าเจ้าชู้, แล้วจะเป็นจอมไตรภพได้อย่างไร? ก็คือคนธรรมดาเขาคิดว่าไตรภพนี่มันคือแผ่นดินต่าง ๆ, แล้วพระอภัยนี่ ก็จะเป็นคนที่เก่งถึงขนาดที่จะชนะไปได้ทุกบ้านทุกเมือง; ก็เลยใช้คำว่า “พระอภัยจอมไตรภพ” ขึ้นมา.

ทีนี้ พวกนักธรรมฟังแล้วก็รู้สึกว่าเป็นคำที่บ้าบอที่สุดแล้ว, ถ้าว่าคนอย่างพระอภัยนี่เป็นจอมไตรภพได้. มันมีกามภพ รูปภพ อรูปภพ; กามภพนี่กินความหมด ตั้งแต่สัตว์ทั้งหลายที่เป็นมนุษย์ขึ้นไปถึงเทวดาในสวรรค์ กามาวจรภูมิ นี้เรียกว่ากามภพ, แล้วรูปภพก็พวกพรหมที่มีรูป, แล้วพวกอรูปภพก็คือพวกพรหมชั้นสูงสุดที่ไม่มีรูป; นี้เรียกว่า ไตรภพ คือสามภพ. แล้วคนอย่างพระอภัยจะเป็นจอมของภพทั้ง ๓ นี้, ครอบครองภพทั้ง ๓ นี้, ได้อย่างไร? นั่นนะ มันเป็นเรื่องที่น่าหัว มันเป็นความคินได้เปลี่ยนแปลงเรื่อยไปของภาษาที่ใช้พูดกัน.

ทีนี้ ก็สงสารลูกเด็กๆที่ไม่เคยเล่าเรียนมาก่อน, พอได้ยินคำนี้เข้า มัน

ก็จำไว้ มันก็เข้าใจไปตามนั้น, มันก็ผิดหมดเท่านั้นเองว่าพระอภัยจะเป็นจอมไตรภพได้. นี่ตัวอย่างที่ว่า คำธรรมคาสามัญใช้กันอยู่นั้นไม่ได้มีความหมาย หรือความจริงถูกต้องตามที่มีอยู่ในหลักธรรมะหรือพระบาลีนั้น ๆ. นี้ควรจะจำไว้ที่ก่อนว่า ถ้าไตรภพ ก็คือกามภพ รูปภพ อรูปภพ.

ถ้าพูดถึงไตรโลกก็อย่างเดียวกันอีก : กามโลกก็คือโลกอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ที่มีจิตใจยึดมั่นอยู่ในกาม, ก็คือกามภพนั่นเอง. ที่นี้รูปโลก ก็คือโลกของสัตว์ที่มันมีจิตใจยึดมั่นในรูปธรรมล้วน ๆ, ก็คือรูปภพนั่นเอง. อรูปโลกก็เหมือนกันอีกคือสัตว์ที่ยึดถือในอรูปธรรม, ก็คืออรูปภพ. ฉะนั้นตามความหมายธรรมคาสามัญแล้ว : ภพกับโลก นี้ก็ใช้แทนกันได้ ว่า กามภพก็คือกามโลก, รูปภพก็คือรูปโลก, อรูปภพก็คืออรูปโลก.

ที่นี้ ก็มาถึงคำว่า “ไตรภุมิ” แปลว่าภุมิทั้ง ๓. ถ้าแจกตามหลักธรรมะ คือกามาวจรภุมิ เรียกสั้น ๆ ว่ากามภุมิ; รูปาวจรภุมิ เรียกสั้น ๆ ว่ารูปภุมิ; อรูปาวจรภุมิ เรียกสั้น ๆ ว่าอรูปภุมิ; ได้เป็น ๓ ภุมิ. ถ้าโดยหลักธรรมะจริง ๆ ก็หมายถึงภุมิแห่งจิตใจ, คือความสูงต่ำแห่งจิตใจภาวะอย่างไรแห่งจิตใจ, นั้นเรียกว่า “ภุมิ” ก็มีอยู่ ๓ ชั้น : เรียกว่าภุมิที่หลงไหลในกาม, ภุมิที่หลงไหลในรูป, ภุมิที่หลงไหลในอรูป.

คำว่า “ภุมิ” จึงหมายถึงภาวะแห่งจิตใจที่สูง ต่ำอย่างไร. ที่นี้มันก็ไปปน, ไปกำกวมกันกับคำว่า “ภุมิ” คือ “แผ่นดิน”. คำว่า “ภุมิ” อีกคำหนึ่งมันแปลว่า “แผ่นดิน”; คำว่า “ภุมิ” คำหนึ่ง มันหมายถึงชั้นหรือระดับแห่งสภาพต่าง ๆ.

ทีนี้ พอมีความหมายที่มันหลายอย่าง อย่างนี้แล้ว มันปนกัน; ฉะนั้น คำว่า “ภูมิ” หมายถึงแผ่นดิน แล้วก็หมายถึงแผ่นดิน ๓ ชั้น ๓ ชนิดไป; ก็เลยเข้าใจผิดว่าไตรภูมินี้ก็คือโลก ๓ ชนิดไปเสียอีก.

หนังสือชั้นหลัง เช่นหนังสือไตรภูมิพระร่วงเขาอธิบายเปิดให้ เข้าใจผิดอย่างนั้นได้เหมือนกันว่า ไตรภูมิ หมายถึงเมือง หรือแผ่นดิน สำหรับพวกมนุษย์หรือเทวดาอยู่ แล้วก็พวกพรหมอยู่ พวกอรุณพรหมอยู่. คนที่อ่านไม่ดี อ่านลวก ๆ ก็เข้าใจคำว่า “ภูมิ” นี้เป็นแผ่นดิน หรือเป็นโลก ไปหมด; มันก็ขัดกันกับหลักเดิม ๆ แท้จริงที่ว่า ภูมิ นั้นหมายถึงระดับแห่งจิตใจเท่านั้น, ไม่ได้หมายถึงบ้านเมืองเลย. แต่ถ้าเอาคำว่า “ภูมิ” นี้ไปเป็นแผ่นดิน เป็นภูมิตล เป็นอะไรไป ก็เลยหมายถึงแผ่นดินไป.

นี่ระวังคำพูดให้ดี ๆ มันจะเกิดความปนกันยุ่งอย่างนี้. คนหนึ่ง เมื่อได้ยินคำว่าไตรภูมิ ก็หมายถึงโลกของเทวดา มนุษย์ โลกของพรหม; คนหนึ่งมันก็รู้ว่า เขาหมายถึงจิตใจที่มีระดับต่าง ๆ กัน คือหลงอยู่ในกาม พวกหนึ่ง, หลงอยู่ในรูปพวกหนึ่ง, หลงอยู่ในอรูปพวกหนึ่ง. นี่ก็เป็นเหตุ ให้พูดกันไม่รู้เรื่อง. นี่คือการยากลำบากอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน ที่ทำให้ ศึกษาธรรมะลำบาก; ฉะนั้นจึงเห็นว่าควรเอามาพูดกันเสียที.

....

....

....

....

แต่ครั้งแล้ว ก็มาพบความลำบากขนาดหนักยิ่งกว่านั้นขึ้นไปอีก เกี่ยวกับคำ ๓ คำนี้. คือคำว่า*ไตรภพ* ก็ดี, ก็มี ๒ ความหมาย เป็นภาษา คนก็ได้ภาษาธรรมก็ได้; คำว่า*“ไตรโลก”* ก็ดี, *“ไตรภูมิ”* ก็ดี มันเป็น ๒ ความหมายไปหมด อย่างที่เรียกว่า*ภาษาธรรม* กับ*ภาษาคน*นั่นเอง.

ไตรภพนี้ ภพเป็นที่อยู่แห่งสัตว์ : ถ้าภาษาคนก็หมายถึงแผ่นดิน หรือแผ่นดินโลกหรือโลกมนุษย์ โลกสวรรค์, อันเป็นภพ ๆ ไปอย่างนั้น; นี้ภาษาคนเขาว่าอย่างนั้น. แต่**ภาษาธรรม**, คำว่าภพทุกชนิดนี้มันอยู่ในคน, มันกลายเป็นอยู่ในคนอยู่ในจิตใจของคน. ฉะนั้นกามภพ รูปภพ อรูปภพ นี้มันอยู่ที่ภาวะความเป็น, อยู่ที่เนื้อที่ตัวของคนนั่นเอง.

ถ้าอย่างทีแรก มันหมายถึงแผ่นดินโลกต่าง ๆ กัน; และยัง หมายความว่าไกลไปถึงกับว่า บางภพนั้นจะไปถึงได้ก็ต่อเมื่อตายแล้ว เข้า โลกไปแล้ว ไปเกิดใหม่ ไปถึงภพนั้นได้. เช่นภพสวรรค์อย่างนี้ ก็เชื่อกันว่าตายแล้วจึงจะไปได้, จะได้จะถึง. ยิ่งรูปภพ อรูปภพ ยิ่งไกลออกไปใหญ่, ต้องรออีกนานมาก ต้องสร้างหรือทำอะไรกันอีกมาก.

แต่**ภาษาธรรม**แท้ๆกลับเป็นว่ามันอยู่แล้ว มันมีอยู่แล้ว เสร็จแล้ว ในคน ๆ หนึ่ง : ถ้าจิตใจเขาเป็นอย่างไร ร่างกายหรือภาวะทางร่างกายของเขา ก็เป็นภพนั้น ๆ; เช่น คนมันมีความรู้สึกไปในทางกามตัณหา เป็นเจ้าเรือน, เนื้อตัวทั้งหมดของเขา การประพฤติ การกระทำอะไรของเขาต่าง ๆ มันก็เป็นกามภพหรือกามโลกไปได้เลย.

คำว่า**“ภพ”** นี้มันอยู่ที่ความรู้สึกคิดนึกยึดถือว่าตนเป็นอย่างไร. ความยึดถือว่าตนเป็นอย่างไร มันก็ไปตามอำนาจของกิเลส หรือ ตัณหา. มีความรู้สึกว่าคุณเป็นอย่างนี้, ก็มีภพชนิดนั้นเกิดขึ้นที่เนื้อที่ตัวของคนนั้น; ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว และไม่ต้องรอแม้แต่อีกหนึ่งนาที มันก็เป็นเสร็จในขณะ

ที่มันมีตัณหาอย่างนั้น แล้วมีอุปาทานอย่างนั้น แล้วมันก็ต้องมีภพตามชื่อของอุปาทานนั้น ๆ เพราะมันได้ไปยึดถือในอะไรเข้า.

ฉะนั้น ในขณะหนึ่งที่มีความรู้สึกนึกคิดด้วยกิเลสตัณหาอย่างไร ก็มีภพชนิดนั้นเกิดขึ้นที่เนื้อที่ตัวของบุคคลนั้นในขณะนั้น; นี้คำว่า“ภพ” ในภาษาธรรม มันเป็นอย่างนี้ : มันได้แก่ “ความเป็น” ที่เป็นอยู่ที่เนื้อที่ตัวที่การประพฤติ ที่การกระทำก่อน; แล้วบุคคลนั้นหรือบุคคลชนิดนั้นมันอยู่ในแผ่นดินไหน, แผ่นดินนั้นมันก็พลอยเป็นภพชนิดนั้นไปด้วย, นี่มันเป็นของข้างนอกมากออกไปอีก, มันเนื่องมาจากข้างใน.

ฉะนั้นคนที่มีจิตใจอย่างกามภพ มันก็เป็นกามภพอยู่ทั้งเนื้อทั้งตัวและทั้งโลกภายนอก ที่จิตของเขาได้สัมผัส ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของเขาจะไปสัมผัส เฉพาะแต่สิ่งที่เป็นอารมณ์ แห่งกามภพทั้งนั้น; ฉะนั้นแผ่นดินนี้ก็กามภพ เป็นกามโลกของบุคคลนั้น ไปทันที. นี่ภาษาธรรมเป็นอย่างนี้. แต่ภาษาคน ก็หมายถึงแผ่นดินนี้ของสัตว์ทั้งหลายที่ยังบริโภคนกาม; คือสัตว์นรก สัตว์มนุษย์ สัตว์เทวดา กามาวจรเขาอยู่ที่ไหน, แผ่นดินนั้น โลกนั้นก็กามภพเป็นกามโลกสำหรับเขา. เขาเอาข้างนอกเป็นเกณฑ์ : สำหรับภาษาคนเขาเอาข้างนอกเป็นเกณฑ์; แต่สำหรับภาษาธรรมเอาจิตเอาใจเป็นเกณฑ์.

นี่คือ ความยากลำบากที่ว่า คำทุกคำมีความหมายเป็น ๒ ชนิด, ตามหลักของภาษา คือภาษาคนหรือภาษาธรรม. ที่เป็นภาษาคนเขาเรียกว่า “ปุคคลาธิษฐาน”; คำว่า “ปุคคลาธิษฐาน” แปลว่า ชีระนูไปยังบุคคล จึงไป

เอาที่ตัวบุคคล ที่เนื้อหนังของบุคคล คือวัตถุนั้นแหละเป็นหลัก. ส่วน
 ธรรมชาติฐานนั้นหมายถึงจิตใจเป็นหลัก, เอาธรรมะเป็นหลักชี้ระบุไปยังที่
 ธรรม, ธรรมนั้นคือภาวะหรือความเป็นอยู่ของสัตว์นั้น ๆ เป็นหลัก.

ยกตัวอย่างง่าย ๆ สำหรับคำนี้อีกทีหนึ่งก็ตีเหมือนกันว่า ถ้าพูดว่า
 “คน” นี้ ในภาษาคนก็หมายถึงตัวคนนั่นแหละเป็นคน; ในภาษาธรรมก็
 หมายถึงคุณสมบัติ หรือคุณภาพ คุณลักษณะ หรือธรรมะนั้นต่างหากว่า
 เป็นตัวคนของคนนั้น. นี้คำแต่ละคำมันเกิดเป็น ๒ ความหมายอย่างนี้เสมอ
 แล้วก็ไม่ค่อยได้พูดกัน ไม่ค่อยได้อธิบายกันในเรื่องนี้ ก็เลยไม่เข้าใจ;
 ต่างคนต่างเข้าใจกันไปคนละทาง ก็พูดกันไม่รู้เรื่อง.

เดี๋ยวนี้ก็จะพูดให้ฟัง ให้เป็นที่ยุติกันไปเสียที่ว่า ทุกคำในโลกนี้มี
 ความหมายได้เป็น ๒ อย่างทั้งนั้น ไม่ว่าคำไหน; คือพูดอย่างภาษาวัตถุ
 ก็ได้, พูดอย่างภาษานามธรรมหรือจิตใจก็ได้. ถ้าไม่เคยฟังมาแต่ก่อนก็ไม่
 เข้าใจ ก็เป็นหน้าที่ที่จะต้องศึกษาต่อไปให้มันเข้าใจ. นี่ยกตัวอย่างคำว่า
 “ไตรภพ” ภาษาคนหมายถึงแผ่นดินโลก; ภาษาธรรมหมายถึงภาวะที่เนื้อที่
 ตัวแห่งบุคคลนั่นเอง.

ที่นี่ ก็มาถึงคำว่า “ไตรโลก” คือโลกทั้ง ๓ เป็นกามโลก เป็น
 รูปโลก เป็นอรุปลโลก. นี้ก็เหมือนกันอีก; พูดอย่างภาษาคนก็คือตัวแผ่นดิน
 โลกที่เป็นที่อยู่ของมนุษย์ ของเทวดา ของพรหม ของอรุปลพรหม ไปตาม
 เรื่อง. แต่ถ้าพูดโดยภาษาธรรมแล้ว ก็หมายถึงภาวะที่อยู่เนื้อที่ตัวของ

บุคคลนั้น ๆ ตามที่เขามีเกลสในระดับไหน : ยึดถือกาม ก็เป็นกามโลก, ยึดถือรูปธรรมบริสุทธิก็เป็นรูปโลก, ยึดถืออรูปธรรมบริสุทธิก็เป็นอรูปโลก; ฉะนั้นคำว่า “โลก” นั้นมันก็อยู่ที่เนื้อที่ตัวของคนนั่นเอง. แม้จะขยายออกไปว่า คนนั้น คนชนิดนั้น มันมีโลกของมันอยู่ในเนื้อในตัวของมันแล้ว มันไปอยู่ที่ไหน แผ่นดินโลกข้างนอกก็พลอยเป็นอย่างนั้นไปหมด เพราะมันจะไม่รู้จักเรื่องอย่างอื่น; นี่ก็ระดับหนึ่งแล้ว.

แต่ถ้าจะให้ละเอียดลงไปอีกระดับหนึ่ง ก็จะต้องพูดว่าไ้ระดับความเป็นอยู่ที่เนื้อที่ตัวของคนที่เป็ความทุกข์นั้น นั้นแหละคือเป็นตัวโลก. ถือเอาหลักที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “โลกนั้นแหละคือทุกข์ อยู่ในกายยาวประมาณวาหนึ่งที่ยังมีทั้งสัญญา และใจ”, คือยังเป็น ๆ อยู่ไม่ใช่ตายแล้ว, ตายแล้วไม่มีพูดถึง.

คนที่ยังเป็น ๆ ที่มีร่างกายยาวประมาณวาหนึ่งนั้น มันมีโลกอยู่ในนั้น มันมีเหตุให้เกิดโลกอยู่ในนั้น มีความดับแห่งโลกก็อยู่ในนั้น มีทางให้ถึงความดับแห่งโลกก็อยู่ในนั้น; ในความหมายนี้ โลกคือทุกข์, ฉะนั้นไ้ความทุกข์ที่มันอยู่ที่เนื้อที่ตัวของคนนั้นแหละ มันมีหลายระดับ : ความทุกข์ระดับกามโลกก็มี, ความทุกข์ระดับรูปโลกก็มี, ความทุกข์ระดับอรูปโลกก็มี; นี้พูดอย่างสัจจะ คือแท้จริงก็พูดอย่างนี้.

ถ้าพูดอย่างสมมติในภาษาคคนนั้น เขาไม่พูดอย่างนี้; เขาจะเอารูปโลก เอารูปโลกไปไว้เป็นฝ่ายสุข, สุกติไปเสีย; แม้แต่กามโลกบางชนิด เขาเอาเป็นสุคติไปเสีย.

แต่ถ้าพูดอย่างสัจจะ - ความจริงแล้ว มันเป็นความทุกข์ ทุก ๆ โลก : ทุกข์แบบกามโลกก็มันบ้ำกาม; ทุกข์แบบรูปโลกมันก็บ้ำรูปที่ไม่เกี่ยวข้องกับกาม หรือเป็นรูปบริสุทธิ์; ทุกข์แบบอรูปลอก มันก็หลงยึดไอ้สิ่งที่เป็นอรูปล คือเป็นนามธรรม ที่มันหมายมั่นยึดมั่นเป็นตัวตนของตน, นี่มันก็มีความทุกข์แบบอรูปลอก.

ฉะนั้น เมื่อพูดถึงโลก ก็ควรระบุถึงความทุกข์ ที่อยู่ที่เนื้อที่ตัวของคน; มีอยู่หลายระดับ : บ้ำกามก็มี บ้ำรูปบริสุทธิ์ก็มี บ้ำอรูปลบริสุทธิ์ก็มี. ฉะนั้นกามโลกก็ดี รูปโลกก็ดี อรูปลอกก็ดี โดยภาษาธรรมแล้วมันอยู่ที่เนื้อที่ตัวของคนนั่นเอง; นี่เรียกว่าภาษาธรรม.

ถ้าภาษาโลก หรือภาษาชาวบ้านธรรมดา ก็หันหน้ามุ่งชี้ไปทางแผ่นดินนี้เป็นแผ่นดินกามโลก, แล้วชี้ไปข้างบนโน้น ว่ามีกามโลกสูงสุด มีรูปโลก มีอรูปลอก ถึงชั้นออกนิรุทธพรหมอย่างนี้เป็นต้น.

ถ้าเราไม่เถียงกัน เราก็ต้องรู้จักแยกให้เป็น ๒ ชนิดอย่างนี้ แล้วก็ตกลงกันเสียก่อนว่าจะพูดกันในชนิดไหน แล้วก็ไม่ต้องเถียงกัน. ถ้าต่างคนต่างเข้าใจผิด ถือเอาคนละความหมายมาพูดกัน มันก็ไม่ตรงกัน เดียวมันก็เถียงกัน เดียวมันก็ทะเลาะวิวาทกัน.

....

ที่นี่ ก็ดูต่อไปถึงคำว่า "ไตรภูมิ". ไตรภูมิ ถ้าภาษาคน มันก็จะหมายเอาแผ่นดินอย่างที่ว่า แผ่นดินมนุษย์สสโลก เทวโลก พรหมโลกชั้น

รูป ชั้นอรูป, นั้นเป็นไตรภุมิของภาษาคน. ที่นี้ ไตรภุมิภาษาธรรม ก็ หมายถึงภุมิแห่งจิตใจ ชนิดที่ยังเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะหรือกิเลส; มีอยู่ ๓ ชั้นเรียกว่า ชั้นกาม ชั้นรูป ชั้นอรูป, เรียกเต็มที่ยืดยาวก็ว่า กามาวจรภุมิ รูปาวจรภุมิ อรูปาวจรภุมิ, ๓ ภุมินี้เป็นภุมิแห่งจิตใจของสัตว์ที่ยังเวียนว่ายอยู่ด้วยอำนาจของกิเลส. ถ้ามันเลยนั้นไปเรียกว่า “โลกุตตรภุมิ” อยู่เหนือโลกไป, ไม่รวมอยู่ในคำว่า “ไตรภุมิ” ในที่นี้.

ไตรภุมิในที่นี้ ก็คือระดับแห่งจิตใจยังต่ำมาก เป็นสัตว์ธรรมดาสามัญ หลงไหลในอารมณ์แห่งกามคุณ :- รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่เป็นที่ตั้งแห่งความรู้สึกทางกาม; จิตในระดับนี้เรียกว่า กามาวจรภุมิ, เป็นภุมิที่ ๑.

ที่นี้ จิตที่สูงไปกว่านั้น มันขยะแขยง ต่อสิ่งที่เรียกว่า “กาม”, แล้วก็ไปหลงในสิ่งที่เป็นรูปปริสุทธิล้วนๆไม่เกี่ยวกับกาม เป็นของถูกใจเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นเหมือนกัน, แต่มันยังมีรูปอยู่ก็เรียกว่าชั้นที่หลงอยู่ในรูป ก็เรียกว่า “รูปาวจรภุมิ” คือภุมิแห่งจิตที่มัวแต่วนเวียนท่องเที่ยวไปในสิ่งที่เป็นรูปปริสุทธิต. ที่นี้ถ้าจะมีจิตสูงไปกว่านี้อีก ก็ไปหลงไหลในสิ่งที่ไม่มียังรูป เป็นนามธรรมล้วน.

พูดอย่างง่าย ๆ จะยกตัวอย่างโดยเปรียบเทียบเท่านั้นว่า หลงไหลในทางเพศหญิงชาย ก็เรียกว่ากามภุมิ, ที่นี้ ไปหลงไหลของเล่นล้วน ๆ เงินทอง แก้วแหวน เพชรนิลจินดา กระทั่งของเล่นอื่น ๆ เล่นแก้ว

เล่นลายคราม เล่นอะไรก็ตามอย่างเป็นทางการเป็นบ้ำเป็นหลังไปเลย นี่เขาเรียกว่า *หลงในรูป*. ที่นี้สูงไปกว่านั้นก็หลงในอรูป ไม่มีรูป : หลงในเกียรติยศ ชื่อเสียง สรรเสริญเยินยอ แม้แต่หลงในบุญ ในกุศลอะไร ก็*เป็นอรูปไป* ได้. นี่มันไม่ใช่อย่างเดียวกันอย่างนี้.

ภุมิแห่งจิตใจของคนนี้ ถ้าจะแจกก็แจกเป็น ๓ ชั้นอย่างนี้เอง, นี้เรียกว่าไตรภุมิ. ทุกคำ, ที่นี้ก็ดูให้ดีกว่ากันว่าทุกคำ, ไตรภพก็ดี ไตรโลกก็ดี ไตรภุมิก็ดี มีความหมายเป็น ๒ อย่างทั้งนั้น; แล้วแต่ละอย่าง ๆ ยังมีลึกซึ้งกว่ากันและกัน.

.... ..

ที่นี้เรามาดูว่า ขึ้นชื่อว่าภพ หรือโลก หรือภุมิแล้ว มันยังเป็น เรื่องของการวนเวียน เวียนว้ายทั้งนั้น; แล้วก็มันมีต้นเหตุอยู่ที่ภุมิ คือ *ไตรภุมิ - ภุมิแห่งจิตใจ*, จิตใจเป็นอย่างไร โลกหรือภพที่เขาอยู่ก็จะได้ชื่อ เป็นอย่างนั้นไป. คนที่มีจิตใจเป็นกาม มันก็จะรู้เห็นแต่สิ่งที่เป็นกาม แม้ว่าในโลกมันจะมีทุกอย่าง มันก็ไม่สนใจนอกจากสิ่งที่เป็นกาม; คนที่เป็นสูงขึ้นมาถึงขั้นรูป มันก็หลงแต่สิ่งที่เป็นรูป ไม่ไปแยะแสะเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นกาม; ถ้าเป็นอรูป ก็หลงไหลแต่สิ่งที่เป็นอรูป เพราะว่าความต้องการของมันนะ มันจำกัดตายตัวลงไปอย่างนั้น.

จะยกตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ อีกสักตัวอย่างหนึ่งว่า คนมันไปป่า หาไม้ไผ่ : *ไอ้คนที่มันจะทำบ้านทำเรือน* มันก็จะเห็นแต่ไม้ไผ่ลำโต ๆ ชื่อ ๆ เท่านั้นแหละ, ฟืนมันไม่เห็น มันไม่มองเห็น, มันก็ตัดเอามาแต่ไม้ไผ่

ล่าชื่อ ๆ เามาทำบ้านทำเรือน. ที่นี้คนหนึ่งอยากจะได้คันเบ็ด มันก็ไม่สนใจกับไม้ไผ่ล่าโต ๆ ชื่อ ๆ สวย ๆ, มันจะเอาแต่ไม้ไผ่รูปคันเบ็ดเท่านั้น, มันจะเห็นแต่อย่างนั้นเท่านั้น มันก็เลือกแล้วเลือกอีก. ที่นี้อีกคนหนึ่งมันจะหากระบอกสูบก็งูษา มันก็จะเห็นแต่ไม้ไผ่ ที่มันคดไปคดมา ที่จะทำกระบอกสูบก็งูษาสั้น ๆ นั้นเท่านั้นแหละ, ไม้ไผ่ที่สวยงามอย่างยิ่งอย่างไร มันก็ไม่เห็นเพราะมันไม่สนใจ, มันจะเห็นแต่ไม้ไผ่ทำกระบอกก็งูษา. นี้ก็ดูว่าคนอย่างเดียวกัน มีหูตาอย่างเดียวกัน ทำไมมันจึงไปเห็นแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง. นี้ก็เพราะว่าความต้องการของมันเป็นอย่างนั้น.

ที่นี้ คนเรานี้อยู่ในโลกนี้ ในสังสารวัฏฏ์นี้ก็เช่นนั้น : กิเลสของเขาเป็นอย่างไร อยู่ในระดับไหน เขาก็จะเห็นโลกเป็นอย่างนั้น, แต่ในระดับนั้น, คือเฉพาะแต่ที่เขาต้องการนั่นเอง. ถ้าเข้าใจในข้อนี้จะดีมาก, หรือบางทีจะใช้คำว่า “วิเศษที่สุด” คือจะได้รู้จักตัวเองกันเสียบ้าง.

ไอ้คนโง่ ไม่รู้จักตัวเองก็เพราะเหตุนี้แหละ; คือมันไม่รู้สิ่งนี้ มันจึงอวดดี ยกหูชูหาง ช่มเหงคนอื่น ดูถูกดูหมิ่นคนอื่น, ทั้งที่ตัวเองก็ไม่มีอะไรดีหรือที่จะเรียกว่าดีกว่าเขา. มันมีจิตใจอย่างไรมันก็รู้สึกแต่อย่างนั้น มันก็ยึดมั่นถือมั่นแต่อย่างนั้น มันก็ได้เป็นอย่างนั้นจริง ๆ.

ถ้าโดยรายละเอียดมันก็มีมากอย่าง หลายสิบอย่าง หลายร้อยอย่างก็ได้. แต่ถ้าโดยประเภทใหญ่ ๆ สักเกตกันง่าย ๆ แล้วก็ ท่านบัญญัติไว้เพียง ๓ อย่างเท่านั้นก็พอแล้ว : คนหนึ่งบ้ากาม, คนหนึ่งบ้ารูป คือสิ่งของ,

คนหนึ่งบ้าเกียรติ บ้านามธรรม. คนหนึ่งบ้าการเมืองเพศ, คนหนึ่งบ้า
 สิ่งของเรื่องกิน, คนหนึ่งมันบ้าเกียรติ เรื่องนามธรรม. เรื่องกิน เรื่องการเมือง
 เรื่องเกียรติ ไม่มาพร้อมกันได้, มันแล้วแต่จิตใจของเขาจะบ้าลึกลงไปใน
 ส่วนไหน. นี่ก็เป็นหลักอันหนึ่งที่จะทำให้รู้จักตัวเองว่า เรามันอยู่ในภูมิ
 ไหน ภพไหน โลกไหน.

ถ้ามองเห็นชัดอย่างนี้ จะรู้ธรรมะได้ง่ายเข้า จะรู้จักธรรมะได้ง่าย
 เข้า, ขอให้สนใจกันทุกคน. พยายามที่จะรู้จักตัวเองว่าเป็นอย่างไร? มีจิต
 ใจอย่างไร? ต้องการอะไร? หลงใหลในอะไร? ยึดมั่นถือมั่นในอะไร?
 แล้วก็รู้ว่าจิตใจนั้นแหละ อยู่ในภูมินั้น. เมื่อจิตใจอยู่ในภูมิไหนแล้ว โลกที่
 เขาอยู่ก็จะได้ชื่ออย่างนั้นไปหมด. ฉะนั้นคน ๆ เดียวอยู่ที่นี้, ที่นี้มันก็ได้
 ชื่อว่าโลกนั้น หรือภพนั้นสำหรับบุคคลนั้นไปเลย.

ที่นี้คนมันมากคนหลายสิบคน หลายร้อยคน มันก็ต่างกันได้,
 ถ้ามันมีต่างกัน. เดียวนี้โดยมาก เมื่อเอาความรู้สึกส่วนใหญ่เป็นหลักแล้ว
 มันจะเหมือน ๆ กันตรงที่ว่า มันยังชอบเรื่องการเมืองคือเรื่องเพศกันอยู่ทั้งนั้น,
 มันจึงต้องจัดส่วนใหญ่ของคนเหล่านี้ หรือของโลกที่เขาอยู่นั้นว่า เป็น
 กามโลกหรือเป็นกามภูมิ. แต่ถ้าเพิกเฉยมันมีพระอรียเจ้ารวมอยู่ในนั้นสักคน
 หนึ่ง, คนนั้นมันไม่ได้อยู่ในกามภูมิ แล้วโลกสำหรับท่านก็ไม่ได้เป็น
 กามโลก หรือเป็นโลกอะไร ตามความหมายของกิเลสของคนธรรมดา
 สามัญ; เพราะว่าการที่จะเป็นพระอรียเจ้าเป็น โลกุตตรภูมิได้นั้น มันมีความ
 รู้สึกอยู่เหนือกาม เหนือรูป เหนืออรุพทั้งหมดทั้งสิ้น, ก็ต้องมีจิตใจอยู่

เหนือกาม เหนือรูป เหนืออรูปลีกก่อน จึงจะเรียกว่าเป็นโลกุตตรภูมิ. พอจิตใจเป็นเสียดเหนือโลก เหนือภพอย่างนี้แล้ว, ภพหรือโลกนั้น ก็ไม่มี สำหรับผู้ที่มีจิตใจเป็นโลกุตตรภูมิ. ฉะนั้นโลกหรือภพสำหรับพระอรหันต์ นั้นจึงไม่มี, เขาจึงไม่เรียกว่า “อรหันตภพ” “อรหันตโลก”, เขาจึง ไม่มีเรียก.

ภพหรือภูมิ มันจะมีแต่คนที่มีความยึดมั่นถือมั่น : ไม่กามก็รูป, ไม่รูปก็อรูปล; รวมอยู่ ๓ อย่างนี้.

นี่คือสรุปให้เห็นเสียขั้นหนึ่งก่อน ทีหนึ่งก่อนว่า โลกนี้ธรรมดาสามัญอย่างนี้ อย่างประเทศนี้ : เป็นกามโลก สำหรับคนที่มันมีจิตใจหลงไหลในกาม; ก็เป็นรูปโลกสำหรับคนที่มึจิตใจหลงไหลในรูปโลก, เขาจะมาสนใจกับก้อนหิน ดันไม้ เม็ดกรวดเม็ดทราย อย่างหลงไหลเอาก็ได้, ไม่หลงไหลในเรื่องกามเลย, โลกนี้ก็เป็นรูปโลก ให้เขาได้. ถ้าว่าคนอื่นคนหนึ่งเขาสนใจในความสงบเงียบ เย็นเยือกของสถานที่นี้, โลกนี้ก็เป็นโลกเย็น โลกกว้าง โลกสงบของเขา, เขาก็หลงไหลสถานที่นี้ มันก็เป็นอรูปลโลกสำหรับเขาก็ได้.

ฉะนั้น โลกอย่างเดียวกัน มันก็มองกันเห็นกันคนละแง่. อย่างเดียวกับป่าไผ่ป่าเดียว มันก็มองเห็นกันเป็นหลาย ๆ อย่าง ตามความต้องการของคนที่ต้องการไม้ไผ่. นี่ให้รู้กันเสียทีหนึ่งก่อนว่า ในที่เดียวมันก็เป็นหลายโลก หรือหลายภพให้แก่คนหลาย ๆ ชนิดได้ แล้วแต่ว่าจิตใจของเขาเป็นอย่างไร.

นี่มันเป็นหัวข้อใหญ่ หรือเป็นหลักเกณฑ์อันใหญ่อันหนึ่งก่อน ซึ่งควรจะจำไว้ว่า เอาจิตใจข้างในเป็นหลัก แล้วรูปธรรมข้างนอกก็จะเปลี่ยนความหมาย ไปตามความรู้สึกแห่งจิตใจของเขานี้ก็อย่างหนึ่ง. นี่เอา **สถานที่เป็นตัวกำหนด เป็นที่กำหนดแห่งจิตใจของคน,** คนมีจิตใจต่างกัน ก็เห็นโลกนี้ต่าง ๆ กัน **เป็นหลักทั่ว ๆ ไป.**

....

ที่นี่ มาดูให้แคบกว่านั้นก็คือว่าคน ๆ เดียวกันนั้นแหละ **ความรู้สึกในใจก็เปลี่ยนไปตามวัย :** เมื่อเป็นหนุ่มสาวความรู้สึกก็เป็นไปในทางเพศ จิตใจของเขาอยู่ในกามาวจรภูมิ; ฉะนั้น **โลกนี้ทั้งโลกก็เป็นกามโลก หรือเป็นกามภพ** สำหรับเขาที่ยังหนุ่มสาว จะรู้สึกแต่สิ่งที่เป็นความหมายของกามคุณ. นี่โลกเป็นกามโลก.

ที่นี่ต่อมาเขาเป็นคนมีอายุมากขึ้น **ความรู้สึกอย่างนั้นมันหมดไป ไปหลงไหลในวัตถุ** แม้จะเป็นทรัพย์สมบัติสิ่งของก็ได้ แต่ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์; ฉะนั้น **โลกนี้ก็เปลี่ยนไปสำหรับเขาทันที** ไม่ถือเอาความหมายทางกามารมณ์ ไปถือเอาความหมายของค่าทางวัตถุของเงิน ของทอง ของอะไรต่างๆ เป็นวัตถุที่มีค่าไป. นี่โลกนี้ก็เปลี่ยนเป็นรูปโลก หรือรูปภพสำหรับคนวัยนั้น.

ที่นี่ถ้าคนนั้นมันดีกว่านั้น มันไม่หลงในวัตถุอย่างนั้น มันไปหลงเรื่องบุญ กุศล เรื่องเกียรติยศอะไรต่าง ๆ, ไม่สนใจกับวัตถุสิ่งของเหล่านี้ มุ่งแต่ว่าความดีอยู่ที่ไหน? บุญ กุศล อยู่ที่ไหน? หรืออย่างน้อย

ก็เกียรติยศอันยิ่งใหญ่ที่ไหน? เราขอมตายได้เพื่อเกียรติยศอย่างนี้; โลกนี้มัน ก็กลายเป็นอรุโบลก สำหรับคนนั้นในวัยนั้นของเขา.

นี่ก็เอาตามวัย ซึ่งถ้าปล่อยไปตามธรรมชาติแล้ว มันก็จะเป็น อย่างนี้จริง ๆ ด้วย : หนุ่มสาว ก็หลงไหลไปในเรื่องเพศ; พ่อบ้านแม่เรือนก็ หลงไหลในเรื่องทรัพย์สินสมบัติเงินทอง; พ่อแก่ชราห่อหมกเข้า ถ้าเป็นไปอย่าง ถูกต้อง มันก็หวังเรื่องโลกอื่นคือบุญกุศล เป็นเรื่องของโลกอื่นไป, แต่ ถ้ามันมีอะไรมาช่วยมาก อย่างสมัยปัจจุบันนี้ คนอาจจะบ้ากามารมณ์เรื่อง เพศไปจนแก่เข้าโลงก็ได้. ที่พูดนั้น มันพูดถึงเรื่องที่เป็นไปตามธรรมชาติ แท้ ๆ, อย่าไปแก้ไขมันนัก คนก็จะเลื่อนชั้นตัวเองได้ในเวลาอันสมควร. โลกนี้ก็จะเลื่อนชั้นเปลี่ยนไปตามความรู้สึกของเขาได้เหมือนกัน.

คนที่มีจิตใจเป็นกามภูมิก็อยู่ในกามโลก; มีจิตใจเป็นรูปภูมิก็อยู่ รูปโลก; มีจิตใจเป็นอรุโบลกก็อยู่ในอรุโบลก : นี้ตามวัย. นี่ก็เรียกว่าคุณ อย่างละเอียดเข้ามาบ้างแล้ว.

ที่นี้ จะดูให้ละเอียดยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก ซึ่งก็มีให้ดูเหมือนกัน คือมันเป็นจิตใจที่เปลี่ยนได้ต่างกรรม ต่างวาระ โดยสิ่งที่แวดล้อมมันไม่ เหมือนกัน เช่น คนหนุ่มสาวแท้ ๆแต่มีสิ่งแวดล้อมแปลกออกมา ต่าง เวลาต่างสถานที่; อาจจะทำให้คนหนุ่มคนสาว ที่ตามปกติมีจิตใจอยู่ใน กามภูมินั้นเปลี่ยนก็ได้, เพราะบางเวลาเขาต้องการการพักผ่อนก็เกลียดระอา กามารมณ์ไปพักผ่อน ต้องการพักผ่อนหรือมาหลงไหลอยู่ในวัตถุสิ่งของมีค่า

พักหนึ่งเท่านั้นก็เรียกว่ามันเปลี่ยน, แม้แต่เวลาเล็กน้อยมันก็เปลี่ยนภูมิแห่งจิตใจ, ฉะนั้นโลกของเขาก็เปลี่ยนด้วยตามความรู้สึกของเขา. ถ้าว่ามันมากไปกว่านั้น; เช่นว่าเขาเกิดศึกษาธรรมะในพระพุทธศาสนาเข้า, เผอิญมันสำเร็จก็มองเห็นธรรมะจริง ๆ จิตใจมันเปลี่ยนจริง คนหนุ่มคนสาวนั้นก็ละละภูมิแห่งกามได้; มีจิตใจสูงขึ้นมาถึงรูปถึงอรูปรูป, ในเมื่อเขาฝึกฝนในทางสมาธิมาก; แล้วก็จะ เป็นโลกุตตรภูมิได้, ถ้าเข้าใจธรรมะถูกต้องถึงกับเกิดความปล่อยวาง เบื่อหน่าย คลายกำหนด.

ดังนั้น เราไม่สามารถจะบัญญัติให้ตายตัวลงไปว่า คนหนุ่มคนสาว จะต้องหมกจมอยู่ในกามภูมิเสมอไป; มันเป็นเรื่องแล้วแต่เหตุปัจจัยเข้ามาแวดล้อม. ถึงแม้ว่าคน ๆ นั้นแหละ มันจะวกกลับไปหากามารมณ์อีก มันก็เปลี่ยนไปได้อีก, แต่ในขณะที่เขามีจิตใจอยู่สูงกว่ากามภูมิเป็นแน่นอน : มาอยู่ในทางรูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิบ้าง, แล้วมันเกิดปุบปับ มันกระโดดกลับไปหากามภูมิได้อีก ก็ไม่ใช่ของแปลกประหลาดอะไร เป็นไปได้ตามธรรมดา.

สังเกตดูจิตใจของตัวเอง คนหนึ่ง ๆ ในวันหนึ่ง เดือนหนึ่ง ปีหนึ่งก็ได้; มันกลับไป-กลับมา : เดี่ยวมันบ้ากาม เดี่ยวมันบ้ารูป เดี่ยวมันบ้าเกียรติ, มันกลับไป-กลับมาได้. ถ้ามันเก่งมาก บางทีในวันเดียวมันเปลี่ยนได้ทุกแบบอย่างนี้ก็ได้ : ชั่วโมงนี้บ้ากาม ชั่วโมงหลังบ้าเกียรติ ชั่วโมงหนึ่งบ้าสิ่งของ, นี่โลกมันก็เปลี่ยนไปตามความรู้สึกแห่งจิตใจของบุคคลนั้น. ฉะนั้นมันจึงไปเข้าในหลักที่ว่า “ทุกอย่างทุกสิ่งมันขึ้นอยู่กับจิตดวงเดียว” แล้วแต่ว่าจิตนั้นมันเป็นอย่างไร?

ถ้าจิตมันไม่รู้สึกละแล้ว, สิ่งต่าง ๆ มันก็คือไม่มี; ถ้าว่าเราไม่รู้สึกละต่อโลก โลกนี่ก็ไม่มี. เดียวนี้เรารู้สึกต่อแผ่นดินโลกนี่ ก้อนหิน ต้นไม้ นี่ มันจึงมี; ลองไม่รู้สึกละมันก็ไม่มี. ถ้ามีอะไรมาทำให้ไม่รู้สึกละได้เดี๋ยวนี้, มันก็ไม่มีเดี๋ยวนี้หรอก. นี่ถ้าเอาเรื่องของจิตใจมันเปลี่ยนถึงขนาดไม่แยแส ไม่สนใจกับสิ่งเหล่านี้, สิ่งเหล่านี้ก็มีค่าเท่ากับว่าไม่มี; เพราะว่าจิตมันไปเกาะอยู่ที่อื่น ไปยึดมันอยู่ที่อื่น.

ฉะนั้นจึงเป็นอันว่า ถ้าท่านเข้าใจเรื่องนี่ก็จะเห็นได้ทันทีว่า ทุกอย่างมันไปรวมอยู่ที่ในสิ่ง ๆ เดียวคือจิต. จะเป็นไตรภูมิ ไตรภพ ไตรโลก ก็ร้อยโลก ก็พันโลก มันไปรวมอยู่ที่จุดเดียวคือจิต. อะไรมันอยู่ที่จิต, แล้วแต่ว่ามันจะถูกแวดล้อมปรุงแต่งกันอย่างไร โดยรู้สึกตัวก็ได้ โดยไม่รู้สึกละตัวก็ได้. แล้วตามธรรมดาสามัญทั่ว ๆ ไปก็คือ *โดยไม่รู้สึกละตัว*. นี่บุญคุณต้องเป็นอย่างนี้ เพราะว่าบุญคุณทั้งหลายก็ไม่ว่าอะไร ก็ปล่อยไปตามเรื่องตามราวของสังขารทั้งหลายแวดล้อมปรุงแต่ง มันก็มีจิตใจไปอย่างนั้น. ฉะนั้นส่วนใหญ่ของมันจึงมีลำดับเหมือนอย่างที่เขาหวังไว้ว่า เมื่อโตขึ้นเต็มที่จะจากความเป็นเด็กแล้ว, มาถึงวัยหนุ่มสาวแล้วก็หลงอยู่ในขั้น กามาวจรภูมิ, โลกของเขาก็เป็นกามภพ เป็นกามโลก, ทั้งภายนอกและภายใน คือทั้งที่เนื้อที่ตัว ที่กาย ที่วาจา ใจก็เป็นอย่างนั้น, ที่เป็นแผ่นดินอยู่รอบ ๆ ตัวเขาก็เป็นอย่างนั้น, เพราะเขาารู้สึกละแต่อย่างนั้น. ที่น้อยนัยน้อยหนา ที่ว่าบุญคุณเขาจะละจากกามภูมิ ขึ้นมาหารูปภูมิ อรูปภูมิได้, เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่า กามภูมินั้นมันเป็นอย่างไร? ใคร ๆ ก็พอจะนึกได้ว่า มันคือใจอย่างไร? แล้วมันง่ายอย่างไร? จนถึงกับเขาเปรียบว่ามันเหมือนกับที่ต่ำ หรือที่ลุ่ม.

การกลิ้งไปหาที่ลุ่มที่ต่ำนั้นมันง่าย, ที่นี้มันก็เคยชินอยู่แต่ที่ลุ่ม ที่ต่ำ; จิตนั้นก็ไม่อยากจะขึ้นไปบนที่สูง. เหมือนกับว่าปลา มันเคยชินอยู่แต่ในน้ำ เพราะฉะนั้นมันก็ไม่อยากจะขึ้นไปบนบก หรือบนดอน. นี่จิตที่อยู่ในกามาวจรภูมิ มันจึงยากที่จะถอนตัวออกมาได้โดยเด็ดขาด; ฉะนั้นจึงถือกันว่าบุดูชนทั่วไปที่ควรแก่นามว่า บุดูชนแท้ ๆ ก็จัดไว้สำหรับกามาวจรภูมิ.

ที่นี้มันก็ต้องมีบุดูชน อุตริวิตถารอะไรบ้าง เกิดไปค้นคว้าเสาะหาเรื่องแปลก ๆ ออกไป, ไปพบการกระทำจิตอย่างใหม่ ที่เดิยนี้เราเรียกกันว่าทำสมาธิ ทำวิปัสสนา, รู้จักทำจิตอย่างใหม่ ให้มันเกิดขึ้นไปพบรสชาติที่ใหม่ที่สะอาด ที่ดีกว่า คือรสของความสงบที่เกิดจากฌานนั้น, มันจึงรู้สึกรสของกามารมณ์เป็นของสกปรก เป็นของเปียกแฉะ เป็นของเลอะเทอะ, มันก็เลยเกลียดก็ไปหาสิ่งที่สงบสะอาดหรือเยือกเย็น เป็นความสุกที่เกิดจากสมาธิ ที่เกิดจากฌาน; โลกของเขาก็ต้องเปลี่ยนทันที : ความรู้สึกของเขาเปลี่ยนเสียแล้ว, โลกของเขาก็เปลี่ยนทันทีมันจึงเป็นรูปโลก หรือรูปาวจรภพ รูปาวจรโลกไป, แต่มันก็มีน้อย.

ที่นี้ มันยังมีน้อยไปกว่านั้นอีก ที่มันจะคิดว่า โอ๊ย ! ใจวัดดูสิ่งของนี้มันยังหยาบ ความสงบนี้ยังหยาบ, เราต้องการความสงบที่ละเอียดกว่านี้, จึงไปเอาสิ่งที่ไม่มียุขมาเป็นอารมณ์สำหรับสมาธิของเขา เช่นเอาอากาศ ความว่างเปล่า มาเป็นอารมณ์ของสมาธิ. เมื่อเขาทำสมาธินี้ได้สำเร็จ เขาก็ได้รับรสที่เป็นความสงบละเอียด ประณีต สุขุมยิ่งขึ้นไปกว่าก่อน, ใจขั้นที่เรียกว่ารูปมันก็เกิดขึ้นมา, คือความสงบขั้นอรูปรมันที่สูง

กว่า ประณีตกว่า สุขุมกว่า ระงับกว่า, จนต้องจัดไว้เป็นอีกพวกหนึ่งต่างหากเรียกว่า “อรุปภูมิ” หรืออรุปาวจรภูมิ; นี้โลกของเขาก็เปลี่ยนอีก เพราะใจของเขาเปลี่ยนแล้ว, สิ่งที่เขาสนใจรู้สึกอยู่ก็มีแต่เพียงพวกอรุปเท่านั้น คือความว่างจากรูป.

นี่เรียกว่า พุคโดยไม่ต้องกำหนดตายตัวลงไปว่าใคร? ที่ไหน? เมื่อไร? หรืออะไร? พุคระบุนไปแต่ที่จิตดวงเดียว ว่าจิตนั้นถูกแวดล้อมและปรุงแต่งให้เป็นอย่างไร มันก็จักเปลี่ยนไปใน ๓ ภูมินี้ก่อนคือ กามภูมิ รูปภูมิ อรุปภูมิ; ซึ่งล้วนแต่เรียกว่าเป็นความวนเวียนอยู่ในโลกนี้ทั้งนั้นแหละ เพราะยังมีอวิชา ยังละอวิชาไม่ได้; แม้จะดีอย่างไรมันก็ยังมิอวิชา ยังเวียนอยู่ในวัฏฏะนี้ทั้งนั้น.

เคี้ยวจะไม่เข้าใจ ก็พูดเสียเลยว่กามภูมิก็ดี รูปภูมิก็ดี อรุปภูมิก็ดี ยังเป็นอยู่ในวิสัยของอวิชา ยังว่ายเวียนอยู่ในวัฏฏะ; ฉะนั้นภูมินี้จึงเป็น โลกียภูมิคือเวียนอยู่ในโลก, จนกว่าเมื่อไรจะรู้สึกว่ โอ๊ย ! โอ๊ยโลกนี้บ้าทั้งนั้นเลย ต้องการจะออกจากโลก จะไม่มีความหมายในโลก นั้นมันจึงจะพ้นโลกเป็นโลกุตตรภูมิ เป็นพระอรหันต์ไปได้.

....

วันนี้เราพูดกันเรื่องไตรภพ หรือไตรภูมิ หรือไตรโลก, ก็แปลว่าพูดกันแต่สิ่งที่มีมันยังเป็นปัญหา เป็นสิ่งที่ทำความยุ่งยากลำบาก หรือทำความทุกข์; แล้วก็มียู่ ๓ ชั้น : ชั้นแรกนี่ก็สวยงามหอมหวาน เอรีดอร้อยมากเรียกว่ากามภูมิ, ถ้าไม่อย่างนั้นคนก็ไม่หลงติดจมกันอยู่ที่นี้มากหรือ

นาน; ที่นี้ภุมิที่ ๒ มันก็จิตสนิทขึ้นไป มันไม่ช่วยวนหอมหวนอย่างนั้น มันเป็นไปในทางจิตสนิท หรือสงบกว่า, คนมันก็อยากกินน้อย หรืออยากที่จะจับพลัดจับผลูเข้าไปสู่ภุมินั้นได้, มันก็มีน้อยจึงต้องจัดไว้เป็นสิ่งที่สูงกว่า; กว่าจะเขาสูงไปกว่านั้นอีก ก็ยิ่งน้อยเข้าไปอีกคือพวกอรุปรอภุมิ. นั้นเรียกว่าเป็นกันโดยเด็ดขาด. แต่ที่มันเป็นชั่วคราวแล้ว มันเป็นได้ทั้งนั้น; แม้คนที่อยู่ในภุมินี้ อาจจะเปลี่ยนเป็นรูปภุมิ อรูปภุมิ บ้างบางขณะ, เป็นเรื่องเล็กๆน้อยๆตามสิ่งแวดล้อมที่มาแวดล้อมในขณะนั้น. แต่มันไม่เที่ยงแท้แน่นอนเขาจึงไม่จัดว่าเขาอยู่ในภุมินั้น ที่แปลกออกไป. จะถือเอาที่เขาเป็นอยู่โดยมาก, เรียกว่ามีนิสสัยสันดาน นอนจมอยู่ในภุมิไหน ก็บัญญัติศัพท์เหล่านั้นว่า โดยปกติแล้วเขาก็อยู่ในภุมินั้น; ฉะนั้นคนในโลกนี้ ตามธรรมคาสามัญที่ถูกจัดว่าอยู่ในภุมินี้ หรือ กามาวจรภุมิ, โลกของเขาก็เป็นภุมินี้, ภพของเขาก็เป็นกามาวจรภพ เป็นต้น.

ขอให้รู้จักตัวเอง และขอให้รู้จักโลกที่ตัวเองหมกจมอยู่ให้ดี ๆ ให้ถูกต้องในลักษณะ ๓ ประการนี้; ก็จะเรียกว่ารู้จักภุมิ ๓, รู้จักภพ ๓, รู้จักโลก ๓, ซึ่งว่าโดยที่แท้แล้วก็ปัญหาเฉพาะหน้า หรือว่าเป็นเรื่องที่กำลังเป็นอยู่จริง; เรากำลังแก้ไขไม่ตก เราจึงต้องทนทุกข์อยู่ในภพหรือในภุมินี้ เหล่านี้ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง, จนกว่าจะถอนตัวออกมาเสียได้. ฉะนั้นจึงนับว่าเป็นการสมควรอย่างยิ่ง ที่เราทั้งหลายจะรู้จักสิ่งที่เรียกว่า “ไตรภพ” หรือ “ไตรภุมิ”.

แต่อย่ารู้อย่างที่คนเขาเอามาร้องหุ่นกระบอกว่า “พระอภัยจอมไตรภพ”, มันจะเป็นที่น่าหัวเราะว่า พระอภัยจะเป็นจอมไตรภพไปได้อย่างไร,

คิดดู. แม้แต่ชั้นพรหมในชั้นอรุปรหม มันก็เป็นจอมไตรภพไม่ได้, มันยังบ้ำยังหลงอยู่ใน อรุปรภพ; จะมีแต่พระอรหันต์พวกเดียวเท่านั้นที่จะเป็น จอมไตรภพได้. ฉะนั้นถ้าใครมันคุยว่าฉันเป็นจอมไตรภพแล้วอย่าไปเชื่อมัน นอกจากพระอรหันต์เท่านั้น.

นี่เรื่องไตรภพ ไตรภูมิ ไตรโลก มันก็มีเค้าเงื่อนย่อ ๆ ดังที่ วิสัชนาเป็นอย่างนี้. การวิสัชนาก็สมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติไว้แต่เพียง เท่านั้นก่อน.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พัสดุไทรเทศนา - ๗ -

๒๕๑๗

ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีชวด, วันอาทิตย์ที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๑๗

ไทรต้นหากถา.

[ต้นหากเกิด ทุกข์เกิด - ต้นหากดับ ทุกข์ดับ.]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ยาย่ ตณฺหา โปโนพฺภวิกา นนฺทิราคสฺสคฺคา ตฺตฺร ตฺตฺราภินนฺทินิ
เสยฺยถิํ กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา - ติ
ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ - ติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิสันนาพระธรรมเทศนา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา - ความเชื่อ และวิริยะ
- ความพากเพียร ของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงาม
ก้าวหน้าตามทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึง
ของเราทั้งหลาย กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาในวันธรรมัสสวนะเห็นปานนี้ ได้แสดงต่อเนื่องกันมา เป็นลำดับ ๆ ว่าด้วยสิ่งซึ่งมี ๓ อย่าง; นับตั้งแต่ว่า :-

ไตรรัตนะ : พระรัตนตรัย ๓ ,

ไตรสิกขา : สิกขา ๓ ,

ไตรโลกุตตรธรรม : โลกุตตรธรรม ๓ ,

ไตรลักษณ์ : สามัญญลักษณ์ ๓ ,

ไตรวิภูมิ : วิภูมิ ๓ ,

และ ไตรภพ ในครั้งที่แล้วมาว่าด้วยภพทั้ง ๓ .

ส่วนวันนี้ ก็จะได้กล่าวถึงตัณหาอันเป็นเครื่องนำไปสู่ภพ, ซึ่งก็มีอยู่ ๓ อย่างด้วยเหมือนกัน, ซึ่งควรจะเรียกได้ว่าไตรศัณหา, แต่ก็ไม่ค่อยได้เรียกกันอย่างไร. สำหรับตัณหาที่มีอยู่ ๓ อย่าง, นับว่าเป็นเรื่องสิ่ง ๓ สิ่ง ที่ควรจะรู้อย่างยิ่งเรื่องหนึ่งด้วยเหมือนกัน.

เรื่องที่มี ๓ อย่าง ๆ ที่แล้ว ๆ มา, ล้วนแต่เป็นเรื่องที่สำคัญหรือจำเป็น ที่จะต้องทราบไว้เป็นหลักทั่ว ๆ ไปสำหรับพุทธบริษัท. และก็จะได้กล่าวถึงสิ่งซึ่งมี ๓ สิ่ง เป็นกลุ่ม ๆ ไปอย่างนี้ จนกว่าจะหมดเรื่องที่ว่ามี ๓ สิ่งที่ขึ้นต้นด้วย คำว่า “ไตร”.

สำหรับตัณหาก็คือเป็นเครื่องนำไปสู่ภพ, และเป็นเครื่องให้เพลนอยู่ในภพนั้น ๆ ; ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับภพโดยตรง. เมื่อเข้าใจเรื่อง กามภพ รูปภพ อรูปภพ แล้วก็ควรจะเข้าใจต่อไปถึงข้อที่ว่า อะไรเป็น

เครื่องนำไปสู่ภพนั้น ๆ ? ในที่สุดก็จะมาเข้าใจเรื่องตัณหาทั้ง ๓ นี้เอง, ซึ่งจะได้วิวัฒนาการต่อไปตามลำดับ.

....

ในขั้นแรกนี้ ก็จะพูดถึงคำว่า “ตัณหา” นี้กันให้เป็นที่เข้าใจกันเสียก่อน, มันมีความลำบากอยู่บ้างเกี่ยวกับภาษา. ภาษาไทยก็แปลตัณหาว่า ความอยาก แล้วก็ทิ้งไว้เพียงเท่านั้นมันก็เข้าใจผิดได้; เพราะว่าความอยาก ที่มีได้เป็นตัณหาอันนั้นก็มิ, เป็นเพียงความต้องการด้วยอำนาจของสติปัญญา - วิชา เป็นต้น : ความอยาก ความต้องการอย่างนี้ ก็ไม่เรียกว่าตัณหา. แต่ในภาษาไทยเขาแปลตัณหาว่าความอยาก, ก็เลยทำให้คนโดยมากเข้าใจว่า ถ้าขึ้นชื่อว่าความอยากแล้วก็เป็นตัณหาไปหมด.

ถ้าเข้าใจกันอย่างนี้มันก็พ่นเผื่อ หรือเข้าใจผิดได้ในที่สุด, จึงต้องแยกกันให้ดี คือให้มันชัดเจนลงไปว่า ต่อเมื่ออยากด้วยอวิชา ด้วยความโง่ ความหลง ความไม่รู้จริง, ความอยากนั้นจึงจะเป็นตัณหา. แต่ถ้าอยากหรือต้องการด้วยความรู้ ความรู้จริงว่าอะไรเป็นอย่างไร อะไรควรต้องการ อะไรไม่ควรต้องการ อะไรจะนำไปสู่ความดับทุกข์ แล้วก็ต้องการสิ่งนั้นหรืออยากในสิ่งนั้น. ความอยากอย่างนี้โดยที่แท้แล้วไม่ใช่ตัณหา, เพราะว่ามีได้มาจากอวิชา.

ความอยากที่มาจากปัญญา หรือวิชานั้น ที่เรียกกันอยู่เป็นอย่างสูง เป็นอย่างสำคัญก็เรียกว่า “สังกัปปะ”; เช่น สัมมาสังกัปปะแปลว่า ความดำริชอบ, นั่นก็คือความอยากนั่นเอง คืออยากไปในทางที่ชอบ เช่นอยากเพื่อจะบรรลุนิพพาน.

บทว่า “สังกัปปะ” เามาใช้สำหรับความต้องการที่ประกอบไปด้วยธรรม; เช่น การให้พรเวลาอนุโมทนากัว่า *สงกปฺปา จนฺโท ปณฺณโรโส ยถา มณฺโฆโรโส ยถา* - ขอให้ความต้องการของท่านได้เต็มเหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญหรือแก้วมณีโชติ เป็นต้น. ถ้าอย่างนี้ก็ต้องหมายถึง ความอยากหรือความต้องการที่ไม่ประกอบไปด้วยตัณหา เพราะว่าจะไม่ให้พร ให้คนมีกิเลสตัณหา, ไม่ได้ต้องการให้มีความอยากในสิ่งที่ไม่ควรจะอยาก คือความอยากที่มันทำอันตราย.

ความอยากที่เรียกว่า “ตัณหา” นี้ก็มาจากอวิชชาอย่างนี้, แล้วก็มีคำแทนชื่อเรียกกันอีกมาก. บางทีอาจจะมีบางกรณี ที่เาคำว่าตัณหานี้มาเรียกทำนองล้อเลียนว่า ถ้าอยากไปนิพพานก็เรียกว่าตัณหา, อย่างนี้ก็มี. นี้ไม่ใช่หลักเกณฑ์ที่ถูกต้อง เป็นคำประชด เป็นคำล้อเลียน, หรือว่าเป็นคำที่จะสะกิด หรือเตือนกันในลักษณะพิเศษมากกว่า.

ขอให้ถือไว้เป็นหลักว่า ขึ้นชื่อว่าตัณหาแล้วต้องมาจากอวิชชาเสมอไป. แปลว่าความอยากที่มาจากอวิชา แล้วก็มืบทประกอบเข้ามาให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า มันนำไปสู่ภพอีก นำไปสู่ภพใหม่อีก, นี้เรียกว่าตัณหาโดยแท้.

ฉะนั้นจึงพิจารณาดู ถึงกิจหรือหน้าที่ของสิ่งที่เรียกว่าตัณหานี้กัน ให้ชัดเจนอีกต่อไป, จะได้ประกันความพินเพื่อไม่ให้เกิดมีขึ้น. ว่าโดยกิจหรือโดยหน้าที่ ของสิ่งที่เรียกว่าตัณหาแล้วก็ได้ในพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นมา กล่าวเป็นนิกเขปบทข้างต้นนั้น : ตัณหา มีหน้าที่ หรือมีกิจที่มันทำอยู่ ๒

อย่าง; คือภาพใหม่ หรือนำไปสู่ภาพใหม่, ได้ในบทว่า โปโนพุกวิกา
 บ้าง, ภวนตติบ้าง. ซึ่งล้วนแต่แปลว่าเป็นไปเพื่อภาพใหม่อีก หรือนำไป
 สู่อีกหนึ่งอย่างหนึ่ง. อีกอย่างหนึ่งนั่นมันทำหน้าที่เพลิดเพลิน หลงไหล
 ในอารมณ์นั้น ๆ ในภพนั้น ๆ คือในอารมณ์ที่มีอยู่ในภพนั้น ๆ, หรือ
 ในภพที่เป็นอารมณ์แห่งตณหานั้น ๆ, แล้วมันก็เพลิดเพลินอยู่ในภพนั้น ๆ ;
 นี้เรียกว่า ตตฺร ตตฺราริณฺหิตินิ - เพลิดยิ่งด้วยอารมณ์ในภพนั้น ๆ .

พูดให้สั้นก็คือว่า มันนำไปสู่ภพนี้ตอนหนึ่ง, แล้วก็หลงไหล
 เพลิดเพลินยิบคืออยู่ในภพนั้น อย่างหนึ่ง; รวมเป็น ๒ ตอน. นี่เป็นหน้าที่
 หรือเป็นกิจ เป็นการกระทำของสิ่งที่เรียกว่าตณหา.

ทีนี้ จะพิจารณากันในข้อที่ว่า ตณหานำไปสู่ภาพใหม่อย่างไร? ใน
 เรื่องนี้ต้องเข้าใจคำว่า “ภพ” นี้ให้ถูกต้อง; เพราะว่ามี ความหมายทั้ง ๒
 อย่าง คือเป็นภาษาคนพูดธรรมดาที่มี, ภาษาธรรมะอันลึกซึ้ง ก็มี : --

ถ้าเป็นภาษาธรรมดา ภาษาคนธรรมดาพูดกัน, คำว่า “ภาพใหม่”
 นั้น เขาหมายถึงหลังจากตายเข้าโลงไปแล้ว ไปเกิดในภพใหม่ อย่างนี้
 ก็มี, ก็เรียกว่าภาพใหม่ อย่างคนธรรมดาเขาพูดกัน.

ส่วนภาพใหม่ ในภาษาธรรมะอันแท้จริงนั้น, ไม่ต้องตายแล้ว
 เข้าโลงแล้วจึงไปมีภพใหม่ : คือหลังจากมีตณหาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาแล้ว
 ก็เป็นมีภพใหม่ที่นั่นทันทีเดี๋ยวนั้น, และด้วยอำนาจของตณหานั่น. ภพ

ใหม่อย่างนี้ หมายถึงความที่ผู้หนึ่งรู้สึกว่าเป็นอย่างไร? มีความรู้สึกเป็นตัวเป็นตนขึ้นมาก่อน แล้วรู้สึกว่าตัวคนนั้นเป็นอย่างไร? *ภพใหม่อย่างนี้ ก็มีได้ทุกคราวที่เกิดตัณหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทางใดทางหนึ่ง. ภพใหม่ในลักษณะอย่างนี้จึงมีได้มากแม้ในเวลาเพียงวันเดียว. ยิ่งถ้าอยู่ไปกว่าจะตายหลายวัน หลายเดือน หลายปี ภพใหม่เหล่านี้ก็มีมากจนนับไม่ไหว. นี้เรียกว่าภพใหม่ในภาษาธรรมะแท้, เป็นภาษาชั้นลึก ชั้นสูง.*

ขอให้สังเกตไว้บ้าง ในการที่เดี๋ยวเรารู้สึกว่า *เราเป็นอย่างนั้น เราเป็นอย่างนี้* ตามที่อะไรมันเข้ามาแวดล้อม. เดี่ยวก็เกิดความรัก เดี่ยวก็เกิด ความโกรธ เดี่ยวก็เกิดความหลงว่าตัวกูเป็นอย่างนั้น ตัวกูเป็นอย่างนี้; งุ่นง่าน หงุดหงิดอยู่ในใจเป็นเรื่อง ๆ ไป, วันหนึ่งหลาย ๆ เรื่อง แต่ละเรื่อง ๆ ก็เรียกว่าภพใหม่ครั้งหนึ่งได้ทั้งนั้น.

นี่ในพระบาลีนี้ เห็นได้ชัดว่า หมายถึง*ภพใหม่* ในภาษาธรรม อย่างนี้เอง. ตัณหามีขึ้นแล้วก็นำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าอุปาทาน, อุปาทานมีแล้ว ให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าภพ, แล้วเป็นชาติ ชรา มรณะ แล้วก็เป็นการทุกข์. เหมือนอย่างว่าให้เห็นอะไรที่ชอบใจ สบายตา ก็อยากจะได้, อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็น*ตัณหาในรูปนั้น* ในลักษณะที่เป็น*กามตัณหา*; แล้วมีความหมายมัน ยึดมันที่จะได้รูปนั้น รูปที่ต้องการสวยงามนั้น, ความรู้สึกก็เกิดขึ้นมาเต็มทีถึงที่สุดว่า“*กู*”ต้องการ กำลังอยู่ด้วยความต้องการ กำลังเป็นผู้ต้องการ ซึ่งจะได้รูปที่สวยงามนั้น. นี่ความรู้สึกตนเองเรียกว่าภพเป็น“*ตัวกู*” อันใหม่ขึ้นมาแล้ว กำลังต้องการซึ่งรูป ที่น่ารักอันนั้น; เพราะว่าความรู้สึกว่า

“ตัวกู” อย่างนี้มีได้มีอยู่ก่อน, ก่อนหน้านี้มันมิได้เกิดความรู้สึกว่า “ตัวกู” อย่างนี้. ความรู้สึกที่ “ตัวกู” อย่างนี้พึงจะเกิด เมื่อได้เห็นรูปที่สวยนั้นแล้ว มีความพอใจแล้ว จึงมีความอยากคือตัณหา, แล้วเกิดยึดถือ เกิดหมายมั่น จึงมีตัวกูเต็มทีขึ้นมาเพื่อจะได้รูปที่สวยนั้น; ฉะนั้นจึงเรียกว่า มันเป็นของที่ พึ่งเกิด, ก็เรียกว่าภพใหม่ก็ได้.

ถ้าจะพูดตามตัวหนังสือให้ชัดเจนแล้ว ก็ไม่เรียกว่าภพใหม่ ก็เรียกว่า ภพอีกภพหนึ่ง. นี้เรียกว่าพูดอย่างฉลาดกว่า ที่จะเรียกว่าภพใหม่. มันจะไม่ ใหม่ออกจากไหนได้, ไปที่ไหนได้; มันวนไปวนมาอยู่ที่นี่. มันเพียงแต่ว่า อีกภพหนึ่ง ขึ้นมาแล้ว, เดียวก็ อีกภพหนึ่ง ขึ้นมาแล้ว. โปโนพุกวิกา แปล ว่าเป็นไปเพื่อภพอีกภพหนึ่ง. ปุ ก็แปลว่าอีก, ปุณภพ ก็คือภพอีก; อีกภพ หนึ่ง. นี่มันพึงยากในภาษาไทยก็แปลว่าภพใหม่ เสียเลย. ถ้าจะเอาใจความ ที่ถูกต้องก็ว่านำไปสู่ภพ หรือเป็นไปเพื่อภพ อีกภพหนึ่ง ๆ ๆ เรื่อยไปทุก คราวที่มันมีตัณหา.

คำว่า ภวนตฺติ แปลว่าตัณหาซึ่งเป็นเครื่องนำไปสู่ภพ. คำนี้มัน ยึดขาดทำให้เข้าใจว่า เป็นภพหลังจากที่ตายเข้าโลงไปแล้วก็ได้. แต่โดย เนื้อแท้มันก็หมายถึงภพอย่างที่ว่านี้เอง. ถ้าไม่มีตัณหาก็ไม่มีทางที่จะเกิดภพ ขึ้นมาอีกภพหนึ่งได้; ฉะนั้นตัณหาจึงเป็นเครื่องนำไปสู่ภพ.

เราจะต้องศึกษาว่า เมื่อไรเกิดตัณหา? แล้วเมื่อไรเกิดอุปาทาน? แล้วเมื่อไรเกิดภพ? มันเกิดได้ทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น

ทางผิวหนัง, นี่เป็นส่วนภายนอก; แล้วยังเกิดได้ในส่วนภายใน คือ ทางใจโดยตรงอีกทางหนึ่ง; ก็รวมเป็น ๖ ทางด้วยกัน.

ทวารทั้ง ๖ นี้ เป็นที่ตั้งที่เกิด หรือเครื่องช่วยให้เกิดตัณหา; เพราะว่ามีอารมณ์มาผ่านทวารทั้ง ๖ นี้แล้ว เกิดวิญญูณ, แล้วก็เกิดความรู้สึกเป็นสัมผัส, แล้วเกิดเป็นเวทนา. หลังจากเวทนาที่รู้สึกด้วยอวิชชา แล้วมันก็ต้องเป็นตัณหาแน่นอน. เวทนาชนิดนี้ก็ให้เกิดตัณหา, เกิดตัณหา แล้วก็เกิดอุปาทาน - ยึดมั่นถือมั่น, แล้วก็เกิดภพใหม่ อย่างที่ว่า.

เรื่องของพระศาสนามีอยู่อย่างนี้; แล้วก็แสดงถึงเรื่องที่ยึดมั่นเป็นอยู่จริงแก่ทุกคนในทุก ๆ วัน. ขอให้เข้าใจให้มาก ให้ชัดยิ่งขึ้นกว่าที่แล้วๆมา. ที่แล้ว ๆ มาก็คือเอาเรื่องพระเจ้า เรื่องศาสนาไว้ที่วัด, ไม่ได้เอาติดไปที่บ้านเลย, ฉะนั้นอยู่ที่บ้านอยากจะโมโห โทโส อยากจะโกรธใคร อยากจะรักใคร อยากจะเกลียดใคร อยากจะฆ่าใคร ก็ทำไปตามความรู้สึกนั้น ๆ; เพราะไม่มีความรู้ ว่านี่คือสิ่งที่ไม่ควรจะทำหรือทำไม่ได้ แล้วมันเป็นความทุกข์แก่ผู้ทำ. ฉะนั้นชื่อภพแล้วก็ต้องนำมาซึ่งความทุกข์ เพราะมันเป็นชาติ แล้วมันยึดถือเป็นตัวกู - ของกู. ปัญหาต่าง ๆ มันก็เกิดขึ้นมาจากความเกิดความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเป็นอย่างนั้น ความเป็นอย่างโน้น อีกมากมายหลายสิบอย่าง; มันก็กลายเป็นความทุกข์ขึ้นมา เพราะมันเกิดเป็นตัวกูขึ้นมา.

นี่เรียกว่าตัณหาโดยหน้าที่ ที่ ๑ : มันนำไปสู่ภพอีกภพหนึ่ง อีกภพหนึ่ง ๆ, อย่างนี้เป็นประจำวัน.

ส่วนหน้าที่ที่ ๒, มันก็คือเพลินในอารมณ์แห่งภพ หรือว่าในภพนั้น ๆ; ได้ในพระบาลีว่า นนุทิวราศสหคตา - เป็นไปกับด้วยความกำหนด ยินดีด้วยอำนาจแห่งความเพลิน. ความเพลินหรือความกำหนดยินดี นี้ก็มาจากอวิชชาด้วยกันทั้งนั้น; แต่เมื่อเสด็จถึงอาการที่มันไปหลงรัก หลงพอใจ หลงเพลินอยู่นั้นก็เรียกว่าราคะ, เรียกว่ามันทิ. มันเป็นความรู้สึกถัดมาอีกชนิดหนึ่ง. เมื่อมันได้อะไรแล้วมันก็อยาก แล้วมันก็เพลิดเพลินยินดี หลงใหลด้วยอำนาจแห่งความอยาก. ถ้าไม่มีความอยากเสียแล้ว มันก็มีความกำหนดยินดี หรือเพลิดเพลินไปไม่ได้. ที่มันเพลิดเพลินยินดี หลงใหลอยู่ได้เพราะมันมีความอยาก.

ฉะนั้น ตัณhamันจึงทำหน้าที่ให้ได้สิ่งที่อยาก, แล้วก็เพลินยินดีอยู่ในสิ่งที่อยากนั้นด้วยความเื่อง ตั้งแต่ต้นจนปลาย. รวมความว่ามันเล่นตลกได้ ๒ ที คือมันอยากอย่างเขลา ๆ แล้วก็เป็นอย่างอันว่าได้ตามที่มันคิดว่าได้, แล้วมันก็หลงใหล เพลิดเพลิน กำหนด ยินดีอยู่ด้วยอำนาจของความอยากนั้น. นี้เรียกว่าตัณหา.

ดังนั้น ถ้าเรามีความกำหนดยินดีพอใจในสิ่งใด ก็พึงรู้เถิดว่านั่นก็เป็นอาการอันหนึ่ง หรือตอนหนึ่งของสิ่งที่เรียกว่า ตัณหา. ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าเรามันมีกันอยู่ทุกคน ทุกวัน มีตัณหาเมื่อไร เป็นมีภพเมื่อนั้น. ดังนั้นกามภพ รูปภพ อรูปภพ ที่วิเศษนาในครั้งที่แล้วมานั้น ก็มีขึ้นมาเพราะสิ่งที่เรียกว่าตัณหานี้. เพราะเหตุนี้เราควรจะรู้จักจำแนกประเภทของตัณหาออกไปว่ามันมีอยู่ก็อย่าง ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงจำแนกไว้แล้วว่า

เสวยดีทำ กามตมฺหา ภวตมฺหา วิภวตมฺหา - ได้แก่อะไรเล่า? นี้ได้แก่
อะไรเล่า? นี้ได้แก่กามตมฺหา, นี้ได้แก่ภวตมฺหา, นี้ได้แก่วิภวตมฺหา;
เป็น ๓ อย่างด้วยกัน : --

กามตมฺหา คือความอยากที่เป็นไปในทางได้ หรือเอา : เอา
หรือได้ในสิ่งที่น่ารักน่าใคร่. ความอยากที่เป็นไปในทางที่จะเอา หรือได้นี้
ก็เรียกว่ากามตมฺหา.

ความอยากที่เป็นไปในทางที่จะ “เป็นอยู่” อย่างนี้ก็เรียกว่า
ภวตมฺหา.

ที่นี้ ความอยากในทางที่จะ “ขาดสูญไป” คือไม่เป็นอยู่ นี้ก็
เรียกว่าวิภวตมฺหา.

ให้ทุกคนสังเกตดูตัวเองให้ดีว่า ในบรรดาความอยากของคนเรานั้น
มีความอยากชนิดไหนอีก ที่มันนอกออกไปจากความอยากทั้ง ๓ อย่างนี้.
พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เพียง ๓ อย่างเท่านั้น ในฐานะที่เป็นเครื่องนำไป
สู่ภพ. เพราะฉะนั้นถ้ามันมีความอยากอย่างอื่น จะอย่างไรก็ตาม ก็อย่าง
ก็ตาม มันเป็นความอยากอย่างอื่นซึ่งมันมิได้นำไปสู่ภพแล้ว; ความอยาก
นั้นก็ไม่ใช่ตมฺหา, เป็นความอยากที่มันจะดับกิเลสตมฺหา อยากจะบรรลु
นิพพานนี้มันไม่นำไปสู่ภพ, ก็เลยไม่เรียกว่าตมฺหา.

จึงสังเกตดูแต่ว่า ความอยากที่มันนำไปสู่ภพ คือความเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นส่วนใหญ่เข้าใจได้ง่าย; แต่เพื่อให้ละเอียดออกไปก็แยกออกเป็นว่า *อยากได้นี้* อย่างหนึ่ง, *อยากเป็นอยู่นี้* อย่างหนึ่ง, *อยากขาดสูญไป* เช่นอยากตายนี้ อย่างหนึ่ง. บางเวลาคนมัน โง่หนักขึ้นมามันก็อยากตาย. ที่จริงมันเป็นความคิดชั่วแล่น เวลา ๆ โง่ ๆ ไปเท่านั้นแหละ. เดี่ยวมันก็กลัวตายอีกแหละ ถ้ามันกลัวตายมันก็อยากอยู่. ถ้ามันโมโหขึ้นมาด้วยเรื่องอย่างอื่น โง่มากไป มันก็อยากตายบ้างเหมือนกัน, มันอยากที่จะขาดสูญไป หมายความว่ามันอยากจะให้ตัวกู - ของกูในเวลานั้นมันขาดสูญไป.

นี่ขอให้จำไว้ให้ดี ๆ ว่า ความอยากที่มันทรมาณคนเราให้เป็นทุกข์ เหมือนกับตกนรกทั้งเป็นอยู่นั้น มันมีอยู่ ๓ อย่าง ๆ นี้ คือ *อยากได้* หมายถึงได้ของรัก; แล้วก็ *อยากเป็น* อยากเป็นนั่นเป็นนี่ มีหน้ามีตา เป็นต้น ตามที่มันอยาก; แล้วก็ *อยากจะขาดสูญ* มันไม่เป็นนั่นไม่เป็นนี่ไม่เป็นอะไรเลย หรือกระทั่งว่าอยากตายอย่างนี้. ก็มีอยู่อย่างนี้.

ที่มันอยากมากที่สุดก็คงจะได้แก่ตัณหา ที่มาก่อนหมายเลข ๑ คือ *กามตัณหา*. นี่จะเป็นที่ยอมรับได้ว่า มันเป็นตัวณหาที่มีมากกว่าตัณหาอย่างอื่นในคนทุกคนตามธรรมดาสามัญ. เพราะมันมีทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางจิตใจเอง. นี้ก็มีสิ่งแวดล้อมอยู่รอบด้านที่น่ารัก น่าพอใจ มันก็มีมากกว่าอย่างอื่น.

ที่นี่ ก็สังเกตดูตรงที่ว่า พอมันอยากในสิ่งที่รักที่พอใจ มันก็ร้อน; มันไม่มีความอยากไหนที่มันเย็น. ดังนั้นคนเราก็ควรจะรู้จักเกลียด รู้จักกลัว

มันเสียบ้างเพราะมันร้อน. และรู้จักละอายกันบ้างว่าเมื่อมันได้มีกิเลสตัณหา ได้มีความทุกข์ความร้อนอย่างนี้ ก็รู้จักละอายกันเสียบ้าง. อย่าประชดประชัน หรือว่าอย่าทะเลาะตั้งคือค้น เหมือนกับคนบ้าต่อไปอีก. มันก็ยังมี ความทุกข์มากขึ้นอีก เพิ่มขึ้นอีก. ถ้ามันมีความอยากด้วยความโง่เข้าแล้วละก็; ถอยหลัง.

ดังนั้นอยากในอารมณ์ทั้ง ๖ นี้ เป็นการอยากด้วยความโง่คือ อวิชชาซึ่งเป็นตัณหาทั้งนั้น. พยายามสังเกตให้ดี ให้จับได้ทุกที และให้ ป้องกันไว้ล่วงหน้าได้มากยิ่งขึ้น. ที่จะให้รู้สึกรู้จักได้ทุกที น้ำมันจะอยากอยู่ไม่น้อย, อยากที่เราจะรู้จักว่า เรานี้โง่เข้าแล้ว ไปอยากนั้นอยากนี้เข้าแล้ว.

ทีนี้ ในการที่จะป้องกันอย่าให้มันเกิดได้นี้ มันยิ่งอยากยิ่งขึ้นไป อีก; คือมันทำอยากยิ่งขึ้นไปอีก. แต่ถึงอย่างนั้นก็ควรจะทำคือหัดมีสติกันเสีย บ้าง. อย่างที่เขาปฏิบัติกันในวัดในวา ตามทางศาสนาเจริญสติปัญญา อย่าง นี้ ก็เพื่อหัดไปในทางที่จะป้องกันไม่ให้ความอยากมันเกิดขึ้น, มันสกัดกั้น ความอยาก; สกัดกั้นกระแสแห่งความอยากไว้ ไม่ให้มันเกิดขึ้นด้วยอำนาจ ของสติ. ดังนั้นหัดทำสติกันเสียบ้างสำหรับชาวบ้าน. สำหรับชาววัดนั้น ก็ มุ่งหมายจะทำสติอยู่อย่างเต็มที่แล้ว จึงได้มาอยู่วัด.

ถึงแม้จะอยู่บ้าน ก็ควรจะทำสติเท่าที่จะทำได้ เพื่อที่จะป้องกัน กระแสแห่งตัณหา หรือความอยากที่มันจะเกิดขึ้น แล้วก็ทำให้ร้อน แล้ว ก็เป็นทุกข์, ในส่วนมากหรือส่วนใหญ่ ส่วนทั่วไปนั้นก็คือกามตัณหานั่นเอง.

ทีนี้ สำหรับภวตัณหาที่มันอยากเป็น ตามที่ตัวเองมันรู้สึกว่าจะดี ว่าเด่น ว่าสูง ว่าโก้ ว่าหรู ว่าสวย ว่างามอย่างนี้. นี่ก็คิดดูให้ดีว่าอยากเมื่อไรมันก็ร้อนเมื่อนั้นแหละ; แต่ความโง่มันมีมาก มันทำให้แก้เก้อไป มันว่าไม่ร้อนหรือไม่ลำบาก. ตัวอย่างง่าย ๆ เช่น *อยากจะเป็นคนสวย* สักทีหนึ่งอย่างนี้ มันก็ต้องยุ่งมากลำบากมาก เคืองร้อน, แล้วมันก็โง่ มันก็แก้เก้อไปอย่างนั้นเอง ว่ามันไม่ลำบากอะไร. เพราะว่ามันมีตัณหาอยากจะเป็นอย่างนั้นนะ มันมากเกินไป จึงไม่ค่อยจะเห็นความทุกข์ร้อนที่เกิดมาจากความอยากชนิดนั้น.

หรือว่าอีกทางหนึ่งก็ถูกปรุงแต่ง มีคนยุยง มีคนสนับสนุนจับเข็ดอะไอย่างนี้, มันก็อยากเป็นมากขึ้นอีก; ฉะนั้นเขาจึงทำได้แม้กระทั่งเข็ดคนให้มันยอมตายหรือกล้ำตาย, เหมือนกับคนเขาปั่นหัวจึงหรีด ให้กั๊กกันจนตาย อย่างนี้เป็นต้น.

นี่มันก็เป็นตัณหา ชนิดที่รุนแรงเหลือประมาณแล้ว. *อยากเป็นผู้ชนะ* ถึงมันสู้ไม่ได้มันก็อยากจะเป็นผู้ชนะ; แม้มันจะแพ้แล้ว มันก็ไม่อยากจะแพ้ เพราะมันอยากจะเป็นผู้ชนะ. ภวตัณหาอย่างนี้ก็ร้อนอย่างยิ่ง แม้ว่าจะไม่เหมือนกับกามตัณหา; มันก็ร้อนเท่ากันแหละ.

ทีนี้ เขาสรุปใจความให้มันกว้างสำหรับคำ ๆ นี้ ก็เรียกว่า *อยากที่จะเป็นอยู่* หรือ *คงอยู่* ทีหนึ่งก่อน คืออยากมีตัวอยู่; แล้วมันจึงอยากที่จะเป็นอยู่อย่างนั้น เป็นอยู่อย่างนี้ เป็นอยู่อย่างโน้น นั่นอีกชั้นหนึ่ง. มัน

ก็เป็น ๒ ชั้นอยู่ : *อยากเป็น*, แล้วมันต้อง*อยากเป็นนั่น เป็นนี่* เป็นอย่างนั้นอย่างนี้; นี่มันก็เป็นตัณหาตลอด.

พอได้เป็นตามความโง่ของมันแล้ว มันก็ *ตฺร ตฺรารภินฺนุทฺติ* ด้วยเหมือนกัน. คือมันเพลินพอใจอย่างยิ่งในการที่ได้เป็นแล้วอย่างนั้น; แม้กระทั่งเป็นคนบ้า มันก็ยังพอใจยินดีที่มันได้เป็น เพราะมันไม่รู้ เพราะมันมาจากอวิชา. ฉะนั้น*กามตัณหา*มีแล้วก็เพลิดเพลินในอารมณ์ ของกาม, *ภวตัณหา*มีแล้วมันก็เพลิดเพลินในอารมณ์ของภพ คือความเป็น. มันจึงเพลินกันไปได้ไม่รู้จักสิ้นสุด

ที่นี้ อย่างที่ ๓ เรียกว่า*วิภวตัณหา* มีความหมายเป็นไปในทางขาดสูญคือไม่เป็น ไม่เป็นอยู่. เมื่อไม่เป็นอยู่ ก็คือไม่*อยากเป็น*อย่างนั้น ไม่*อยากเป็น*อย่างนี้นั่นเอง; ความหมายเดียวกัน.

วิภวตัณหา มันตรงกันข้ามกับ*ภวตัณหา*. *ภวตัณหา*มัน*อยากอยู่*; *วิภวตัณหา*มัน*อยากขาดสูญ*. ฉะนั้น*ภวตัณหา*มันก็เนื่องอยู่ด้วย*สัสสตทิฏฐิ* - ความเห็นว่าจะอยู่ จะเที่ยงแท้ถาวร; *วิภวตัณหา*มันก็เนื่องอยู่กับ*อจฺเจททิฏฐิ* คืออยากจะขาดสูญ. แล้วความอยากนี้ก็ไม่ถูก เป็นความอยากที่โง่ ที่มาจากอวิชา. แต่ถ้าลงอยากแล้วมันก็พอใจได้เหมือนกัน. *อยากตาย*อย่างนี้ ทั้ง ๆ ที่มันไม่เคยตาย มันก็ต้องพอใจในการที่ว่า ถ้าสมมติว่ามันได้ตาย.

ที่นี้*อยากไม่เป็น*นั่น*ไม่เป็น*นี้โดยไม่ต้องตาย นี่มันก็จะต้องพอใจไปพักหนึ่งในการที่ไม่ต้องเป็นนั่นเป็นนี่ หรือไม่ได้เป็นอย่างนั้น ไม่ได้

เป็นอย่างนี้ไปพักหนึ่งเหมือนกัน. แต่ว่าคำอธิบายข้อนี้ถ้าความอาจจะเข้าใจผิด คือไปปนกันกับความไม่อยากจะเป็นอย่างนั้นไม่อยากจะเป็นอย่างนี้ เพราะเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาในสิ่งทั้งปวง; อย่างนั้นก็มิ. อย่างนั้นหมายถึงอยากดับเสียซึ่งตัณหาต่างหาก, ไม่ใช่อยากตายหรือไม่ใช่อยากจะขาดสูญด้วยอำนาจของอจุเจททิฎฐิ, เป็นความเบื่อหน่ายไม่อยากจะเกิดอีกต่อไปไม่อยากจะมิภพมิชาติอีกต่อไปอยากดับสนิทไม่มีเหลือ; อย่างนี้ไม่ใช่วิภวตัณหา เพราะว่าอย่างนี้ มันมาจากวิชา - ความรู้แจ้งเห็นจริง ในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. แต่ถ้ามันมาด้วยความโง่ ไม่รู้อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาโดยแท้จริง, คือไม่รู้จักสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริงก็แล้วกัน, แล้วเพ้อญความคิดปรุงแต่ง มันเป็นไปด้วยอำนาจของอวิชา บางเวลามันก็แยกแขนงไปในทางที่จะขาดสูญ. นี่มันอยากจะดับสูญ อยากจะขาดสูญอยากจะไม่เป็นอยู่ เหลืออยู่ด้วยอำนาจของวิชชาอันนั้น.

ดังนั้นเราจึงเห็นคนที่มันกำลังโมโห ถึงขนาดที่อยากฆ่าตัวตายหรือถึงกับเอาหัวชนภูเขาอย่างนี้ มันก็เพราะความโง่ อยากจะฆ่าตัวเองตาย; เวลานั้นมันก็ต้องสบายมาก มันก็เพลิดเพลินในการที่มันได้ทำอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นควรจะถือว่า พระบาลีนั้นได้ตรัสไว้เป็นหลักอย่างแน่นอนแล้วว่าขึ้นชื่อว่าตัณหาแล้วก็ต้อง ตคร ตคราภินนุทีนี่ คือมีความเพลิดเพลินอย่างยิ่งในอารมณ์นั้น ในความเป็นอย่างนั้น. จะเป็นกามตัณหากี่ดี, ภวตัณหากี่ดี, วิภวตัณหากี่ดี เมื่อเพ้อญมันได้อย่างนั้นแล้วมันก็ต้องเพลิดเพลินไปพักหนึ่ง, แล้วมันก็เปลี่ยนตามกฎของความจริงที่ว่ามันไม่มีอะไรที่จะเที่ยงแท้อยู่ได้.

นี่เรารู้จักสิ่งที่เรียกว่าตัมหากันให้ดีที่สุดเท่าที่จะรู้จักได้ เพื่อที่เรา
 อย่าต้องร้อน. ถ้าใครอยากร้อน อยากจะประชดตัวเอง อยากจะร้อน
 ก็ตามใจ ก็ไม่ต้องสนใจ ไม่ต้องศึกษาก็ได้; แต่ถ้าใครไม่อยากจะร้อน
 หรือไม่อยากจะมีความทุกข์ ก็จงพยายามศึกษาเรื่องนี้ ที่พระพุทธเจ้าท่าน
 ได้ตรัสสอนไว้ด้วยความเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งหลาย ว่าให้รู้จัก ตัมหากันแล้ว
 ทำให้มันสิ้นไปเสีย : *ภวนตฺติสงฺขยา - ความสิ้นไปแห่งตัมหา* เป็น
เครื่องนำไปสู่ภพ ให้เรารู้จักทำให้หยุด ให้เย็น อย่าให้มันเกิดความร้อน
 ขึ้นมาได้เพราะตัมหากันนี้ ที่นี่ ตามความสามารถของเราในวันหนึ่ง ๆ ที่เราจะ
 ควบคุมให้มันเย็นอยู่ได้ อย่าให้มันกระโตกกระต๋ากขึ้นมา จะดีหรือไม่ดีก็
 ไปคิดดู.

บางคนยังอยากจะร้อน อยากจะประชดตัวเอง อยากจะประชด
 คนอื่น เพราะมันมีกิเลสชนิดนั้นมากเกินไป มันก็ไม่เชื่อฟังคำสอนของ
 พระพุทธเจ้า ที่สอนให้หยุด ให้เย็น ให้ยอม ให้อะไรกันเสียบ้าง อย่างนี้
 มันไม่ชอบ, แล้วไปชอบประชดตัวเอง ประชดผู้อื่น ก็แสดงออกเป็นกิเลส
 แล้วก็ไปมากไปกว่าตัมหา ๓ ประการนี้เลย.

ไปคิดกันใหม่ อยากร้อนหรืออยากเย็น อยากอยู่อย่างร้อน หรือ
 อย่งเย็น. ที่จริงมันก็ร้อนมาจนด้านเสียแล้ว มันก็ไม่ค่อยจะรู้จักความเย็น;
 จึงต้องไปสังเกตดูให้ดี ให้เห็นชัดลงไปว่า ที่มันร้อนก็ต้องร้อน, ส่วนที่
 มันร้อนก็ต้องเห็นว่ามันร้อน อย่าไปหลงผิดกลับกันอยู่. ที่มันไม่ร้อนมันก็
 จะต้องเย็นจริง ๆ.

นี่ถ้าศึกษาในชั้นแรก พบว่าร้อนคืออย่างไรจริง ๆ, เย็นไม่ร้อนคืออย่างไรจริง ๆ, ก็จะเริ่มเข้าใจได้ไม่ยากต่อไปตามลำดับ ว่า ตัณหา มีอยู่อย่างนี้ล้วนแต่ร้อนทั้งนั้น. แต่มันมีเหยื่อล่อปิดไม่ให้รู้สึกร้อน ก็คือความเพลिनนั่นเอง.

มีตัณหาที่ไหน ก็ต้องมีความเพลिनในอารมณ์ของตัณหาที่นั่น; เพราะฉะนั้นความเพลिनนั้นแหละ มันปิดไว้ไม่ให้รู้สึกความจริง จึงไม่รู้สึกว่าเป็นทุกข์หรือเป็นความร้อน. นี่เราก็เลยต้องเวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ เพราะไม่รู้ เพราะไม่รู้ตามที่เป็นจริง เพราะมันมีอะไรมาหลอกมาปิดเอาไว้.

....

ถ้าว่ากันโดยรายละเอียด มันก็มีมากกว่า ๓ ; เพราะว่า ๓ นี้มันแยกออกไปได้โดยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อย่างนี้, มันก็แยกไปได้ตั้ง ๖ ทางแล้ว; ๓ อย่าง มี ๖ ทาง, มันก็ตั้ง ๑๘ แล้ว; แล้วอารมณ์นั้น ๆ มันหลอกทั้งในทางที่เป็นสุข และเป็นทุกข์ และทั้งอทุกข์ขมสุข ตามเวทนา ๓ ที่เกิดจากอารมณ์ ๖ นั้น, มันก็เอา ๓ กุณเข้ามาอีกมันก็เป็น ๕๔ แล้ว; ๕๔ ชนิดแล้ว.

ที่นี้มันยังมีอย่างที่เป็น กามสุขัลลิกานุโยค อตตคิลมถานุโยค คืออาศัยบ้านเรือนอย่างชาวบ้าน หรืออาศัยเนกขัมมะ การปฏิบัติธรรมานตอย่างพวกบรรพชิตบางพวก มันก็มีอีก ๒ อย่าง, ก็เลยเป็น ๑๐๘. นี้เขาแจกให้มันเห็นเป็น ๑๐๘ มันก็มีได้; ที่นี้การแจกจำแนกกันอย่างอื่นเป็น ๑๐๘, หรือมากกว่านั้นก็ยิ่งได้. แต่ว่าที่สำคัญมันมีอยู่ ๓ อย่างนั้นแหละ คือ : --

กามศัณหา - ความอยากเป็นไปในทางเอาหรือทางได้.

ภวศัณหา - ความอยากเป็นไปในทางเป็น เป็นอย่างนั้นอย่างนี้.

วิภวศัณหา - ความอยากที่เป็นไปในทางขาดสูญ ขาดตอน ไม่เป็นอย่างนั้นอย่างนี้.

ถ้าเข้าใจถูกต้องก็จะเห็นว่าร้อนทั้งนั้น. เดี่ยวจะไปเข้าใจเสียว่ามันคนละอย่าง, เมื่อมันคนละอย่างแล้ว มันไม่ควรจะร้อน; เช่นว่าอยากเป็นมันก็ร้อน, ฉะนั้นอยากไม่เป็นมันก็ควรจะไม่ร้อนซิ, อย่างนี้มันก็ไม่ถูก. เพราะว่ามันอยากด้วยความโง่ ด้วยอวิชา. ถ้าอยากไม่เป็นด้วยอำนาจวิชา ปัญญา ญาณทัสสนะนั้นจึงจะไม่ร้อน. ฉะนั้นอย่าไปหลงคำนวณเหมือนคิดเลขเขลา ๆ เดี่ยวจะเกิดสับสนเข้าใจไม่ได้ แล้วก็โยนทิ้งเลย ไม่สนใจ ไม่คิดไม่นึก. นี้จะเรียกว่าไตรศัณหา ให้มันเพราะสักหน่อย. ศัณหา ๓ มันมีอยู่ : กามศัณหา ภวศัณหา วิภวศัณหา, อย่างนี้เอง.

....

ที่นี้ ผู้ที่เขาจะศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก; เขาก็มองต่อไปอีกว่า : ศัณหา นี้ เมื่อมันจะเกิดขึ้นมา มันเกิดที่ตรงไหน? เมื่อมันจะดับลงไป มันจะดับลงไปตรงไหน?

นี้ชาวบ้านอาจจะไม่สนใจก็ได้ หรือจะไม่ต้องสนใจก็ได้, คือมันละเอียดเกินไป. แต่ถ้าใครมีปัญหาพอมีเวลาว่างพอที่จะสนใจ, มันก็น่าสนใจอยู่เหมือนกัน ในเมื่อตั้งปัญหาขึ้นว่าศัณหา นี้เมื่อเกิด มันจะเกิดที่ตรงไหน? เมื่อดับมันจะดับที่ตรงไหน? เขาเรียกสิ่งนั้นว่า วิสัยเป็นที่ตั้งแห่ง

ความรัก ความพอใจ ความยินดี, เรียกว่า**ปิยรูปสาตรูป - มีรูปเป็นที่รัก มีรูปเป็นที่ยินดี**; และมันมีวิสัยเป็นที่ตั้งแห่งความรัก แห่งความยินดี.

สิ่งเหล่านั้นมีอะไรบ้าง? เขาแบ่งเป็น ๑๐ กลุ่ม, ตั้ง ๑๐ กลุ่มใหญ่ ๆ , กลุ่มหนึ่งก็มีอยู่ ๖ - ๖ ตามอำนาจตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

กลุ่มแรก ก็คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั่นเอง. ใครบ้างที่จะไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ถ้ายังไม่รู้สึกไม่รู้จักว่าตัวเองมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ต้องยอมรับเสียว่าเป็นคนโง่โง่เขลาหนึ่งในโลก, รับรู้เสียโดยเร็วว่า เรากัน ๆ หนึ่งนี่มันมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ๖ อย่างนี้ แต่ละอย่าง ๆ เป็นที่ตั้งเป็นที่เกิด หรือเป็นที่ดับแห่งตัณหา. เต็มมาทางตา ก็ดับไปเพราะความสิ้นสุดทางตา; หรือว่าตาบอดเสีย อย่างนี้ มันก็ดับไปในส่วนตา. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ๖ อย่างนี้ก็เป็นชนวนเป็นที่เกิด เป็นที่ก่อ เป็นที่ตั้งของตัณหาได้.

ทีนี้ อีกกลุ่มหนึ่ง อยู่ข้างนอกก็คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ซึ่งมันคู่กัน : รูปคู่กับตา, เสียง คู่กับหู, กลิ่น คู่กับจมูก, รสคู่กับลิ้น, สัมผัสผิวหนังมันคู่กับกาย, ธรรมารมณ์ - ความรู้สึกทางใจมันก็คู่กับใจ อย่างนี้. รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ๖ อย่างนี้แต่ละอย่างมันก็เป็นที่ตั้ง ที่เกิด ที่ก่อ ที่อาศัยของสิ่งที่เรียกว่าตัณหาได้เหมือนกัน; แล้วมันก็คู่กันอยู่กับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจอยู่แล้ว. แต่ว่าลำพังตัวของมันเอง เมื่อแยกออกไปโดยรายละเอียด

แล้ว แต่ละอย่าง ๆ ก็เป็นที่เกาะที่ตั้งแห่งคัมภากา; เช่น รูปสวย กามคัมภากา ก็เกิดขึ้นอย่างนี้ เป็นต้น. เสียงเพราะ กลิ่นหอม ก็อย่างเดียวกันอีก. นี้ กลุ่มที่ ๒ มันก็มี ๖ เหมือนกันอย่างนี้.

ที่นี้กลุ่มที่ ๓ ก็เรียกว่าวิญญาณ คือรู้แจ้ง เห็นแจ้ง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. นี้เราไม่ได้ระบุไปที่ตัวตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แต่ระบุลงไปที่ความรู้สึก ที่ให้รู้สึกว่าจะไร เป็นอะไร. เห็นแจ้งทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ; ก็มีอยู่ ๖ อย่าง. วิญญาณ ๖ อย่างนี้ก็เป็นที่ตั้ง ที่เกาะ ที่เกิด ที่อาศัย ของสิ่งที่เรียกว่าคัมภากาเหมือนกัน.

ถ้ามันไม่มีวิญญาณ มันรู้สึกอะไรไม่ได้ คัมภามันเกิดไม่ได้. ในฐานะที่มันทำให้รู้สึกได้ รู้แจ้งได้ มันก็เป็นเครื่องช่วย หรือเป็น อุปกรณ์เป็นที่เกิด ที่ก่อแห่งคัมภากา.

ที่นี้ กลุ่มถัดไปอีก เขาเรียกว่าผัสสะ. เมื่ออายตนะข้างใน เช่น ตา เป็นต้น กับอายตนะข้างนอกเช่นรูป เป็นต้น กับจักขุวิญญาณ เป็นต้น เกิดขึ้นแล้วพบกันแล้วก็เรียกว่าผัสสะ; การพบกันของสิ่ง ๓ อย่าง คืออายตนะข้างใน อายตนะข้างนอก และวิญญาณ นี้เขา เรียกว่าผัสสะ. ตรงผัสสะ ตรงการกระทบนี้ก็เป็นที่ตั้ง ที่เกิด ที่ช่วยให้ เกิดอะไรของสิ่งที่เรียกว่าคัมภากาได้เหมือนกัน.

และโดยเฉพาะ ก็หมายถึงกรณีที่ว่า มันเข้าไปในอารมณ์ที่เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส; เพราะฉะนั้นผัสสะนั้นมันก็เป็นที่ตั้งแห่งกิเลสหรือตัณหานั้น. ฉะนั้น ผัสสะทั้ง ๖ นั้นมันก็เป็นที่เกิด ที่ก่อ ที่ตั้งแห่งตัณหา.

ที่นี่ หลังจากเกิดผัสสะ ก็มีเวทนาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อีก. เวทนา ทั้ง ๖ นี้ก็เป็นที่เกิด ที่ก่อ ที่ตั้งแห่งตัณหา.

ที่นี่ หลังจากเวทนา มันก็มีสัญญา - ความสำคัญมันหมายความว่า รูปอะไร? เป็นอย่างไร? เสียงอะไร เป็นอย่างไร? น่ารักน่าพอใจ เป็นสุขเป็นของกูอะไรอย่างนี้ สัญญาอย่างนี้เป็นความสำคัญมันหมายไปตามอำนาจของอุปาทาน. สัญญาทั้ง ๖ ประการก็เลยเป็นที่เกิด ที่ก่อ ที่ตั้งแห่งตัณหา.

ที่นี่ หลังจากสัญญาอย่างนี้แล้ว ก็มีสัญญาเจตนา - นี้ความคิดด้วยเจตนาที่จะเอา ที่จะกระทำ ที่จะยึดจะครองอะไรนี้ เกี่ยวกับสิ่งนั้น ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจอย่างเดียวกันอีก.

หลังจากเจตนาสมบูรณ์แล้ว มันก็มีความอยากที่เรียกว่าตัวตัณหา นั่นเองโดยสมบูรณ์. ตัณหานี้แยกออกไปตามอายตนะ ๖ คือรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปพะ ธรรมารมณ์อีกทีหนึ่ง; หรือว่าแยกไปตามอารมณ์ที่มาสัมผัสอายตนะนั้นก็ได้อีก คือรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปพะ ธรรมารมณ์. มีตัณหาเป็นไปในอารมณ์ทั้ง ๖ นั้น.

หลังจากนี้ มันก็มีกลุ่มที่อยู่เบื้องหลังนั้น ไปอีกคือวิตก - คิดถึงอยู่เสมอ, วิจารณ์ - นี่มันก็ใคร่ควรอยู่เสมอ, ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์นั้น ๆ, ในขณะที่นั้นก็เป็นที่ตั้งแห่งตัณหา ที่ยึดยาวต่อไปอีก. กำลังวิตกอยู่มันก็เกิดตัณหา มากไปตามอำนาจของวิตก. กำลังวิจารณ์อยู่มันก็เกิดตัณหา มากไปตามอำนาจของการวิจารณ์.

ฉะนั้น ท่านจึงถือว่าปิยรูปสาตรูป รวม ๑๐ หมวด, หมวดละ ๖ นี้ มันเป็นที่เกิดของตัณหา เป็นที่ดับของตัณหา. เพราะมันมีมากมาย หลากกรณี หลากชนิด หลากซับซ้อน, ฉะนั้นมันจึงมีอย่างใดอย่างหนึ่ง เกิดที่อย่างใดอย่างหนึ่งไม่เหมือนกัน; แล้วแต่ว่ามันเกิดที่ไหนมันก็จะดับที่นั่น. เขาหมายถึงการที่ละความสนใจ ละความรู้สึกนึกคิดต่อสิ่งนั้น มันก็เป็นการดับที่นั่น : เกิดในรูป ก็ดับในรูป, เกิดในเสียง ก็ดับในเสียง อย่างนี้เป็นตัวอย่าง.

นี่เห็นได้ว่า มันอาจจะพิสดารเกินจำเป็น สำหรับชาวบ้านจะต้องรู้ก็ได้, แต่ถ้ารู้ไว้ก็ไม่เป็นไร. แต่ต้องรู้ไว้โดยใจความสำคัญสรุปสั้น ๆ ได้ว่า มันเกิดได้ไปเสียทุกระยะ หรือทุกตอน แห่งความรู้สึก สัมผัส คตินึก ใคร่ครวญอะไรต่าง ๆ ; มันเกิดได้ทุกตอนแหละ อย่างไม่ประมาณเลย. แล้วก็ระวังอย่าให้มันเกิด เพราะว่าเกิดขึ้นแล้วมันก็ร้อน อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว.

....

ที่นี้มาดูตัวเราเองกันที ตามที่เป็นอยู่จริงประจำวันนั้น : ก็ดูให้

พบว่ามันวนเวียนอยู่ วนไปวนมา วนไปวนมาอยู่ในระหว่างคัมภีร์ทั้ง ๓ นี้; ทุกคนก็ว่าได้.

กามตัณหา มันก็เกิดเมื่อมีของรักของพอใจ นำใคร่ นำยินดีมา ประสบเข้า.

แล้วก็ภวตัณหา มันก็เกิดในเมื่อกิเลสประเภททิฏฐินี้ มันเกิดขึ้น แล้วมันก็อยากที่จะเป็น. ที่อยากเป็นกันมากที่สุดก็คงจะอยากเป็นคนสบายดี ไม่เจ็บไม่ไข้ หรือว่าอยากสวย แล้วก็อยากรวย แล้วก็อยากมีอำนาจ วาสนา ก็อยากไปตามที่มันรู้สึกกันอยู่ได้เอง. ฉะนั้นเราจึงไม่บกพร่อง หรือไม่ขาดในความอยากชนิดนี้.

ที่นี้อีกทางหนึ่ง เป็นทิฏฐิชนิดหนึ่งมีความสำคัญผิดอีกชนิดหนึ่ง เมื่อเหตุปัจจัยหลายอย่างมันกลุ้มรมันทำอะไรไม่ถูก มันก็เกิดพวกวิภวตัณหา ได้ ก็อยากจะขาดสูญไปอยากจะดับไป; หรือแม้ที่สุดแต่ว่าคน ๆ นั้นมันได้รับการแนะนำ สั่งสอนผิดจากครูบาอาจารย์ที่ผิด เป็นมิจฉาทิฏฐิ, มันก็อยากฆ่าตัวตายได้เพราะมันมีทิฏฐิ ผิดเกิดขึ้น. หรือที่ไม่ได้รับคำสั่งสอน จากคนสอนผิด ๆ มันก็ยิ่งอยากฆ่าตัวตายได้, ถ้าความโง่ มันกลัดกลุ้ม ขึ้นมา ความน้อยอกน้อยใจมันมีมากขึ้นมา. เพราะว่าคนนี่มันโง่กว่าสัตว์ เจริญฉาน. สัตว์เจริญฉานไม่โง่ถึงขนาดที่จะผลุนผลัน โหมโหขึ้นมาฆ่าตัวเอง ตายได้. ฉะนั้นต้องถือว่าคนเรานี้มันยังโง่ ไกลไปกว่าสัตว์เจริญฉาน.

ถ้าพูดอีกทีหนึ่ง มันฉลาดกว่าสัตว์เครื่องจาง แต่มันฉลาดโง่. ไม่จำเป็นจะต้องฆ่าตัวตาย มันก็ฆ่าตัวตายอย่างที่เราได้ยินได้ฟังกันอยู่บ่อย ๆ ว่า คนหนึ่งเขาฆ่าตัวตาย เพราะตัณหาที่มันรุนแรง ทิฏฐิผิต ๆ อย่างหนึ่ง มันเข้ามาปรุงแต่งก็อยากจะดับไป. แต่มันก็ไม่ใช่ถูกต้อง ไม่ใช่เป็นความถูกต้อง แล้วก็ไม่ใช่เป็นความจริงแท้ที่เด็ดขาด. เคี้ยวมันก็กลับใจ มันก็กลัวขึ้นมาอีก เคี้ยวมันก็อยากจะฆ่าตัวตายอีกก็ได้. มันเป็นความไม่เที่ยงของสังขาร คือความคิดนี้ปรุงแต่งทั้งหลาย หรือเหตุปัจจัยภายนอก หรือว่าการคบหาสมาคม ส้องเสพกับคนโง่ด้วยกัน หรือผู้สั่งสอนที่ผิต ๆ ด้วยกัน. ฉะนั้นการฆ่าตัวตายมันจึงมีในหมู่มนุษย์ ที่ต้องถือว่ามันโง่กว่า สัตว์เครื่องจางเป็นแน่นอน.

ถ้ายังไม่รู้ ยังอยากจะบอกต่อไปอีกว่า สัตว์เครื่องจางมันมีมันสมองน้อย มันฉลาดน้อย มันคิดได้น้อย เพราะฉะนั้นกิเลสตัณหาของมันจึงมีน้อย หรือในบางกรณีมันจะไม่มีเอาเสียเลย หรือว่าโดยยุติธรรมแล้วเราก็จะไม่เรียกว่ากิเลสตัณหาด้วยซ้ำไป สำหรับความรู้สึกของสัตว์เครื่องจางเช่นนั้น.

ที่นี่ มนุษย์มันมีมันสมองเจริญ มันคิดได้ มันคิดได้รอบด้าน มันวางมาตรฐานไว้อย่างนั้น มาตรฐานไว้อย่างนี้ มีศีลมีวัช มีบุญมีบาป มีสุขมีทุกข์ นี่ยิ่งรู้มากมันก็ยังยากนาน; ฉะนั้นมนุษย์จึงมีโอกาที่จะมีความทุกข์ ได้มากกว่าสัตว์เครื่องจางทั้งหลายร้อยเท่า หลายพันเท่า. แต่มันก็มีดีในส่วนนี้แหละ ถ้าไม่อย่างนั้นมันจะเป็นมนุษย์ได้อย่างไร มันต้อง

สูงกว่า มันต้องเก่งกว่า ต้องดีกว่า; ฉะนั้น เราก็อย่ต้องไปฆ่าตัวตาย เพราะวาสัตว์เครื่องานมันก็ยังไม่ทำ, หรือว่าอย่าไปโกรธให้ร้อนเป็นพินเป็นไฟ ซึ่งสัตว์เครื่องาน มันก็ไม่ทำ, เรื่องกามตัณhamันก็มีน้อยมาก, ภวตัณhamันก็ยังมีน้อยมาก.

ถ้ามนุษย์จะดีกว่าสัตว์เครื่องานจริง, ก็ต้องละตัณหาเหล่านี้เสียให้มาก; คืออย่าให้ต้องเดือดร้อน, ในส่วนความเป็นอยู่ที่ไม่เดือดร้อน; สติปัญญามันก็มีมากกว่าสัตว์เครื่องาน มันก็ทำประโยชน์อย่างนั้นอย่างนี้ได้มากกว่าสัตว์เครื่องาน.

ฉะนั้น มนุษย์จึงดี เป็นสัตว์ที่ประเสริฐ กว่าสัตว์เครื่องาน; ฉะนั้นเราควรจะเป็นมนุษย์กันให้ถูกต้อง อย่าให้ตัณหาทั้ง ๓ นี้ มันครอบงำอย่าใช่. ถ้าเราไม่รู้แบบนี้เราปล่อยไปตามประสาใจ แล้วมันก็จะเต็มไปด้วยกิเลสตัณหา มันก็จะมีความทุกข์มากกว่าสัตว์เครื่องาน. ถ้าอย่างไรรู้ก็ไปสังเกตดูให้คิดตลอดเวลา ว่าเรามีตัณหา ๓ อย่างนี้ วนเวียนไปวนเวียนมา เดียวนั้น เดียวนี้ เดียวโน้นหรือเปล่า. ถ้ารักอย่างทางเพศ ทางกามารมณ์ก็เป็นกามตัณหา; ถ้าพอใจ ชอบใจ อยากเป็นอย่างนี้ก็เรียกว่าภวตัณหา; โกรธเคืองขึ้นมา อยากจะทำลายทุบตี มันก็เป็นวิภวตัณหา; ก็เลยไม่ต้องมี. มีสติปัญญา, จะทำก็ทำไป; อยากจะมีเงินก็หาได้โดยไม่ต้องใช้ตัณหาเป็นเครื่องช่วย; อยากจะมีภรรยาสามี อะไรก็ทำได้โดยไม่ต้องใช้ตัณหาเป็นเครื่องช่วย; แล้วมีอะไรเกิดขึ้นไม่ถูกอกถูกใจก็ไม่ต้องโกรธ. อย่างนี้ก็เรียกว่ามันเข้าไปในเขตของพระอริยเจ้า หรือในเขตของพระอริยบุคคล.

พระอริยบุคคล ก็คือควบคุมตัณหาได้ จนกระทั่งว่าตัณหาไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นมาได้อีกเลย; อย่างนี้ก็เรียกว่าอริยบุคคล. ฉะนั้นการรู้เรื่องตัณหาและควบคุมให้ได้ ละเสียให้ได้นี้ เป็นเรื่องประเสริฐที่สุด; เพราะว่าจะนำไปสู่ความเป็นอริยบุคคล. แต่ไม่ได้สอนให้ยึดถืออริยบุคคล. บอกแต่ว่าถ้าเป็นไปในกระแสของอริยบุคคล อริยภาวะนี้มันไม่เป็นทุกข์ มันไม่มีความทุกข์. ฉะนั้นเราเอาแต่ไม่มีความทุกข์ ก็แล้วกัน. อย่าไปอยากเป็นพระโสดา อย่าไปอยากเป็นพระสกิทาคาอะไรขึ้นมา ให้มันเกิดปัญหาใหม่ เดี่ยวความโง่จะครอบงำเอาอีก; ต้องการแต่ว่าไม่ชอบความทุกข์ เมื่อความทุกข์มาจากตัณหา ก็จะฆ่าตัณหาเสีย. คำพูดที่ประหลาด น่าตกใจ มันมีอยู่ ต้องฟังให้ดี ๆ ว่า เขาให้ฆ่าบิดา ฆ่ามารดาเสีย; บิดา คือ อวิชชา, มารดา คือ ตัณหา. ถ้าฆ่าอวิชชา ฆ่าตัณหา เสียแล้วก็จะเย็นเป็นสุขหรือเป็นพระนิพพาน.

นี่เรื่องของตัณหามันมีอย่างนี้. การดับตัณหาเสียก็คือความเป็นอยู่ที่ไม่มีความทุกข์เลย. สละตัณหาปล่อยเสียทำให้ไม่มีที่ตั้ง ที่อาศัยเสียซึ่งตัณหานั้น นั่นก็เรียกว่าการสิ้นไปแห่งตัณหา ก็เรียกว่าเย็นเป็นนิพพาน.

นี่เรื่องตัณหา ๓ ประการมีอยู่อย่างนี้. เอมากล่าวไว้ ให้มันเนื่องๆ กันในบรรดาสิ่งที่มีอยู่สาม ๆ ๆ ด้วยกัน. ซึ่งในครั้งที่แล้วมาก็ได้กล่าวมาถึง *ไตรภพ - ภพทั้ง ๓* ; ภพนี้มันก็ได้มาจากตัณหา. เรารู้จักตัณหาแล้วก็ควบคุมตัณหาได้, ก็คือควบคุมภพทั้งหลายได้ ไม่ให้เกิดขึ้นสำหรับเป็นทุกข์แก่จิตใจชนิดนั้น อย่างนี้เขาเรียกว่าไม่เกิด, ไม่เกิดแต่ไม่ตายด้วย.

นั่ง ๆ อยู่ที่นี่ เดินไปเดินมา ทำการทำงาน ทำประโยชน์ได้มหาศาล
ก็เรียกว่าไม่เกิดแล้วก็ไม่ตายด้วย. เป็นคำที่ฟังยากอยู่หน่อย; แต่ระบุนัยใจ
ความสำคัญ ก็คือว่าควบคุมตัณหาเสียได้ ไม่เกิดอุปาทานแล้วก็ไม่เกิดความ
รู้สึกตัว - ของกู นี้เรียกว่าไม่เกิด; เมื่อไม่มีตัวกู - ของกูมันก็ไม่ตาย;
ฉะนั้นจึงเรียกว่าทั้งไม่เกิดและทั้งไม่ตาย, เพราะรู้จักจัดการกับสิ่งที่เรียกว่า
ตัณหา ๓ ประการนั้น. นับว่าเป็นสิ่ง ๓ สิ่ง ที่ควรรู้ ควรเข้าใจ
อย่างยิ่งด้วยกันทุกคน; ขอให้นำไปคิดดูให้ดี ๆ .

ธรรมเทศนา สมควรแก่เวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พัลลิกไตรเทศนา - ๘ -

๒๕๑๗

ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีชลา, วันอาทิตย์ ที่ ๑ กันยายน ๒๕๑๗

ไตรทวารกถา.

[ไตรทวารมี - ไม่มี เมื่อมี - ไม่มีปฏิจสนุปบาท.]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ตีณิ ทวารานิ กายทวารํ วจิตทวารํ มโนทวารนุ - ตี
ธมฺโม สกุกจํ โสตพฺโพ - ตี.

ณ บัดนี้ จะได้วิสันาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นเครื่องประดับ
สติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา - ความเชื่อ และวิริยะ - ความพากเพียร
ของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญออกงามก้าวหน้าตามทางแห่ง
พระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย กว่า
จะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศานี้ เป็นธรรมเทศนาปกติแห่งวันธรรมัสสวณะและเป็นวันพระ เป็นวันอุโบสถ ซึ่งพุทธบริษัทย่อมปฏิบัติหน้าที่ของตน ๆ อนุวัตโดยสมควรแก่ความมุ่งหมายนั้น ๆ .

ที่เป็นวันอุโบสถ ก็คือการเข้าไปอยู่ประพฤติปฏิบัติในวัตรและศีลอย่างใดอย่างหนึ่ง, อย่างเคร่งครัด. อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นวันอุโบสถ เช่นถืออุโบสถศีล นี่เป็นต้น. ที่ว่าเป็นวันพระ ก็หมายความว่า เป็นวันที่จะต้องทำทุกอย่างให้ดีเป็นพิเศษที่สุด สำหรับวันวันนี้ เพราะว่าเป็นวันพระ. ส่วนวันธรรมัสสวณะคือวันฟังธรรม; นี่ก็เป็นวันสำหรับการศึกษาเพิ่มเติมอยู่เป็นประจำ. ควรจะทำให้สำเร็จประโยชน์ ตามความมุ่งหมายนั้น ๆ.

ธรรมเทศานี้ วิสัชนาเนื่องในวันธรรมัสสวณะ, ซึ่งได้วิสัชนาสืบต่อเป็นลำดับๆ กันมา; โดยเฉพาะในพรรษานี้ ว่าด้วยเรื่องสิ่งที่เป็นหมวด ๓ : หมายความว่า สิ่ง ๓ อย่างที่ควรจะทราบ พวกหนึ่งก่อน. นับตั้งแต่ : --

พระรัตนตรัย คือแก้ว ๓ ดวง : พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์,
 ไตรสิกขา - สิกขา ๓ คือศีล สมาธิ ปัญญา,
 โลกุตตรธรรม ๓ คือมรรค ผล นิพพาน,
 ไตรลักษณ์ ๓ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา,
 ไตรวิภวัญญู - ความหมุน ๓ ก็คือกิเลส กรรม และวิบาก,
 ไตรภพหรือไตรภุมิ - ระดับแห่งจิตใจชั้นที่อยู่ในกาม ในรูปและ
 ในอรุพ,

และ ไตรัตถมหา - ความอยากที่ประกอบด้วยอวิชา ๓ ชนิด : อยาก
ไปในทางกาม อยากไปในทางภพ อยากไปในทาง
ปราศจากภพ.

ในวันนี้จะว่าด้วยไตรทวารคือทวาร ๓, เป็นลำดับไป. ขอให้ตั้ง
ใจฟัง คือศึกษาให้เข้าใจเพราะเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง ซึ่งจะต้องทราบ
และจะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ อันเกี่ยวกับทวารทั้ง ๓ นั้น.

ในขั้นแรกจะต้องรู้เสียก่อนว่า คำว่า “ไตรทวาร” นั้นคือกาย
วาจา ใจ; คำว่าทวารอย่างนี้ หมายถึงทวารสำหรับออก. ส่วนทวาร
สำหรับเข้านั้นมีถึง ๖ อย่าง คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

เมื่อพูดถึงไตรทวาร ก็หมายถึงทวารสำหรับออก คือสำหรับ
ออกมาจากข้างใน, มาในรูปของกรรมต่าง ๆ กันคือทวารกาย - กายทวาร,
ทวารปากคือวจีทวาร, ทวารใจคือมโนทวาร; นี้เป็นทวารออกทั้งนั้น.

ฉะนั้นการที่จะรู้เรื่อง ไตรทวาร ๓ ประการนี้ ก็ควรที่จะรู้เรื่อง
ทวารเข้าคือทวาร ๖ กันเสียบ้างตามสมควร; ดังนั้นจึงต้องพูดถึงในโอกาส
เดียวกันนี้ด้วย. ทางที่จะเข้าไปมี ๖ ทวาร ที่เรียกว่าอายตนะภายใน ๖ : ตา
หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; เรียกชื่อตามทวารนั้น ๆ ว่าทวารตา ทวารหู
ทวารจมูก ทวารลิ้น ทวารกาย ทวารใจ, เป็นบาลีก็ว่าจักขุทวาร โสตทวาร
ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร มโนทวาร. สิ่งที่จะเข้าไปก็คือรูป เสียง

กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณฺ์ มีอยู่ ๖ อย่าง. เข้าไปแล้วทำหน้าที่ตามกฎเกณฑ์ของมันแล้ว ก็จะกลับออกมาในรูปของกรรม คือกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม, แล้วก็ออกมาทางกายทวาร วชิทวาร มโนทวาร.

ที่เราพูดถึงกันว่าไตรทวารนั้นก็คือ หมายถึงทวารสำหรับออก; แล้วเป็นสุจริตก็มี เป็นสุจริตก็มี, แล้วแต่เรื่อง แล้วแต่กรณีที่จะเกิดขึ้น. เมื่อพูดกันก็พูดกันแต่ว่า สุจริตโดยไตรทวาร; นี่เป็นความมุ่งหมายจะให้ประกอบกรรมอันสุจริต : จะออกมาเป็นกายกรรม ก็ให้สุจริต, จะออกมาเป็นวจิกรรมก็ให้สุจริต, จะออกมาเป็นมโนกรรมก็ให้สุจริต; แล้วก็เรียกว่า สุจริตโดยไตรทวาร, หรือจะเรียกว่าปกติโดยไตรทวาร, ไม่มีเรื่องยุ่งยากเป็นความทุกข์ร้อนแต่ประการใด.

แต่ว่าการที่จะรักษาทวารทั้ง ๓ ให้สุจริต ให้ถูกต้องได้นี้มันก็เนื่องอยู่กับการรู้จักประพฤติกกระทำเกี่ยวกับทวารทั้ง ๖ ที่มันจะเข้าไปข้างในแล้วกลับออกมา; จึงต้องพูดถึงความที่มันเกี่ยวข้องกันในระหว่างทวาร ๒ จำพวกนี้ : - ในขาเข้า ก็คืออารมณ์ต่าง ๆ : รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณฺ์, ที่จะเข้าไปทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

รูปารมณฺ์ - อารมณ์คือรูปผ่านไปทางตา กระทบที่ตา, สัททารมณฺ์ หรือเสียงก็เข้าไปทางหู กระทบทางหู, กลิ่นหรือคันธารมณฺ์ ก็กระทบทางจมูก เข้าไปทางจมูก; อย่างนี้เป็นคู่ ๆ ไปจนครบ ๖ คู่. นี้ให้รู้ว่าทำไมจึงเรียกตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ว่าทวาร. คำว่าทวารนี้ แปลว่าประตู.

ตรงนี้อีกจะขอเตือน เตือนแล้วเตือนอีกอยู่บ่อย ๆ ป้องกันไม่ให้เกิดความเข้าใจผิดว่า คำบัญญัติเฉพาะในทางธรรม หรือทางศาสนานั้นเขายืมมาจากคำชาวบ้านธรรมดาทั้งนั้น, ทุกคำไป. ขอให้จำไว้ให้ดี, และให้นึกให้ได้ทุกที ที่เมื่อเอ่ยชื่อถึงคำอะไรในทางธรรม ทางศาสนาแล้ว, ต้องระลึกนึกถึงคำธรรมดาของชาวบ้าน ตามบ้านตามเรือนนั้นให้ได้. ตัวอย่างที่เคยยกให้ฟัง ก็เช่นคำว่า“นิพพาน” - หมดกิลสหมดความร้อนเพราะความทุกข์; นี้ก็ยืมมาจากคำว่า“นิพพาน” ของชาวบ้าน ที่หมายถึงความเย็นเป็นปกติของอะไรก็สุดแท้, แม้แต่ อาหารร้อน ๆ ก็ต้องรอให้นิพพาน เสียก่อนจึงจะกินได้. คำว่านิพพานก็ใช้อยู่ก่อนในฐานะเป็นของเย็น; เอาการเป็นคำทางศาสนา ก็เย็นทางจิต ทางวิญญูณ เพราะไม่มีกิเลสและความทุกข์, อย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี้ มรรค ที่แปลว่าหนทางหรือมรรคผลทางการปฏิบัติ และผลเกิดขึ้น; นี้ก็ยืมคำชาวบ้านไปใช้.

แม้คำว่าเดิน ปฏิบัติ ปฏิปทาเหล่านี้ มันก็แปลว่าเดิน, ก็ยืมคำว่าเดินนี้ไปใช้ คำปฏิบัติ.

ที่นี้ ก็ลองคิดว่าคำว่า“ทวาร” นี้ จะยืมไปจากคำว่าอะไร? ก็ยืมไปจากคำว่าทวารในภาษาชาวบ้าน ซึ่งแปลว่าประตู; หรือทางเข้าทางออกก็เรียกว่าประตู, ประตูรั้วก็เรียกว่าทวาร, ประตูเมืองก็เรียกว่า ทวาร, ประตูเรือนก็เรียกว่าทวาร; อย่างนี้ก็คิดเรียกกันอย่างนี้.

แม้ทวารสำหรับถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะก็เรียกว่าทวาร เพราะเป็นที่เข้า - ที่ออก; นั่นรู้กันอยู่ทั่วไปก่อนนานแล้ว. ต่อมาผู้มีผู้คิดค้นทางธรรม รู้เรื่องของจิตใจในภายใน ก็มองเห็นรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ๖ อย่างนี้ เข้า - ออกอยู่ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ก็เลยมีคำเกิดขึ้นใหม่ว่าจักขุทวาร โสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร มโนทวาร - ทวารคือตา, ทวารคือหู, ทวารคือจมูก, ทวารคือลิ้น, ทวารคือกาย, ทวารคือใจ; ยืมคำชาวบ้านแท้ ๆ มาใช้, เรียกว่าประตูสำหรับเข้า - ออก ของอารมณ์ต่าง ๆ ที่จะเข้าไปในภายใน.

ประตูเข้ามีอยู่ ๖ อย่างก็จริง; เราควรจะแบ่งกันว่ามันเป็นภายนอกอยู่ตั้ง ๕ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย, และที่เป็นภายในมีอยู่ ๑ คือใจ คือมโนทวาร.

มโนทวาร ให้อารมณ์ผ่านเข้าไปทางมโนทวาร. แล้วผ่านไปไหน? มันก็ผ่านไปถึงมโน, สัณฐานมโนที่ตั้งแห่งการปรุงแต่งทางจิตใจ อีกต่อหนึ่ง ซึ่งอยู่ข้างในจะเรียกว่าอะไรก็ลำบาก, ก็เรียกกันว่าจิตว่าใจว่ามโนว่าอะไรอยู่เฉย ๆ เพราะมันไม่มีอะไรที่คงที่ตายตัว นานพอที่จะบัญญัติอย่างนั้นอย่างนี้ได้, มันมีแต่การปรุงแต่งแล้วเปลี่ยนไปเรื่อย.

ฉะนั้นควรจะพูดว่ามโนทวารนี้ ก็เป็นที่สำหรับอารมณ์ผ่านเข้าไป เพื่อให้เกิดการปรุงแต่ง เปลี่ยนแปลงภายในจิตใจ ตามกระแสแห่งปฏิจสงมุขบาท, กระทั่งเกิดเป็นกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม แล้วก็ ลื่นออกมาอย่างใดอย่างหนึ่ง.

ที่นี้ดูกันให้ละเอียดอีกชนิดหนึ่ง สำหรับทวารทั้ง ๖ : ตา หู จมูก ลิ้น กาย, น้ำมันอยู่ข้างนอก; เห็นอยู่แล้วมันต้องผ่าน, ผ่านแล้วก็ไปถึงข้างใน ด้วยความรู้สึกทางใจอีกทีหนึ่งจึงจะสำเร็จประโยชน์. แม้ผ่านทางมโนทวารก็เหมือนกัน : ผ่านทวารแล้ว ก็ต้องเป็นความรู้สึกทางใจขึ้นมาอีกทีหนึ่ง จึงจะสำเร็จประโยชน์.

ฉะนั้นทุก ๆ ทวารให้เกิดผลอย่างเดียวกัน แม้ว่าข้างนอกของมันยังไกลกันอยู่. ถ้าเปรียบเทียบเหมือนรูปเข้ามาทางตา ก็แปลว่ามีตาหรือจักขุประสาทนี้อยู่, แล้วมีรูปมากระทบที่ตาเป็นสิ่งที่ ๒, ทันใดนั้นก็เกิดจักขุวิญญาณ - วิญญาณทางตาขึ้นมาเป็นสิ่งที่ ๓; สามสิ่งนี้ถึงกันเข้าเมื่อไรก็เรียกว่า “ผัสสะ” ถ้าเข้ามาทางตาก็เรียกว่า “จักขุสัมผัส” : ของ ๓ อย่างถึงกันเข้าเรียกว่า “จักขุสัมผัส” คือตาอย่างหนึ่ง, รูปอย่างหนึ่ง, จักขุวิญญาณอย่างหนึ่ง.

ทางหู ก็เหมือนกันอีก; ก็ต้องมีหู คือ โสตประสาท มันก็มีเสียงเข้ามาถึงกันเข้า จึงเกิดโสตวิญญาณ - วิญญาณทางหู; ๓ อย่างนี้ถึงกันเข้าก็เรียกว่า “โสตสัมผัส” คือสัมผัสทางหู. ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ก็เหมือนกัน.

ที่นี้พอถึงทางใจ ไม่ต้องเกี่ยวกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ๕ อย่างนี้, เพราะว่ามันมีทวารของมันเอง; มันก็หยาบเอาอารมณ์ในภายในโดยส่วนใหญ่ ก็เป็นพวกสัญญาทั้งหลาย น้อมระลึกนึกได้ก็เกิดเป็นอารมณ์

ขึ้นมาในใจ ก็ผ่านมโนทวารเข้าไป, คือกระทบกับมโนทวาร มันก็เกิดมโนวิญญูณ เช่นเดียวกัน. ฉะนั้นมโน กับธรรมารมณ กับมโนวิญญูณ ๓ ประการ นี้ถึงกันเข้า ก็เรียกว่า มโนสัมผัส.

ฉะนั้นสัมผัสทั้ง ๖ ชนิด มีหลักเกณฑ์เหมือนกันหมด; ก็ถือเป็นหลักได้เลยว่า อายุคนะภายในพวกหนึ่ง อายุคนะภายนอกพวกหนึ่ง แล้วก็วิญญูณที่เกิดขึ้น เพราะการถึงกันแห่งอายุคนะทั้ง ๒ นั้น พวกหนึ่ง. ๓ พวกนี้กระทบกันเข้าแล้วก็เรียกว่า “ผัสสะ” คือสัมผัส. เป็นเรื่องที่เกิดอยู่เป็นประจำทุกวัน ทุกเวลาเวลาที่ถือว่าได้.

ที่นี้เกิดสัมผัส มันก็ยังมีเรื่องซับซ้อน; ถ้าตามปกติสัมผัสนี้จะต้องให้เกิดเวทนา. รูปสวย ๆ เข้ามาทางตา เกิดจักขุวิญญูณ แล้วก็สัมผัสในรูปที่สวยนั้น ก็เกิดเวทนา คือสบายหรือเป็นสุขทางตาขึ้นมา, ถ้ารูปไม่สวยเป็นที่เกลียดชัง หรือรูปของสิ่งที่โกรธแค้นเข้ามา มันก็เป็นสัมผัสที่ทำให้เกิดทุกข์เวทนา. ก็แปลว่าให้เกิดเวทนาได้ด้วยกันทั้งนั้น.

ที่นี้พอเกิดเวทนาแล้ว จะเป็นอย่างไรต่อไปอีก? ถ้าในเวลานั้นมันมีอวิชชา คือมันโง่ มันเปลอสติ หรือมันคนไม่ได้รับการศึกษา ไม่ได้ฟังธรรมของพระอรหันต์เข้า มันเป็นคนโง่เง่า ต่ออารมณ์ทั้งหลาย ที่จะกระทบทางทวารเหล่านี้แล้ว, มันก็เป็นโอกาสของอวิชชาที่จะเกิดขึ้นมาผสมกันไปตั้งแต่ในขณะแห่งสัมผัส. ถ้าในขณะแห่งสัมผัส มันมีอวิชชา, สัมผัสนั้นก็จะเป็นสัมผัสด้วยอวิชชา มันก็เกิดเวทนาชนิดที่มาจากอวิชชา; ฉะนั้นมันจึงเกิดตัณหาโดยเฉพาะคือกิลเลส.

แต่ถ้าในกรณีของบุคคลที่เป็นสาวกของพระอริยเจ้า เคยฟังธรรมทั้งหลายมาแล้ว เมื่อมีการกระทบเป็นสัมผัสแล้ว มีสติสัมปชัญญะมีวิชาเข้ามา, แม้ในกรณีที่รูปสวयมนก็มีวิชา หรือสติสัมปชัญญะรู้สีก, แม้ในรูปที่ไม่สวยเข้ามากระทบ มันก็มีสติสัมปชัญญะสำหรับรู้สีก, ฉะนั้น แม้จะรู้สีกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ก็ตาม มันไม่ได้รู้สีกด้วยอวิชา, แต่มันรู้สีกด้วยวิชา คือสติสัมปชัญญะอยู่กับเนื้อกับตัว; ฉะนั้นเวทนาชนิดนี้ มันมิได้เกิดด้วยอวิชา ไม่ได้ผสมอยู่ด้วยอวิชา; ฉะนั้นเวทนาชนิดนี้จึงไม่เป็นทางให้เกิดตัณหาคือกิเลส. นี่คือมันแยกทางกันเดินที่ตรงนี้.

มันจะเข้ามาทางทวารทั้ง ๖ ด้วยกัน, แต่พอเป็นผัสสะแล้วโอกาสนั้นสำคัญมาก ที่จะต้องเรียกว่าเป็นนาที หรือวินาที หรืออะไรที่มันสำคัญที่สุด เพราะมันแวนเดียวเท่านั้น, จะวิชาหรือจะอวิชา มันก็ตรงนี้ : ถ้าปราศจากความรู้ โดยประการใด ๆ ก็ตาม มันก็เป็นอวิชา, พอเกิดเวทนาจึงเป็นเวทนาที่เกิดจากอวิชา, สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม อทุกขมสุขก็ตาม; ถ้าในขณะที่มันมีวิชา เพราะสติมันมาทันทั่วทั้งที่ เวทนานั้นก็ไม่เกิดมาจากอวิชา, มันเกิดมาจากปัญญา เกิดจากวิชา, แม้จะเป็นเวทนาจึงสักว่าเวทนาไป, แล้วสติปัญญา มีต่อไปว่าจะจัดการกับเวทนานี้อย่างไร ก็ทำไปโดยไม่ต้องเกิดตัณหา.

ที่ว่ามันจะเกิดเป็นกรรม ๓ คือกายกรรม วชิกรรม มโนกรรม ออกมาทางกายทวาร วชิทวาร มโนทวาร, นี้ต้องเป็นเรื่องของอวิชาโดยพื้นฐาน. แม้ว่าจะเป็นกุศลกรรม มันก็เป็นอวิชาประเภทหนึ่ง คือยังไม่

รู้เรื่องทุกข์เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์, มันยังต้องการบุญ ต้องการกุศล, มันก็เป็นเหตุในทางที่ดี ที่เราเรียกว่ากุศล. ในระดับทั่วไปก็พอใจที่จะให้มันเป็นกุศล คือคืออย่างอกอย่างใจ, แล้วก็เกลียดอกุศล. แต่ในระดับสูงสุดโลภุตตระนั้น ไม่ต้องการทั้งกุศลและอกุศล เพราะว่ากุศลมันก็พาไปอย่างอกุศล ถึงแม้กุศลมันก็พาไปอย่างกุศล คือการเวียนว่ายทั้งนั้น; เวียนว่ายดีหรือเวียนว่ายเลวก็สุดแท้ มันเป็นการเวียนว่ายทั้งนั้น.

เมื่อเราเห็นการเวียนว่าย เป็นสิ่งไม่พึงปรารถนาแล้ว ก็ต้องมีวิชา หรือปัญญาที่ถูกต้องอยู่ตลอดเวลา อย่าให้มันเกิดเป็นการปรุงแต่งที่เป็นกิเลสขึ้นมา. อย่างในกรณีที่ว่ามีวิชา มีปัญญา เกิดขึ้นทันในกรณีนี้แล้ว ก็ไม่ยินดี - ไม่ยินร้าย, เรื่องมันก็เล็กกัน มันก็จบกัน มันไม่ทำให้เป็นอะไรขึ้นมาอีก. ถ้ารู้ว่ามันจะต้องทำอะไรก็ทำไป. อย่างตัวอย่างเช่นว่า มันเจ็บมันไข้ มันปวดอย่างนี้ ก็ต้องรักษาเยียวยากันไป โดยไม่ต้องยินดี - ยินร้าย. แต่ถ้าคนมันไม่รู้ มันก็ต้องโวยวาย มันต้องเคืองคร้อน มันต้องเสียใจ มันต้องยินดียินร้าย. พวกนั้นแหละที่จะนำไปสู่การปรุงแต่งที่เป็นกรรม.

ก็ว่ากันต่อไปอีกว่า เมื่อมีผัสสะด้วยอวิชา แล้วก็เกิดเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยอวิชา เวทนาที่มาจากอวิชานี้ ต้องทำให้เกิดตัณหาคือความอยาก. ตรงนี้ก็เหมือนกัน ต้องเตือนกันอยู่บ่อย ๆ ว่า ในภาษาบาลีนั้น เขาใช้คำว่าตัณหา มันจำกัดตายตัวมันคืนไม่ได้ คือเป็นความอยากที่มาจากความโง่ ต้องเป็นไปเพื่อกิเลสและทุกข์เสมอ.

ส่วนในภาษาไทย เราใช้คำว่าความอยาก; คำในภาษาไทยนี้มันกำกวม อยากทางดีก็ได้ อยากทางชั่วก็ได้ อยากด้วยวิชาก็ได้ อยากด้วยอวิชาก็ได้; ใช้คำว่าความอยากเสมอกัน. อันนี้เป็นสิ่งที่ทำให้สับสนที่ทำให้ชาวบ้านรัฐธรรมนูญไม่ได้ รู้ผิดไขว้เขวกัน เถียงกัน ทะเลาะกันด้วยเรื่องความอยาก ความโลภเป็นต้น. เช่นบางคนจะสอนเขาว่าขึ้นชื่อว่าความอยากแล้ว เป็นกิเลสทั้งนั้น; อย่างนี้มันผิด; มันต้องเป็นความอยากที่มาจากอวิชาต่างหากที่มันจะเป็นกิเลส. ถ้าความต้องการอย่างถูกต้องที่จะดับทุกข์ จะฆ่ากิเลสอย่างนี้ไม่ใช่ตัณหา, ไม่ใช่ตัณหา; แต่ภาษาไทยก็เรียกได้ว่าความอยาก, คืออยากจะนิพพาน อย่างนี้ก็ไม่ใช่ตัณหา. เว้นไว้แต่อยากด้วยความโง่ อยากนิพพานเพราะห่อ ๆ ตามเขาไปด้วยความโง่, ถ้าอยากนิพพานอย่างนี้ ก็เป็นตัณหาเหมือนกัน. แต่ถ้าเห็นทุกข์ว่าเกิดมาจากอะไร แล้วพยายามที่จะดับเหตุมันเสียเพื่อดับทุกข์; อย่างนี้ไม่ใช่ตัณหา, แต่เป็นการดับตัณหาคือดับความอยาก.

ฉะนั้นเราจะต้องดูให้ดี ว่าถ้าเราพูดว่าอยาก ที่มาจากเวทนาที่มาจากอวิชาแล้ว มันเป็นอยากด้วยกิเลสก็เรียกว่า “ตัณหา”. เห็นรูปสวຍเกิดจักขุวิญญาณ เกิดสัมผัสด้วยอวิชาที่เกิดเวทนา รู้สึกอโรยในทางตา ด้วยอำนาจของอวิชานั้น, เวทนานั้นก็เกิดตัณหาคือความอยากที่มาจาก อวิชา. ตามปกติก็อยากได้ อยากเอา อยากยึดครอง อยากดื่ม อยากเสวย อยากด้วยความหลงใหลมัวเมา; นี้เรียกว่าตัณหา นี้ปรุงมาจากเวทนา.

ที่นี้เวทนาปรุงตัณหาแล้ว ตัณหาก็ก่ปรุงอุปาทาน คือความยึดถือ. ตัณหาเป็นเพียงความอยากเกิดขึ้นในจิตใจ เป็นความอยากล้วน ๆ. ที่นี้ พอ

เกิดความอยากแล้ว มันเกิดความรู้สึกรับช่วงกันไป เป็นความรู้สึกว่ากูอยาก
 อย่างนี้เรียกว่าอุปาทาน มีตัวกูมีความรู้สึกว่าตัวกู; ก่อนหน้านี้ก็ไม่เคยมี
 ตัวกู. ใ้อที่แท้มันก็มีได้มี มันเพิ่งมีเมื่อเกิดความรู้สึกขึ้นมาว่าตัวกูอยาก
 และต้องการสิ่งนั้นเพื่อเป็นของกู. ความรู้สึกที่ว่าตัวกูและว่าของกูนี้คืออุปาทาน
 ได้เกิดขึ้นมาแล้ว ต่อลำดับจากตัณหา. พอเกิดความรู้สึกประเภทอุปาทาน
 เป็นตัวกู - ของกูแล้วก็ปรุงต่อไปก็คือภพ; นี่คือการกระทำความกรรม เป็น
 กรรมภพ คือจิตมันก็คิดไปตามอำนาจของอุปาทานนั้น เป็นตัวกูอย่างไร?
 จะทำอย่างไร? การคิดกระทำลงไปตามความยึดมั่นถือมั่นนั้น มันก็เป็น
 มโนกรรม, สำเร็จรูปเป็นกรรม มาจากกิเลสคือตัณหา แล้วก็ออกมาแล้ว
 ทางมโนทวาร. นิมโนทวารก็ทำหน้าที่แล้ว เกิดมโนทวารขึ้นตรงนี้ในเวลา
 ทำหน้าที่สำหรับการกระทำความกรรมในทางมโน.

ทีนี้สมมติความคิดนี้ มันคิดที่จะเอาของที่เห็นแล้ว น่ารักนั้น,
 ถ้ามันทำต่อไปถึงคิดจะไปพูดจาหลอกหลวงเขาเอา มา มันก็พูดวจีทุจริต ออก
 มาทางวจีทวาร; นี่ วจีทวารก็ทำหน้าที่แล้ว. หรือบางที่มันทำไม่ได้ด้วย
 วาจา มันก็ทำด้วยกาย คือมันไปลักไปขโมย ไปปล้น ไปจี๊ ไปอะไร
 ออกมา, มันก็เป็นกรรมที่เป็นทุจริตทางกายกรรม ออกมาทางกายทวาร
 แล้ว. มันจะออกมาครบทั้ง ๓ ทวารคือทั้งมโนทวาร วจีทวาร กายทวาร
 ก็ได้. ในบางกรณีมันก็ไม่ครบทั้ง ๓ คือเพียงมโนทวาร แล้วก็วจีทวาร
 ก็ได้. ทีนี้ในบางกรณี มันหยุดอยู่เพียงมโนทวารก็ได้ ก็สำเร็จเป็นกรรม
 เหมือนกัน.

ฉะนั้นเราจึงต้องรู้ว่าทวารทั้ง ๓ นี้ กล่าวไว้อย่างหมดจดสิ้นเชิงว่า มันมีอยู่ ๓ ทวาร; มันจะออกมาครบทั้ง ๓ ทวารก็ได้, เพียง ๒ ก็ได้, เพียง ๑ ก็ได้. มันแล้วแต่กรณีนั้น ๆ จะเป็นอย่างไร ถ้าหากว่ามันมีความรู้สึกที่ไม่ใช่ค้นหา คิดไปในทางดี ในทางบุญ ทางกุศล ก็ได้เหมือนกัน; ถ้าแสดงออกมา ก็แสดงออกมาโดยทวารทั้ง ๓ นี้เหมือนกัน. เขาก็เรียกกันว่ากุศลกรรม เป็นสุจริตออกมาทางทวารทั้ง ๓. แต่โดยเหตุที่ อวิชาบางชนิดนั้นละเอียดมาก มีความยึดมั่นถือมั่นในความดี ในบุญ ในกุศลอย่างนี้ เขาจัดกรรมประเภทนี้ว่าเป็นกุศล, ไม่ใช่อกุศล ไม่ใช่ นำไปสู่นรก, มันนำไปสู่สวรรค์, ซึ่งก็เวียนว่ายตายเกิดเหมือนกัน ก็ได้ ถ้ายังต้องการเช่นนั้น; มันก็ออกมาเป็นกายกรรมที่น่าดู, วจีกรรมที่น่าดู, มโนกรรมที่น่าดู, สำหรับคนธรรมดาสามัญเท่านั้น.

ถ้าสำหรับพระอริยเจ้าแท้จริง ท่านไม่ต้องการให้มีกรรม ไม่ต้องการให้เป็นกรรม, ต้องการจะหยุดเสียซึ่งกรรม หรือ ลี้นกรรม; มันก็ไปตัดตอนกันเสียตั้งแต่มีสัมผัส แล้วก็ไม่มีวิชา. เหมือนอย่างที่เราเห็น คนเขามีความสุข แล้วก็เกิดอยากจะมีสุขบ้าง ก็ทำเพื่อให้เป็นอย่างนั้น, อย่างนี้ก็ทำด้วยความยึดถือแล้วก็ เป็นสุจริต แล้วก็ ได้ความสุข; อย่างนี้ก็ไม่มีการว่าอะไร ก็ออกมาเป็นรูปกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ได้เหมือนกัน.

ฉะนั้น ทวารมันจะมีไว้สำหรับเรื่องกรรม ที่ยังเป็นไปตามกรรม กระทำไปด้วยอำนาจของกิเลส. กิเลสก็มีทั้งอย่างเลวและอย่างดี คือทั้ง

อย่างสวยงามและอย่างน่าเกลียด. ขึ้นชื่อว่ากิเลสแล้ว ก็ต้องเป็นไปเพื่อกรรม แล้วก็เพื่อผลกรรม แล้วก็เวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะ; ฉะนั้นทวารทั้ง ๓ นี้ ก็เป็นเครื่องมือตอนหนึ่งเท่านั้น สำหรับจะเวียนว่ายไปในวัฏฏะ.

....

ถ้าอย่างมีความรู้สึกระเภทกิเลส ไม่มีกรรม ไม่มีการกระทำกรรม แล้ว; ก็กล่าวได้เลยว่าไม่มีทวารทั้ง ๓ สำหรับบุคคลนั้น.

เมื่อพูดอย่างนี้ ก็ต้องระลึกให้ได้ว่า ได้เคยอธิบายมามากแล้วว่าตามหลักธรรมะที่แท้จริงชั้นสูงสุดในพุทธศาสนานั้น มิได้ถือว่ามีอยู่อย่างตายตัวหรือเป็นประจำ. เช่นกายทวาร วจิตวาร มโนทวารนี้ไม่ได้ใช้ภาษาคนธรรมดาพูด; ใช้ภาษาธรรมะพูด; เขาไม่พูดว่ามีอยู่เป็นประจำ. กายทวารมีชั่วขณะแหวบเดียว เมื่อเกิดความคิดเป็นกายกรรมออกมา; วจิตวารก็มีแหวบเดียว เมื่อมันมีความคิดประเภทวจีกรรมออกมา; มโนทวาร ก็แหวบเดียว. ไม่ใช่มีกายทวาร วจิตวาร มโนทวารตั้งร่ำอยู่เหมือนประตูหน้าต่างของบ้านเรือนตลอดเวลา อย่างนั้นไม่ใช่. ยิ่งไปกว่านั้นอีก แม้แต่ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นต้นี้, ในทางธรรมะแท้ก็ถือว่ามีได้มีอยู่เลย. มันมีอยู่เป็นขณะ เกิดขึ้นเป็นขณะ เมื่อมันทำหน้าที่เท่านั้น.

ตามี ต่อเมื่อตาทำหน้าที่เห็นรูป, โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เกิดกิเลส ตัณหา อุปาทาน จึงจะเรียกว่า“ตามี”. รูปที่มากกระทบตา ก็เหมือนกัน มิได้มีอยู่ตลอดเวลา เหมือนที่เราเข้าใจเอาว่าเห็น ลืมตาที่ไรก็เห็น. รูปจะมี ต่อเมื่อเข้ามากระทบตาแล้วปรุงแต่งกันขึ้น จนมีกิเลส ตัณหา; นี้จึงจะเรียกว่ารูปเกิดขึ้น.

เรียกว่าตาก็เพ็งเกิด, รูปนี้ก็เพ็งเกิด, วิญญาณเนื่องด้วยตานั่น ก็เพ็งเกิด, สัมผัสก็เพ็งเกิด, เวทนาจึงเพ็งเกิด, ตัณหาที่เพ็งเกิด, อุปาทานก็เพ็งเกิด; ฉะนั้นกรรม, กรรมไหนก็ตามที่เพ็งเกิด. เมื่อเกิดกรรมแล้ว จึงเกิดทวารสำหรับกรรมนั้นจะแสดงออกมา ทางทวารกาย ทวารวาจา ทวารใจ. นี่เห็นได้ว่าทวารนี้ก็เพ็งเกิด เพ็งมี.

ถ้าเข้าใจว่ามีอยู่ตลอดเวลา มันก็ว่าเอาเอง คิดเอาเอง รู้สึกเอาเอง ตามความรู้สึกของอวิชา ถือว่ามีอยู่ตลอดเวลา เป็นของเที่ยง เป็นของอะไรไปทำนองนั้น; มันก็เป็นเรื่องผิดสำหรับหลักธรรมะ มันอาจจะถูกสำหรับความรู้สึกของชาวบ้านตามธรรมดา.

ก็ไปจำไว้เสมอว่า ในทางพระศาสนา ในทางธรรมนี้ มิได้ถือว่ามีอยู่จริงอย่างนั้นตลอดเวลา ทุกอย่างเพ็งเกิด; แม้แต่ตัวกู - ของกู นี้ก็เพ็งเกิดทุกคราวที่มีอวิชาปรุงแต่ง, ในเมื่อมีตากระทบรูปเป็นต้น เป็นลำดับไป.

นี้ทบทวนกันเสีย อีกทีหนึ่งให้เข้าใจ ว่ากรรมนี้มันก็เพ็งเกิดเมื่อมีกิเลสแล้ว. โดยหลักใหญ่ ๆ ก็ต้องถือว่า มีกิเลสแล้ว จึงจะมีกรรม; ฉะนั้นกรรมก็มิได้มีอยู่ตลอดเวลา, มันเพ็งมีเมื่อกิเลสเกิด. และกิเลสก็มิได้เกิดอยู่ตลอดเวลา, มันเพ็งมี เมื่อมีอารมณ์ที่จะให้เกิดกิเลส. และไม่ใช่ว่ามีอารมณ์แล้ว มันจะเกิดได้เป็นกิเลส, มันต้องมีอวิชา - ความโง่ไม่รู้จริงเข้ามาเกี่ยวข้องกับการรับอารมณ์นั้น ๆ ด้วย.

ทีนี้ อารมณ์ทั้งหลายในโลกนี้ ไม่ถือว่ามีอยู่ตลอดเวลา; จะถือว่ามีต่อเมื่อมันมาเกี่ยวข้องกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ทีนี้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็มีได้ถือว่ามีอยู่ตลอดเวลา; จะถือว่ามีอยู่เฉพาะ เมื่อมันทำหน้าที่ของมัน.

นี่จะรู้สึกได้เลยนั่นไปอีกว่า แม้แต่โลกนี้ ก็มีได้มีอยู่ตลอดเวลา, มันมีอยู่เฉพาะเมื่อเรารู้สึกว่ามันมี; เช่นเดียวกับความทุกข์ มันจะมีต่อเมื่อเรารู้สึกว่าเป็นความทุกข์, มันมิได้มีอยู่ตลอดเวลา. อย่าได้เข้าใจว่าอะไร ๆ มันเที่ยง และมีอยู่ตลอดเวลา.

ทีนี้ เรื่องทวารทั้ง ๓, ประตู ๓ นี้ ก็มีเฉพาะต่อเมื่อมันมีอะไรจะเข้าหรือจะออก. แต่โดยเฉพาะทวาร ๓ แล้ว มีสำหรับออก; สำหรับทวาร ๒ นั้นมีสำหรับเข้า. ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ๒ ทวารนี้มีสำหรับเข้าไป; เวลาออกมา ออกมาเพียง ๓ ประตูคือกาย วาจา ใจ - “ไตรทวาร”. เข้าไป ๒ ประตูก็จริง, แต่มันก็ไปรวมอยู่ที่จุดหนึ่งเป็นจุดศูนย์กลาง สำหรับที่จะปรุงเป็นกิเลสตัณหา แล้วเป็นกรรม ออกมาทางทวารทั้ง ๓.

นี่เป็นเรื่องที่เป็นอยู่จริงตลอดเวลา เรียกในพระบาลีว่า ปฏิจจสมุปบาท; แต่เราก็ไม่รู้เราก็ไม่ได้เรียก เราจึงไม่เข้าใจว่าปฏิจจสมุปบาทคืออะไร? อยู่ที่ไหน? เลยกลายเป็นเรื่องลึกลับ พวกกันก็ 모르เรื่อง. ที่แท้มัน

ก็เวียนวน อยู่ที่ระหว่างประตูเข้า - ประตูออก, ประตูเข้า - ประตูออกใน คนๆ หนึ่งตลอดวัน ตลอดเวลา, แถมกลางคืนด้วยก็ได้, แม้หลับมันก็ยัง ผันได้ มันเป็นที่สำนึก ไม่เป็นสำนึก; แต่มันก็เป็นลักษณะอย่างเดียวกัน.

ฉะนั้นจึงรู้จักทวารเข้าคือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, สำหรับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณมาถึงเข้า, เกิดจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ เป็นต้น, ๓ อย่างนี้คือตากับรูป กับวิญญาณพบกันแล้วเรียกว่า “ผัสสะ”, เราที่ผัสสะอยู่ตลอดเวลา แต่ว่ามีวิชาหรือไม่? ถ้าไม่มีวิชามันก็มีวิชาเท่านั้นเอง. ถ้าไม่มีวิชาเข้ามาในเวลานั้น มันก็ต้องมีวิชา คือสภาพที่มันปราศจากความรู้. พอปราศจากความรู้มันก็เดินทาง ไปทาง กิเลสตัณหา. ถ้ามีวิชามันก็เดินไปทางสติปัญญาทางการศึกษา; เช่น เรา เห็นรูป แล้วเรารู้ว่าอะไร จะทำอะไร จะใช้อย่างไร มีข้อเท็จจริง ใดๆ กลายเป็นการศึกษาค้นคว้าไปทางโน้น, ไม่เกิดกิเลสตัณหาอย่างที่ว่า.

เดี๋ยวนี้ ดูให้ดีจะพบว่า มันไม่ได้เกิดกิเลสตัณหาไปเสียทั้งหมด เพราะว่ามันเฉย หรือมันเล็กน้อย ละเลยกันไปก็ได้; เช่นตาเราก็ก้มอยู่ ตลอดเวลาก็เห็นรูปอยู่ตลอดเวลา. เห็นว่าเป็นรูปอะไร แล้วมันก็ดับไป เพราะอวิชามันไม่เข้ามายุ่งด้วย; มันไม่เกิดความสนใจที่จะได้ จะเอาจะเป็น จะยึดครอง. ถึงหูก็เหมือนกัน : เดี่ยวนี้ก็ได้ยินเสียงอะไร ได้ยิน เสียงนก ได้ยินเสียงต่าง ๆ อยู่, มันเป็นสักว่าสัมผัส แล้วมันก็เฉยไป เพราะมันไม่มีวิชา แทรกเข้ามาเป็นเจ้าก็เจ้าการ. เรื่องกลิ่น เรื่องรส เรื่องโผฏฐัพพะก็อย่างเดียวกันอีก. อย่างเรานั่งอยู่ที่นี้ ก็ฟังต้นไม้ ก็ฟัง

ก่อนหิน ก็ฟิงพนัก มันก็เป็นโศกฐัฟพะอันหนึ่ง, แต่ว่าไม่มีอวิชาเข้ามา เกี่ยวข้องด้วย มันก็ไม่มีเรื่องอะไร.

ฉะนั้น เฉพาะในกรณี ที่มันทำให้เกิดความสนใจเป็นพิเศษ อวิชามันเข้ามา มันจึงทำให้เกิดความรู้สึกไปในทางยินดี - ยินร้าย แล้วจะเอา จะได้ จะยึด จะครอง จะเสวย จะบริโภค, จึงจะเป็นกรณีที่ทำให้เกิดกรรม แล้วก็ผลของกรรม ตามทวารทั้ง ๓ .

นี่ ขอให้เข้าใจเรื่องทวาร ในลักษณะอย่างนี้ : จากทวาร ๖ ไปสู่ทวาร ๓, มีลักษณะแห่งปฏิจสมุปปาทอยู่. ถ้ามันไปตายด้านเสียเพียง สัมผัส นี้ก็เรียกว่าเป็นปฏิจสมุปปาทที่ไม่สมบูรณ์ เพราะว่ามันไม่ประกอบ ด้วยอวิชา; จะไม่เรียกว่าปฏิจสมุปปาทก็ได้ เป็นเพียงอิทัปปัจจยตาธรรมดา ที่ไม่ได้ประกอบด้วยอวิชา.

ถ้าอิทัปปัจจยตา ที่ประกอบด้วยอวิชาเราจะเรียกว่า ปฏิจ- สมุปปาท. เพราะมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เพราะมีสิ่งนั้น สิ่งนั้นจึงเกิด ขึ้น, เพราะมีสิ่งโน้น สิ่งโน้นจึงเกิดขึ้น; นี่ลักษณะของอิทัปปัจจยตา ล้วน ๆ. แต่ถ้าในนั้นมีอวิชา มีกิเลสเข้ามาเจอเราเรียกว่าปฏิจสมุปปาท; เป็นคำบัญญัติไว้เฉพาะ สำหรับที่จะเกิดความทุกข์. หรือในทางตรงกันข้าม ก็ปฏิจสมุปปาทในทางที่จะดับทุกข์.

ฉะนั้น เราอยู่ด้วยปฏิจสมุปปาท เฉพาะเมื่อมีความทุกข์. ถ้า ไม่มีความทุกข์ ก็เป็นอิทัปปัจจยตาเฉย ๆ ; ฉะนั้นจะไม่เรียกว่ากายกรรม

วชิกรรม มโนกรรมแต่ประการใด. ทวารทั้ง ๓ ยังไม่เกิดยังไม่ปรากฏ ในกรณีที่เป็นเพียงอิทัปปัจจยตาเฉย ๆ. ถ้าเป็นอิทัปปัจจยตาปฏิจสมุปปาโท ขึ้นมาแล้ว, ระวัง ! มันไม่มีทางหลีก; ต้องมีความทุกข์ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง, ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม. จึงเห็นได้ชัดว่า ทวารทั้ง ๓ นี้มีไว้สำหรับความทุกข์. อย่างหยาบ ๆ ก็เป็นทุกข์ เป็นอบายไปเลย; ถ้าอย่าง ประณีต อย่างหลอกลวง ก็เป็นสวรรค์ เป็นความสุข เป็นอะไรไปเลย.

ฉะนั้นขึ้นชื่อว่าทวารแล้ว ก็เป็นสิ่งที่ต้องระวัง ! ในขั้นแรกนี้ ให้สุจริตเข้าไว้ก่อน; พอมีเวลาหายใจ ที่จะขยับขยายต่อไป จนอยู่เหนือ กรรม เหนือทวารทั้งปวง. ฉะนั้นจึงอยากจะให้จำกันไว้ว่า ให้มัน “ผลง ขึ้นมาเสียจากนรกโดยฉับพลัน”.

ผลงขึ้นมา จากนรก โดยฉับพลัน
แล้วนั่งพัก บนสวรรค์ ก็นั่งสักครู่
มีเวลา เหนือพพาน นานโขอยู่
ชีวิตผู้ ประเสริฐศรี เช่นนี้แล.

มันไม่สร้างทวาร มันไม่สร้างบ่อสร้างหนองสำหรับไปตกไปจมไป ประพฤติกระทำ. ถ้าชั่วตคนรก, ก็ผลงขึ้นมาทันที ออกมาเสียทันที; เหมือนกับไปเหยียบไฟหรือไปแตะไฟ ชักมือกลับทันทีเลย. หรืออยู่ใน สวรรค์ ก็อย่าให้มันนาน ครู่เดียวก็พอ, พอรู้ว่านี่มันก็หลอกล่อเล่น ๆ; นี่ก็ หยุคอยู่แต่ในที่มันไม่ใช่นรก ไม่ใช่สวรรค์ คือไม่ใช่ดี ไม่ใช่ชั่ว, ไม่ใช่บุญ

ไม่ใช่บาป, ไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์. ให้อยู่ว่าง ๆ ปกตินั้นแหละ ให้มันนาน มันก็สบายก็มีความสุข.

ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า เรื่องทวารทั้ง ๓ นี้ ไม่ใช่เรื่องที่น่ารักน่า ยินดีเลย; มันเป็นทางออกของกรรม ที่เข้าไปปรุงแต่งในภายใน แล้วออกมา อาละวาด.

ระวังทวารทั้ง ๖ ให้ดี มันก็ ไม่มีเรื่องที่จะมาปรุงเป็นกรรมทั้งหลาย, แล้วก็ไม่มีทวารเกิดขึ้นสำหรับไหลออกแห่งกรรม มาเที่ยวอาละวาด ให้เราเดือดร้อน : เดี่ยวร้องไห้ เดี่ยวหัวเราะเหมือนกับคนบ้า. นี่จึงหวังว่าพุทธบริษัททั้งหลายจะรู้จักทวารทั้ง ๓ ; ควบคุมให้ดี อย่าให้เกิดเรื่อง, อย่าให้ออกมาเป็นความทุกข์, อย่าให้ปรุงแต่งขึ้นมาได้ ก็ยิ่งวิเศษที่สุด. เรื่องไตรทวารเป็นอย่างนี้.

วิสัยนา สำหรับระดับสติปัญญาของท่านทั้งหลาย ผู้เป็นพุทธบริษัท ควรจะทราบสิ่งที่เป็นพื้นฐานทั่วไปของความรู้ ในพระพุทธศาสนา สืบ ๆ กันมา ด้วยเรื่องของ ๓ อย่างในวันนี้ พอสมควรแก่เวลา; สมมติว่ายุติธรรมเทศนา.

เอว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พัชฌิกไตรเทศนา - ๘ -

๒๕๑๗

แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีชาล, วันจันทร์ ที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๑๗

๒ ไตรเหตุกถา.

[หมคเหตุคือกุศล - อกุศลสิ้นเชิง ต้องหมดไปจนถึงสิ้นอนุสัย - อาสวะ.]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ตีณิ อกุสลมฺลทานิ โลภมฺลํ โทสมฺลํ โมหมฺลํ
ตโย อนุสฺยา รากานุสฺโย ปฏฺิฆานุสฺโย อวิชฺขานุสฺโย - ติ
ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ - ติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิชันนาพระธรรมเทศนา เป็นเครื่องประดับ
สติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา - ความเชื่อ และวิริยะ - ความพากเพียร
ของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงามก้าวหน้าตามทางแห่งพระ
ศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายกว่าจะ
ยุคิลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาประจำวันธรรมัสสวนะในวันนี้ จักได้กล่าวโดยหัวข้อเรื่อง “ไตรเหตุ” หรือไตรมูล, พร้อมทั้ง “ตรีอนุสัย” ซึ่งเนื่องกัน.

ในการแสดงครั้งที่แล้วมาได้พูดตามลำดับ ล้วนแต่กล่าวด้วยเรื่องของ ๓ อย่างทั้งนั้น; นับตั้งแต่พระรัตนตรัย, ไตรสิกขา, โลกุตตรธรรม ๓ ประเภท, แล้วไตรลักษณ์, ไตรวิภังค์, ไตรภพ หรือไตรภูมิ, ไตรคัมภีร์ และไตรทวาร.

จำเป็นที่จะต้องนึกถึงเรื่องทวารมาประกอบในครั้งนี้ด้วย จึงจะเข้าใจได้ดี; เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่า “เหตุ” หรือมูลทั้ง ๓ นั้นย่อมเกี่ยวกันอยู่กับทวาร, เป็นเหตุข้างในออกมาทางทวาร เพื่อเป็นกรรม, แล้วก็ยังเป็นเหตุต่อ ๆ กันไปอีก, แล้วเหตุนี้ยังแบ่งออกไปได้เป็นฝ่ายกุศล และฝ่ายอกุศล.

สิ่งที่เรียกว่า “เหตุ” เป็นของที่เกี่ยวข้องกันอยู่ กับสิ่งที่เรียกว่า “ทวาร”. คำว่า “ทวาร” แปลว่าประตูหรือช่องเข้า - ออก; ในภาษาธรรมคาก็หมายถึงประตูบ้านประตูเรือน. ถ้าเป็นเรื่องทางร่างกายก็หมายถึงทวารทั้ง ๕ : ทวารหนัก ทวารเบา ตา หู ปาก จมูก; ก็เลขรวมกันเป็น ๕. ทวารปากมีทั้งเข้า - ทั้งออก : ประเดี้ยวก็กินเข้าไป, เดี้ยวก็อาเจียนออกมา, อย่างนี้เป็นต้น. ทวารจมูกก็เหมือนกันมีทั้งเข้า - ทั้งออกคือหายใจเข้า - หายใจออก, สำหรับทวารหนัก ทวารเบานี้ก็มิแต่เรื่องถ่ายออก. ถ้าตาในฐานะที่เป็นทวารทางร่างกาย ก็มีแต่ถ่ายออกเป็นน้ำตา เป็นขี้ตา ไม่มีเรื่องเข้าไป, เรื่องหูก็เหมือนกัน ถ้าเป็นทวารในทางฝ่ายร่างกาย ก็เป็นเรื่องถ่ายออกมีมูลหูเป็นต้น.

ที่มีอะไรเข้าไปในทวารก็เพราะมีเหตุ เป็นเหตุให้เข้าไป; เข้าไป ก็ไปทำเหตุ เป็นเหตุให้เกิดอย่างนั้นเกิดอย่างนี้ขึ้นในภายใน, แล้วเดี๋ยวก็ออกมาเป็นผลอย่างนั้นอย่างนี้อีก, แล้วผลนั้นก็ย่อมจะกลายเป็นเหตุซึ่งเป็น ธรรมดาของสิ่งที่เป็นผล เสร็จแล้วมันก็จะกลายเป็นเหตุ สำหรับปรุงแต่ง สิ่งอื่น. ที่เข้าไปก็เป็นอันว่าเข้าไปในฐานะเป็นเหตุ ไปทำเหตุออกมาเป็น ผล; แล้วที่ออกมาก็ออกมาเพราะมีเหตุอะไรในภายใน, ออกมาสำหรับเป็น ผล, แล้วกลายเป็นเหตุ. จึงเห็นได้ว่าสิ่งที่เรียกว่า “ทวาร” ก็เป็นช่องสำหรับ ไหลเข้า - ไหลออก ของสิ่งที่ป็นเหตุและเป็นผลนั่นเอง; ฉะนั้นจึงกล่าวว่า สิ่งทีเรียกว่า “ทวาร” นี้ เป็นเนื่องอยู่กับเหตุ.

ทีนี้ทางฝ่ายวัตถุมีกฎเกณฑ์อย่างไร, ฝ่ายจิตใจก็มีกฎเกณฑ์หรือ ลักษณะเป็นต้นอย่างนั้น. ทวารหนัก ทวารเบา ตา หู ปาก จมูกมีอาการ ไหลเข้า - ไหลออกแห่งเหตุ. ทีนี้ทวารทางฝ่ายจิตใจก็เป็นสิ่งที่มีลักษณะไหล เข้า - ไหลออกอย่างเดียวกัน. ทวารที่เป็นเรื่องทางจิตใจคือตา หู จมูก ลึ้น กาย ใจ สำหรับรับอารมณ์เข้าไปเป็นเหตุสำหรับปรุงแต่งให้เกิดกระแสแห่ง การปรุงแต่ง เช่น ปฏิจสงมุขบาท เป็นต้น; นี้เป็นหน้าที่ของทวารทั้ง ๖ คือตา หู จมูก ลึ้น กาย ใจสำหรับรับอารมณ์เข้าไป. แม้จะเรียกชื่อ อย่างเดียวกัน มันก็ทำหน้าที่คนละอย่าง; เช่น ตาเป็นทางออกแห่งจิตตา, แต่ถ้าว่าจักขุทวาร คือทวารตาในด้านจิตใจนั้น มันเป็นทางที่จะเข้าไปแห่ง รูป เข้าไปทำความรู้สึก. หูก็เหมือนกันเป็นทวารทางวัตถุ ก็เป็นที่ไหล ออกแห่งมูลหู เป็นต้น, แต่ถ้าหูในฐานะเป็นทวารในทางจิตใจ ก็เป็นทาง สำหรับเข้าไปแห่งเสียง เพื่อจะไปปรุงแต่งในภายใน. นี้มันก็มีชื่อเหมือน กัน, ระวังให้ดี อย่าไปปนกัน.

แล้วยังมีทวารอีก ๓ ทวาร คือกายทวาร วจิตวาร มโนทวาร; นี้ก็เป็นทางออกมาส่วน คือเมื่อเหตุในภายใน มีการปรุงแต่งเสร็จแล้ว ก็แสดงออกมาทางกายทวารบ้าง เป็นกายกรรม, ทางวจิตวารบ้าง เป็นวจิตกรรม, ทางมโนทวารบ้างเป็นมโนกรรม. ทวารทั้ง ๓ ในเรื่องอย่างนี้; ทวารทั้ง ๕ เป็นเรื่องร่างกายหรือเนื้อหนัง ไม่ค่อยจะมีความสำคัญอะไร มีไว้สำหรับสั่งสอนเรื่องปฏิกูลมากกว่า.

ที่นี้ทวารทั้ง ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุด ของเรื่องทั้งหมด; เพราะว่าจะเกิดดี - ชั่ว อะไรขึ้นมา ก็เรื่องทวาร ๖ นี้. ส่วนทวารทั้ง ๓ : กายทวาร วจิตวาร มโนทวาร, นี้ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับกรรม; เป็นทางออกมาเหมือนกัน.

เราจึงเห็นชัดว่า เรื่องทวารนี้ก็ไม่มีอะไร, นอกจากช่องที่เป็นที่ไหลออก - ไหลเข้า แห่งสิ่งที่เป็นเหตุและเป็นผล. อูจจาระออกทางทวารนี้ก็เป็นผลที่ออกมาจากเหตุข้างใน.

เมื่อเรารู้ว่า สิ่งที่เรียกว่า “เหตุ” นั้น เดี่ยวก็เป็นผล เดี่ยวก็กลายเป็นเหตุ เดี่ยวก็กลายเป็นผล แล้วก็ไหลเข้า - ไหลออกอยู่ทางทวารเหล่านั้น, มันจึงมองเห็นพร้อม ๆ กันไปได้เลย.

....

ที่นี้ในวันนี้ต้องการจะแสดงเรื่องเหตุ, ไตรเหตุคือเหตุทั้ง ๓, บางทีก็เรียกว่า “มูล”; ถ้าเป็นฝ่ายอกุศล ก็คือโลภะ โทสะ โมหะ, ถ้าเป็น

ฝ่ายกุศลก็คืออโลกะ อโทสะ อโมหะ. แล้วยังมีสิ่งที่แฝงกันอยู่ติดตามกันไปเหมือนกับเงาตามตัว ก็คืออนุสัย หมายถึงความเคยชินแห่งโลกะ โทสะ โมหะนั้นเอง. มีโลกะครั้งหนึ่ง ก็มีโลภานุสัยเพิ่มขึ้นครั้งหนึ่ง, แต่เขาเรียกว่าราคานุสัย; มีโทสะครั้งหนึ่งก็มีโทसानุสัยเกิดเพิ่มขึ้นหน่วยหนึ่ง, แต่เขาเรียกว่าปฏิกขานุสัย; มีโมหะครั้งหนึ่งก็เพิ่มโมหานุสัยครั้งหนึ่ง, แต่เขาเรียกว่าอวิชขานุสัย. ที่เก็บไว้เป็นความเคยชิน นี้มีชื่อแปลกออกไปเสีย : สำหรับโลกะเรียกว่าราคานุสัย, สำหรับโทสะ เรียกว่าปฏิกขานุสัย, สำหรับโมหะ เรียกว่า อวิชขานุสัย. แต่แล้วมันก็เนื่องกัน ฉะนั้นควรเอามาพูดให้ทราบไว้ด้วย, แม้ว่าควรจะพูดเรื่องอนุสัย ทั้ง ๓ นี้โดยละเอียด ก็ควรจะพูดในที่อื่นโดยละเอียด.

ในที่นี้พูดถึงแต่ชื่อ ในฐานะที่มันเกี่ยวข้องกับสิ่งๆหนึ่งที่เรียกว่า “เหตุ”; และมันก็เป็นเหตุด้วยเหมือนกัน : เมื่อเกิด โลกะ ก็เป็นเหตุให้สร้างผลคือราคานุสัย - เป็นความเคยชิน สำหรับจะโลภ, แล้วนี่ก็ กลายเป็นเหตุ สำหรับให้เกิดความโลภต่อไปได้ง่ายที่สุด ได้เร็วที่สุด, มันก็คือสิ่งที่เป็เหตุนั้นแหละ.

ที่นี้ ดูกันโดยละเอียดถึงคำว่า “เหตุ” ซึ่งบางทีก็เรียกว่า “มูล”; โดยมากก็เรียกว่า “เหตุ” คือไตรเหตุ. โลกะ โทสะ โมหะก็ตาม, อโลกะ อโทสะ อโมหะก็ตาม, ก็เรียกว่า “ไตรเหตุ”. เหตุกับมูล ๒ คำนี้ ใช้แทนกันได้; แต่มันควรจะมี ความหมายที่แตกต่างกันบ้างไม่มากนักน้อย : - คำว่า “มูล” ก็ต้องเล็งถึงรากฐานที่ตั้ง; เช่น เป็นรากเป็นฐานเป็นที่ตั้งให้เกิดกิเลส เกิดกรรมอะไรต่าง ๆ เขาเรียกว่า “มูล” หรือ “ราก”.

ส่วน “เหตุ” นั้น เป็นเหตุให้เกิด ให้เจริญ หรือแม้แต่ให้ดับ ก็ได้; เป็นต้นเหตุโดยตรงในการที่จะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “กรรม”.

ถ้าดูกันอย่างนี้ ก็จะเห็นว่ามันไม่ได้เหมือนกัน : มูล ก็เป็นรากฐาน, เหตุก็เป็นเหตุให้เกิด. แต่บางทีก็ใช้แทนกัน; นี่มันเป็นเรื่องคำพูด ฉะนั้นเราจะต้องระวังให้ดีๆ เขาพูดในที่นี้ เขาพูดอย่างที่มีมันแทนกันได้, หรือว่าในบางกรณีไม่ได้พูดอย่างที่มีมันแทนกันได้ ก็มีเหมือนกัน.

ที่นี้ไตรเหตุ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท : เป็นเหตุหรือเป็นมูลแห่งอกุศล ก็คือ โลกะ โทสะ โมหะ; เป็นเหตุหรือเป็นมูลแห่งกุศล ก็คือ อโลกะ อโทสะ อโมหะ. แยกกันอยู่อย่างนี้; แต่แล้วมันจะไปรวมกันได้ คือทำหน้าที่เหมือน ๆ กันทั้งกุศลและอกุศล ก็คือเมื่อมันกลายเป็นมูลแห่งวิญญู หรือเป็นเหตุแห่งวิญญู ที่ทำให้เวียนว่ายไปในวิญญู. กุศล ก็เวียนว่ายไปในวิญญูอย่างกุศล; อกุศล ก็เวียนว่ายไปในวิญญูอย่างอกุศล. นี่เป็นวิญญูมูล ได้ด้วยกันทั้งกุศลมูล และอกุศลมูล.

ถ้าหากว่ามันยังเนื่องอยู่ด้วยวิชา แม้จะเรียกว่า “ดี” มันก็เวียนว่ายไปอย่างดี; อย่างว่าอยากไปสวรรค์ อยากเวียนว่ายไปในภพกามาวจร อย่างนี้, ธรรมดาที่ถือกันว่าดีหรือว่าเป็นกุศล, แต่มันเวียนว่ายไปในวิญญู คือว่าวง - วงกลมของความทุกข์ มันก็ไม่น่ายินดีอะไร.

ขึ้นชื่อว่า “เหตุ” หรือขึ้นชื่อว่า “มูล” แล้ว มันเป็นเรื่องทำให้

เคือคร้อนทั้งนั้นแหละ, มันต้องขจัดให้สิ้นไป, ไม่มีเหตุ ไม่มีมูลแล้ว จึงจะพ้นจากการเวียนว่าย; ฉะนั้นกุศลมูล หรืออกุศลมูลก็ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ต้องขจัดออกไป.

แต่ว่าในครั้งแรกนี้ มันก็ต้องมาถึงอกุศลมูลก่อน; เพราะว่ามันเป็นเรื่องเลวร้ายกว่ากันมาก แล้วก็ยากที่จะทนได้ด้วย, จึงพิจารณาดูก่อนเพื่อจะละโลภะ โทสะ โมหะ.

ที่นี้มาถึงกุศลมูล : อโลภะ อโทสะ อโมหะ. มันหมายความได้ ๒ ชั้น : ถ้ามันสิ้นไปเลย สิ้นโลภะ โทสะ โมหะ ก็ได้, คือเป็นไปในทางดับทุกข์โดยส่วนเดียว; แต่ที่มันเป็นไปในทางที่เรียกว่าโลภะอย่างดี, โทสะอย่างดี, โมหะอย่างดี, นี้ก็ไม่ไหว, ยังเป็นเรื่องของกิเลสตัณหา. ฉะนั้นเราจะจำกัดความกันลงไปอย่างไร ก็ให้มันแน่เสีย. แต่ถึงมันจะดีขนาดไหน แต่ถ้ามันยังเป็นเหตุอยู่ มันก็ยังไม่ไหวทั้งนั้น, คือมันจะต้องปรุงแต่งให้เป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง; แม้ว่าจะไม่ให้เกิดความทุกข์ทรมาน แต่ให้เกิดความสนุกสนาน เเร็ดอระอย พอก-พอใจ หรือแม้แต่ให้เกิดความสงบตามแบบของสมณะ สมาธิ ฌาน สมาบัติ; อย่างนี้มันก็ไม่ใช่อันสูงสุด มันยังมีเรื่องที่สูงขึ้นไป ๆ ๆ จากกามาวจร ไปสู่ รูปาวจร ไปสู่ อรูปาวจร; มันยังมีตัวตนอยู่นั้นแหละ; ฉะนั้นจึงเรียกว่าเป็นภพอยู่นั่นเอง; อย่างนี้เขาไปเรียกชื่อมันว่า “อเนญชา” ไม่กล้าเรียกว่า “บาป” หรือ “อกุศล”, เป็นพวกฌานสมาบัติ เกิดความลังเลที่ว่า จะเรียกว่า “อกุศล” ก็ไม่ได้ จะเรียกว่า “กุศล” มันก็ไม่เชิง ก็ต้องเรียกว่า “อเนญชา”, รูปฌาน อรูปฌานทั้ง

หลายเหล่านี้ ก็เป็นไปในลักษณะของอนัญชา. มันก็มีเหตุ แล้วตัวมันเอง ก็กลายเป็นเหตุสำหรับปรุงแต่งให้เกิดภพนั้นๆ เช่นรูปภพ อรูปภพ เป็นต้น.

นี่มันละเอียด หรือลึกลับซับซ้อนอย่างนี้ จึงเข้าใจยาก. มันเข้าใจยาก มันก็ออกไปไม่ได้ คือมันหลุดพ้นออกไปไม่ได้มันก็ติดวนเวียนกันอยู่ที่นี่, คือในภพทั้ง ๓ : กามภพบ้าง รูปภพบ้าง อรูปภพบ้าง, ก็เพราะเหตุ ๒ ประเภทนี้แหละ กุศลมูลหรืออกุศลมูล ในประเภทอนัญชา คืออกุศลมูลหรือกุศลมูลในประเภทอนัญชา. ต่อเมื่อยกเลิกเหตุเหล่านี้หมด จึงจะพ้นจากภพทั้ง ๓, หรือพ้นจากเหตุโดยประการทั้งปวง ก็เลยเป็นเรื่องโลกุตตระ เหนือโลก หรือนิพพานไป.

.... ..

ทีนี้ ที่จะเข้าใจกันให้เป็นประโยชน์ ก็ดูว่าทุก ๆ วันนี่ มันมีอยู่อย่างไร, เรื่องเหล่านี้? แล้วมันเกิดเมื่อไร? ตามปกติถ้าไม่มีเรื่องอะไร มันก็ไม่ได้เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล. แม้ว่าคนครูบาอาจารย์บางพวก เขาก็จะสอนว่ามันมีวิชาอยู่ตลอดเวลา อย่างนี้ก็ตามใจเขา.

เราจะถือว่าวิชาที่ยังเพิ่งเกิด หรือเพิ่งสำแดงออกมา ต่อเมื่อมันมีเรื่อง. เมื่อไรเรียกว่ามีเรื่อง? ก็คือเมื่ออารมณ์ข้างนอก เช่นรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นต้น มาเข้าไปตามทวารตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นต้น, มันก็เลยเข้าไปทำเรื่องจนกระทั่งเรียกได้ว่าเป็นกุศล หรือเป็นอกุศล หรือเป็นอนัญชา. ยกตัวอย่างเช่น ตาจับอารมณ์คือรูปเข้ามาทางจักขุทวาร, ก็เกิดการเห็นทางตาขึ้นเรียกว่า“จักขุวิญญาณ”; ๓ ประการนี้ คือตาด้วย

รูปด้วย จักขุวิญญาณด้วย รวมกันแล้วเรียกว่า“ผัสสะ”. ในขณะที่แห่งผัสสะนี้, ถ้าว่ามีสติสัมปชัญญะก็ไม่ใช่เป็นไร, ก็รู้จักสิ่งนั้นตามที่เป็นจริง; ถ้าไม่มีสติสัมปชัญญะละก็ อวิชชาก็ได้โอกาสที่จะแสดงออกมาผสมกับการสัมผัส นั้นเป็นอวิชชาสัมผัส แล้วเวทนาจึงจะออกมาในลักษณะที่เป็นของยินดีบ้าง ยินร้ายบ้าง ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง คือทำให้มันโง่ไป, ที่น่ารักก็ยินดีที่ไม่น่ารักก็ยินร้าย เพราะมันไม่มีวิชา.

ถ้าเผอิญมีสติสัมปชัญญะขณะนั้น มีวิชาเกิดขึ้น, มันก็จะไม่รู้สึกลงในเวทนานั้น เป็นความยินดี - ยินร้ายได้, เห็นว่าเวทนาสักว่าเวทนาเท่านั้น. ถ้าตอนนี้มันพลาดไป ไปเห็นยินดียินร้าย เป็นเวทนาที่น่ารัก หรือน่าเกลียดเข้าแล้ว, ก็ยังมีโอกาสของวิชา หรือสติสัมปชัญญะที่จะพาวิชชามาอีกทีหนึ่ง ว่านี่เพียงแต่น่ารัก หรือน่าเกลียดเท่านั้น, แล้วก็หยุดทันที อย่าปรุงแต่งต่อไปให้มันเกิดตัณหา อุปาทาน.

ทีนี้ กุศลหรืออกุศล มันจะตั้งต้นกันที่นี้เอง, ที่ว่ารับอารมณ์เข้ามาปรุงเป็นเวทนา แล้วเกิดความรู้สึกอย่างไร : ถ้ามีวิชาอยู่ มันก็ยังสามารถปัดเป่าได้ ไม่ให้เกิดไปในทางชั่วร้าย คือไม่เกิดกิเลส หรือตัณหา เป็นต้น, ก็ไม่เกิดเป็นอกุศล; แต่มันยังมีข้อแม้ที่ละเอียดลงไปว่า ถ้ามันน่ารักน่าพอใจอย่างถูกต้องตามธรรม ตามอะไร, ไปพอใจ ก็ไม่เป็นอันตรายอะไร, มันก็จะพอจัดเป็นกุศลอยู่ได้. แต่แล้วก็ไม่พ้นที่จะให้เกิดตัณหา อุปาทานอยู่นั่นเอง. ฉะนั้นเราจึงไม่อยากจะให้เป็นอย่างนั้น คือไม่อยากจะให้มันเป็นปรุงแต่ง อยากจะไม่มีให้มันปรุงแต่งเป็นกุศล หรือเป็นอกุศล, โดยที่เห็นว่า

นี่มันก็เป็นสักว่าสังขาร ปปรุงแต่งตามเหตุตามปัจจัย ก็ไหลไปเวียนไป เราจะไม่เข้าไปจับขวยมาเป็นสิ่งที่ควรยึดถือว่าของตน หรือว่าตัวตนก็ตาม.

เราจะต้องสังเกตดูให้ดีด้วยกันทุกคน ว่าสิ่งที่เรียกว่ากุศลนั้น มันตั้งต้นที่ตรงไหน? ธรรมตามันก็มีได้มี แล้วทำไมมันจึงมีขึ้นมา? มันมีขึ้นมาเพราะว่าอารมณ์ผ่านไปทางทวาร ไปปรุงแต่งเป็นความรู้สึกในภายในเป็นเวทนาแล้ว, ถ้าใจก็เป็นอกุศล, นี่เป็นที่แน่นอน.

ถ้าฉลาดน้อย ไม่ถึงกับโง่แต่ฉลาดน้อย, ก็จะไปรับเอาในแง่ของกุศลก็ได้. อย่างที่เขาพอใจหลงไหลในสวรรค์ ในวิมาน ในอะไรต่าง ๆ นี้, ทำบุญก็อุทิศจะให้ได้สวรรค์วิมานก็เรียกมันว่ากุศล, กุศล อย่างนี้ก็ไม่จริง; กุศลที่แท้จริงนั้นมันต้องไม่เจือด้วยอวิชชา ด้วยกิเลสทำนองนี้, มันก็เฉยได้ต่อสิ่งที่น่ารักหรือน่าเกลียด. พุศสมมติหน่อยก็ว่ามันเฉยได้ทั้งนรกและทั้งสวรรค์; มันไม่กลัวนรก มันไม่รักสวรรค์อะไร; เรียกว่ามันรู้จริงมันก็เฉยได้. แต่ถ้าเฉยไม่ได้ มันก็ต้องแยกเป็นว่า รักสวรรค์ฝ่ายดี, เกลียดนรกฝ่ายชั่ว; ถ้ามากกว่านั้นมันก็รักแม้แต่นรกหรือความชั่ว คือพอใจที่จะให้ความคิดที่เป็นอกุศลเกิดขึ้น, สนุกสนานไปตามประสาของบุคคลที่ไม่รู้จักบาปไม่กลัวบาป.

รวมความว่า กิเลสนี้มันก็เพิ่งจะเกิด. เหตุของกิเลสมันก็เข้าไปจากภายนอก ปปรุงแต่งกิเลสแล้วก็เรียกว่ากิเลสเกิดขึ้น, เป็นผลมาจากการปรุงแต่งนั้น. แล้วกิเลสนี้แหละ จะเป็นเหตุสำหรับให้ทำกรรม, แล้วก็

ออกมาทางกายทวาร เป็นกายกรรมบ้าง, ออกมาทางวจีทวาร เป็นวจีกรรมบ้าง, ออกมาทางมโนทวาร เป็นมโนกรรมบ้าง, แล้วก็ต้องมีการรับผลแห่งกรรม. ก็เวียนไปตามวัฏฏะคือเสวยผลแห่งกรรม, แล้วก็มิกลิสแบบอีกรูปอื่นคราวอื่นต่อไปอีก, ก็มีกรรมอีก, มีวิบากกรรมอีก.

นี่ก็เลยเป็นเหตุ - เป็นผล, เป็นเหตุ - เป็นผล, เป็นวงกลมไปเลย. กิเลสเป็นเหตุให้เกิดกรรม, กรรมก็เป็นเหตุให้เกิดวิบาก, วิบากก็เป็นเหตุให้เกิดกิเลส. ไหลเข้า - ไหลออก เวียนไป - เวียนมาอยู่ที่ทวาร, แล้วแต่ว่าเป็นเรื่องของอะไร, ยินดีอยู่ที่อะไร. ยินดีอยู่ที่ตา, ยินดีอยู่ที่หู, ยินดีอยู่ที่จมูก ฯลฯ, มันก็อยู่ที่นั่น; แล้วออกมาเป็นกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม, มันก็อยู่ที่กายทวาร วจีทวาร มโนทวาร. เราไม่ค่อยสนใจที่จะรู้จักสิ่งเหล่านี้; พูดแต่ว่าโลภะ โทสะ โมหะ ก็พอแล้ว; แล้วก็ไม่ว่าจะละมันได้อย่างไร? หรือไม่ว่าจะป้องกันมันได้อย่างไร?

ควรจะยุติกันได้ชั้นหนึ่งก่อนว่า มันเข้า - ออกทางไหน มันก็ต้องระวังที่ตรงนั้น, ป้องกันกันที่ตรงนั้น : มันเข้า - ออกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ก็ระวังที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; หรือจะออกมาทางกายทางวาจา ทางใจ, ก็ระวังที่กาย วาจา ใจ; หรือว่าที่ตรงนั้นจะเป็นกรรม แล้วก็ก็เป็นเหตุให้ทำกรรมต่อไป ก็ระวังการกระทำนั้นให้ดี; หรือถ้าไม่มีการกระทำเสียเลยมันก็ดี คืออย่างมีกิเลส, แม้จะกระทำไปมันก็เป็นเพียงกิริยา ไม่ใช่เป็นกรรม.

ถ้าเราอยู่ได้ด้วยกิรียาก็สบายมาก. ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่นว่าจะกินอาหารอย่างนี้ ถ้ามันเกิดกิเลสตัณหาขึ้นมาในการกิน มันก็เป็นกรรมชนิดหนึ่ง. แต่ถ้ากินแสดงความรู้สึกด้วยสติสัมปชัญญะว่ากินอาหาร แล้วก็ไปตามหน้าที่ของมัน; อย่างนี้มันเป็นกิรียา, มีผลเหมือนกันเป็น ปฏิกรียา หล่อเลี้ยงร่างกายอยู่ได้, โดยไม่ต้องเกิดกิเลส ตัณหาว่าไม่อร่อย แล้วก็ดูค่าคนที่ทำ. ถ้าอร่อยก็ชอบอกชอบใจเขาเป็นการใหญ่. ก็ต้องระวัง ! นี่มันจะออกมาเป็นกรรม แล้วก็จะยุ่งกับเรื่องเวียนไปตามกรรม.

ฉะนั้น ทำอะไรให้เป็นกิรียาก็จะไม่มีปัญหา; นับตั้งแต่ว่าจะกินอาหาร จะอาบน้ำ จะอะไรเป็นประจำวัน กระทบมีเรื่องอะไรเกิดขึ้นแก่สังขารร่างกาย, ยกให้เป็นเรื่องที่ว่าสังขารทั้งหลายมันต้องเป็นอย่างนั้น; อย่าเอาวิชา ไปสร้างตัวกู-ของกูขึ้นเป็นเจ้าของสิ่งเหล่านั้น. ถ้าไม่เกิดอวิชชาสร้างตัวกูขึ้นมา, มันก็เป็นกิรียา มันก็ไหลเวียนไปได้โดยปกติ.

ฉะนั้นควรจะเป็นเหมือนกับว่า ต้นไม้ทั้งหลายเหล่านี้มันกินอาหาร มันก็เป็นกินอาหารอย่างกิรียา ดูซึมเข้าไป บำรุงต้นไม้ ใบไม้อะไรให้เจริญงอกงามได้; มันก็ไม่มีปัญหา. ถ้าคนเรากินอาหารอย่างนั้นบ้างมันก็ไม่มีปัญหา.

ทีนี้ คนเรามันพิเศษตรงที่ว่า มันมีกิเลสชอบอร่อยอยู่เป็นเจ้าเรือน มันก็มีอันนี้แหละเป็นข้อแตกต่าง. มนุษย์กินอาหารไม่เหมือนกับที่ต้นไม้กินอาหาร. เมื่อต้นไม้มันไม่มีความทุกข์เรื่องนี้, ไม้คนมันก็มีความทุกข์เสีย

แล้ว. บางทีไม่ทันจะกิน มันเพียงแต่มันคิดเท่านั้นแหละ มันก็เป็นความทุกข์เสียแล้ว; มันมากเกินไปอย่างนี้เอง.

ที่นี้กินเข้าไปด้วยกิเลสตัณหา มันก็เป็นกรรมชนิดหนึ่ง, มันก็ต้องมีผลกรรมแหละ อย่างนั้นอย่างนี้อยู่ตลอด, ตลอดเวลานั้น; ก็เรียกว่ากุศลหรืออกุศลก็แล้วแต่จะทำไปอย่างไร. ถ้าโกรธมันขัดใจ ก็เป็นร้อนเป็นไฟ; ถ้าพอใจสบายก็เป็นเรื่องหลอก ๆ ชนิดหนึ่ง. ระวังให้คิดว่าอย่าให้มันมากถึงกับว่ามีความคิดปรุงแต่งประเภทกุศล หรืออกุศลดีกว่า.

บางคนก็จะพูดว่า โอ๊ย ! มันยากเหลือเกิน มันยากเกินไป, 'ไม่รู้ไม่ชี้, ทำไม่ได้, ฉันทำไม่ได้. ที่จริงมันก็ไม่ใช่อะไรถึงกับว่าเกินไปจนทำไม่ได้; ถ้าหัดระวังกันเสียหน่อย มีสติสัมปชัญญะในทุก ๆ อย่างที่จะต้องประพฤติกกระทำเป็นประจำวัน มันก็จะได้.

ดังนั้น เขาจึงจัดไว้เป็นบทเรียนที่สำคัญมาก ที่ภิกษุสามเณรจะบริโภคน้ำปัจจัย ๔ มีอาหารบิณฑบาตเป็นต้น จะต้องทำอย่างไร. จะต้องพิจารณาที่เรียกว่า "ปัจจเวกขณ"; คือดูให้เห็นแจ้งเฉพาะในเรื่องนั้น ๆ, มีบทว่า *ยถาปัจจุยํ ปวตุตมานํ* เป็นต้น, เพื่อไม่ให้เกิดช่องโหว่ ไม่ให้เกิดโอกาสสำหรับความยินดีในร้าย ที่เรียกว่ากิเลส หรือความรู้สึกประเภทอกุศล ประเภทกุศล ที่ยังพัวพันเป็นกรรมอยู่.

นี่ขอให้มองให้เห็นชัด ว่าการที่ภิกษุสามเณร จะต้องพิจารณาปัจจัยโดย *บทปัจจเวกขณ* นี้ ไม่ใช่ของเล็กน้อย, ไม่ใช่ของเล็กน้อยเหมือน

ที่ภิกษุสามเณรโง่ ๆ สมัยนี้มันคิดกันเข้าใจกัน. ว่านั่นแหละมันจะทำลายหมด มันจะต้องไม่เป็นภิกษุสามเณรก็ได้ เพราะมันปล่อยให้เกิดเหตุอกุศล หรือว่าเหตุหลอกลวงอย่างอื่นหนักขึ้นทุกที หนักขึ้นทุกทีแหละ จนมันอยู่ไม่ได้. ยกตัวอย่างเพียงแต่ว่า เรื่องกินอาหารก็อย่างนี้. เรื่องนุ่งห่ม เรื่องใช้สอย เรื่องอะไรก็ตาม จะต้องระมัดระวังด้วยสติสัมปชัญญะ จึงเป็นบทเรียนที่วางไว้เฉียบขาด สำหรับภิกษุสามเณร ในเรื่องปัจเจกเวทมนต์ ปัจจัยทั้ง ๔.

ที่นี่ สำหรับฆราวาสก็เหมือนกันแหละ; แต่ว่าเขาไม่รู้ หรือไม่รู้สีก หรือไม่มีการพูดว่าชาวบ้าน คฤหัสถ์ นี้จะต้องปัจเจกเวทมนต์ ปัจจัย ๔. ทำไมไม่ดูแลว่า ชาวบ้านก็ต้องกินอาหาร ต้องนุ่งห่ม ต้องใช้สอย ต้องเก็บไข่ ไข่หูกไข่ยา. ทำไมจึงมักง่ายหรือสะเพร่าปล่อยให้ตามเรื่อง จนจิตใจมันเกิดยินดียินร้าย เกิดบาป เกิดอกุศล เพราะสิ่งนี้. ถ้าทำอย่างเดียวกันกับภิกษุสามเณร, มันก็จะมีผลเหมือนกัน : จะไม่เกิดยินดียินร้าย เพราะการบริโภคปัจจัยที่จำเป็น จะต้องบริโภคอยู่เป็นประจำอย่างแน่นอน, คือการกินอาหาร การนุ่งห่ม การใช้สอยสิ่งของ จนกระทั่งการเก็บไข่ ไข่หูกไข่ยา.

เมื่อพูดมาถึงตอนนี้แล้ว ก็คงจะมองเห็นได้ว่ากุศลมูล อกุศลมูล เป็นต้นนี้ มันอยู่ที่นี้เอง, มันอยู่ที่เรา ทำอะไรอยู่ทุกวัน ๆ ซึ่งเว้นไม่ได้ ซึ่งจะต้องทำนั่นแหละ. ถ้าเราทำไปโดยไม่รู้ หรือรู้แล้วมันผลอ ก็ต้องเกิดอกุศลเป็นแน่นอน. แม้ในการกินอาหาร แม้ในการจะอาบน้ำ จะถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะก็เกิดอารมณ์ร้ายได้ หรือเกิดอารมณ์โง่ หลงไหล

ละเมออย่างใดอย่างหนึ่งได้. ให้รู้จักเหตุคือโลภะ โทสะ โมหะ, หรือคือ
อโลภะ อโทสะ อโมหะในบางระดับ, ที่มันจะเกิดได้ทุกเวลานาที เมื่อ
ยังมีชีวิตอยู่.

....

ทีนี้ ก็จะดูกันต่อไปว่า ทำไมมาเอาสิ่งนี้เป็นตัวการสำคัญที่จะเรียก
ว่า “เหตุ”? ทั้งนี้ก็เพราะว่า เรื่องตัวการสำคัญนั้น มันอยู่ที่ความทุกข์; ถ้า
ไม่มีความทุกข์เราก็ไม่มีปัญหาในโลกนี้. ถ้ามีความทุกข์มันก็เป็นปัญหาคือ
เป็นตัวเรื่อง. ฉะนั้นสิ่งใดเป็นต้นเหตุของความทุกข์นั้นนั่นแหละ คือตัว
เหตุอันแท้จริง; ฉะนั้นเรามาชี้เหตุกันที่โลภะ โทสะ โมหะ ดีกว่าที่จะไปชี้
ให้ไกลไปกว่านั้น, มันลำบากเปล่า ๆ.

เหตุแห่งความทุกข์ทั้งหลาย คือโลภะ โทสะ โมหะ; แล้ว
อโลภะ อโทสะ อโมหะ, นี้เข้าใจยาก : ถ้ามันเป็นอย่างสิ้นเชิง มันก็ไม่
ใช่เหตุ, เพราะถ้าไม่มีโลภะ ไม่มีโทสะ ไม่มีโมหะ อย่างสิ้นเชิง
แล้ว มันไม่เป็นเหตุของอะไร. ฉะนั้น อโลภะ อโทสะ อโมหะ นี้มัน
ยังกำกวม หรือหลอกลวงอยู่ : แม้ว่าจะไม่โลก, แต่มันยังมีอะไรที่ไม่
รู้จริงถึงขนาดก็ได้, ยังพร้อมที่จะโลกในโอกาสหลังอีกก็ได้; แต่เอาละจัด
ไว้เป็นฝ่ายดี เป็นวิญญะในฝ่ายดี เป็นเหตุของวิญญะในฝ่ายดี, ไม่ร้อน
ไม่ทรمان. ส่วนโลภะ โทสะ โมหะ นั้นไม่ไหว คือร้อนทันควัน
แล้วก็ทรمانอย่างยิ่ง.

ทีนี้ ดูให้มันละเอียดลงไปอีกทีหนึ่งว่า เมื่อมันมีเหตุอยู่ ๒ ชนิด
อย่างนี้แล้ว, เหตุชนิดไหนเป็นปัญหามากกว่า? มันก็จะมองเห็นว่า โลภะ

โทสะ โมหะนี้เป็นปัญหามากกว่า เป็นเหตุที่ร้ายกาจ. ฉะนั้นต้องสนใจกันก่อนเพราะมันจะกัดเอาแรง ๆ ก่อน; ก็ต้องระวังโลภะ โทสะ โมหะ, เมื่อมีการสัมผัสหรือการปรุงแต่งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

อย่างกินอาหารนี้ ก็คือเรื่องที่จะต้องผ่านไปทางทวารลิ้น หรือปาก. หรือแม้แต่นุ่งห่ม เครื่องนุ่งห่มนี้ก็จะผ่านมาทางทวารโณภูฐัพพะ โณภูฐัพพะคือผิวหนัง, จะนุ่งห่มให้สวย ให้อบอุ่น ให้สบาย ให้นุ่มนวลอะไรต่าง ๆ. หรือว่าจะใช้สอยเครื่องใช้สอยในบ้านในเรือน ในอะไรต่าง ๆ นี้ก็ ส่วนใหญ่ก็มักจะเนื่องด้วยโณภูฐัพพะ; แต่ถ้ามันมากไปกว่านั้น ก็เป็นเรื่องตา หู จมูกก็ได้ ก็อยากให้มีมันสวย ให้มันหอม ให้มันไพเราะ, นี้ก็ต้องมีจัดอะไรในบ้านเรือนให้มีมันสวย ให้มันหอม ให้มันไพเราะ ให้มันอะไรตามที่ว่าความงอมมันจะพาไป. ทั้งหมดนี้เป็นทางเกิดแห่งกิเลส.

เกิดโลภะ โทสะ โมหะซ้ำ ๆ ซาก ๆ ก็กลายเป็นอนุสัยเพิ่มขึ้น ๆ ๆ, ทุกครั้งที่มันเกิดโลภะ โทสะ โมหะ. ถ้าดูกันในแง่ของอนุสัยแล้ว มันก็ยากที่จะหาอุปมามาเปรียบเทียบกับ มันหมักหมม เกรอะกรังอยู่เท่าไร? สักเท่าไร? สมมติว่าไม่อาบน้ำเลยสัก ๕ ปี, ๑๐ ปี อย่างนี้, ความหมักหมมเกรอะกรังของเหงื่อไคล ก็ยังไม่มากเท่ากับความหมักหมมเกรอะกรังของกิเลสประเภทอนุสัย ที่มันมาจากโลภะ โทสะ โมหะ แล้วหมักหมม เกรอะกรังอยู่ในสันดาน. คือความเคยชินนะมันมากขึ้น ๆ ๆ; ฉะนั้นเราจึงระวังไม่ค่อยทัน ไม่ค่อยจะทัน : ระวังที่จะไม่ให้โกรธ นี้ไม่ค่อยจะทัน; แม้แต่จะระวังไม่ให้โลภนี้ ก็ยังไม่ค่อยจะทัน, แต่มันยังระวังง่าย

หรือว่ามีระยะยาวกว่าความโกรธ; ที่นี้จะระวังไม่ให้หลง ไม่ให้โง่ แม้จะมีระยะยาวไปกว่าความโลภอีก, ก็ยังระวังไม่ค่อยจะพัน ไม่ค่อยจะได้ มันก็ไปโง่จนได้.

ไอ้ ที่มันเร็วขนาดสายฟ้าแลบ, ก็คือความโกรธที่ระวังยาก; รองลงมาคือความโลภ, ยาวออกไปก็ความหลง, ล้วนแต่ระวังยาก, มันเป็นอนุสัย คือความเคยชิน.

อย่าไปเข้าใจว่ามันเป็นตัวเป็นตน เป็นชินเป็นก้อน เป็นอะไร ไปนอนอยู่เหมือนจีตะกอนนอนกันโองอย่างนั้น, ที่ว่ามันนอนในสันดาน นั้นหมายความว่ามันชินมาก, ชินแต่ที่จะเป็นอย่างนั้นโดยรวดเร็วที่สุด เรียกว่า “อนุสัย”. ฟังแต่คำพูดอย่างที่พูดอยู่ที่นี่ ก็ไม่ค่อยจะรู้เรื่อง; ต้องให้ไปสังเกตดูตัวเองกันทุกคน : ทำไมมันจึงโกรธเร็วนัก? ทำไมมันจึงโลภหรือรักมันเร็วนัก? หรือมันโง่ มันหลงกันเร็วนัก? คงจะพบได้ไม่ยาก, เพราะเรามันชินที่จะทำอย่างนี้มาตั้งแต่อ่อนแต่่ออก. จนบัดนี้มันก็ตั้ง ๒๐ ปี, ๓๐ ปี, ๕๐ ปี, ๖๐ ปีแล้ว,

ก็แปลว่าโดยสรุปสั้น ๆ คือเราสะสม หมักหมม เหตุไว้มากเกินไปในรูปของอนุสัย, เราหมักหมมอกุศลมูล โลภะ โทสะ โมหะนี้ไว้มากเกินไป อยู่ในรูปของสิ่งที่เรียกว่า “อนุสัย” : รากอนุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชขานุสัย. มันหมักหมมไว้มากเหลือใช้ละ ร่ำรวย, ก็เลยยากที่จะป้องกันความรู้สึกที่เป็นกิเลสที่จะเกิดขึ้นในปัจจุบันนี้, เมื่อมีอารมณ์มากกระทบ.

ก็พูดสั้นๆว่า เรามันสะสมเหตุไว้มากเกินไป คืออนุสัยที่จะเป็นเหตุของกิเลสเฉพาะหน้า. ความเคยชินที่จะเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง สะสมไว้มากเกินไป, สะสมเหตุในส่วนนี้ไว้มากเกินไปมันก็เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง ขึ้นมา; นี่ก็เป็นเหตุอีกเหมือนกัน.

เหตุเต็มรูป เหตุปฏิบัติหน้าที่โดยตรงอยู่ ก็เป็นเหตุให้กระทำความมีความทุกข์มีอะไรขึ้นมา. เมื่อมันออกมาเป็นกิเลส เป็นความโลภ ความโกรธ ความหลงแล้วก็คือมีเรื่อง, มีเรื่องที่จะต้องทุกข์. นี้ออกมาเป็นเหตุสำหรับที่จะให้เป็นทุกข์, แล้วก็แสดงออกมาทางทวารกาย วาจา ใจจนเป็นทุกข์ข้างนอกด้วย, แล้วพาลเป็นทุกข์ลามไปถึงคนอื่นด้วย. รู้จักใช้สิ่งที่เรียกว่า“เหตุ”ไว้ ให้ดี ๆ อย่างนี้ ว่าสำคัญที่สุด รุนแรงที่สุดก็คือ โลภะ โทสะ โมหะ ในขณะที่มันทำหน้าที่อยู่, แล้วก็โลภะ โทสะ โมหะ ที่มันเก็บไว้ในรูปของความเคยชินเป็นอนุสัยด้วย.

การปฏิบัติก็เพื่อว่าจะตัดกิเลส ทั้งกิเลสโดยตรง และกิเลสประเภทอนุสัย. ที่ว่าสิ้นกิเลสสิ้นอาสวะ นี้หมายความว่าสิ้นกิเลสและสิ้นอนุสัยนั่นเอง. อาสวะก็คือการหมักหมม หมักดอง, ก็คืออนุสัย; ฉะนั้นการสิ้นกิเลสนั้นโดยแท้จริง ต้องหมายถึงสิ้นอนุสัยหรือสิ้นอาสวะด้วย. ถ้าไม่อย่างนั้นมันสิ้นกิเลสไม่ได้, เพราะความเคยชินที่จะเกิดยังมีอยู่.

ในรายนี้ ในเรื่องนี้ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงก็จริง; แต่อาสวะอนุสัยความเคยชินนั้นยังอยู่, พอได้อารมณ์อื่นมันก็มีอีก มีความโลภ

ความโกรธ ความหลงอีก. ท่านจึงกล่าวว่าสิ้นกิเลส อาสวะ อนุสัย จึงจะหมดจดสิ้นเชิง, นั่นนะ คือการหมดเหตุสิ้นเชิง. หมดโลภะ โทสะ โมหะ พร้อมทั้งอนุสัยของมันด้วย จึงไม่มีอีก; ถ้าเป็นอย่างนี้ก็สิ้นกิเลสอย่างที่ว่า เป็นพระอรหันต์.

เดี๋ยวนี้ เราทำได้เพียงว่า อย่าให้มันเกิดขึ้นมาได้ อย่าให้มันมาเผาผลาญได้ก็นับว่าดีมากพออยู่แล้วสำหรับมีชีวิตอยู่. มันลำบากบ้างที่จะต้องอยู่ด้วยความระมัดระวัง หรือสติสัมปชัญญะ แต่มันก็ยิ่งดีกว่าที่จะปล่อยไปตามบุญตามกรรม ให้เหตุเหล่านี้มันเกิดขึ้นเป็นทุกข์ธรรมดา.

....

คำพูดทั้งหมดนี้ ก็ไม่มีอะไรนอกจากที่จะแสดงให้เห็นว่า เรามีปัญหาเรื่องเหตุอยู่ ๓ เหตุ คือโลภะ โทสะ โมหะ; แล้วก็มีทางไหลเข้า ไหลออกของสิ่งที่เป็นเหตุเรียกว่า “ทวาร” เนืองกันอยู่; เข้าไปทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้ ๖ ทวาร, ออกมาทางทวารกาย ทวารวาจา ทวารใจ ๓ ทวาร; นี่จะวนเวียนกันอยู่อย่างนี้ : เหตุกลับเป็นผล, ผลกลับเป็นเหตุ, แล้วก็วนเวียนไหลเข้า-ไหลออกอยู่ที่ทวารเหล่านี้. เรื่องก็มีเท่านั้น. แล้วถ้าการกระทำอย่างนั้น มันเคยชินเท่าไร, ก็เรียกว่าอนุสัยเท่านั้น มีอนุสัยเท่านั้น, ก็ครั้ง? ก็ร้อยครั้ง? ก็พันครั้ง ก็หมื่นครั้ง ก็แสนครั้งกว่าจะเข้าโลงไปนะ นับไม่ไหวก็ได้. **นั่นแหละคือชาติ, ชาติหนึ่ง ๆ ๆ.** ถ้าใครรู้เท่าทันอันนี้ ก็จะรู้เหตุปัจจัยของสิ่งที่เรียกว่า “ชาติ”, แล้วก็รู้จักชาติ, ทำความสิ้นไปแห่งชาติ, ดับชาติเสียได้ในชีวิตนี้แหละ. ก่อนแต่ที่จะเข้าโลงก็ทำความสิ้นชาติได้ เพราะทำความสิ้นแห่งเหตุได้.

เป็นอันว่า การรู้จักเหตุกันเสียทีนี้ก็มีประโยชน์มาก. พวกพุทธบริษัททั้งหลายควรจะสนใจ ไม่ว่าจะ เป็นบรรพชิตอยู่ที่วัด หรือเป็นอุบาสกอุบาสิกาอยู่ที่บ้านมันเหมือนกันเลย. อยู่วัด อยู่บ้านมันช่วยไม่ได้ สำหรับที่จะให้มีความต่างกันในเรื่องของเหตุเหล่านี้. อยู่ที่วัดอาจจะมากกว่าคนที่อยู่ที่บ้านก็ได้ สำหรับเหตุชนิดนี้, มันไม่แน่; มันแล้วแต่ว่าคนนั้นมันเป็นพุทธบริษัทมากหรือน้อย มีสติปัญญา และมีสติสัมปชัญญะมากหรือน้อยเท่านั้นเอง.

ฉะนั้นอย่าได้ประมาทเลย นึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนแต่เรื่องความไม่ประมาทจนวาระสุดท้าย; จะนิพพานอยู่เดี๋ยวนี้แล้ว ก็ยังเตือนเป็นคำสุดท้ายว่า “จงทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด” แล้วก็เงิบไป. นึกดูให้ดี ๆ ว่า ถ้ามันไม่สำคัญท่านก็คงไม่เอามาเตือนเป็นคำสุดท้ายแล้วก็นิพพานไป.

ที่ว่าอย่าประมาท นั่นคืออย่าประมาทอะไร? ถ้าพูดอย่างปรมัตถ์ อันแยกกายหรือลึกซึ้งกันแล้ว ก็อย่าประมาทในเรื่องของเหตุนั้นแหละ. บัจฉัยหรืออุปกรณ์ของเหตุ มันจะเข้าไปทางทวารตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็อย่าได้ประมาท; มันเข้าไปอยู่ก็อย่าได้ประมาท; มีการปรุงแต่งก็มีสติสัมปชัญญะ; นั่นแหละคือตัวความไม่ประมาท. ถ้าทำได้อย่างนี้ เหตุมันก็เกิดขึ้นไม่ได้ คือ โลภะ โทสะ โมหะ ในที่นี้มันเกิดขึ้นไม่ได้; เราก็รอดตัวไปเรื่องหนึ่ง. เดี่ยวก็มาอีก เดี่ยวก็มาอีก, เรื่อง ตา หู จมูก ลิ้น

กายใจนี้มาอีก; แต่ว่าจะมาก็ครั้ง ก็คราว ก็รู้เท่ารู้ทัน รู้ตัวทุกคราวไป : นี้คือความไม่ประมาท. ถ้าใครทำได้แบบนี้ ก็เรียกว่าคนนั้นถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท สมตามพระพุทธประสงค์.

ฉะนั้นขอให้สนองพระพุทธประสงค์ด้วยการทำความไม่ประมาทต่อสิ่ง ที่เรียกกันว่า“เหตุ”, อย่าให้เหตุมันเล่นงานเราได้ อย่าให้มันข่มขู่เราได้; ให้เราชนะเหตุ, คือให้จิตใจ สถิตปัญญานี้ว่องไวทันเวลา ป้องกันไม่ให้การปรุ่่งแต่งชนิดเลวร้าย ที่เป็นกิเลสมันเกิดขึ้น ในจิตใจได้. อย่างนี้เราเรียกว่า “เรา” โดยสมมติ, เอาชนะเหตุได้ แล้วเราก็ไม่มีความทุกข์.

ฉะนั้นการรู้จักเหตุนี้ไม่เสียหลาย แล้วจำเป็นสำหรับที่จะปฏิบัติตามพระพุทธโอวาท ที่เป็นปัจฉิมวาจาว่า “ท่านทั้งหลาย จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด”.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พัชฌ์กัไตรเทศนา - ๑๐ -

๒๕๑๗

ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีชวด, วันอังคารที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๑๗

ไตรกัมมกถา.

[พระอรหันต์ คือท่านผู้หมดกรรมและมูลกรรม โดยประการทั้งปวง.]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ตีณิ กมฺมานิ กุสลํ อกุสลํ อพฺยาทนุ - ติ

ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ - ติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิชันาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา - ความเชื่อ และวิริยะ - ความพากเพียรของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงามก้าวหน้าตามทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายกว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาประจำวันธรรมัสสวนะในพรรษา ได้แสดงมาโดยลำดับว่าด้วยสิ่ง ๓ สิ่งเป็นลำดับมา; นับตั้งแต่พระรัตนตรัย - แก้วทั้งสาม, ไตรสิกขา - สิกขา ๓, ไตรโลกุตตรธรรม - ธรรมที่จะสงเคราะห์เป็นโลกุตตระ ๓, ไตรลักษณะ - ลักษณะของสังขารทั้งปวง ๓, ไตรวิภูฏี - อากาณแห่งการหมุนที่แบ่งได้เป็น ๓ ตอน, ไตรภพหรือไตรภูมิ - ระดับแห่งจิตใจที่ยังเป็นไปในภพ แบ่งเป็น ๓, แล้วก็ไตรตัทธาคือตัทธาทัง ๓ ที่เป็นเครื่องแต่งภพนั้น ๆ, แล้วไตรทวารคือกายทวาร วจิตวาร มโนทวาร เป็นที่ตั้งแห่งกรรม, และในครั้งสุดท้ายที่แล้วมาได้กล่าวถึงไตรเหตุหรือไตรมูล ซึ่งเป็นปัจจัยในการกระทำความผิดตลอดถึงการสะสมความเคยชินแห่งเหตุ นั้น ๆ ซึ่งเรียกว่าอนุสัย. ในวันนี้จะได้กล่าวถึงกรรม ๓ อย่าง ซึ่ง จะเรียกว่าไตรกรรม.

....

เมื่อพูดว่ากรรม ๓ ตามปกติธรรมดาก็จะเสีงกันถึง กายกรรม วจิตกรรม มโนกรรม ก็เป็นที่เข้าใจกันได้อยู่แล้ว ในเรื่องอันว่าด้วย ทวารทั้ง ๓. หมายความว่าเหตุทั้ง ๓ คือโลภะ โทสะ โมหะ หรือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นต้นก็ตาม เมื่อปรุงขึ้นเป็นรูปกรรมแล้ว ก็แสดงออกทางมโนทวารบ้าง วจิตวารบ้าง และกายทวารบ้าง; ดังนั้น กรรมเหล่านั้นจึงจำแนกเป็น ๓ ด้วยอำนาจแห่งทวาร คือกาย วาจา ใจ จึงเรียกว่ากรรม ๓.

แต่ในที่นี้ โดยเฉพาะในวันนี้ จะกล่าวถึงกรรม ๓ ในลักษณะอื่น หรือโดยปริยายอื่น ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับที่เคยรู้ หรือเคยพูดกันมาก่อน

ก็ได้; ขอให้ถือเอาความหมายแล้วไปพิจารณาเอาเอง เพื่อประโยชน์แก่ความรู้ ความเข้าใจ และการปฏิบัติเกี่ยวกับกรรมนั้น ๆ.

กรรม ๓ ในที่นี้จะแจกเป็นอกุศลกรรม, อกุศลกรรม, และกรรม ที่ไม่กล่าวได้ว่าเป็นอกุศลหรืออกุศล ซึ่งส่วนมากก็คือไม่เป็นกรรมนั้นเอง. อาจจะถูกได้อีกอย่างหนึ่งว่า *กรรมที่เป็นอกุศล กรรมที่เป็นอกุศล และกรรมที่ไม่เป็นกรรม*; รวมกันแล้วก็ เป็น ๓ อย่างนี้.

ที่ไม่เป็นกรรม เพราะไม่มีเหตุแห่งกรรมโดยสมบูรณ์นั้นเรียกว่า *กิริยา* ก็ได้ หรือจะเรียกว่า *กัตตาวาปนกรรม* ก็ได้, ล้วนแต่เป็นคำบัญญัติในหนังสือชั้นหลังทั้งนั้น; แต่ถึงอย่างนั้นก็เป็นหลักเกณฑ์ ที่จะทำความเข้าใจให้ได้เป็นอย่างดี.

ในที่นี้ จะพิจารณาดังกรรมโดยกว้างขวาง กันเสียชั้นหนึ่งก่อน, โดยจะแบ่งกรรมออกเป็น ๒ ประเภท; คือกรรมที่เป็นไปเพื่อมีผลเป็นไปในวิญญูะ ได้แก่กรรมธรรมดาสามัญทั้งหลาย, และกรรมอีกประเภทหนึ่งก็คือกรรมที่กระทำเพื่อให้สิ้นสุดแห่งกรรม หรือสิ้นสุดแห่งวิญญูะ ซึ่งได้แก่ *อริยมรรค*. เมื่อเป็นดังนี้ ก็พอจะมองเห็นได้แล้วว่า กรรม ๓ ที่จะพูดกันนี้ ก็จะพูดกันแต่กรรมที่เป็นไปในวิญญูะ หรือเป็นไปเพื่อมีวิบากอย่างใดอย่างหนึ่ง, คือ *กรรมตามธรรมดาสามัญ*นั่นเอง.

ที่ว่า *เป็นกรรมธรรมดาสามัญ* ก็หมายถึงกรรมที่เนื่องอยู่ด้วยวิญญูะ : มีกิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม, แล้วกรรมนั้นก็ทำให้เกิดวิบาก, รับวิบากแล้ว

ก็ยังมีกิเลสอย่างอื่นสำหรับจะทำกรรมต่อไปอีก. กรรมที่เป็นไปเพื่อวิบาก เพื่อวิภูฏะอย่างนี้ พิจารณาดูก็จะเห็นได้ว่า เป็นกรรมที่ยังเกี่ยวกับเหตุ. ตามธรรมดาเราก็พูดกันถึงกรรมที่เป็นกุศลก่อน แล้วจึงพูดถึงอกุศล; และ ถ้าจะมีพูดต่อไปก็พูดถึงที่ไม่เป็นกุศลหรือไม่เป็นอกุศล.

เมื่อพูดว่ากรรม ๓ อย่างในลักษณะอย่างนี้; จะต้องรู้ไว้เสียก่อน ว่า อย่าเอาไปปนกันเข้ากับสิ่งที่เรียกว่ากรรม, กรรมทั้งหลาย ๓ คือ กุศลกรรม, อกุศลกรรม, อภัยกตกรรม, นั่นก็มีคำอธิบายไปตาม หลักเกณฑ์ของสิ่งนั้น ซึ่งบางอย่างก็ตรงกับคำว่ากรรม บางอย่างก็ไม่ ตรงกับคำว่ากรรม.

บัดนี้ จะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่ากรรม; จะใช้ประเภทที่แบ่งแยกด้วย ชื่อเดียวกันคือกรรมเป็นกุศล, กรรมเป็นอกุศล, และกรรมที่เป็นอภัยกต ที่ไม่กล่าวว่าเป็นกุศลหรืออกุศล. เมื่อพูดถึงกรรมที่เป็นกุศล หรืออกุศล, อย่างนี้ก็ต้องหมายถึงกรรมที่มาจากเหตุ ที่ถูกจำแนกไว้แล้วว่าเป็นเหตุแห่ง กุศลหรือเหตุแห่งอกุศล; ที่เป็นเหตุแห่งกุศลก็คือโลภะ อโทสะ อโมหะ, ที่เป็นเหตุแห่งอกุศลก็คือโลภะ โทสะ โมหะนั้น.

ที่ต้องดูต่อไป ก็คือว่าสิ่งที่เรียกว่าโลภะ หรืออโลภะ, โทสะ หรืออโทสะ, โมหะ หรืออโมหะ, นี้เป็นสิ่งที่มีความรู้สึกอันประกอบอยู่ ด้วยเจตนา. เมื่อมีความรู้สึกที่เป็นเจตนาอย่างนี้ แล้วเป็นเหตุให้มีการ กระทำสิ่งใดลงไป, สิ่งนั้นก็เรียกว่ากรรม; สมตามหลักที่ได้กล่าวไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ! เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม. ถ้าไม่มีเจตนา หรือเหตุเหล่านี้แล้วก็ไม่เรียกว่า เป็นตัวกรรม.

ข้อนี้หมายความว่า ถ้าจะดูตัวกรรมกันจริง ๆ แล้ว ก็ให้ดูที่ตัวเจตนาว่า จะเป็นกรรมอะไรนี้อย่างหนึ่ง; อีกอย่างหนึ่งถ้าจะดูกันว่าจะ เป็นกรรมหรือไม่เป็นกรรม ก็ต้องดูว่า มีเจตนาหรือไม่มี : ถ้ามีเจตนา ก็เป็นกรรมโดยสมบูรณ์ คือกรรมที่ทำด้วยเจตนา; แต่ถ้ามันไม่มีเจตนา เป็นการกระทำที่เรียกว่ากรรมที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่นับว่าเป็นกรรมตามหลักนี้, ตามภาษารธรรมคาก็จะเรียกเสียว่ากิริยาเท่านั้น. ถ้าจะเรียกกรรมก็ต้องเรียกว่า กรรมชนิดที่สักว่าเคลื่อนไหวหรือกระทำ (กตัตตาวาปนกรรม), ไม่ใช่เป็นกรรมโดยสมบูรณ์; ฉะนั้นขอให้สังเกตให้ดี ๆ ให้เข้าใจ จึงจะได้รับประโยชน์จากเรื่องนี้.

จะยกตัวอย่าง เรื่องเจตนาหรือไม่เจตนา กันก่อน. เช่นการทำให้สัตว์ตายลงไปด้วยเจตนาจะฆ่า แล้วก็ฆ่าตายลงไปจริง ๆ, อย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นกรรม; แต่ถ้าทำสัตว์ตายโดยไม่รู้ไม่เห็น ไม่มีเจตนาอะไรเลย, อย่างนี้ก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมที่เป็นการฆ่า. เรียกว่าเจตนานี้ก็ลำบากอยู่บ้าง มันเป็นความบริสุทธิ์ใจ. อย่างว่าเดินไปไม่เห็นเหยียบเอาตายอย่างนี้ก็เรียกว่าไม่มีเจตนาโดยแน่นอน ก็ไม่เป็นกรรม, มันก็มีกิริยา. แต่สิ่งที่เรียกว่ากิริยานั้นจะเรียกว่าไม่มีผลเสียเลยก็ได้, มันก็มีผลเหมือนกัน อย่างใดอย่างหนึ่ง ตามสมควรแก่กิริยานั้น ๆ นี้เราจะเรียกว่าปฏิกิริยา คือมีการกระทำตอบสนองสิ่งนั้นขึ้นมา ก็ไม่เรียกว่าวิบาก; ฉะนั้นกรรม จึงคู่กับ

วิบาก, กิริยาจึงคู่กับปฏิกิริยา ในฐานะที่ไม่ได้ทำไปด้วยเจตนา.

ที่นี่ ปัญหาที่จะเกิดขึ้น ก็คือความยากลำบากในการที่จะควบคุมเจตนาว่าให้มันมีอยู่อย่างไร? ที่เป็นปัญหามากก็คือเกี่ยวกับการรอดชีวิตอยู่หรือความทุกข์ยากลำบากมีอยู่ จะต้องแก้ไขความทุกข์ยากลำบากนั้น ๆ หรือว่าเพื่อจะเอาชีวิตรอดก็จะต้องทำไปอย่างนั้น อันเป็นเหตุให้สัตว์ที่มีชีวิตจะต้องตาย หรือแม้คนด้วยกันจะต้องตาย. เหมือนอย่างว่า จะต้องต่อสู้ผู้ร้ายหรือโจรที่กำลังตรงเข้ามาจะฆ่า; มันก็มีปัญหาว่าการที่ต่อสู้ หรือถึงกับฆ่าโจรตายนั้นทำไปด้วยเจตนาหรือไม่เจตนา, หรือเป็นเจตนาแห่งอะไร? ถ้าเป็นเจตนาแห่งการฆ่าก็เป็นการฆ่า; ถ้าเป็นเจตนาแห่งการป้องกันตัวตามสัญชาตญาณ ไม่มีกิเลสอะไร มันก็เป็นกรรมอีกอันหนึ่ง ซึ่งก็ยังไม่แน่ว่าจะเรียกว่าอะไรดี, แต่มันไม่ใช่กรรมปาณาติบาตโดยตรงหรือเต็มรูป. ดังนั้นจึงเรียกว่าพูดกันลำบาก พูดกันยากว่าเป็นเจตนาแห่งอะไร. มันต้องนำสืบไปเฉพาะคน ๆ นั้นว่ามันรู้สึกอย่างไร? ถ้ามันเป็นรู้สึกเพียงเพื่อป้องกันตัวตามสัญชาตญาณล้วน ๆ, เช่นว่าเมื่อมีอะไรเข้ามาเป็นอันตราย มันก็ผลักรออกไป มันก็จะต้องตาย แล้วจะเรียกว่า ได้รับผลกรรมชนิดไหน; หรือที่เป็นกันโดยมาก เช่นว่า ถ้ารู้สึกเจ็บมือมันมักจะปิด หรือตีไปทันทีแล้วมันก็ถูกยิงตาย, มันก็มีปัญหาว่ากระทำไปด้วยเจตนาอะไร?

มันก็แล้วแต่จิตใจของบุคคลนั้นโดยแท้จริง. ถ้าเราจะพิจารณาดูวัว ควาย ที่มีเสื่ออยู่ที่หาง เหวี่ยงไปเหวี่ยงมา เมื่อมันมีความเจ็บปวดขึ้นมา มันก็ถูกเหยียบ ถูกยิงตายระเนระนาดไป. ดูเหมือนพระก็จะได้

อาศัยหลักเกณฑ์อย่างเดียวกันนี้กระมัง จึงมีแล้ปัดยุง คอยปัดยุงอยู่เสมอ, แต่ไม่ได้มีเจตนาที่จะทำให้ตาย.

ทีนี้ ปัญหาที่ใกล้เข้ามายิ่งกว่านั้นอีก ก็คือว่าเรื่องที่จะต้องกินยา หรือต้องพอกยาบางชนิด ยาสำหรับพอกทาจี๊กกลาก จี๊กเลื่อน; นี่ก็เป็น ที่แน่นอนว่า จะต้องทำให้จุลินทรีย์เล็กๆที่เป็นตัวกลาก หรือตัวเกลื้อน นั้นต้องตายไป. หรือว่าเราจะต้องกินยาถ่ายพยาธิที่ร้ายกาจ เช่น ตัวคีด ไล่เดือน เป็นต้น หรือแม้แต่พยาธิปากขอ; นี่มันกินยาเข้าไปด้วย เจตนาอะไร? มันก็ต้องนำสืบดูว่า กินยาเข้าไป เพื่อถ่ายตัวพยาธิ นั้น ด้วยเจตนาแห่งอะไร? ด้วยเจตนาจะฆ่ามันหรือด้วยเจตนาจะต่อสู้เพื่อเอาชีวิต รอด. แม้แต่การกินยาถ่ายตามธรรมดาสามัญแท้ ๆ ก็ต้องเชื่อได้ว่า มัน ต้องทำลายจุลินทรีย์ ที่มีชีวิตหลาย ๆ อย่าง คราวละมาก ๆ เหมือนกัน เป็นจุลินทรีย์ที่มีอยู่ในร่างกายของคน ในลำไส้โดยเฉพาะ. นี่แหละเรียกว่า มันเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับเจตนา.

ที่กว้างออกไปไกลกว่านั้น; ก็เช่นว่า เขาจะต้องต่อสู้ป้องกัน ประเทศชาติ ศาสนา เช่นพวกทหารที่ทำหน้าที่โดยถูกต้อง โดยบริสุทธิ์ เป็นต้น, มันทำไปด้วยเจตนาอะไร? หรือแม้แต่ว่าผู้พิพากษาจะสั่งบังคับคดี ให้ประหารชีวิตคนตามตัวบทกฎหมาย, อย่างนี้มันทำไปด้วยเจตนาอะไร? ก็ล้วนแต่จะต้องถือเอาความบริสุทธิ์ใจแห่งบุคคลเหล่านั้นเป็นหลัก. นี่ขอให้เข้าใจ คำว่าเจตนาว่ามันเป็นอย่างนี้ ที่เป็นหลักอยู่สำหรับการกระทำความกรรม.

แต่ถ้าเราจะให้มันแน่นอน พอจะพูดกันเป็นหลักเกณฑ์ ก็น่าจะถือเอาคำว่า โลภะ โทสะ โมหะ นี้เป็นเจตนาแห่งอกุศลกรรม, หรือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ นี้ก็เป็นเจตนาฝ่ายกุศลกรรม; แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีปัญหา ซึ่งจะต้องดูกันต่อไป.

ในกรณีนี้ พูดถึงอกุศลกรรมก่อนสะดวกกว่า คือ **สิ่งที่ เป็นบาป เป็นอกุศลทั้งหลาย ทำไปด้วยเหตุของมันคือ โภภะ โทสะ โมหะ,** ในนั้นเป็นตัวเจตนาเสร็จ : โภภะก็เจตนาจะเอา จะได้เป็นของตน, โทสะก็เจตนาจะทำลายผู้อื่น, โภภะมันก็เป็นเรื่องของความโง่ ความหลง ทำไปด้วยความหวังอย่างใดอย่างหนึ่ง. ถ้ากรรมนั้นมันทำไปด้วย โภภะ โทสะ โภภะ มันก็ถือว่ามีเจตนาอยู่ในตัว โภภะ โทสะ โภภะ.

ต่างคนต่างเอาไปวินิจฉัยการกระทำของตนได้; เช่นว่า ผู้พิพากษาจะสั่งบังคับคดี, ทหารจะรบ, เพชรฆาตจะตัดคอคน, หรือว่าคนธรรมดาสามัญ แม้แต่ภิกษุสามเณร จะต้องกินยาถ่าย, หรือแม้ที่สุดแต่ต้องคอยปิดเปลือก ปัดขุงอยู่ตามปกติ อย่างนี้เป็นต้น; มันมีเจตนาอันไหนที่เข้าไปในกฎแห่งกรรม แล้วจะได้ถือว่าเป็นอกุศลกรรม หรือไม่เป็น. นี้สำหรับอกุศลกรรมก็มีเหตุ คือ โภภะ โทสะ โภภะ.

.... ..

ที่นี้ ก็มาถึง **กรรมที่ ๒ คืออกุศลกรรม, แสดงเหตุไว้เป็นอโลภะ อโทสะ อโมหะ.** ปัญหาที่เกิดขึ้นอีกตรงที่คำว่าอโลภะ อโทสะ อโมหะ, ซึ่งดูจะยังเข้าใจผิดกันอยู่มาก. ถ้าถือตามตัวหนังสือ อโลภะ มันก็แปลได้ว่า

มิใช่โลภะก็ได้, ไม่มีโลภะก็ได้; อโทสะก็เหมือนกันก็แปลความได้ว่ามิใช่โทสะก็ได้, หรือไม่มีโทสะก็ได้; อโมหะก็จะแปลว่ามิใช่โมหะก็ได้, ไม่มีโมหะก็ได้. แต่แล้วมันก็ยังกำกวมอยู่นั้นแหละ: ที่ว่าไม่มีโลภะนั้น ก็เพราะว่ามันมีสิ่งอื่นที่ตรงกันข้ามกับโลภ, แต่ก็เป็เจตนาด้วยเหมือนกัน ฉะนั้นจึงเป็นกรรม; แต่ถ้าไปแปลอโลภะว่า ไม่มีโลภะโดยประการทั้งปวงแล้ว, ความหมายก็เป็นอย่างอื่น เรื่องอื่น มันเป็นเรื่องของพระอรหันต์ไปเลย คือเป็นการสิ้นโลภะ โทสะ โมหะ ไปเลย. ถ้าหมายความไปถึงอย่างนั้นแล้ว มันเป็เหตุแห่งกรรมไม่ได้, มันจะมาเป็น อโลภะ อโทสะ อโมหะ ที่เป็เหตุแห่งกุศลกรรม อย่างนี้ก็ไม่ได้; เพราะความไม่มีแห่งกิเลส นั้น มันไม่เป็เหตุแห่งอะไรได้; จึงไม่เป็เหตุแห่งกุศล หรืออกุศล; ก็คือการบรรลุดุคความเป็นพระอรหันต์ อยู่เหนือกิเลสเหนือกรรมโดยประการทั้งปวง.

ฉะนั้นคำว่าอโลภะ อโทสะ อโมหะ ในที่นี้ตามธรรมดาสามัญ อย่างนี้ ควรจะแปลความว่ามันมิใช่โลภะ มันมิใช่โทสะ มันมิใช่โมหะ. ถ้าอย่างนั้นมันเป็นอะไร? นี้ก็แล้วแต่ความรู้สึก หรือตามที่บัญญัติกันอยู่ : ถ้าเป็อโลภะคือมิใช่โลภะ ก็หมายความว่าตรงกันข้าม; คำว่าอะนี้ แปลว่าตรงกันข้ามก็ได้เหมือนกัน. ถ้าตรงกันข้ามจากโลภะ มันก็คือ การให้ทาน การช่วยเหลือ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่; ฉะนั้นอโลภะที่เป็เหตุแห่งกรรม ก็ต้องเป็เรื่องของการที่มีเจตนาดี เพื่อช่วยเหลือ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่. ถ้าเป็อโทสะ - มิใช่โทสะ มันก็ตรงกันข้ามกับโทสะ มันก็เป็ความรัก ความเมตตา ความกรุณา ความหวังดี. ถ้าเป็อโมหะคือมิใช่โมหะ มันก็ตรง

กันข้ามจากโมหะ มันก็คือความเฉลียวฉลาด ความรู้, แต่ก็ยังอยู่ในวิสัยของกิเลสตัณหา หรือความต้องการ.

ฉะนั้นอโลภะ, เขาให้ทำดี ที่เป็นกุศลตรงกันข้ามกับโลภะ; แต่ยังเป็นเจตนาด้วยกัน, ดังนั้นจึงยังเป็นกรรมด้วยกัน คือเป็นกรรมฝ่ายดี. อโทสะก็อย่างเดียวกันอีก ก็ทำไปด้วยความรัก ความเมตตา ความกรุณา, นี้เกิดเป็นเจตนา มันมีกรรมเป็นกรรม เป็นผลของกรรมมีอยู่. ทีนี้โอโมหะ มันก็ทำไปอย่างถูกต้อง มันก็ทำไปด้วยเจตนา เพื่อหวังผลอย่างนั้นอย่างนี้มันก็เป็นกรรม หรือมีผลของกรรมอยู่.

นี่ระวังให้ดี : คำว่าอโลภะ อโทสะ อโมหะนี้กำกับ, ถ้าไปแปลว่าปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ โดยประการทั้งปวงแล้ว มันก็เป็นเรื่องอื่น ไม่อยู่ในเรื่องกรรมนี้; เพราะมันไม่เป็นเจตนา ไม่มีตัวที่จะเป็นตัวเจตนาในการกระทำกรรมนั้น ๆ. หรือจะจำไว้สั้น ๆ ว่า ถ้าปราศจาก โลภะ โทสะ โมหะ โดยสิ้นเชิงแล้ว มันก็ไม่ใช่เรื่องกรรมแล้ว, มันเป็นเรื่องของผู้หมกกรรม สิ้นกรรมโดยประการทั้งปวง. ฉะนั้นการกระทำเพื่อจะให้สิ้นโลภะ โทสะ โมหะ นี้จะต้องเรียกว่ากรรมอีกประเภทหนึ่งที่กระทำไปเพื่อให้มันสิ้นกิเลสหรือสิ้นกรรม; มันก็ยังอยู่นอกขอบเขตของเรื่องโลภะ โทสะ โมหะ, หรือเรื่องอโลภะ อโทสะ อโมหะ อยู่นั่นเอง.

ดังนั้น เมื่อเราพูดถึงคำว่ากุศลกรรม อกุศลกรรม ก็หมายถึงกรรมที่กระทำไปด้วยเหตุที่เป็นเจตนา คือโลภะ โทสะ โมหะ หรืออโลภะ

อโทสะ อโมหะ. ถ้ากระทำให้เป็นไปเพื่อสิ้นกรรม เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน, ก็ไม่ควรจะถือว่าเป็นกรรม; แต่ว่าครูบาอาจารย์บางพวกอาจจะบัญญัติเป็นกรรมก็ได้ ว่าเป็นเจตนาที่จะบรรลุมรรค ผล นิพพาน, อย่างนั้นก็จัดไว้พวกหนึ่ง. มันมีปัญหาต่อไปอีกถึงคำว่า *โลกุตตรกุศล*, บางคนจะถือเอาใจความว่า *กุศลที่เป็นโลกุตตระ* อย่างนี้แล้ว มันฟังยาก; เพราะว่าถ้าเป็นโลกุตตระแล้ว มันจะไม่ใช่เป็นกุศลหรืออกุศลเลย. เมื่อเขาพูดกันว่า *โลกุตตรกุศล* เขาคงจะหมายแต่เพียงว่า *ฝ่ายกุศลนั้นแหละ แต่มันดี* หรือ *มันสูงไปถึงขนาดที่จะเป็นไปเพื่อโลกุตตระ*. ถ้าทำกรรมด้วยเจตนาอย่างนี้ ก็ยังเรียกว่ากรรม หรือเรียกว่ากุศลกรรมได้อยู่นั่นเอง.

มันจะต่างกันโดยตัวอย่าง; เช่นว่ามีจิตเป็นกุศล มีสติปัญญาถูกต้อง คือเป็นสัมมาทิฐิ, แต่ทำบุญ ทำกุศลเพื่อไปสวรรค์ อย่างนี้มันก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง. ถ้ามีสติปัญญาถูกต้อง, ทำบุญ ทำกุศลเพื่อทำลายกิเลส เพื่อจะให้หมดความยึดมั่นถือมั่น ไม่ได้ต้องการสวรรค์ วิมานอะไร ถ้าอย่างนี้มันก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง; อย่างหลังนี้แหละ ที่จะเรียกว่า *โลกุตตรกุศล* ได้ คือแปลว่า กุศลกรรมที่เข้าไป เพื่อแก้กมลแก่โลกุตตรภูมิ เพื่อให้ถึงโลกุตตรภูมิ แต่ยังไม่ใช่ตัวโลกุตตรภูมิ. ถ้าเป็นตัวโลกุตตรภูมิแล้ว ควรจะอยู่เหนือความเป็นกุศล หรือความเป็นอกุศล; ฉะนั้นกรรมที่เราทำเป็นกุศลกันอยู่นี้จะมุ่งผลไปในทางวิญญะ คือเวียนว่ายอยู่ในโลกนี้ก็ไม่ได้, หรือกุศลที่เข้าไปเพื่อให้ออกไปเสียจากวิญญะไปสู่โลกุตตระ อย่างนี้ก็ได้; จึงเกิดเป็น ๒ กุศลกันอยู่; ขอให้ระวังให้ดี. ถ้าทำไปด้วยเจตนาที่ต้องเรียกว่า *กรรมด้วยกันทั้งนั้น*; แล้วจะต้องมีผลด้วยกันทั้งนั้น : เจตนาตำหนักก็มีผล

ต่ำ, เจตนาสูงมันก็มีผลสูง, ทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล.

ถ้าฝ่ายกุศลมีเจตนาต่ำ เป็นไปเพื่อวิภูฏะ นี่มันเป็นกรรมธรรมดาสามัญ อาศัยเหตุคืออโลกะ อโทสะ อโมหะตามธรรมดา; ถ้าเป็นชั้นสูงมันก็อาศัยอโลกะ อโทสะ อโมหะ ชั้นสูง, มีสติปัญญาหวังต่อการที่จะให้พ้นไปจากการเวียนว่าย ตามเหตุเหล่านี้เอง.

....

ที่นี่ ก็จะมาถึง**กรรมที่ ๓ ที่เรียกว่ากรรมอันมิได้กล่าวไว้หรือบัญญัติไว้ว่าเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล.** นี่ก็มีความหมายกว้างหรือกำกวม; ถ้าอยู่ในระดับธรรมดาสามัญ ที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับคนธรรมดาสามัญเป็นประจำวัน, กรรมชนิดนี้ก็หมายถึง **กรรมที่ไม่ได้ทำไปด้วยเจตนาคือกรรมที่ไม่เป็นกรรมนั่นเอง.** อย่างว่าเราไม่เจตนา แต่ก็มีเคลื่อนไหวอยู่, ฉะนั้นการเคลื่อนไหวนั้นไปกระทบกระทั่งอะไรเข้า, มันก็ไม่เรียกว่ากรรม หรือถ้าเรียกว่ากรรม ก็คือกรรมที่มีไช้กรรม. อย่างเดินไปเหยียบสัตว์ตาย ค่ำๆ คื่นๆ ก็ไม่ถือว่าเป็นกรรม; หรือว่าของไม่กินแล้วทิ้งๆ ขว้างๆ มดแมลงมันเอาไปกิน มันก็ไม่เรียกว่ากรรมแก่ผู้กระทำนั้น เพราะไม่ได้เจตนาจะทำ. นี่จะเป็นฝ่ายที่เรียกกันว่าดีมีประโยชน์ หรือไม่ดีไม่มีประโยชน์ก็ตาม, ถ้ามันไม่ได้ทำไปด้วยเจตนาที่มีไช้กรรมทั้งนั้น; ฉะนั้นจึงต้องเอาเจตนาเป็นหลัก ถ้าปราศจากเจตนา การเคลื่อนไหวนั้นก็เป็นการเคลื่อนไหว, อะไรเกิดขึ้นก็เรียกว่า **ปฏิภิกิริยา.** แต่แล้วก็อย่าลืมว่า แม้แต่สิ่งนี้ที่เรียกว่าภิกิริยาหรือปฏิภิกิริยานี้ก็มีเรื่อง ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ไม่มีเรื่อง, เป็นสิ่งที่มีเรื่องมีราวอาจจะถึงมีเป็นมีตาย มีวินาศฉิบหายอะไรก็ได้เหมือนกัน; นั่นมันเป็นเรื่อง**ปรากฏการณ์ทางกาย**

นอกที่เกี่ยวกับสิ่งอื่นเหล่านี้. แต่ที่เป็นภายในเกี่ยวกับกรรมแล้วก็ไม่เรียกว่ากรรม; มีรายละเอียดซับซ้อนมากเกี่ยวกับจังหวะแห่งจิตใจว่ามันเป็นอย่างไรมันเป็นไปได้เต็มรูปหรือไม่, อย่างนี้เป็นต้น.

ทีนี้ถ้าเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับผู้หมดกิเลสแล้ว คือไม่มี โสกะ โทสะ โมหะ โดยสิ้นเชิงแล้ว การกระทำทั้งหลายนั้น ๆ ก็ไม่เป็นกรรม; เช่น พระอรหันต์ผู้หมดกิเลสแล้ว จะทำบุญทำบาปมันทำไม่ได้ มันไม่มีเจตนาที่เป็นเหตุให้ทำ ฉะนั้นการกระทำของพระอรหันต์ แม้จะทำไปด้วยเจตนามันก็เป็นเจตนาอื่นที่ไม่ใช่เจตนา ที่เป็นตัวกรรมในที่นี้. เช่นท่านมีความเมตตากรุณา จะสั่งสอนใครอย่างนี้, มันเป็นเจตนาอย่างอื่นไม่ใช่เป็นเจตนาที่เป็นเหตุให้ทำกรรม หรือเป็นตัวกรรม; ฉะนั้นจึงถือว่าท่านมิได้ทำกรรม ท่านมิได้รับผลแห่งกรรม. ใจความสำคัญมันจึงอยู่ที่ว่าที่จะไม่เป็กรรม มันก็อยู่ตรงที่ไม่มีกิเลส ที่เป็นเหตุให้ทำกรรม; พระอรหันต์ไม่มีกิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม การกระทำจึงเป็นปฏิภิกิริยา.

ทีนี้ ชาวบ้านยังมีกิเลส เป็นคนมีกิเลส, แต่ว่าในขณะที่ทำกรรมนั้นมันไม่มีกิเลส คือว่ากิเลสมันมิได้เกิดขึ้นในการกระทำกรรมนั้น; ฉะนั้นกรรมของคนธรรมดาที่ทำไปโดยไม่เจตนา หรือไม่รู้สึกดัวหรือไม่มีกิเลสนี้ก็เหมือนกัน; เมื่อไม่ทำด้วยกิเลสอย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่าภิกิริยาเหมือนกัน. ดังนั้นสิ่งที่เรียกว่าภิกิริยานั้นมันจึงกำกวม, คือทำได้ทั้งบุญชนและทำได้ทั้งพระอรหันต์.

และข้อที่ว่า มีกิริยามีการกระทำแล้วมันก็ต้องมีปฏิกริยา, เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องที่มองเห็นได้; เมื่อเรามีการเคลื่อนไหวอะไรลงไป แม้ด้วยไม่เจตนา มันก็มีผลอย่างไรอย่างหนึ่งเกิดขึ้น. และถ้าเป็นเรื่องเข้ารูปเข้าเรื่องกันดี มันก็มีผลเหมือนกับว่ารับบาปก็มี; เช่นว่าเราถอยหลังไปเหยียบเอาใครเข้าคนหนึ่ง แล้วคนนั้นเขาโกรธ เขาตีเอาทุบเอาอย่างนี้ มันก็เจ็บไป; มันคล้าย ๆ กับว่ารับผลกรรม, แต่ที่แท้มันก็มีได้เป็นกรรม เพราะว่ามันไม่ได้ทำไปด้วยเจตนา มันไม่ทันเห็นไปเหยียบเขาเข้า นี่ก็เป็นกิริยา, แล้วก็ปฏิกริยาสวนมาเป็นเรื่องของภายนอก ไม่ได้เกี่ยวกับกรรมหรือผลกรรม ก็คือคนที่ถูกเหยียบนั้น เขาตีเอา.

นี่ ถ้าว่าจะดูไกลไปถึงเรื่องของพระอรหันต์ ที่ท่านทำอะไรไปโดยไม่เป็นกรรม, แต่ต้องถูกรับปฏิกริยาได้เหมือนกัน แต่บางทีก็มักจะอธิบายกันไปเสียว่า เป็นเศษกรรมหรือเป็นอะไรทำนองนั้น, นั่นก็เป็นเรื่องที่ยังเลื่อนลอยอยู่; ถ้าที่แน่นอนก็เป็นเรื่องปฏิกริยา. บางทีเรื่องของพระองค์อุลิตมาลจะเป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ได้ดีว่า แม้เป็นพระอรหันต์แล้วจะทำอะไรไม่เป็นกรรม สิ้นกรรม หมดกรรมแล้ว ก็ยังมีปฏิกริยาคือคนที่เขาเคยรู้ว่าท่านเป็นโจร ก็ยังเหยียดหยามท่าน ถ่มน้ำลายรดท่าน เอาก้อนอิฐขว้างท่าน บาตรแตกนี้, ยังมีเขียนไว้ในพระคัมภีร์; อย่างนี้มันเป็นปฏิกริยา, ถึงอย่างไร ๆ ก็ต้องสงเคราะห์ไว้ในลักษณะที่เป็นปฏิกริยา, จะเป็นวิบากของกรรม หรือวิบากของเศษกรรมอะไรก็ได้. นี่แหละเรื่องกรรมมันมีอยู่ ที่จะต้องรู้ไว้เป็นหลักใหญ่ ๆ.

....

ทบทวนอีกครั้งหนึ่งก็ว่า กรรมทั้งหลายนี้มันมีอยู่ ๒ พวก :
กรรมที่ทำให้ต้องล่องลอยเวียนว้ายไปในวัฏฏะนี้อย่างหนึ่ง, ก็มีเรื่องเป็นดี
เป็นชั่ว หรือไม่บัญญัติว่าดีว่าชั่ว ตามแบบขั้นต้น ๆ ของบุญชน; ที่นี้
กรรมอีกพวกหนึ่งก็จะให้พ้นเสียจากวัฏฏะ เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมทั้งปวง,
กรรมอย่างนี้ไม่ใช่กรรมธรรมดาแล้ว มันเป็นตัวการประพตฺติชนิดที่ประกอบ
ไปด้วยปัญญาสูงสุด, เราเรียกกันง่าย ๆ ว่า*อริยมรรค*.

ในตอนนี้นั้นมีหลักอยู่พวกหนึ่ง ซึ่งเอามาทำความเข้าใจได้ดี คือ
เรื่องกรรม ๔ อย่าง : *กรรมดำ*อย่างหนึ่ง, *กรรมขาว*อย่างหนึ่ง, *กรรม*
*ปน*ปนกันไปทั้งดำทั้งขาวอย่างหนึ่ง, แล้ว*กรรมที่ไม่มีความดำ* หรือ*ความ*
ขาวเลย นี้อย่างหนึ่ง; เป็น ๔ อย่าง.

กรรมดำ *กรรมขาว*นี้เห็นชัดแหละ; *กรรมดำ*คือบาป อกุศล,
*กรรมขาว*คือกุศล, *กรรม*เจือกันก็มันทำปน ๆ กันไป; นี้แหละเป็นกรรมเพื่อ
วัฏฏะ มีวิบากเป็นไปในวัฏฏะ. ที่นี้*กรรมที่ไม่อาจจะกล่าวได้ว่าดำหรือ*
ขาว, กรรมนี้เป็นที่สิ้นสุด แห่งกรรมดำและกรรมขาว เป็นที่ระงับเสีย
ซึ่งกรรมดำและกรรมขาว, นี่คือการที่ จะนำให้ออกไปจากวัฏฏะ. *ไม่ดำ*
*ไม่ขาว*ในลักษณะอย่างนี้, หมายถึงกรรมที่ไม่เนื่องด้วยโลภะ โทสะ โมหะ
หรืออโลภะ อโทสะ อโมหะ ตามแบบธรรมดาสามัญที่มันเป็นคู่กันอยู่;
แต่มันเป็นกรรมที่กระทำไปด้วยสัมมาทิฐิในอันดับสูง : รู้ว่ากรรมทั้งหลาย
ทั้งปวงนี้ จะเป็นกรรมดีก็ตามกรรมชั่วก็ตาม ทำให้ผู้กระทำจะต้อง
เวียนว้ายไปในวัฏฏสงสาร; อย่างเลว อย่างบาปก็เวียนว้ายไปอย่างเลวหรือ

อย่างบาป, อย่างดีอย่างบุญ ก็เวียนว้ายไปอย่างดีหรืออย่างบุญ; ฉันไม่ต้องการทั้งสองอย่าง. ถ้าเกิดสัมมาทิฐิอย่างนี้ขึ้นมาแล้ว ก็จะมุ่งไปในทางที่จะอยู่เหนือบาปเหนือบุญ เหนือดีเหนือชั่ว มันก็ไม่เกี่ยวกับเรื่องของเป็นคู่ ที่ทำให้เวียนว้ายอยู่ในภพทั้งหลาย, จึงไม่ใช่กุศล หรืออกุศล แต่มันจะเป็นไปเพื่อระงับเสีย ซึ่งทั้งกุศล และทั้งอกุศล, จึงจะใช้คำว่าโลกุตตระ.

โลกุตตระ ก็แปลว่าอยู่เหนือโลก. โลกก็คือสิ่งที่มีเหตุมีปัจจัย. บุญก็มีเหตุมีปัจจัยไปตามแบบของบุญ, บาปก็มีเหตุมีปัจจัยไปตามแบบของบาป; หรือจะใช้คำที่เป็นหลักเกณฑ์มากกว่านั้นก็พูดว่า กุศลก็มีเหตุมีปัจจัยไปตามแบบของกุศล, อกุศลก็มีเหตุมีปัจจัยไปตามแบบของอกุศล. ทีนี้ถ้าขึ้นชื่อว่ามีเหตุ มีปัจจัยแล้วต้องมีการปรุงแต่งให้เกิดใหม่ หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปไม่มีที่สิ้นสุด; ฉะนั้นจึงรังเกียจใช้สิ่งที่เรียกว่า เหตุและปัจจัย ต้องการที่จะอยู่เหนือสิ่งที่เรียกว่าเหตุและปัจจัย; จึงชวนขวยทุกวิถีทางเพื่อจะให้ไม่อยู่ในอำนาจของเหตุ และปัจจัยที่ปรุงแต่งภพปรุงแต่งชาติ. ทำอย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นกรรมที่จะเป็นไปเพื่อเหนือกรรม; เมื่อกำลังทำอยู่ก็ควรจะจัดเป็นกุศล, แต่เป็นกุศลชนิดพิเศษคือเป็นโลกุตตรกุศล. ต่างจากโลกียกุศลตรงที่ว่า โลกุตตรกุศล นี้ มันจะพาไปแต่ในทางเหนือกรรม ไม่เวียนว้ายไปในภพ คือจะหยุดเสียซึ่งภพ; โลกียกุศลก็พาไปในภพ เวียนว้ายไปในภพ.

ถ้าเอาหลักอย่างนี้ เป็นเกณฑ์เป็นหลักก็ยังพบว่า แบ่งกรรมได้เป็น ๓ กรรมอยู่นั่นเอง คือกรรมดำ, กรรมขาว, และก็กรรมไม่ดำไม่ขาว.

กรรมคำก็เป็นอกุศล, กรรมชวาก็เป็นกุศล, กรรมไม่ดำไม่ขาวนี้ก็เป็นกรรมที่เหนือกุศล เหนืออกุศล จึงใช้คำว่าอัพยากฤตเหมือนกัน. คำว่าอัพยากฤตนี้เป็นคำกลาง กว้างที่สุด, คือพูดไม่ได้ว่าเป็นอะไร. หรือว่าบางอาจารย์ก็แปลว่า เป็นกรรมที่ท่านไม่ได้บัญญัติไว้ว่ามันเป็นอะไร. แต่ผลของการแปลก็เหมือนกันแหละคือกรรมที่ไม่ได้บัญญัติไว้ว่าเป็นอะไร หรือกรรมที่บัญญัติไม่ได้ว่า มันเป็นอะไร; ผลมันก็เท่ากันคือเราพูดไม่ได้ว่ากรรมนั้นเป็นกรรมที่เป็นกุศล หรือเป็นอกุศลนั่นเอง. เพราะฉะนั้น การกระทำมันจึงมีเป็น ๓ พวก คือดำพวกหนึ่งคือชั่วหรือบาป หรืออกุศล; แล้วก็ขาวตรงกันข้ามกับดำก็เรียกว่าไม่บาปไม่ชั่ว ไม่อกุศล; อีกอันหนึ่งก็ไม่ดำไม่ขาว คือพูดไม่ได้ว่ากุศลหรืออกุศล ต้องพูดว่าอัพยากฤต, แต่เป็นอัพยากฤตแบบบน คือแบบของพระอริยเจ้า หรือแบบสุคตทาย, ไม่ใช่อัพยากฤตแบบลูกเต๋ากๆ คือทำไปด้วยความรู้สึกที่ไม่เจตนา. ความหมายมันเหมือนกัน แต่มันต่างกันมาก : อัพยากฤตของคนธรรมดานี้ก็ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่าบุญกุศล, แต่มันยังอยู่ในวิสัยแห่งกุศลและอกุศล อยู่นั่นเอง; แต่ถ้าเป็นเรื่องของพระอริยเจ้า, อัพยากฤตนี้มันเป็นอัพยากฤตแท้ หรือไม่อาจจะกล่าวได้ว่าบุญ หรือกุศลได้อีกต่อไป.

....

นี่เรียกว่ากรรมมีอยู่ ๓ อย่าง เามาบรรยายในหัวข้อว่าไตรกรรม คือกรรม ๓ อย่าง : เป็นกุศล อกุศล อัพยากฤต; แต่ขอเตือนอีกครั้งหนึ่งว่าอย่าเอาไปปนกันกับคำว่าธรรม, ธรรม ๓ ก็มีพูดว่ากุศล อกุศล และอัพยากฤต เหมือนกัน; แต่คำอธิบายแตกต่างกัน ไม่เหมือนกัน. เดียวนี้เราละเลยไปยังคำว่ากรรมคือการกระทำ; มีอยู่ ๓ คือกุศล อกุศล และ

อภัยกถุต. เรื่องกุศล อกุศลชัดเจนดีแล้ว; อภัยกถุตยังต้องแบ่งไปว่าเป็นอภัยกถุตชนิดไหน, ชนิดที่เพียงแต่ว่าเหตุทั้ง ๓ คือโลภะ โทสะ โมหะเป็นต้น เข้ามาเกี่ยวข้องหรือไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง, ถ้ามันไม่เข้ามาเกี่ยวข้องแต่มันเป็นสิ่งที่ยังอยู่ มันก็ยังเป็นอภัยกถุตลูกเด็ก ๆ อยู่, แต่ถ้ามันไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ หรือไม่มีโลภะ อโทสะ อโมหะ ด้วยซ้ำไปโดยสิ้นเชิงแล้วก็เป็นเรื่องของโลกุตตระ เป็นพระอรหันต์.

ข้อที่ต้องสังเกต ก็คือว่ามันจะเอาไปปนกันว่า โลภะ ก็คือโลภ; อโลภะนั้นยังไม่ได้หมายถึงว่า ปราศจากโลภะโดยสิ้นเชิง, มันหมายถึงแต่เพียงว่า ทำในลักษณะที่ตรงกันข้ามจากโลภะ ฉะนั้นจึงเป็นดี ก็มีเหตุมีปัจจัยเวียนว้ายไปตามแบบดี. แต่ถ้าไปแปลอโลภะว่าปราศจากโลภะโดยสิ้นเชิงจริง ๆ แล้ว เขาจะใช้คำอย่างอื่นว่าวิตโต โภ อย่างนี้, วิตโทโส วิตโมโห, อย่างนั้นมันปราศจากโดยสิ้นเชิง ไม่กลับมาอีกแล้ว; อย่างนี้ก็อยู่เหนือเรื่องของกรรมนี้ ไม่เกี่ยวกับดีกับชั่วอีกต่อไป. ขอให้สังเกตไว้เพื่อจะได้ใช้ให้เป็นประโยชน์ ควบคุมกรรม หรือการกระทำของตน. ถ้าจะใช้หลักง่าย ๆ แล้วก็จำคำ ๓ คำก็ได้ว่ากรรมดำ, กรรมขาว, กรรมไม่ดำกรรมไม่ขาว, อ๊ะ! เดียวจะเป็น ๔ : ๑. กรรมดำ, ๒. กรรมขาว, ๓. กรรมไม่ดำไม่ขาว; เป็น ๓ กรรมอย่างนี้ ก็พอจะใช้เป็นหลักสำหรับมีสติสัมปชัญญะ ในการกระทำกรรมเป็นประจำวัน, ป้องกันไม่ให้กรรมดำเกิดขึ้นโดยเด็ดขาด, ก็มีกรรมขาวบ้าง ก็เป็นของเล่น ๆ, อย่าให้มีกรรมดำ กรรมขาวได้เลยเป็นดี. อย่างจะพูดให้จำง่าย ๆ ว่า : --

ผลุงขึ้นมา จากนรก เสียฉับพลัน,
 แล้วนั่งพัก บนสวรรค์ กันสักครู่,
 ยังมีเวลา เนาณีพพาน นาน โขอยู่,
 ชีวิตผู้ ประเสริฐศรี เช่นนี้เอง.

ไอ้ กรรมดำ คือนรคนั้นอย่าเลย ถ้าผลอ พัดลงไป ก็
 ต้องผลุงขึ้นมาทันที; ไอ้กรรมขาว คือสวรรค์นั้นไว้ดูเล่นสนุก ๆ บ้าง
 ก็ได้, แต่อย่าไปฝังตัวอยู่ที่นั่น; เวลานอกนั้นใช้เพื่อนิพพานคือความว่าง.
 ถ้าเป็นทุกข์ก็เรียกว่านรก; ถ้าเป็นสุขก็เรียกว่าสวรรค์; ถ้ามันว่างจากสิ่ง
 ทั้งสองนี้ก็เรียกว่านิพพาน. ทุกข์คือนรก, สุขคือสวรรค์, ว่างนั้นคือ
 นิพพาน. อยู่ว่าง ๆ นี้ดีกว่า, มันเป็นกรรมที่ ไม่ดำไม่ขาว.

หวังว่าท่านทั้งหลาย จะรู้จักกรรมทั้งสาม ในลักษณะที่เป็น
 ประโยชน์แก่การประพฤติ ปฏิบัติประจำวัน ให้มีสติสัมปชัญญะ ทน
 แก่เวลาเพราะเราเข้าใจเรื่องนี้ดี ให้สำเร็จประโยชน์สมแก่การเป็นพุทธบริษัท
 ผู้เจริญงอกงามในทางแห่งพระศาสนา ของสมเด็จพระบรมศาสดาผู้เป็นที่พึ่ง
 อยู่ทุกทีพาราตริกกาลเทอญ.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พัสดุิกไทรเทศนา - ๑๑ -

๑ / ๒๕๑๗

ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีขาล, วันอังคารที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๗ (กัมภ์เช้า)

ไทรมาสกถา.

[ออกพรรษาที่ลิกซึ่ง คือออกจากตัวกู - ของกู ด้วยไตรสิกขาธิกะ.]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

เตมาสา ตโย มาสา สีลาธิกมาโส สมารุยาธิกมาโส ปญฺญาธิกมาโส - ติ
ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ - ติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิสันนาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นเครื่องประดับ
สติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา - ความเชื่อ และวิริยะ - ความพากเพียร
ของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญงอกงามก้าวหน้าตามทางแห่ง
พระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึงของเราทั้งหลาย
กว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาวันนี้ นับว่าเป็นธรรมเทศนาพิเศษ ปรารภเหตุเนื่องด้วยเป็นวันออกพรรษา. ตามธรรมเนียมธรรมเทศนาในพรรษา ก็ได้กล่าวมาแล้วตามลำดับ โดยหัวข้อเป็นสิ่งที่สามที่เรียกว่าเป็นไตร ๆ . นับตั้งแต่ไตรรัตน์ ไตรสิกขา เป็นต้นมา, จนกระทั่งโอกาสครั้งสุดท้ายที่แล้วมานี้ก็ได้กล่าวถึงไตรกรรมคือกรรม ๓. เพื่อให้ธรรมเทศนาภาคเช้าแห่งระยะกาลพรรษา ติดต่อกันไปจนกว่าจะตลอดชุดของเรื่องสิ่งทั้งสามนี้, ในวันนี้ก็จะได้กล่าวถึงเรื่อง คำว่า “ไตรมาส”.

ขอให้ทราบกันเป็นปกติอยู่ว่า ในวันเช่นวันออกพรรษาเป็นต้นนี้ ก็มีการแสดงพระธรรมเทศนาทั้งเช้าและค่ำ, บางทีก็ถึง ๓ เวลาคือ เช้า บ่าย และค่ำ; ดังนั้นในตอนเช้านี้ ก็จะได้กล่าวโดยหัวข้อเข้าสู่ชุดพระธรรมเทศนาเรื่องสิ่งทั้งสาม; โอกาสแห่งการแสดงในตอนค่ำ จึงจะได้กล่าวในลักษณะที่เรียกว่า เป็นพิเศษเฉพาะวันนี้โดยตรงในทางหลักของพระธรรม. แต่ถึงอย่างไรก็ดี แม้จะพูดถึงเรื่องไตรมาสนี้ มันก็ยังมีส่วนที่เป็นเนื้อหาของเรื่องธรรมะอยู่บ้าง; ขอให้ตั้งใจฟังต่อไป. สำหรับคำว่าไตรมาสนั้นเขาแปลว่า ๓ เดือน; ฤดูฝนก็เรียกว่าพรรษา. เดียวนี้เป็นวันออกพรรษา ก็อยากจะปรารภถึงเรื่องการออกพรรษาเป็นส่วนใหญ่.

ออกพรรษานี้ ยังมีความหมายไกลออกไปถึง การลาสิกขาของภิกษุสามเณรที่บวชตามประเพณี, พอครบสามเดือนออกพรรษาแล้วก็ลาสิก; นี่ก็เป็นธรรมเนียมอยู่ ก็เป็นสิ่งที่ควรนำมาพิจารณาด้วยพร้อม ๆ กันไป.

... ..

อย่างไรก็ตาม จะต้องขอโอกาสพูดเรื่องเกี่ยวกับส่วนตัว, ไม่ใช่ส่วนตัวแท้ ๆ แต่ว่าเกี่ยวกับส่วนตัวสักหน่อย; คืออยากจะพูดว่าตัวเองไม่ถนัด หรือสามารถน้อยในการที่จะแนะนำสั่งสอนคนที่จะสึกออกไป; คือรู้สึกว่าเป็นความถนัด หรือมีอะไรมากไม่รู้จบสำหรับจะอบรมสั่งสอนคนที่ยังอยู่คือยังไม่สึก; ก็มีความพยายามอย่างยิ่ง ที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์ในส่วนนี้. แต่แล้วก็ขอให้พิจารณา หรือขอให้สังเกตดูว่า มันก็ยังไม่ค่อยมีใครสนองความต้องการอันนี้; อย่างบรรยายวันเสาร์ ก็ไม่ค่อยเห็นว่ามีพระเถรองค์ไหนจะมาฟังกัน. นี่ย่อมแสดงว่าเขาไม่ต้องการ สำหรับผู้ที่ไม่มาฟังนั้น; ก็เลยไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร; แม้จะมีอะไรสำหรับจะพูดมากอยู่ แต่ก็ไม่มีใครอยากฟัง เท่าที่อยากจะพูดมาก ๆ; ก็เลยงกกันไปหมด ว่าไม่รู้จะยุติว่าอย่างไรดี; คนที่จะสึกออกไปก็ไม่ค่อยจะมีอะไรสั่งสอนเขา และคนที่ยังอยู่ก็ไม่ค่อยสนใจจะฟัง หรือจะรับคำสั่งสอน. นี่คือ บทสรุปของการออกพรรษา ที่เกี่ยวกับเรื่องส่วนตัว มันยังเป็นอยู่อย่างนี้ ได้เคยเป็นมาแล้วอย่างนี้ และคงจะเป็นต่อไปอีกก็ได้. ขอให้สังเกตกันไว้ด้วย.

และจะขอถือโอกาสพูด เลยไปถึงอะไรอีกบางอย่างว่า การมาจำพรรษาที่สวนโมกข์นี้ ก็มีอะไรแปลกอยู่ : บางคนต้องการแต่เพียงให้ได้ชื่อ หรือให้ได้เป็นหลักฐานพยานว่าเคยมาจำพรรษาที่สวนโมกข์ ก็จะได้อ้างว่าเป็นพระสวนโมกข์ เป็นคนสวนโมกข์. หรือว่ายิ่งกว่านั้นอีกก็ไม่ได้มาจำพรรษา เพียงแต่มาในลักษณะที่เยี่ยมเยียน หรือท่องเที่ยวมาพักอยู่เดือนหนึ่งบ้าง สองเดือนบ้าง ก็กลับไปประกาศตนเองเป็นภิกษุแห่ง

สวนโมกข์; จะใช้ชื่อตัวแล้วก็หยอดท้ายด้วยคำว่าแห่งสวนโมกข์; แล้วก็สอนอะไรเพื่อ ๆ ไป ส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยจะตรงกันกับที่สอนกันอยู่ที่สวนโมกข์, โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นคำแนะนำสั่งสอนของอาตมา.

ก็มีบางคนอ้างลงไปตรง ๆ เลยว่า อาตมาเป็นผู้ว่าอย่างนั้นอย่างนี้; แล้วก็ไม่เห็นว่ามันตรงกันเลย เรื่องไขว้เขวมันมืออยู่อย่างนี้; ดังนั้นจึงขอบอกกล่าวให้เป็นที่ทราบกันทั่วไปว่า *ไม่รับรองการอ้างอิงนั้น ๆ ไม่ว่าในลักษณะใด ๆ โดยประการทั้งปวง, ว่าขอให้ต่างคนต่างรับผิดชอบ ใครไปสอนอย่างไรก็เป็นเรื่องของตนเองไปดีกว่า.* ถ้าจะอ้างว่าเป็นคำสอนของอาตมา หรือหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ใช้สอนอยู่ในสวนโมกข์, ก็ขอให้ถือเอาหนังสือที่พิมพ์ขึ้นแล้วเป็นประจักษ์พยานอยู่ว่า ได้สอนไปอย่างไร; ถ้าสอนไปอย่างนั้น มันก็พอจะอ้างได้ว่ามันเป็นคำสอนที่สอนอยู่ที่นี้ และเราก็ไม่ได้ผูกขาดไม่ได้สงวนลิขสิทธิ์อะไร ใครจะไปสอนก็ได้. ถ้าไม่อ้างว่าเป็นคำสอนของที่นี่ แล้วมันก็ยังสบาย ก็จะสอนได้ตามพอใจ; แม้ว่าคำสอนนั้นมันจะตรงกัน ไม่ถือว่าเป็นการขโมย หรือเอาเปรียบ หรืออะไรแต่ประการใด. เพียงแต่จะไม่รับรองผู้ที่อ้างว่า เป็นพระเคยจำพรรษา หรือว่าเป็นพระสวนโมกข์ หรือว่าสอนตามแบบสวนโมกข์.

ทำไมจึงพูดถึงเรื่องนี้ในวันที่ออกพรรษา? เพราะมันเนื่องกัน : เพื่อว่าจะมีคนบางคน ถ้าพูดให้ดีก็ว่าพระบางรูป ที่มาจำพรรษาที่สวนโมกข์ เพียงเพื่อประโยชน์อย่างนี้อย่างเดียว; เดียวนี้ก็จะออกพรรษาอยู่แล้ว.

....

เฮ้, ทีนี้ก็จะพูดกันต่อไปถึงคนที่ออกพรรษา. ได้เคยแนะนำว่า จะเป็นภิกษุสามเณร หรือเป็นฆราวาสหญิง ชายอะไรก็ได้ เขาก็จะเข้าพรรษาได้และออกพรรษาได้. เข้าพรรษาก็คือเข้าไปอยู่ในระเบียบที่ผูกมัดให้ประพฤติปฏิบัติให้ดี ให้งามยิ่ง ๆ ขึ้นไปสักระยะหนึ่ง; นั่นแหละ เรียกว่า เข้าไปอยู่ในพรรษาหรือเข้าพรรษา, ทั้งที่คำว่า “พรรษา” นี้ มันแปลว่า “ฝน”. พรรษานี้แปลว่าฝน คือฝนตก; ฤดูที่มีฝนตกมากก็เรียกว่าฤดูพรรษาก็คือฤดูฝน, แล้วมันมีอยู่ราว ๓ เดือน ก็เลยเรียก ๓ เดือนนี้ว่า เป็น “ฤดูพรรษา”.

เมื่อมันไปไหนลำบาก ก็พยายามที่จะประพฤติ ปฏิบัติสมาทาน วัตร ศีล พรต ต่าง ๆ ให้ดีที่สุด, ให้สมกับที่ว่า ฝนมันกักตัวไว้ไม่ให้ไปเที่ยวโดยสะดวก, มันก็เลยจำพรรษา อธิษฐานที่จะประพฤติปฏิบัติ อย่างนั้นอย่างนี้ เช่นจะไม่เล่นไฟตลอดพรรษา จะไม่กินเหล้าตลอดพรรษา หรือไม่ทำอะไรอีกหลายอย่างหลายประการ.

แต่พอถึงวันออกพรรษา นี้ก็มีปัญหา จะกลับไปทำอย่างเดิมหรือ จะทำให้เลวมากไปกว่าเดิม ก็ตามใจ; แต่ความมุ่งหมายของการออกพรรษานี้ หมายความว่าให้เดินต่อไปให้มันดียิ่งขึ้นไป. ถ้าในพรรษามันทำได้ดีเท่านี้, พอออกพรรษาแล้วก็หมายความว่า เป็นจุดตั้งต้นสำหรับจะเดินต่อไปให้ดีกว่านี้; จนกว่าจะถึงพรรษาหน้า ก็จะตั้งจิตอธิษฐานกันใหม่ ให้เต็มที่ ที่จะทำให้ดีต่อไปในขั้นนี้. การออกพรรษาก็เป็นอย่างนี้ ในทางธรรมะ.

ในทางพระวินัย นั้นก็มีแต่เพียงว่า *ไม่ให้ไปไหนในพรรษา* เพราะไม่สมควรไป, ควรอยู่กับที่, อย่าไปทำตนให้ลำบาก, อย่าไปเหยียบย่ำพืชพันธุ์ ัญญาหารของประชาชนให้เสียหาย, อย่างนี้เป็นต้น. *ออกพรรษาเป็นฤดูแล้ง* แล้ว ก็จาริกเที่ยวไปสั่งสอนประชาชน หรือประโยชน์อย่างอื่นใดที่เป็นธรรม เป็นวินัยต่อไป. นั่นเขาเรียกว่าออกพรรษา.

ที่นี่ เราก็มาคุยกันว่า *เดี๋ยวนี้ในสภาพที่เป็นอยู่จริง* แม้ในประเทศไทยนี้มันเป็นอย่างไร? *ออกพรรษากันในลักษณะอย่างไร?*

ถ้าเป็นฆราวาสก็ควรจะออกให้ดี *คือว่าออกมาอย่างเก๋เกี้ยวเกลา;* เหมือนกับว่าไปซัดสี *ชะล้างตัวเองอยู่ ๓ เดือน,* พอออกพรรษาแล้ว มันก็ควรจะนำดู. *ถ้ามันเป็นจริงอย่างนี้ก็นับว่าเป็นที่น่าพอใจ.*

ที่นี่ *ดูต่อไปถึงคำว่า ผู้ออกพรรษา* *ซึ่งใช้กันอยู่โดยเฉพาะก็* สำหรับพระภิกษุสามเณร *ว่าออกพรรษานี้ทำอะไรกัน? หรือมีความหมายอย่างไร?* เป็นต้น. *ถ้าตั้งปัญหาขึ้นมาอย่างนี้แล้วประมวลเอาคำตอบมาให้* *หมดจดสิ้นเชิง* *แล้วก็มีอยู่หลายอย่างมีอยู่มากอย่าง;* ก็ควรจะมาพูดคุยกันเสียทุกอย่าง, *อย่าหาว่า* *กระทบกระเทียบอะไร* *นอกจากว่า* *จะพูดเตือนสติ,* *หรือเตือนให้ระลึก* *เตือนให้พินิจพิจารณา.*

พวกที่ออกพรรษาพวกแรก *ก็คือ* *พวกที่ออกเพราะผ้าเหลือง* *มันร้อนอยู่ตลอดพรรษา* *มันไม่เย็นทั้งที่ว่าฝนมันตก* *ผ้าเหลืองมันร้อน;*

เพราะว่าคนมันไม่ได้มีความคิดที่จะบวชโดยแท้จริง มันจับปลัดจับผลুবวช หรือบวชโดยอะไรก็ตาม, พอมาถูกระเบียบวินัย บังคับอย่างนั้นอย่างนี้ เข้า มันก็ยังไม่ชอบ ยิ่งไม่ชอบ แต่จะสึกก็ยังไม่ได้ เพราะว่ามันยังเป็นเวลาในพรรษาอยู่, คนที่จะสึกในพรรษานั้น มันเป็นคนหน้าด้าน เกินไป, พ่อแม่ของมันก็ไม่ยอมให้สึก. มันก็ต้องทนอยู่อย่างผ้าเหลือง ร้อน พอถึงเวลาออกพรรษาโอกาสดีแล้วโว้ย ก็สึกออกไปอย่างที่เรียกว่า “ตีปีก” เพื่อจะได้สนุกสนานอะไรกันไปตามประสาคนที่ร้อน. อย่างนี้ มันไม่น่าดู ยิ่งไปเสียกว่านักโทษที่ได้พ้นจากคุก; คือมันมากไปกว่านักโทษที่ได้พ้นจากคุกเสียอีก. นี่พวกผ้าเหลืองร้อนนี้ ก็มีอยู่โดยมาก จนเกิดคำล้อเลียนขึ้นมาว่า “เข้ามาพร้อมข้าวตอก ออกไปพร้อมข้าวต้ม” มันคงจะฟังถูกแต่บ้านนี้ ภาคใต้นี้ เพราะว่าวันเข้าพรรษา เขาทำข้าวตอกกันมา ในวันเข้าพรรษา มากมายกำยกอง วันเข้าพรรษาได้เห็นข้าวตอก; วันออกพรรษาก็ทำข้าวต้มมัด เป็นลูก ๆ สำหรับไปแห่พระออกพรรษา; ไม่เชื่อก็คอยดูพุงนี้ มันก็มีข้าวต้ม. พวกที่มันเข้ามาพร้อมข้าวตอก ออกไปพร้อมข้าวต้ม นี่เข้าใจว่า มันเป็นผ้าเหลืองร้อนทั้งนั้น; ก็จัดไว้ เป็นพวกที่หนึ่งก็แล้วกัน.

ที่นี้ พวกที่ ๒ เป็นพวกที่ลาบวชจำกัดเวลา เช่นพวกราชภักข์ทั้งหลาย; นี่ก็มีปัญหาไปอีกอย่างหนึ่ง จำเป็นจะต้องลาสิกขา ตามที่ได้ขออนุญาตลาบวชมา. และบางคนก็น่าเห็นอกเห็นใจ, ไม่อยากจะสึกเพราะยังชอบอยู่, แต่เวลาที่ลาบวชมันหมดเสียแล้ว บางคนร้องไห้ก็มี, เคยเห็นเหมือนกัน; แต่จะร้องไห้จริงหรือร้องไห้หลอก ก็ไม่ทราบ. นี่เรียกว่า

มันจำเป็นที่จะต้องลาสิกขาออกไปตามกำหนด. ก็แล้วแต่ว่าจิตใจของเขาเป็นอย่างไร? เขาได้ทำอะไรบ้าง? ตลอดเวลาที่บวชอยู่ ๓ เดือนในพรรษา.

ที่นี่ ออกพรรษาแล้ว บางคนก็ยังไม่สึก. *การออกพรรษาของคนที่ยังไม่สึก* มันมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง. ตัวอย่างที่พูดไปแล้วนั้น มันเป็นการออกพรรษาของคนลาสิกขา. แต่ว่าคนไม่ลาสิกขา ยังไม่สึก ก็ยังต้องออกพรรษาเหมือนกัน; เพราะพรรษามันออกแล้ว มันผ่านพ้นฤดูฝนไปแล้วพรรษาหนึ่ง. มันก็มีพวกออกพรรษาในรูปนี้กันอย่างไรบ้าง? ก็ควรจะพิจารณาดู :-

คือพวกที่ออกพรรษานี้ บางพวกมันก็อยู่เพื่อ ๆ ไปอย่างนั้นแหละ มันทนอยู่เพื่อ ๆ ไปอย่างนั้นแหละ ไม่รู้ว่าจะไปหรือจะมา หรือว่าจะเข้าหรือจะออกด้วยซ้ำไป; ก็เรียกว่าอยู่เพื่อ ๆ ไปอย่างที่ว่าพรรษามันออกแล้ว ก็ไม่ค่อยจะต่างกันนัก เกี่ยวกับในพรรษาหรือนอกพรรษา; ไม่ค่อยขยันขันแข็งในหน้าที่การงาน ทั้งในพรรษาและทั้งนอกพรรษา อย่างนี้เรียกว่ามันอยู่เพื่อ ๆ ไป; ในการศึกษาเล่าเรียนก็ดี ในการประพฤติปฏิบัติก็ดี ในการทำกิจสงฆ์ อย่างอื่นทั่ว ๆ ไปก็ดี ไม่เคยขยันขันแข็งอะไร; ก็เลยต้องจัดไว้เป็นพวกหนึ่ง ที่ว่าอยู่เพื่อ ๆ ไปอย่างนั่นเอง. นี้ออกพรรษาแล้วก็เป็นอย่างนี้.

ที่นี่พวกถัดไปอีก ก็เรียกว่า*มาเรียนหรือมาเกียรติกี่ได้*. นี้ก็มาเรียน คือว่าเรียนอย่างเอาเป็นเอาตายต่อไปอีก, ต่อไปจากพรรษา.

ในพรรษาเรียนอย่างไร ออกพรรษาแล้วยังเรียนอย่างไรต่อไปอีก. หรือว่าจะหาเกียรติได้อย่างไร ก็ออกพรรษาแล้ว ก็ยังมุ่งที่จะหาเกียรติ อย่างนั้นต่อไปอีก; หาเกียรติจากการเรียนก็ดี จากการปฏิบัติวางท่า เครื่องครัดก็ดี หรือการสั่งสอนผู้อื่นก็ดี. เมื่อมาเรียน หรือมาเกียรติ ก็ยังคงมาไปตามเดิม. พวกนี้เขาออกพรรษากันในลักษณะอย่างนี้ น่ากลัว จะเป็นโรคเส้นประสาท เพราะว่ามันไม่ได้พักผ่อนในทางจิต ทางวิญญูณ กันเสียเลย.

เฮ้, ทีนี้ดูให้ดีต่อไปอีก ก็คงจะพบว่าบางพวกนั้นเขาชอบชีวิต พรหมจรรย์อันแท้จริง. พวกนี้ถึงจะออกพรรษามันก็ไม่ค่อยมีความหมาย อะไรที่เปลี่ยนแปลงมากนัก : ในพรรษา ก็ประพฤติพรหมจรรย์เคร่งครัด นอกพรรษาก็ประพฤติพรหมจรรย์เคร่งครัด; ฉะนั้นการออกพรรษาก็คือ การที่ยังประพฤติพรหมจรรย์อย่างเคร่งครัดต่อไปโดยแท้จริง; แม้ว่าเวลา จะต่างกัน โดยที่เวลาหนึ่งฝนชุก เวลาหนึ่งไม่มีฝน, การประพฤติ พรหมจรรย์ก็ยังคงทำได้. การประพฤติพรหมจรรย์นั้น หมายถึงการ บังคับตัวเอง, คือบังคับกาย วาจา ใจ นี้เรียกว่าบังคับตัวเอง, ให้มีกาย วาจา ใจที่ถูกต้องบริสุทธิ์ สะอาดอยู่เสมอด้วยระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา หรือไตรสิกขาตามที่เคยวิสัญญากันมาแล้วโดยละเอียด ตั้งแต่การบรรยายครั้งที่ ๒ ของการบรรยายชุดนี้. พวกนี้ ก็เคารพหนัก แน่นในไตรสิกขา ประพฤติพรหมจรรย์ต่อไป เพราะว่าชอบพรหมจรรย์ นั้นเอง; นี้ก็อยู่ไปได้ มีการออกพรรษาชนิดที่กล่าวแล้วข้างต้นคือว่าก้าวหน้า ต่อไปสำหรับที่จะไปเข้าพรรษาใหม่ที่ดีกว่าพรรษานี้; นั่นเป็นเครื่องวัด หรือ

เป็นเครื่องทดสอบสำหรับทุกคน ซึ่งควรจะกระทำไปในลักษณะที่เห็นได้ว่า ปีนี้ดีกว่าปีกลายแน่นอน, เพราะว่าอธิษฐานจิตในการที่จะทำให้ปีหน้าต้องดีกว่าปีนี้. ผู้ที่ประพฤติพรหมจรรย์อย่างถูกต้อง ก็มีความรู้สึกอย่างนี้ มีความหวังอย่างนี้ เรียกว่าผู้ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งความทุกข์ โดยแท้จริง สมตามพระพุทธประสงค์ได้.

ที่นี้ ก็พวกต่อไป ที่มองเห็นได้ว่าเขาไม่ได้ชอบการประพฤติปฏิบัติโดยตรง, แต่ว่ายินดีที่จะรับใช้พระศาสนา รับใช้พระพุทธองค์ ตามสติปัญญา ตามความสามารถของตน. บางคนไม่สามารถจะเล่าเรียนอะไรได้ เพราะอายุมากเกินไป หรือว่ามาในสภาพที่ไม่อาจจะเล่าเรียนอะไรได้; แต่ถ้ายังอยากจะรับใช้พระศาสนา ก็ยังทำได้, ไม่รู้ปริยัติ ไม่รู้อะไรสักก็ตัว และปฏิบัติก็ทำอะไรไม่ได้มากนอกจากว่าจะรักษาระวังสิ่งต่าง ๆ ให้มันอยู่ในสภาพที่บริสุทธิ์ แต่แล้วก็รับใช้ด้วยเหงื่อไคลเรียวแรง ทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งเขานัดและมืออยู่มาก. นี้ก็น่าสนใจอยู่ด้วยเหมือนกัน. ออกพรรษาแล้ว ก็คงจะได้ใช้เรียวแรงนี้ให้เป็นถามะพลี คือพลีด้วยถามะ - กำลังกาย เหงื่อไคลนี้ให้มากยิ่งขึ้นไป, อย่างนี้ก็มี. บางคนนึกไว้ในใจว่าแล้วนี้ จะสร้างอะไรขึ้นมา ที่เป็นประโยชน์แก่พระศาสนา; อย่างนี้ก็ยิ่งเรียกว่าออกพรรษาที่น่าดูอยู่เหมือนกัน.

แต่ว่าบางพวกไม่ต้องเป็นอย่างนั้น ก็อาจจะรับใช้พระพุทธองค์หรือรับใช้พระศาสนาด้วยวิธีการอย่างอื่น ซึ่งไม่ต้องใช้เหงื่อไคลมากเกินไปก็ยังมิ ก็มุ่งหมายที่จะรับใช้ในส่วนนั้นให้ยิ่งขึ้นไปกว่าที่แล้มาแล้ว ก็เรียกว่าเป็นการออกพรรษาที่มีการก้าวหน้าอยู่นั่นเอง.

ที่นี้ลองเปรียบเทียบดูว่า ในบรรดาตัวอย่างที่ยกมาให้เห็นต่าง ๆ กันเป็น ๖ พวกนี้, แต่ละพวก ๆ จะมีความรู้สึกอย่างไร? มันจะต้องมีความรู้สึกที่แตกต่างกันมาก อย่างไกลกันลิบ, อย่างที่จะเปรียบเทียบกันไม่ได้ : ออกพรรษาเพราะผ้าเหลืองมันร้อน, ออกพรรษาเพราะมันครบเวลาที่ลาบวช, ออกพรรษาด້วยการอยู่เพื่อ ๆ ไป, ออกพรรษาด້วยการมาเรียน เมาเกียรติ เมาอะไรที่มันเป็นทางมาแห่งเกียรติ, ออกพรรษาด້วยจิตใจที่ชอบชีวิตพรหมจรรย์ยิ่งขึ้น, หรือว่าออกพรรษาด້วยการพอใจในการรับใช้พระศาสนาให้มันยิ่งขึ้น. นี่มันต้องต่างกันมากถึงอย่างนี้; ขอให้ได้พิจารณาดูให้ดี แล้วจะเลือกเอาอย่างไหนก็ไม่มีใครว่า. นี้เรียกว่า พวกออกพรรษา.

....

ที่นี้จะดูให้ละเอียด ชัดลงไปในความแปลกแตกต่างเหล่านี้ ให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า ความหมายของคำว่าออกพรรษานี้ มันอยู่ที่อะไรกัน แน่; แต่แล้วเราจะดูที่ตัวการกระทำหรือการปฏิบัติ : เป็นการปฏิบัติตามพระวินัยนี้ก็อย่างหนึ่ง, เป็นการปฏิบัติตามหลักธรรมะนั้น ก็อีกอย่างหนึ่ง. คน ๆ หนึ่งอาจจะมีแต่เพียงอย่างเดียว, หรือว่าอาจจะมีพร้อมกันทั้ง ๒ อย่างก็ได้.

คำว่าออกพรรษา, ถ้าตามตัวหนังสือและตามหลักแห่งพระวินัย ก็หมายความว่าฝนแล้ง แล้วก็เที่ยวไปได้ จาริกไปได้; นี่คือความหมายของคำว่าออกพรรษา, เมื่อถือเอาตามตัวหนังสือพระบาลี และถือเอาตามหลักของพระวินัย ซึ่งห้ามไว้ว่า ไม่ให้ไปไหนในพรรษา ออกพรรษาแล้วจึงไปได้เพราะว่าฝนมันแล้งแล้ว. นี่ออกพรรษา เพราะฝนแล้งแล้วเที่ยว

ไปได้. นี่เป็นความหมายกลาง ๆ, จะของคนที่มีความตั้งใจดีหรือตั้งใจร้ายที่สุดแท้; มันเป็นความหมายที่กลาง ๆ ว่าฝนแล้งแล้วก็เที่ยวไปได้.

แต่เดี๋ยวนี้ ที่มันนำสลดสังเวชอยู่บางอย่างก็คือว่า ไม่ค่อยจะถือกันเสียแล้ว; เพราะว่าแม้ในพรรษาก็ยังมีเที่ยว. เห็นได้ที่ในรถไฟ มันยังมีพระแดงอยู่ทั่ว ๆ ไป ในรถไฟเหมือนกับบนอกพรรษา; นี่แสดงว่าไม่นิยมถือพรรษากันเสียแล้ว. บางคนก็แก้ตัวให้ว่า เดี่ยวนี้มันไม่เหมือนครั้งพุทธกาล ไปไหนไปด้วยรถ ด้วยรถไฟนี้มันก็ไม่ทำอะไรให้ใครเดือดร้อนไม่ไปเหยียบพืชพันธุ์ธัญญาหารของใคร เหล่านี้เป็นต้น. มันก็มีช่องแก้ตัวสำหรับคนที่ไม่อยากจะถือวินัย, เรื่องนิตหนึ่งมันก็สวดตาหะ มันก็เลยมีการเที่ยวไปแม้ในพรรษา, เสียความประสงค์ เสียวัตถุประสงค์ และเสียเจตนารมณ์ของการบัญญัติให้มีการจำพรรษา ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็ไม่ค่อยจะถือกันเสียแล้ว. ก็จะได้ออกเห็นว่าออกพรรษาด้วยเหตุว่า ฝนแล้งเที่ยวไปได้, นี่ก็ความหมายหนึ่ง.

ที่นี้ ออกพรรษา เพราะรู้สึกว่าจะมีความรู้ที่ได้ศึกษาตลอดพรรษานี้พอตัว ก็พอใจที่จะออกพรรษาหรือจะลาสิกขา; เพราะว่าเราได้เรียนได้รู้ ได้ปฏิบัติพอตัว พอใจ ก็อยากจะออกพรรษา. อย่างว่า ๓ เดือนนี้อุทิศมาอยู่ที่วัด, แล้วก็พอใจว่า ๓ เดือนนี้ ก็ได้รู้อะไรพอตัวแล้ว ออกพรรษาก็กลับบ้าน, อย่างนี้เป็นต้น. เพราะรู้สึกว่ามันมีความรู้พอตัว ออกพรรษากันเสียที, อย่างนี้ก็มิ.

ที่นี่ บางพวก บางกรณีก็มีว่า *เพราะอยากจะไปเที่ยวสังฆอน.* อันนี้เป็นเจตนาธรรม คล้ายกันกับเจตนาธรรมดั้งเดิม ในครั้งพระพุทธกาล; คือออกพรรษาแล้วก็เที่ยวสังฆอน, ในพรรษาห้ามไม่ให้จาริก. พอออกพรรษาก็เที่ยวโปรดสัตว์ เที่ยวส่องแสงสว่างในทางวิญญูณาให้แก่สัตว์ทั้งหลาย. ถ้าผู้ใดสามารถออกพรรษาได้ในลักษณะอย่างนี้ ก็นับว่าน่าสรรเสริญ; คือตรงตามพระพุทธประสงค์นั่นเอง.

ที่นี่ อีกพวกหนึ่งต่อไปอีก; ดูต่อไปอีกก็จะเห็นได้ว่า อีกพวกหนึ่งนั้น *เขาออกพรรษาเพื่อจาริกไปแสวงหาที่อันสงบสงัด เหมาะสมแก่การประพฤติปฏิบัติที่ยิ่งขึ้นไป.* เพราะในพรรษามันต้องอยู่ที่วัด, แล้วก็อยู่รวม ๆ กันมาก ๆ ก็หาความสงัดยาก; พอออกพรรษาแล้วก็ไปเดี่ยว : ไปภูเขา ไปถ้ำ ไปป่า ไปต่างจังหวัด ตำบลไปเลย; ก็ไปหาที่สงัดที่มากกว่า ที่สงัดมากกว่าที่อยู่ที่วัด อันเป็นที่จำพรรษารวมกันมาก ๆ . อย่างนี้ก็คือออกพรรษาศึกษาความรู้สึกกระตือรือร้น เช่นเดียวกับพวกผ้าเหลืองร้อนเหมือนกัน; แต่มันไม่ใช่เพราะผ้าเหลืองร้อน มันออกไปหาที่สงบสงัด เพื่อประพฤติปฏิบัติสะดวกยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม จึงออกไปอยู่ตามถ้ำตามภูเขา แล้วแต่จะพอใจ.

แต่อย่างไรก็ดี นี่มันเป็นความหมายในประเภทธรรมดาสามัญทั้งนั้น.

ถ้าเอาความหมายในภาษาธรรมะอันลึกซึ้งกันแล้ว ก็ควรจะนึกถึงความหมายที่ว่าออกพรรษานี้ *คือมันหลุดออกไปได้จากตัวกู - ของกู หลุด*

จากเครื่องผูกมัดรัศมีของสิ่งที่เรียกว่าตัวกู - ของกู เป็นที่พอใจระยะหนึ่ง
 ชั้นหนึ่ง ระดับหนึ่ง. เราเอาระยะเวลาพรรษาเป็นเครื่องวัด เหมือนกับว่า
 เป็นหอมที่จัดไว้สำหรับสบไล่; ดังนั้นหอมที่สบไล่มันเป็นหอมเครื่องวัด
 ว่า มันจะทำอะไร ได้เท่าไร? นี้ระยะเวลาพรรษามันก็เป็นหอมศึกษาเล่าเรียน
 ประพฤติปฏิบัติอย่างเต็มที่; พอออกพรรษามันก็เป็นหอมสบไล่ว่าตลอด
 พรรษานั้น มันได้ขจัดสิ่งที่เรียกว่าตัวกู - ของกู นี้ออกไปเสียได้เท่าไร?
 ถ้าได้ประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเต็มที่ตลอดพรรษา, พอถึงวันออกพรรษา
 ก็พอจะสรุปความได้ว่า เป็นผู้ที่ออกไปเสียได้จากความบีบคั้นของสิ่งที่เรียก
 ว่าตัวกู - ของกู ไม่น้อยเลย. ถ้าออกพรรษาได้อย่างนี้ก็คงจะดี; ทุกคน
 คงจะมองเห็นและรับรองต้องกันว่ามันดีหรือมันวิเศษกว่าอย่างอื่น : จะอยู่ที่
 ป่า หรืออยู่ที่วัด หรืออยู่ที่บ้าน หรือจะอยู่อะไรที่ไหนก็ตาม, ถ้าว่ามัน
 ออกจากการบีบคั้นของตัวกู - ของกู ได้ นั่นแหละคือผลอันแท้จริง ที่เกิดมา
 จากการปฏิบัติอันแท้จริง. ขอให้นึกถึงการออกพรรษาชนิดนี้กันไว้ด้วย. ถ้า
 ว่าพรรษานี้มันพลาดโอกาสไปเสียแล้ว ก็ขอให้มันมีโอกาสในพรรษาข้าง
 หน้าต่อไปก็แล้วกัน; มันคงไม่จึงตายเสียก่อนเป็นแน่; ถ้าเราตั้งใจว่า
 จะทำให้มันดีที่สุดในสักทีหนึ่ง.

ทั้งหมดนี้ ก็ขอให้เปรียบเทียบกันดูว่ามันคงต่างกันมาก; ในฝ่าย
 ที่มีเจตนาชั่วก็ตาม ในฝ่ายที่มีเจตนาดีก็ตาม มันก็ยังคงกันเป็นถึง ๕
 แบบ อย่างนี้เป็นต้น ว่าออกพรรษา เพราะฝนแล้งแล้วเที่ยวไปได้,
 ออกพรรษาด้วยความรู้สึกที่ว่า แหม! มีความรู้พอตัว พอใจ, ออกพรรษา
 เพราะว่าอยากจะไปเที่ยวสั่งสอนประชาชน, ออกพรรษา เพราะอยากจะ

ไปหาที่สงบ สงัด, แล้วก็ออกพรรษา เพราะว่า ออกจาก ตัวกู - ของกูได้
 ในปริมาณหรือในลักษณะที่น่าพอใจ. นี่เรามาพูดคุยกันในวันนี้ ซึ่งเป็นวัน
 ออกพรรษาในลักษณะที่ว่า มันเป็นเหมือนกับการคิดบัญชีดูเสียทีหนึ่งก็ได้
 หรือว่าทดสอบผลโดยทั่ว ๆ ไปในเรื่องที่เกี่ยวกับจิตใจ; ก็ควรกระทำ
 ว่าเป็นเรื่องที่ควรกระทำอย่างยิ่ง.

....

เอาละ, ทีนี้ก็จะพูดต่อไปถึงหัวข้อที่ได้ยกขึ้นเป็นนิกเขปบทข้างต้นว่า
 เตมาสา - เดือนสาม แล้ว ตโย มาสา - เดือน ๓ เดือน, สีลาธิกมาโส -
 เดือนที่จะทำให้ดีเป็นพิเศษในสวนศีล, สมารุยาธิกมาโส - เดือนที่จะทำให้
 ดีเป็นพิเศษในสวนสมาธิ, ปญญาธิกมาโส - เดือนที่จะทำให้ดีเป็นพิเศษ
 ในส่วนที่เกี่ยวกับปัญญา; ไปๆ มาๆ ก็ไม่พ้นจากคำว่าศีล สมาธิ ปัญญา.
 สิ่งทั้งสามนี้แยกกันไม่ได้ จะต้องมีความเกี่ยวข้องกัน ในการทำหน้าที่ของ
 พรหมจรรย์พร้อม ๆ กันไป; คือทั้งศีล ทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา จะต้อง
 ร่วมมือทำหน้าที่ในการขจัดกิเลสหรือปัญหา, ตัณหา หรือปัญหาที่ตามใจแหวะ
 พร้อม ๆ กันไป. ถ้าไม่อย่างนั้นมันทำไม่ได้ เช่นไม่มีปัญญาแล้วก็รักษา
 ศีลก็ไม่ได้, จะทำสมาธิก็ไม่สามารถจะทำได้ ถ้ามันขาดปัญญา, ถ้าไม่มีศีล
 ไม่มีสมาธิเสียเลย ปัญญามันก็เป็นปีกแผ่นแน่นหนา มันคงไม่ได้ มันรวนเร.

ฉะนั้นสิ่งทั้งสามนี้ ก็เป็นเหมือนกับองค์ประกอบที่เนื่องกันอยู่
 แยกกันไม่ได้; แต่ว่าเวลาพูด เราก็พูดได้ว่าศีล สมาธิ ปัญญา. ทีนี้วิธีจะ
 ปฏิบัติมันก็ต้องปฏิบัติอย่างที่เรียกว่า แยกกันไม่ได้ในระหว่างศีล สมาธิ
 ปัญญา; แต่ว่ามีทางที่จะทำได้ คือว่าจะทำให้มากเป็นพิเศษในส่วนใดใน

เวลาไหน. ถ้าจะทำให้มากเป็นพิเศษในส่วนศีล, ส่วนสมาธิ ส่วนปัญญา นั้น ก็ทำไปตามที่มันจำเป็นที่มันเกี่ยวข้องกันอยู่. บางคราวเราจะทำให้มากเป็นพิเศษในส่วนสมาธิ, ส่วนศีลก็มีอยู่โดยอัตโนมัติ, ส่วนปัญญาก็พลอยมีขึ้นมา หรือว่าช่วยสนับสนุนให้การทำสมาธิให้มันถูกต้อง; ทีนี้บางเวลาเราจะทำให้มันหนักไปในเรื่องของปัญญา, เรื่องศีล สมาธิ ก็พลอยตามมาเอง, อย่างนี้เป็นต้น. ดังนั้นจึงต้องใช้คำว่าทำให้มากเป็นพิเศษในส่วนนั้น ๆ ; ไม่ใช่เราจะแยกทำกันได้ที่ละอย่างโดยส่วนเดียว, เช่น *ทำศีลก็ทำแต่ศีลไม่มีสมาธิ ปัญญา* อย่างนี้มันทำไม่ได้; จึงต้องใช้คำว่า *สีลาธิกมาโส - เดือนที่ทำให้มากเป็นอย่างยิ่งในส่วนศีล*, ก็เป็นอันว่าทำแต่พอประมาณ หรือปล่อยไปตามที่มันจะเป็นไปในส่วนสมาธิ และปัญญา เพราะว่าเราจะศึกษาในส่วนศีลให้ถึงที่สุด.

พอเดือนที่ ๒ ถัดมา ก็เป็น *สมาธิยาธิกมาโส* เป็นเดือนที่เราจะ *ทำให้มากให้ยิ่งเป็นพิเศษในส่วนที่เกี่ยวกับสมาธิ*, ให้ศีลและปัญญา มันลากหางมาก็แล้วกัน. พอถึงเดือนสุดท้าย ที่เรียกว่า *ปัญญาธิกมาโส* ก็ *ทำให้ยิ่งเป็นพิเศษในส่วนที่เกี่ยวกับปัญญา*. พอครบ ๓ เดือนก็เป็นอันว่าบริบูรณ์ทั้งส่วนศีล ส่วนสมาธิ และส่วนปัญญาอย่างนี้. ถ้าทำได้อย่างนี้น่าจะเรียกว่าเป็น *พรรษาที่ดีที่สุด* ที่ซึ้งนอกซึ้งใจที่สุดของคนผู้จำพรรษา.

พวกที่อยู่ที่บ้านก็ทำได้ เพราะมันมีศีล สมาธิ ปัญญา ในระดับของพวกที่อยู่ที่บ้านครบอยู่เหมือนกัน. พวกที่อยู่ที่วัด หรืออยู่ในป่าก็ทำได้ เพราะมันมีศีล สมาธิ ปัญญา ในระดับนั้น; ดังนั้นแต่ละคน ๆ ถ้า

ตั้งอกตั้งใจกระทำให้เต็มในส่วนศีล สมาธิ ปัญญา ให้ตลอดพรรษาทั้ง ๓ เดือน โดยแบ่งแยกกันอย่างนี้แล้ว, ก็เรียกว่าเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์อย่างดีที่สุดที่สุดในพระพุทธศาสนา, เรียกว่ามีการเข้าพรรษา และมีการออกพรรษาอย่างครบถ้วน ถูกต้องบริบูรณ์อย่างนี้. นี้ขอให้พิจารณาคูด้วยกันจงทุกคน.

....

ที่นี่ ก็จะดูเฉพาะในข้อที่ว่า **ศีลนั้นเป็นอย่างไร? สมาธินั้นเป็นอย่างไร? ปัญญานั้นเป็นอย่างไร?** เรื่องนี้ก็ได้อ่านแล้วโดยละเอียดในการบรรยายครั้งที่ ๒ ของการบรรยายชุดนี้; แต่เดี๋ยวนี้จะนำมากล่าวพอให้เป็นเครื่องระลึกได้ ในส่วนที่เป็นใจความ : --

ถ้าพูดถึงส่วนศีล ก็ใช้สติสัมปชัญญะระมัดระวัง ให้มากในส่วนที่เป็นภายนอก. เช่นนอกจากจิตใจออกมา ก็กายบ้าง, คือวาจาบ้าง; ถ้านอกออกไปจากนั้นอีก ใจเรื่องที่มันเกี่ยวกับคนอื่น ที่มันสัมพันธ์กันอยู่กับคนอื่น เราจะต้องระมัดระวังให้เป็นอย่างดี เกี่ยวกับมรรยาททางกาย ทางวาจา ในส่วนตน และในส่วนที่เกี่ยวกับคนอื่น อย่าให้มีผิดพลาด อย่าให้มีที่ตำหนิได้. ถ้าทำได้อย่างนี้ก็เรียกว่ามีศีล คือมีความปกติเกิดขึ้นทางกาย ทางวาจา ตามความมุ่งหมายของศีล, ทั้งที่เกี่ยวกับตนเองล้วน ๆ และเกี่ยวกับคนอื่น.

ที่ว่าเกี่ยวกับตนเองล้วน ๆ นั้น : ถ้าเรามีศีลดียิ่งขึ้นไป กายวาจาชนิดนี้จะเป็นรากฐานของจิตใจที่ดียิ่งขึ้นไป คือเป็นสมาธิได้ง่ายหรือได้มาก

กว่าเดิมยิ่ง ๆ ขึ้นไป; แล้วเราก็จะพอใจตัวเอง จะรู้สึกเป็นสุข แล้วก็พอใจ เคารพนับถือตัวเอง ก็มีความสุข. ความสุขอยู่ที่ความพอใจมันมีหลายระดับ แต่ถ้าเป็นความพอใจแล้ว ก็พอจะเรียกได้ว่าเป็นความสุขทั้งนั้น จะเล็กหรือจะใหญ่, จะต่ำหรือจะสูง, จะชั่วคราว หรือจะตลอดไป มันก็ต้องเรียกว่าความสุขนี้มาจากความรู้สึกที่เราพอใจ ในการประพฤติกระทำ ได้ผลตามที่ตนปรารถนา. คนที่มีศีลก็จะพอใจในตัวเองเป็นอันดับแรก; ฉะนั้นจึงพูดว่าศีลก็นำมาซึ่งความสุข.

ทีนี้ ที่เกี่ยวกับผู้อื่นก็มองเห็นต่อไปว่า ถ้ามีศีลจริง ๆ แล้ว มันไม่มีอะไรที่จะไปกระทบกระทั่งใคร. ที่มันไปกระทบกระทั่งกันนั้น ก็เพราะว่ามันไม่มีศีล มันไม่มีศีลธรรม, พุคเต็ม ๆ ก็ว่า *ไม่มีศีลธรรม* แต่โดยกิริยาอาการ มันคือ *ไม่มีศีล*. เมื่อมีศีลก็ไม่มีอาการกระทบกระทั่ง ก็ไม่เกิดสิ่งที่เป็นปัญหา ก็ไม่มีศัตรู หรือว่าไม่มีใครเกลียด มีแต่คนรักใคร่ เคารพนับถือ เอ็นดู. ด้วยความรักใคร่นั่นแหละ มันเกิดเป็นผลต่อ ๆ ไปถึงกับว่าร่วมมือหรือช่วยเหลือ หรือคอยช่วยเหลือตลอดเวลา อย่างนี้. นี้เรียกว่าศีล มันมีใจความอย่างนี้.

สรุปแล้ว ก็คือว่าเป็นการจัด หรือเป็นการกระทำที่ ไม่ให้ทุกข์ โทษอันใดเกิดขึ้นได้ โดยทางกายและทางวาจา. ถึงแม้ว่าการพูด หรือการกระทำนี้มันจะมาจากจิตใจก็ตามที, แต่ในขอบเขตของศีลนี้ จะเอาเท่าที่มันแสดงออกมาแล้วในทางกายและทางวาจา. ถ้ายังอยู่ในใจยังไม่ถือว่าผิดศีล, จนออกมาทางกายทางวาจาที่เป็นความผิดพลาดแล้ว จึงจะเรียกว่า

ขาดศีลอย่างนี้; ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องเบื้องต้น ในขั้นต้น จัดกระทำจัดการ หรือว่ากระทำลงไปที่กาย วาจา อย่าให้ประกอบด้วยโทษ. แต่ถึงอย่างไร ก็ดีมันก็มีปัญญามาช่วยประคับประคองอยู่ มันจึงทำถูก, จะต้องมีสมาธิ บ้างคือความตั้งใจที่กระทำอย่างนั้น, จึงเป็นอันว่ามันมีสมาธิ มีปัญญา เข้ามาเจืออยู่ด้วยตามสมควรแก่สัดส่วน แต่ยังไม่เป็นตัวการ; ฉะนั้นเรา จึงถือเอาศีล ว่าเป็นตัวการในการกระทำเพื่อให้เกิดความสงบ ปกติ หรือ เป็นสุข หรือบริสุทธิ์ก็ตาม ในส่วนที่เกี่ยวกับกายและวาจา. เดือนหนึ่ง ก็ไม่รู้ว่าจะมากหรือน้อย, เดือนหนึ่ง ก็ไม่รู้ว่าจะพอหรือจะไม่พอสำหรับการที่จะทำให้ดีในส่วนศีล; นี่มันก็ขึ้นอยู่กับว่าคนนั้นมันจริงหรือไม่จริง; ถ้าไม่จริงแล้วจะ ๑๐ เดือน, ๒๐ เดือนมันก็ไม่พอ, เวลาไม่พอ. ถ้าเป็นคนจริงมันก็จะทำได้ในเวลา ๑ เดือน ให้มีศีลที่น่าดูขึ้นมากว่าเดิม; พอจะเรียกว่าเป็นผู้มีศีลทั้งดงาม ไม่ด่าง ไม่พร้อยอะไรได้.

....

ที่นี้ก็มาถึงเดือนที่ ๒ **สมาธิสมาธิสมาธิ** - เดือนที่จะทำให้ยิ่งด้วย **สมาธิ**. ถ้าทำศีลได้จริง ก็จะเกิดเดิมพันขึ้นมาสำหรับไปทำสมาธิ, เพราะ ว่าสิ่งที่เรียกว่าสมาธินี้ มันต้องการเดิมพันคือความสุข. ไปดูหลักธรรม เถอะ หมวดไหนก็ตาม, ถ้าพูดถึงสมาธิแล้ว จะต้องเอาปีติ หรือสุข ก็ตามเถอะ ไว้ข้างหน้า; เพราะว่าจะต้องกระทำจนเกิดความปีติ และ ความสุข มันจึงจะลงรูป เข้ารอยสำหรับการเป็นสมาธิ.

ถ้า ๑ เดือน เต็มไปด้วยความสุขอันเกิดแต่ศีล, ความสุขอันนี้ ถือว่าเป็นบาทฐานสำหรับไปทำสมาธิได้ดี และได้เร็วที่สุด. ถ้าทำศีลไม่

สำเร็จ มีแต่ความกินแห่งตัวเอง รังเกียจตัวเอง อิดหนาระอาใจอยู่ แล้วหาความสุขจากศีลไม่ได้แล้ว, มันก็ยากที่จะทำให้มีสมาธิขึ้นมา.

แต่ถ้าว่าตลอดเดือนแรก มันอึดไปด้วยความพอใจในการมีศีลแล้ว นั้นแหละ มันเป็นรากฐานอันแท้จริง เป็นอาหาร เป็นสมุฏฐาน เป็นอะไรอันแท้จริงแล้วของสมาธิ หรือมันเริ่มจะเป็นสมาธิอยู่อย่างมากแล้ว; พอไปทำสมาธิเข้ามันก็ง่าย อาศัยความสุขที่เกิดมาแต่ธรรมะนี้ จิตมันสงบง่าย จะไปกำหนดคณิมิต อารมณ์อะไรมันก็ทำได้ง่าย. นี่ก็คือเอาความสุขนั่นเอง เป็นอารมณ์อันหนึ่ง ของสิ่งที่เรียกว่าสมาธิ ก็เป็นการง่ายที่จะทำให้จิตเป็นสมาธิสงบลงไป.

ทำสมาธินี้ มีความหมายเป็นการอบรมจิตใจโดยตรง; จำกัดวัตถุประสงค์ไว้ข้างหน้าว่า เราต้องการจะมีจิตที่สะอาด, แล้วก็ มีจิตที่มั่นคง; แล้วก็ มีจิตที่ว่องไว; ตามพระบาลีก็มีอยู่อย่างนี้ว่า มีปริสุทฺโธ - มันมีจิตบริสุทธิ์, สมานีโต - มันมีจิตมั่นคง, กมุณีโย - มันมีจิตว่องไว ต่อการงาน ต่อกรรม ต่อการกระทำ. นี่เป็นเครื่องวัดว่าทำสมาธิสำเร็จหรือไม่สำเร็จ. คือมันอาจจะทำได้เลยว่ ไปทำเอาเองแหละ แบบไหนก็ตามใจ วิธีไหน ครูไหน อาจารย์ไหนก็ตามใจ, ถ้ามันทำให้จิตบริสุทธิ์มั่นคงและว่องไวต่อการงานได้แล้ว เป็นอันว่าถูกต้องทั้งนั้น ใช้ได้ทั้งนั้น เป็นสมาธิอันแท้จริง ตามความมุ่งหมายในพระพุทธศาสนา; ดังนั้นเราจึงไม่จำกัดว่า ต้องแบบนั้นต้องแบบนี้, อาจารย์นั้นอาจารย์นี้, มันจะใช้ได้ด้วยกันทุกแบบ ถ้ามันมีผลให้เกิดขึ้นมาอย่างที่ว่า.

มีจิตบริสุทธิ์ ก็หมายความว่ามันไม่มีนิวรณ์ ความรู้สึกหยุ่ม ๆ หยิม ๆ ที่เป็นการรบกวน ทำให้หม่นหมอง ทำให้กระสับกระส่าย ทำให้ฟุ้งซ่าน ทำให้แพบ ให้เหี่ยว หลาย ๆ อย่าง. ถ้ามันไม่มีสิ่งเหล่านี้ ก็เรียกว่าจิตนี้มันบริสุทธิ์ตามวิธีของธรรมชาติ วิธีของสมาธิ คือกำลังไม่มีอะไรรบกวน. เอาบริสุทธิ์เพียงเท่านี้ก็พอ สำหรับเรื่องของสมาธิ.

ที่นี้ **สมาธิโต - ความมั่นคง** นี้หมายความว่าจิตมันไม่กระสับกระส่าย ไม่ฟุ้งซ่าน มันรวมกำลังเข้มข้นอยู่ที่จุดนั้น, มันก็มีคุณสมบัติพิเศษเกิดขึ้น คือมีกำลังหรือมั่นคง, แน่วแน่หรือหนักแน่น ไม่ไหวง่าย ไม่อ่อนไหวง่าย ไม่เปลี่ยนแปลงง่ายเหมือนจิตธรรมดา; นี้เรียกว่ามั่นคง.

ที่นี้ ในความถูกต้อง ๒ อย่างนั้น มันแสดงผลออกมาในตัวเองว่าถ้าทำถูกเรื่องราวแล้ว, จิตนั้นยังจะว่องไวในการทำหน้าที่ทางจิต; คือว่า จะเล็งถึงการทำหน้าที่ฝ่ายดีนะ, ฝ่ายชั่วก็ได้ถ้าจิตเป็นสมาธิแล้วจะทำชั่วได้มาก ได้ดีกว่าที่ไม่เป็นสมาธิ, แต่เราจะไม่พุดถึง. คำว่ากรรม - การงานในที่นี้ หมายถึงฝ่ายดีฝ่ายถูก ฝ่ายสุจริต. **กัมมณียะ** แปลว่าว่องไวหรือสมควรแก่การงาน ซึ่งเป็นการงานที่ถูกต้องหรือสุจริต. ถ้าในฝ่ายธรรมะแล้วก็หมายถึง จิตว่องไวต่อการเห็นแจ้งในธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไป คือปัญญานั้นเอง. หมายความว่าจิตเดี๋ยวนี้ว่องไวในการทำงานที่จะทำเพื่อปัญญาต่อไป ข้างหน้า. แต่ว่าเพียงเท่านี้ก็พอแล้ว สำหรับขอบเขตของคำว่าสมาธิ : เรามีจิตบริสุทธิ์สะอาดปราศจากสิ่งรบกวน, แล้วก็มีจิตที่มีกำลัง

รวมกันได้อย่างแน่นแฟ้นมั่นคง, แล้วก็จินตนั้นว่องไวในการทำหน้าที่ทางจิต จิต จะทำหน้าที่อะไรได้บ้าง มันก็ว่องไว. นี่ก็พอแล้วสำหรับสมาธิ.

ทีนี้ ขอให้พิจารณาดูให้มาก เป็นพิเศษออกไปอีกหน่อยหนึ่งว่า จิตที่เป็นสมาธินี้ มันดีมาก หรือดีน้อยเท่าไร? มันจะใช้ได้แต่คนที่อยู่ที่วัด หรืออยู่ตามป่าตามดงเท่านั้น หรืออย่างไร? ถ้าดูให้ดีจะเห็นว่าไม่ว่าใคร หรืออก มันควรจะให้มีจิตอย่างนี้ : จะเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้หญิง เป็นผู้ชายอะไรก็ตาม, ถ้ามันมีจิตอย่างนี้มันจะทำหน้าที่การงาน แม้ใน ทางโลก ๆ ได้ดี. ถ้ามันจะไปเป็นโจรเป็นขโมย มันก็จะต้องเป็นได้ดีกว่า คนที่ไม่มีจิตอย่างนี้; ดังนั้นควรจะเป็นของสากลในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย คือว่าสิ่งที่เรียกว่าสมาธินั้น มันมีประโยชน์, หรือควรจะพูดว่ามันจำเป็นที่ จะต้องมีด้วยซ้ำไป. นี่เดือนที่ ๒ จะหมกมุ่นขวนขวาย ง่วนอยู่แต่ กับการบำเพ็ญสมาธิ อบรมจิตให้มีความเป็นสมาธิ ในลักษณะอย่างนี้.

....

ทีนี้ พอถึงเดือนที่ ๓ ที่เราจะเรียกว่า ปญฺญาธิกมาโส - เดือนที่ ทำให้ ยิ่งไปด้วยปัญญา. สิ่งทีเรียกว่าปัญญานี้ ตามตัวหนังสือก็ว่ารอบรู้ หรือรู้รอบ รู้ทั่วถึง. คำว่า“รู้ทั่วถึง” ก็คือรู้ไม่ขาดตกบกพร่องในส่วน ที่ควรจะรู้. “ปะ”ตัวนี้มันแปลได้หลายอย่าง, “ญา”นั้นแปลว่ารู้; “ปะ” กับ“ญา” รวมกันเป็น“ปัญญา” นี่ก็แปลว่ารู้อย่างปะ. ปะนี้แปลว่าครบถ้วน ก็ได้ ทั่วถึงก็ได้; และแปลว่าสูงสุดก็ยังได้, ถ้าเล็ง ไปถึงอื่นแปลกออกไป จากที่คนธรรมดารู้ มันก็เป็นความรู้ที่สูงสุด ก็เรียกว่าปะอย่างนี้ได้ เหมือนกัน; ฉะนั้นคำว่าปัญญานี้ก็เลย ความหมายมันกว้าง มัน

รอบรู้ทั่วถึง ในสิ่งที่ควรจะรู้ชั้นพิเศษ.

ทีนี้ก็เลยเกิดถามกันขึ้นมาว่า *อะไรที่มันน่ารู้? ควรรู้?* มันก็ตอบอย่างกำปั้นทุบดินได้ว่า *ไอ้ที่มันจะช่วยได้นั้นแหละ คือสิ่งที่ควรจะรู้.* ถ้ามันช่วยไม่ได้จะไปรู้ทำไม, จะรู้ให้มาก ให้เกินไปมันก็ไม่มีประโยชน์อะไร; เพราะว่าเรายังไม่ได้เป็นพระพุทธเจ้าก็ไม่อาจจะรู้ หรือไม่จำเป็นจะต้องรู้. ถ้าเป็นพระพุทธเจ้าท่านก็มีระดับของท่านไปอย่างหนึ่ง คือรู้มากเท่าที่ท่านจะเป็นพระพุทธเจ้าได้. แต่ถ้าเรามนุษยธรรมดาสามัญในชั้นสาวกนี้ ก็มีขอบเขตและจะรู้เท่าที่จะแก้ปัญหิต่าง ๆ ได้. ข้อนี้จะต้องระลึกนึกไปถึงว่า มนุษย์เรานี้มันก็ไม่เร็วกว่าสัตว์แน่ เพราะฉะนั้นมนุษย์เราแม้จะปล่อยไปตามธรรมชาติล้วน ๆ มันก็รู้จักทำมาหากิน มันจะต้องรู้จักสืบพันธุ์ รู้จักป้องกันอันตราย รู้จักถนอมชีวิตอะไรต่าง ๆ ได้. ความรู้เพื่อประโยชน์เพียงเท่านี้ ยังไม่เรียกว่าความรู้สูงสุด; มันยังมีปัญหาเหลืออยู่ว่า คนชนิดนั้นมันมีความทุกข์ *เมื่อมันทำมาหากิน, มันมีความทุกข์ เมื่อมันจะหาคู่สืบพันธุ์หรือมีการสืบพันธุ์, มันมีความทุกข์* ในการที่จะรักษาชีวิต หรืออะไรทุกอย่างทุกประการ; ฉะนั้นธรรมะมันก็เข้ามาช่วยในส่วนนี้ - ส่วนที่ให้มีชีวิต ลมหายใจอยู่โดยไม่ต้องเป็นทุกข์ : จะทำงานหาเลี้ยงชีวิตก็ไม่ต้องเป็นทุกข์, จะมีการสืบพันธุ์ สืบสายของมนุษย์ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์, กระทั่งว่าชีวิตรอดอยู่ได้โดยประการทั้งปวง ก็อย่าต้องเป็นทุกข์เลย, แม้จะต้องเผชิญกันกับปัญหาทางธรรมชาติ เช่นว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย ตามธรรมชาตินี้ก็อย่าได้เป็นทุกข์เลย ให้มีลักษณะเหมือนกับว่า อยู่เหนือการบีบคั้นของสิ่งเหล่านี้ ทั้งหมด. นี่คือน้ำที่

หรือประโยชน์อันแท้จริง ของสิ่งที่เรียกว่าพระธรรมที่เราจะต้องรู้. ดังนั้น ขอให้รู้ข้อนี้ ก็เรียกว่ามีปัญญาที่พอแล้ว; ไม่รู้หนังสือสักตัวหนึ่งก็ได้, แต่ขอให้รู้สิ่งนี้ ก็เรียกว่ามีปัญญาพอตัวแล้วสำหรับมนุษย์.

เดี๋ยวนี้ เรามันหลงไปเรียนหนังสือ หรือไปเรียนอะไรก็ไปรู้มาก มาก, มากเกินไปจนไม่ได้เรียนรู้สิ่งที่จำเป็น ที่จะป้องกันไม่ให้เกิด ความทุกข์ มันก็กลายเป็นว่าไม่มีปัญญา, เรียกได้ว่าคนเหล่านั้นไม่มี ปัญญา ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา. ที่เราจะมีปัญญาตามหลักแห่ง พระพุทธศาสนา ก็ต้องหมายความว่า รู้พอตัวสำหรับจะไม่ต้องเป็นทุกข์ ในทุก ๆ อย่างที่มนุษย์จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย จนกว่าจะตาย หรือตาย แล้ว ถ้ามันเกิดอีกมันก็แก้ปัญหาได้หมด ไม่มีทิ้งเหลือไว้แต่ส่วนใด.

สำหรับตัวปัญหานี้ มันก็มีความหมายที่พรา คืออะไร ๆ ก็เรียกว่า ปัญญาได้ แล้วก็ถูกต้องได้; แต่ถ้าจะเล็งถึงจุดสำคัญเป็นใจความสั้น ๆ เพียงข้อเดียวแล้ว มันก็พูดได้อีกเหมือนกันคือปัญญาสำหรับจะไม่ยึดมั่นถือ มั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวตน หรือเป็นของ ๆ ตน. บางคนจะไปพูดว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างนี้มันก็ถูก มันก็มากคำพูด; เพราะว่าเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันก็คือทำลายความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน. เรา จึงมาสรุปความสั้น ๆ ว่าใครจะมีปัญญาชนิดไหนก็ได้ ขอแต่ให้มันมีผลคือ ไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนก็แล้วกัน; นี่คือนิยามอันแท้จริง ใน พระพุทธศาสนา : แยกแขนงออกไป เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, แล้วก็เห็นความเกิด ความดับ, เห็นนามรูป เหตุปัจจัยต่าง ๆ; มันก็ไป

กันมากมายหลายร้อยประเด็น หลายร้อยคำพูด. แต่ถ้าสรุปแล้วก็ว่ารู้เท่า
 ทันที่จะไม่ไปเกิดความยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยความเป็นตัวตน -
 ของตน; ปัญญามันอยู่ที่นี้.

เพราะฉะนั้น ถ้าสมมติว่าเดือนสุดท้ายฤดูฝนนี้ จะฝึกฝนกันใน
 ทางปัญญา ก็จงระมัดระวัง อย่าปล่อยให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมา;
 ก็เป็นอันว่าเพียงพอ. หนึ่งเดือนก็คงจะทำได้ไม่น้อย ในการฝึกฝนสติสัม-
 ปชัญญะ อย่าให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น. ตรงนี้ต้องสังเกตดูให้คืดหน่อยว่า
 เพียงแต่รู้ รู้ท่องจำได้ จดไว้ในสมุดนี้ไม่ได้; ไม่ใช่ความรู้ ไม่ใช่ปัญญา
 ในที่นี้. ปัญญาในที่นี้หมายถึงความรู้ที่กำลังใช้ประโยชน์อยู่จริง ๆ. การใช้
 ความรู้นั้น ๆ ให้เป็นประโยชน์จริง ๆ นั้น ต้องมีสิ่งอีกสิ่งหนึ่งเป็นเครื่องมือ
 คือสิ่งที่เรียกว่าสติหรือสัมปชัญญะ. ถ้าไม่ชอบถึง ๒ คำก็เอาแต่คำว่า สติ
 ก็พอ. ถ้ามี“สติ”ตลอดเวลา, ก็คือ“มีสัมปชัญญะ”อยู่ด้วย; ฉะนั้น ต้อง
 มีสติสำหรับใช้ปัญญาให้ถูกต้องแก่เรื่องราว และทันแก่เวลา. ดังนั้นคนมี
 ปัญญามากกลายเป็นคนขี้โง่ ยังมีปัญญามากยิ่ง โง่ ก็เพราะว่ามันไม่มีสติ
 เลย; มันไม่มีสติที่จะเอาปัญญามาใช้ให้ถูกต้องแก่เรื่องราว และทันแก่เวลา
 เลย. มันยิ่งเรียนก็ยิ่งโง่, ยิ่งเรียนก็ยิ่งโง่; เพราะว่ายังมีปัญญามากมัน
 ก็ยิ่งเปลือง มีความเปลืองเร็วแรงสำหรับเรียน สำหรับจำอะไร มาก
 จนไม่ได้มาฝึกฝนในทางใช้ มันให้ทำหน้าที่เลย.

ถ้าจะเปรียบ เราก็พอจะเปรียบเทียบได้ว่า เรามีอาวุธไว้ในบ้านเรือน
 มาก ปืนผาหน้าไม้ หอกดาบ อะไรก็มี ๆ มากมายครบทุกอย่าง,

อาวรณั้น; แต่แล้วไม่ได้ใช้. พอเกิดเรื่องมาจริง ๆ ใช้ไม่ถูก เอาไปยิงขโมย สักนิกหนึ่งก็ทำไม่ได้. นี่คนมีปัญญามากแบบนี้ ไม่เรียกว่ามีปัญญา ก็เรียกว่ายังมีปัญญาก็คือยิ่งโง่ ยิ่งลำบาก ยิ่งยุ่งยาก. ถ้ามีแต่เพียงสักสิ่งเดียว แต่ใช้ให้มันคล่องแคล่วว่องไว ก็แก้ปัญหานั้นได้; เหมือนที่เรามีปัญหาแต่ พอสมควรแล้ว ก็มีสติสัมปชัญญะให้มันมาก ป้องกันการเกิดแห่งอันตราย หรือว่าสามารถจะแก้ไขอันตรายให้ถูกเรื่องถูกราว และให้ทันแก่ท่วงทีด้วย; นี่คือตัวปัญญา.

ฉะนั้นคำว่ารอบรู้ มันก็หมายความได้หลายแง่หลายมุม คือรู้ถูกต้องในเรื่องที่ควรจะรู้ แล้วก็รู้จักวิธีใช้มัน; หรือว่ารู้จักวิธีป้องกัน ไม่ให้ตัวปัญหาเกิดขึ้น นี่มันยิ่งดีกว่า มันไม่เหนียวมาก; แต่ถ้าปัญหามันเกิดขึ้นจนได้แล้ว มันก็ต้องมีความรอบรู้ในการที่จะใช้ความรู้นั้นด้วย.

คำว่าปัญญาจึงหมายถึงมีความรู้, มีความสามารถในการที่จะใช้ความรู้ นั้นให้ทันแก่เวลาและถูกต้องตามกรณี; อย่างนี้เรียกว่าปัญญาจริง. จะมาใช้ในเรื่องธรรมดาสามัญที่บ้านที่เรือนก็ยังได้ หรือใช้เพื่อปฏิบัติเพื่อบรรลุ มรรคผลนิพพานก็ได้, มันเป็นตัวเดียวกัน; เพียงแต่ว่ามันให้เจริญองาม สูงขึ้นไปเท่านั้นเอง. นี่หนึ่งเดือนสำหรับการศึกษาอบรมปัญญามันก็มีพอ.

เมื่อครบทั้ง ๓ เดือน ก็เรียกว่ามีเดือนที่ทำดีที่สุดในส่วนศีล, มีส่วนที่ทำดีที่สุดในส่วนสมาธิ, มีส่วนที่ทำดีที่สุดในปัญญา, ก็เรียกว่าเข้าพรรษาโดยแท้จริง; ออกพรรษาแล้วเต็มไปด้วยผลประโยชน์ อานิสงส์

กำไรทั้งหลายสมควรแก่การประพุดิพรหมจรรย์ ๑ พรรษา. นี้เรียกว่า
พรรษาคือ ไตรมาส, ไตรมาสคือสามเดือน.

สามเดือนแห่งการฝึกฝนอบรมและปฏิบัติ ให้เป็นเดือนที่งดงามไป
ด้วยศีล งดงามไปด้วยสมาธิ งดงามไปด้วยปัญญา, หรือเรียกว่ามีความ
งามทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลายดังนี้.

หวังว่าท่านทั้งหลาย จะได้พยายามทำความเข้าใจในข้อนี้ แล้วก็
ทำการเข้าพรรษา ออกพรรษา ให้สำเร็จประโยชน์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตาม
ความประสงค์.

ธรรมเทศนาในวันนี้ มีเจตนาจะให้เข้าสู่ด้วยกันกับ คำว่าไตรเทศนา
จึงได้วิสันนาไปในทำนองของ ไตรมาส; ก็เป็นการวิสันนาที่พอสมควรแก่
เวลาแล้ว ที่จะใช้เป็นเครื่องชำระการเข้าพรรษา ออกพรรษา ในโอกาส
ข้างหน้า ให้สำเร็จประโยชน์ต่อไปได้เป็นแน่นอน.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พัสสิกไตรเทศนา - ๑๒ -

๒ / ๒๕๑๗

ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีชวด, วันอังคารที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๗ (กัณฑ์คำ)

กัมภีรกุสฬพัสสิกขมณกถา.

[ออกพรรษาอุทวิธิ : ทั้งฉลาดและลึกลับ จะเห็นพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในตนเองแล้ว.]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

โย ฌมฺมํ ปสฺสตี โส มํ ปสฺสตี

โย มํ ปสฺสตี โส ฌมฺมํ ปสฺสตี

โย ปฏิจฺจสมฺบุปฺปาํ ปสฺสตี โส ฌมฺมํ ปสฺสตี

โย ฌมฺมํ ปสฺสตี โส ปฏิจฺจสมฺบุปฺปาํ ปสฺสตี - ตี

ฌมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ - ตี.

ณ บัดนี้ จะได้วิสันนาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา - ความเชื่อ และวิริยะ - ความพากเพียรของท่านทั้งหลายผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญอกงามก้าวหน้าตามทางแห่งพระศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายกว่าจะยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศานี้ เป็นธรรมเทศนาพิเศษ ปรารภเหตุคืออภิลักขิตกาลเป็นที่ออกพรรษา, ซึ่งก็ทราบกันอยู่เป็นอย่างดีแล้ว. ตามธรรมดาที่นี้ ก็มีธรรมเทศนาในอภิลักขิตกาลสมัยเช่นวันนี้ เป็นประจำสืบมา.

ในวันนี้ ก็ได้มีธรรมเทศนา ปรารภกาลออกพรรษามาแล้ว ในตอนเช้าครั้งหนึ่ง และจะให้มีในตอนค่ำนี้อีกครั้งหนึ่ง ตามที่เคยนิยมกระทำมา.

วันนี้เป็นวันออกพรรษา ควรจะนึกถึงคำว่าออกพรรษาว่าควรจะมี ความหมายอย่างไรดี. มันสำคัญอยู่ที่คำว่า“ออก”; คำนี้ก็มี ความหมายหลายอย่าง.

ถ้าออกแล้วไม่เท่าไรก็กลับเข้าไปอีก, ออกมาอีก แล้วกลับเข้าไปอีก; อย่างนี้มันจะมีประโยชน์อะไร สักก็มาน้อย ขอให้ลองคิดดู. เหมือนกับว่าอาบน้ำ ล้างสิ่งสกปรกออกไปจากร่างกายแล้ว สะอาดดีแล้ว, เดี่ยวก็กระโดดลงไปในของสกปรกอีก แล้วก็มาอาบน้ำอีก แล้วก็สกปรกอีก; ต้องอาบน้ำแล้วอาบน้ำเล่ากันอยู่อย่างนี้ มันจะมีประโยชน์สักก็มาน้อย.

การเข้าพรรษานี้ก็เหมือนกัน ถ้าเข้าแล้วก็ออก, ออกแล้วก็เข้า เข้าแล้วก็ออก ไม่รู้ก็ปี ที่สิบปี ในความหมายอย่างนี้มันจะมีประโยชน์ สักก็มาน้อย ก็ขอให้ลองคิดดู. ถ้าทำบ่อย ๆ เข้ามันอาจจะเหลวไหล ชะล่าใจมากขึ้น; การออกครั้งหลัง ๆ จะไม่ดีเท่าการออกครั้งแรก ๆ

ด้วยซ้ำไป. นี่มันก็กลายเป็นเรื่องของคนโลเล ไม่จริง; จริงอยู่แต่เพียงว่าเข้า ๆ ออก ๆ มันก็เป็นเรื่องหลอก คือจริงสำหรับที่จะหลอก. นี่ระวังให้ดี การเข้าพรรษาออกพรรษานั้น มันเป็นอย่างนี้หรือเปล่า? ถ้าไม่เป็นอย่างนี้ มันเป็นอย่างไร? ก็ต้องลองคิดกันดูต่อไป.

สำหรับในวันนี้ อยากจะพูดกันถึงเรื่องคำว่า “ออก” นี้ เพียงคำเดียว. คำว่า “ออก” ใดๆ ก็ฟังออก ว่ามันออกมาจากอะไรสักอย่างหนึ่ง. เหมือนกับว่าออกจากประตู มันก็ออกไปข้างนอก. ออกพรรษามันก็คือออกจากฤดูฝน แล้วก็เข้าไปในฤดูฝน; ก็คล้าย ๆ กัน คือมันวนไปวนมา ออกจากบ้านไปเดี๋ยวก็กลับเข้ามาบ้านอีก, เข้าประตูแล้วออกประตูอยู่แล้วๆ เล่าๆ เรียกว่าเป็นการออกในความหมายหนึ่ง.

ทีนี้ ถ้ามันเป็นเรื่องออกชนิดที่เหมือนกับว่านออกจากรง แล้วก็บินไป มันคงไม่กลับมาหารงอีก; การออกอย่างนี้มันก็มีอีกความหมายหนึ่ง. แต่ถ้ามันเป็นนกที่ติดกรง เป็นนกโง่ หากินไม่เป็น เขาเลี้ยงมาแต่เล็ก มันก็ต้องกลับมาหารงอยู่ดี. นี้แม้แต่การออกจากกรง มันก็ยังมีความหมายเป็น ๒ ชนิดอยู่อย่างนี้; ชนิดไหนจะดีกว่ากัน.

....

ทีนี้ ดูต่อไปอีกถึงการออก : การออกที่ง่ายกับการออกที่แสนจะลำบาก. ประตูกรงที่เปิดอ้าให้ออก มันมักจะออกไปหาเหยื่อของกิเลส; ประตูกรงที่ไม่เปิด ต้องพยายามทำลายเพื่อจะออกมาให้ได้ อย่างนี้มันมักจะปลอดภัย.

นี่ จะพอมองเห็นได้ว่าการออกไปเหลวไหล ออกไปทำชั่วนั้น
มันง่าย, เพราะมีใครก็ไม่รู้ เปิดประตูกรงอ้าไว้ให้แล้ว มันก็ออกไป
โดยสะดวก, แต่ไปหาอันตราย. คนเราโดยมากก็เห็นอยู่แล้วว่า ที่
ออกไปหาเหยื่อของกิเลสนั้น มันช่างออกง่ายเสียเต็มที; ออกไปกิน
ออกไปเล่น ออกไปตามใจตัวเอง มันออกไปง่าย ใครจะรั้งไว้ ก็ยัง
ไม่ค่อยจะอยู่ มันเป็นประตูที่เปิดกว้าง ไม่ลำบากในการที่จะออกไป.

แต่ถ้าเป็นการออกชนิดที่ไม่มีใครเปิดไว้ มีแต่ปิดอยู่ จะต้อง
พยายามที่จะออกไปให้ได้ มันก็ลำบาก; เช่นการจะออกไปเสียจาก
ความชั่ว จะละความชั่ว นับตั้งแต่อบายมุขเป็นต้น ไปถึงความชั่วที่
ร้ายกาจอย่างอื่น มันออกไปได้ยาก. แม้แต่จะทิ้งยาเสพติด มันก็ยัง
ทิ้งยาก ทิ้งบุหรี่ ทิ้งเหล้า ทิ้งหมาก นี่มันก็ทิ้งยาก มันออกไปยาก.
ไอ้ ที่ออกไปยากลำบากนี้ มันจะเป็นการออกที่น่าดู.

นี่ทุกคนระวังไว้ให้ดีว่า ประตูที่เปิดอยู่กว้าง ๆ นั้นมันมักจะเป็น
ประตูหลอกขนาดที่ให้ออกไปตาย, ถ้าไม่ตายในทางร่างกายก็ยังคงตายในทาง
จิต ทางวิญญาณ. นี่ก็เปรียบเทียบให้เห็นว่าออกประตูที่เปิดโล่งอยู่นั้นระวัง
ให้ดี มันเป็นความออกชนิดหนึ่ง; จะออกประตูที่เขาปิดอยู่ ต้องค้น
ออกไปลำบากนี้ มันเป็นออกอีกชนิดหนึ่ง. ออกชนิดไหนจะเป็นสิ่งที่ดี
มีประโยชน์ ก็คิดดูเอาเอง.

ถ้าใครมองเห็นว่า ออกลำบากนั้นแหละมีประโยชน์ ก็ควรจะ
พิจารณากันดูต่อไปว่า ความลำบากนั้นมันมีที่มากน้อย มันลำบากสักที่

มากนัก. พอมาถึงตอนนี้ ถ้าพิจารณาดูให้ดีแล้วก็ต้องรู้สึกคล้าย ๆ กับว่า มันลำบากขนาดที่จะ ไสข้างให้ลอครูเข็มออกไป ได้. จะจริงหรือไม่จริง ก็ลองคิดดู.

จะละความชั่วสักอย่างหนึ่งมันยาก เพราะว่า ข้างตัวมันโต. อยากรู้ว่าโตเท่าไหน ก็ลองสังเกตดู; เช่นตัวกู - ของกูนี้ มันโตเท่าไหน? สัตว์โลกที่โง่เขลา ที่เต็มไปด้วยอวิชชา นี้ตัวมันโตสักเท่าไหน? แม้เพียงคนเดียวมันก็มีตัวกู - ของกู โตสักเท่าไร? เอาไปเปรียบกับข้างกู, มันเล็กกว่าข้าง หรือว่ามันโตกว่าข้าง? สติปัญญาของใครมีก็ลองเปรียบเทียบดู ว่ากิเลสประเภทตัวกู - ของกู ที่ทำให้ยกหูชูหางอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ มันเล็กกว่าข้าง หรือมันโตกว่าข้าง?

ถ้ารู้จักมันจริง ๆ จะเห็นว่ามันโตเต็มโลกหรือคับโลกด้วยซ้ำไป ตัวกูตัวหนึ่ง ๆ นี้มันใหญ่กว่าโลก; ดังนั้นการที่จะบังคับให้มันรอดออกไปข้างนอกคือพ้นจากความมีตัวกู - ของกู นี้ มันก็เท่ากับไสข้างลอครูเข็ม หรือมันจะยิ่งกว่านั้นก็ได้. ช่องทางที่จะออกไปเสียจากกิเลสตัวนี้ ถ้าเปรียบกันแล้ว มันจะเล็กกว่ารูเข็มไปเสียอีก; ทีนี้ ข้างของเรามันโตเต็มโลก จะรอดรูนี้ออกไปได้อย่างไร? ดังนั้นการออกที่แท้จริงที่จะเป็นไปเพื่อผลอันเด็ดขาด มันจะต้องคล้าย ๆ กับว่าไสข้างลอครูเข็ม.

....

จะดูอีกทีหนึ่ง ก็ดูที่พระพุทธเจ้า ท่านกระทำหน้าที่ของท่าน เป็นสัตว์ที่ตกอยู่ใต้อำนาจของอวิชชา มีตัวโตกว่าโลกนี้ให้มันลอครูเข็ม

ออกไปสู่พระนิพพาน. ช่องทางที่ออกไปสู่พระนิพพานนั้น เทียบ
ส่วนกันแล้วมันก็เท่ากับข้างต้องลดครุฑ. ถ้าข้างโตเท่าโลก รุฑเข็มเท่าไร?
ก็ลองขยายเอาเอง. บางทีมันจะไม่ตรงตามความจริงเสียอีก คือมันยิ่ง
ไปกว่าที่จะใส่ข้างลดครุฑเข็ม; แต่พระพุทธเจ้าท่านก็ทำได้.

อย่าอ่านเรื่องพระพุทธประวัติ หรือโดยเฉพาะพระพุทธจริยา
กันเสียเฉย ๆ อย่างโง่เขลา ไม่มองเห็นอะไร. ถ้าเราจะสนใจพิจารณาดู
ให้ดี ในการที่พระพุทธเจ้าท่านทรมานสัตว์ หรือโปรดสัตว์ ให้หลุด
ออกไปได้นั้นมันมากน้อยสักเท่าไร.

คนที่เป็นมิงคาทิฎฐิอยู่แท้ ๆ ท่านก็ปราบสำเร็จ เท่ากับใส่
ข้างลดครุฑเข็มออกไปได้. ที่มันไม่สำเร็จก็มีเหมือนกัน เพราะว่าข้างนั้น
มันโตเกินกว่ารุฑเข็มขนาดไหนไปเสียอีก; แต่ว่าที่ได้ทราบอยู่ในเรื่องราวตาม
พระบาลีนั้นแล้ว ท่านประสบความสำเร็จในการใส่ข้างลดครุฑเข็ม.

เพราะเหตุอะไร? เพราะเหตุว่าแม้พระองค์เอง ก็ต้องออกมา
ในลักษณะอย่างนั้น. ออกมาบวชเป็นพระพุทธเจ้า นี่มันเปรียบได้เท่ากับ
กับว่าเป็นข้างลดครุฑเข็มออกมาได้. คำนวนดูว่า มันมีสิ่งผูกมัดรั้งเท่า
ไร? และทำไมจึงออกมาได้? เมื่อออกมาได้ ก็เป็นผู้ชำนาญในการ
ที่จะใส่ข้างให้มันลดครุฑเข็มออกมาได้.

ถ้าตัวข้าง คือตัวพระองค์เอง ในขั้นแรกก่อนเป็นพระพุทธเจ้า
มีสมบัติพิสดานสมบุรณ์ด้วยความสุขสำราญเหลือประมาณ; นั่นแหละ

มันเป็นข้างที่จะออกมาสู่มหานิษกรรมณ์. มันเหมือนกับว่าจำเป็นจำใจที่จะต้องลอครูเข็มออกไป. ถ้ามันไม่ยากลำบากอย่างนี้ ก็คงจะไม่มีใครเรียกว่ามหานิษกรรมณ์. มหา ก็แปลว่ายิ่งใหญ่, อภิ ก็แปลว่ายิ่งอยู่แล้ว, เนษกรรมณ์ นี้แปลว่าการออกมา; มหา + อภิ + เนษกรรมณ์ - การออกมาอย่าง มหา และอภิ : ทั้งใหญ่ ทั้งยิ่ง.

ทำไมจึงต้องเรียกว่า ใหญ่และยิ่งอย่างนี้? ก็เพราะว่ามันออกมายาก, ขนาดที่ว่าข้างจะลอครูเข็มออกมา. พระพุทธเจ้าท่านลอคออกมาได้ ท่านจึงชำนาญในการที่ว่า จะใส่ข้างทั้งหลายให้มันลอครูเข็มออกไปได้. ครั้นตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็เท่ากับว่าลอครูเข็มออกมาได้โดยสมบูรณ์ มีความชำนาญเชี่ยวชาญในการที่จะใส่ข้างลอครูเข็ม.

ที่นี้ ก็มาพบกันเข้ากับเคียรถีย์อื่น ลัทธิต่าง ๆ นานาชนิดล้วนแต่เป็นมิจฉาทิฎฐิอย่างรุนแรง. ที่ไม่เป็นมิจฉาทิฎฐิอย่างรุนแรงมันก็มีน้อย; แม้ว่าจะไม่มีมิจฉาทิฎฐิอย่างรุนแรง, ถ้าเทียบส่วนแล้ว มันก็ยังเป็นขนาดข้างต้องลอครูเข็มอยู่นั่นเอง.

เฮ้, ลองพิจารณากันดู ถึงเรื่องปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ในการที่จะเงินปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ออกไปเสีย ให้พ้นได้จากลัทธิเดิม ๆ ที่เขาถืออยู่นั้น, มันยากลำบากเท่าไร ก็ไปอ่านดูในพระพุทธรประวัติ มีการปลุกปล้ำ มีการต่อสู้ มีการโต้แย้งอะไรกันมากมาย; แต่ว่าในที่สุดก็ออกไปได้. ๒๕ ข้าง ๕ ตัวนี้ก็ออกไปได้ก่อน.

ทำไมจึงเรียกว่า มันลอครูเข็ม? ก็เพราะมันแสนจะยาก จะลำบากที่จะลอคออกไปได้. นี่มันผิดกันอยู่หน่อยที่ว่าปัญจวัคคีย์เหล่านี้ เรียกว่าเป็นสัตว์ที่มีฐลีในดวงตาแต่เบาบาง คือมีจีฬงอยู่ในตาแต่เพียงเล็กน้อยจึงสำเร็จไปได้.

ที่นี่ ก็มีพวกอื่นที่เป็นพวกชฎิล เป็นพวกเดียรถีย์ กระทั่งเป็นพวกพราหมณ์ อีกหลายแบบหลายอย่าง ซึ่งมีทิฎฐิรุนแรงเข้มแข็ง มันก็เท่ากับเป็นช้างที่ตัวโต โตยิ่งขึ้นไปอีก; พระองค์ก็ไสให้มันลอครูเข็มออกไปได้. ลองไปอ่านดูพระพุทธประวัติที่แสดงถึงพระพุทธจริยา ที่ปราบเดียรถีย์ที่เป็นมิฉนาทิฎฐิอย่างแรงกล้า; ต้องพยายามตั้งหลายครั้งหลายหนก็มี เราก็ไม่ค่อยสนใจ เราจึงไม่เห็นความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก ความพยายามอย่างสูงสุดของพระพุทธเจ้า ในการที่จะไสช้างเหล่านี้ ให้มันลอครูเข็มออกไปให้ได้.

เรื่องของปัญจวัคคีย์ มันก็ดูไม่ไกลหลาย มากมายเท่ากับเรื่องทรมานพวกนิครนถ์ทั้งหลาย มีสังกะ เป็นต้น หรือว่าสาวกของเดียรถีย์อื่น หรือพวกพราหมณ์ที่หนักแน่น แน่นแฟ้นในลัทธิของตน. มีมากมายเหลือประมาณ ที่พระพุทธองค์ทรงประสบความสำเร็จ ในการที่ไสช้างลอครูเข็มออกไปได้.

....

พวกเรา มันคงจะโง่มากเกินไป ก็ได้ ถ้าหากว่าไม่มองเห็นว่าการกระทำอย่างนี้ มันยากหรือลำบาก เท่ากับไสช้างลอครูเข็ม. ทำไม

หรือจะดูให้ง่ายกว่านี้ ก็ดูว่าคนมันเป็นมิจฉาทิฏฐินับตั้งแต่เห็น ผิด เอาดีเป็นชั่ว, เอาชั่วเป็นดี, กระทั่งไปหลงคิดในสิ่งที่ไม่ควรจะหลง “เห็นกงจักรเป็นดอกบัว” มันก็ไม่อยากจะทิ้งกงจักร เพราะเห็นเป็น ดอกบัวเสียแล้ว ก็เลยไม่รู้ว่าจะออกไปจากมิจฉาทิฏฐินั้นได้อย่างไร?

เมื่อพูดถึงมิจฉาทิฏฐิแล้ว ถ้าใครรู้จักมันจริง ๆ มันจะโตยิ่งไป กว่าข้างเสียอีก; ช่องทางที่ออกไปจากมิจฉาทิฏฐินั้น ก็ยังไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน มีอาการเล็กเหมือนรูเข็ม; ก็เลยออกไปยากจากมิจฉาทิฏฐินั้น.

มิจฉาทิฏฐิ ที่เป็นรากเง่า ต้นตอของความยากลำบากทั้งหลายนี้ ก็ คือ ความยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นตัวตนหรือของตน คือ เป็นตัวกู หรือ ของกู อย่างที่กล่าวมาแล้วว่า มันโตเต็มโลก; ก็เลยจะต้องลำบากมาก ใน การที่จะผ่านช่องทางนี้ออกไปสู่ความว่าง หรือที่ว่างจากตัวกู-ของกู เพราะ เหตุว่ามันมีความชินมากเหลือเกิน. ตั้งแต่เกิดมาจากท้องแม่ มันก็เริ่มรู้สึก ความยินดียินร้าย รู้จักคิดนึกที่จะยินดีกับสิ่งที่มันชวนให้ยินดี, โกรธเคือง ในสิ่งที่ มันชวนให้โกรธเคือง. มันรู้สึกรัก รู้สึกยินดี ขึ้นมาแล้ว มันก็รู้สึก เป็นตัวกู - ของกู ซึ่งเป็นผู้รัก แล้วก็มีสิ่งที่มันรัก; หรือถ้ามันเกิดความโกรธ ขึ้นมาแล้ว มันก็มีความรู้สึก ที่รู้สึกว่ากู กูมันโกรธแล้ว หรือว่ามันมีสิ่ง ที่กูโกรธ. อย่างนี้ ทำเป็นมาตั้งแต่เล็ก ๆ, แล้วก็ทุกวัน ๆ ก็กระทำเรื่อย ๆ มาจนกระทั่งบัดนี้; นี้ เรียกว่า ความเคยชินในการเกิดแห่งกิเลส; ถ้าเรียก เป็นบาลี ก็เรียกว่า อนุสัย บ้าง, อาสวะ บ้าง มันหมักคองความเคยชิน อันนี้เอาไว้ ทุกวัน ๆ ทุกเดือน ทุกปี. นี่จึงเห็นได้ว่ามันโตกว่าข้างอย่าง

ทำไมจึงเรียกว่า มั่นลอครูเข็ม? ก็เพราะมันแสนจะยาก จะลำบากที่จะลอคออกไปได้. นี่มันผิดกันอยู่หน่อยที่ว่าปัญญาวัคคีย์เหล่านี้ เรียกว่าเป็นสัตว์ที่มีรูลินดวงตาแต่เบาบาง คือมีขี้ผึ้งอยู่ในตาแต่เพียงเล็กน้อยจึงสำเร็จไปได้.

ที่นี่ ก็มีพวกอื่นที่เป็นพวกชฎิล เป็นพวกเดียรถีย์ กระทั่งเป็นพวกพราหมณ์ อีกหลายแบบหลายอย่าง ซึ่งมีทิฏฐิรุนแรงเข้มแข็ง มันก็เท่ากับเป็นช้างที่ตัวโต โตยิ่งขึ้นไปอีก; พระองค์ก็ใส่ให้มันลอครูเข็มออกไปได้. ลองไปอ่านดูพระพุทธประวัติที่แสดงถึงพระพุทธจริยา ที่ปราบเดียรถีย์ที่เป็นมิถนาทิฏฐิอย่างแรงกล้า; ต้องพยายามตั้งหลายครั้งหลายหนก็มี เราก็ไม่ค่อยสนใจ เราจึงไม่เห็นความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก ความพยายามอย่างสูงสุดของพระพุทธเจ้า ในการที่จะใส่ช้างเหล่านี้ ให้มันลอครูเข็มออกไปให้ได้.

เรื่องของปัญญาวัคคีย์ มันก็ดูไม่ไกลหลาย มากมายเท่ากับเรื่องทรมานพวกนิครนถ์ทั้งหลาย มีสังกะ เป็นต้น หรือว่าสาวกของเดียรถีย์อื่น หรือพวกพราหมณ์ที่หนักแน่น แน่นแฟ้นในลัทธิของตน. มีมากมายเหลือประมาณ ที่พระพุทธองค์ทรงประสบความสำเร็จ ในการที่ใส่ช้างลอครูเข็มออกไปได้.

....

พวกเรา มันคงจะโง่มากเกินไป ก็ได้ ถ้าหากว่าไม่มองเห็นว่าการกระทำอย่างนี้ มันยากหรือลำบาก เท่ากับใส่ช้างลอครูเข็ม. ทำไม

มันจึงเป็นอย่างนี้? ก็เพราะว่าเรามันเป็นช้างที่โง่อยู่เสียเอง มันก็ไม่รู้จักว่าจะทำอะไรหรือจะไปทางไหน, เราจึงไม่เข้าใจหรือไม่มองเห็นการกระทำของพระพุทธเจ้า เพราะมันเป็นช้างโง่ ๆ จมปลักจมแปลงอยู่ที่นี้เสียเองไม่ต้องการจะไปไหน; เข้าพรรษาแล้วก็ออก, ออกพรรษาแล้วก็เข้า, เข้าพรรษาแล้วก็ออกอยู่อย่างนี้ มันเหมือนกับนอนจมปลักจมแปลงอยู่ที่นี้ มันเป็นช้างโง่ไม่รู้ว่าจะต้องไปทางไหน.

ถ้าจะเปรียบเทียบกับรูเข็ม ก็หมายความว่า การประพุดติพรหมจรรย์ชนิดที่ถูกต้อง ดับทุกข์ได้สิ้นเชิง ออกไปจากวัฏฏสงสารได้นั้นมันไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน; มันจึงเป็นของที่เห็นได้ยากเหมือนกับรูเข็มเล็กๆนั่นเอง.

จริงไม่จริง ก็ขอให้ตั้งต้นพิจารณากันดูใหม่ว่า การที่พระพุทธเจ้าออกผนวชออกมาได้นี้ มันเท่ากับช้างลวดรูเข็มออกมาได้; คือมีความยากลำบากถึงขนาดนั้นจริงหรือไม่. แล้วต่อมาพระพุทธเจ้าก็ไล่ช้างตัวอื่น ๆ ที่มันพอจะออกไปได้ ที่เชื่อว่าออกไปได้นี้ให้มันลวดรูเข็มออกไปได้นับจำนวนร้อย จำนวนพัน หรือว่าจะจำนวนหมื่น.

นี่ พระคุณของพระพุทธเจ้า ที่มีอยู่เหนือศิระะช้างที่ไม่สู้จะโง่เหล่านี้นั้นมากเหลือประมาณ. ช้างทั้งหลายที่โง่ ที่ยังไม่ออกไปได้ หรือไม่อยากจะออกนี้ ไม่ต้องพูดถึง. แต่มันควรจะนึกดูว่าเราควรจะเป็นช้างที่ออกไปได้กะเขาด้วยเหมือนกัน; นึกถึงไว้บ้างก็คงจะดี.

การประพุดติพรหมจรรย์ เพื่อหลุดพ้นออกไปได้นี้ มันมีความยากลำบากขนาดนี้, เราก็รู้จักกันอยู่ทุกคน; แต่แล้วไม่เคยคิดในทางที่ว่า

ต้องประสบความสำเร็จเหมือนอย่างว่า ไส้ข้างลอครูเจ็มนี่ก็ต้องทำได้. จึง
ย้อนมาพิจารณาดูกันใหม่ที่อาการต่างๆ ลักษณะต่างๆ ข้อเท็จจริงต่างๆ ที่
มันมีอยู่แก่เรา : --

เรื่องแรกก็ลองนึกสมมติ ว่าจะออกไปจากวิภูฏสงสารให้ได้ไปสู่
พระนิพพานได้นี้มันลำบากมากน้อยเท่าไร? ทำไมจึงไม่ออกโพล่ง ๆ ๆ ไป
เหมือนกับว่า ประตูที่เขาเปิดไว้แล้ว? ถ้าจะประพฤติพรหมจรรย์ศีล
สมาธิ ปัญญา ต่าง ๆ นานาที่กระทำกันอยู่; มันก็ยังไม่เห็นว่ามัน
ออกไปได้โพล่ง ๆ. ส่วนใหญ่ก็ยังติดอยู่ในคอกของวิภูฏสงสาร คือความ
เวียนว่ายอยู่ในส่วนของวิภูฏะ ๓ ประการ - กิเลส กรรม และวิบาก : ยัง
มีกิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม, ได้รับผลกรรม แล้วก็มีกิเลสอีก; มีกิเลส
มีกรรม มีผลกรรม, แล้วก็มีกิเลสอีก; วนเวียนอยู่อย่างนี้มันเป็นช้างที่หา
รูเจ็มนิไม่พบ.

คนมันโง่ถึงขนาดที่ไม่รู้สึกตัวว่า ตกอยู่ในห้วงของวิภูฏสงสาร.
หรือว่ายิ่งกว่านั้นอีก คนมันโง่ เพราะว่ามันอยากจะเวียนว่ายอยู่ในวิภูฏ-
สงสาร เพราะว่ามันสนุกดี : เดี่ยวมันสุข เดี่ยวมันทุกข์ เดี่ยวมัน
หัวเราะเดี่ยวมันร้องไห้ มันมีความสลับเปลี่ยนกันอยู่อย่างไม่รู้เบื่อ; ก็เลย
เรียกว่า ใ้อันมันอยากจะเวียนว่ายโดยไม่รู้สึกตัวอยู่ในวิภูฏสงสารนั่นเอง.
ช่องทางที่จะรอดออกไปได้ มันจึงมีลักษณะเหมือนกับรูเจ็มนิ มันใสให้
ลอครูเจ็มนิออกไปได้อย่างไร?

หรือจะดูให้ง่ายกว่านี้ ก็ดูว่าคนมันเป็นมิจฉาปฏิภูมิตั้งแต่เห็น ผิด เอาดีเป็นชั่ว, เอาชั่วเป็นดี, กระทั่งไปหลงคิดในสิ่งที่ไม่ควรจะหลง “เห็นกงจักรเป็นดอกบัว” มันก็ไม่อยากจะทำกงจักร เพราะเห็นเป็น ดอกบัวเสียแล้ว ก็เลยไม่รู้ว่าจะออกไปจากมิจฉาปฏิภูมิตั้งได้ยังไง?

เมื่อพูดถึงมิจฉาปฏิภูมิตั้งแล้ว ถ้าใครรู้จักมันจริง ๆ มันจะโถมออกไป กว่าข้างเสียอีก; ช่องทางที่ออกไปจากมิจฉาปฏิภูมิตั้ง ก็ยังไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน มีอาการเล็กเหมือนรูเข็ม; ก็เลยออกไปจากมิจฉาปฏิภูมิตั้ง.

มิจฉาปฏิภูมิตั้งที่เป็นรากเง่า ต้นตอของความยากลำบากทั้งหลายนี้ ก็ คือ ความยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นตัวตนหรือของตน คือ เป็นตัวกู หรือ ของกู อย่างที่กล่าวมาแล้วว่า มันโถมเต็มโลก; ก็เลยจะต้องลำบากมาก ในการที่จะผ่านช่องทางนี้ออกไปสู่ความว่าง หรือที่ว่างจากตัวกู-ของกู เพราะ เหตุว่ามันมีความชินมากเหลือเกิน. ตั้งแต่เกิดมาจากท้องแม่ มันก็เริ่มรู้สึก ความยินดียินร้าย รู้จักคิดนึกที่จะยินดีกับสิ่งที่มันชวนให้ยินดี, โกรธเคือง ในสิ่งที่ มันชวนให้โกรธเคือง. มันรู้สึกรัก รู้สึกยินดี ขึ้นมาแล้ว มันก็รู้สึก เป็นตัวกู - ของกู ซึ่งเป็นผู้รัก แล้วก็มีสิ่งที่มันรัก; หรือถ้ามันเกิดความโกรธ ขึ้นมาแล้ว มันก็มีความรู้สึก ที่รู้สึกว่าการมัน โกรธแล้ว หรือว่ามันมีสิ่ง ที่กูโกรธ. อย่างนี้ ทำเป็นมาตั้งแต่เล็ก ๆ, แล้วก็ทุกวันๆ ก็กระทำเรื่อย ๆ มาจนกระทั่งบัดนี้; นี้ เรียกว่า ความเคยชินในการเกิดแห่งกิเลส; ถ้าเรียก เป็นบาลี ก็เรียกว่า อนุสัย บ้าง, อาสวะ บ้าง มันหมักดองความเคยชิน อันนี้เอาไว้ ทุกวัน ๆ ทุกเดือน ทุกปี. นี่จึงเห็นได้ว่ามันโถมกว่าข้างอย่าง

ที่เปรียบเทียบกันไม่ได้ ความเคยชินในการเกิดกิเลสนี้มันมาก ใหญ่กว่า ช้าง ก็ทำให้หลุดพ้นออกไปได้ยาก. ในที่สุดมันก็มาอยู่ในรูปของสิ่งที่ เรียกว่า “ตัณหา” ในความรู้สึกของคนตามธรรมดา ที่มีอยู่ทุกวัน.

คำว่า“ตัณหา”นี้ขอเตือนไว้เสมอว่า อย่าเข้าใจผิดว่า ถ้าขึ้นชื่อว่า ความอยากแล้วมันก็จะไปเสียหมด. มันต้องอยากด้วยความ โง่ มันเป็นความอยากของคนโง่ จึงจะเรียกว่า“ตัณหา”. ถ้าความอยากของคน ฉลาดนั้น มันอยากเพื่อจะดับตัณหาเสีย; ความอยากชนิดนี้ก็ไม่เรียกว่า ตัณหา. อยากจะพ้นทุกข์จริง ๆ เพราะเห็นความทุกข์ อยากจะนิพพาน คือดับทุกข์ เพราะมันเกลียดความทุกข์; ความอยากอย่างนี้ไม่เรียกว่า ตัณหา. ต่อเมื่ออยากด้วยความโง่ ความหลง จึงจะเรียกว่าตัณหา.

ความอยากในกามารมณ์ ก็เรียกว่ากามตัณหา; ความอยาก เป็นนั่นเป็นนี่ ก็เรียกว่าภวตัณหา; ความอยากไม่เป็นนั่น -ไม่เป็นที่นี้ ก็เรียกว่าวิภวตัณหา, กระทั่งอยากตาย. นี่แหละคนเราวันหนึ่ง ๆ มันก็ วนเวียนอยู่แต่ในความอยาก ๓ ประการนี้ทั้งนั้น : เดี่ยวอยากได้ในทาง กามารมณ์; เดี่ยวอยากได้ในทางที่จะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้, เป็นคนดี เป็นคนเด่น, เป็นคนที่ใคร่ไม่ตีเท่าตัว; บางทีก็อยากไม่เป็นในสิ่งที่ตน ไม่อยาก กระทั่งไม่อยากอยู่ อยากตายให้มันพ้น ๆ ไปเสียเลย. ความ โง่มันทำให้อยากไปได้ถึงอย่างนี้, เรียกว่าตัณหาที่มีอยู่ ๓ ประการ วนเวียน อยู่ในความอยาก ๓ ประการนี้ ทั้งวัน ทั้งคืน ทั้งเดือน ทั้งปี, คิดดูที ว่าตัวมันโตเท่าไร? ความอยากนี้มันก็โตยิ่งกว่าช้าง.

ถ้าจะดูอีกทางหนึ่งก็ดูที่ความหิว หิวด้วยอวิชชาอย่างนี้ มันเป็นเปรต; เปรตนี้มันโตเท่าไร? โตเท่าภูเขาโน้น มันโตกว่าช้าง. เปรตนี้ตัวเท่าภูเขา ปากเท่ารูเข็ม, กินอาหารเท่าไร ๆ มันก็ไม่รู้จักเต็มท้อง; เพราะว่าท้องมันเท่าภูเขา ปากมันเท่ารูเข็ม. นี่เปรตตัวโต ๆ อย่างนี้มันจะลอดรูเข็มออกไปสู่ความดับตัณหา คือพระนิพพานได้ในลักษณะอย่างไรกัน.

เป็นอันว่าเรื่องของกิเลส เรื่องของมิจฉาทิฎฐิ หรือเรื่องของตัณหาของอะไรก็แล้วแต่จะเรียกนี้ มันมีน้ำหนักมาก มันมีอิทธิพลมาก มีอำนาจมากครอบงำสัตว์โลก เหนียวรั้งสัตว์โลกไว้ได้ยิ่งกว่าเรียวแรงของช้างสักร้อยตัว พันตัว มันยังไม่เท่าเรียวแรงของกิเลส ซึ่งคนมันมีอยู่ในตัวช้างจริง ๆ ที่วิ่งอยู่ตามป่านั้นนะ กลับไม่มีกิเลสชนิดนี้. ใ้คนตัวเล็กๆ นี่มันกลับมีกิเลสมาก ใหญ่โตกว่าช้างสักร้อยตัวรวมกัน ก็ไม่เท่า. ช้างกิเลส ช้างตัวกู - ของกูที่มีอยู่ในสัตว์โลกทั้งหลายนี้ จะออกไปทางรูเล็ก ๆ ที่ไปสู่โลกุตตระได้อย่างไร; นั่นแหละคือข้อเท็จจริงที่กำลังมีอยู่สำหรับสัตว์ทั้งหลายที่จะพูดถึงการออก ซึ่งถ้าออกไปได้แล้ว มันก็เป็นมหาภิเนษกรมณณ์เหมือนพระพุทธเจ้าด้วยเหมือนกัน.

....

วันนี้ เป็นวันออกพรรษา ก็เลยพูดถึงเรื่องการออกไปจากโลกสู่โลกุตตระ, หรือว่าออกไปจากกิเลส สู่ความไม่มีกิเลส, ออกจากความทุกข์ ไปสู่ความไม่มีทุกข์นั้น; ให้ถือเป็นประมาณหรือมาตรฐาน หรืออัตราที่ตั้งไว้เป็นอย่างน้อย ก็ต้องว่าเหมือนกับช้างเดินลอดรูเข็ม.

ทีนี้เมื่อมันเป็นอย่างนี้แล้ว เราจะทำอย่างไรต่อไป เราก็ควรจะ
 เพิ่มความพยายามหรือความจริงใจให้มากขึ้น; เพราะว่ามีผู้ที่รอดออกไป
 ได้แล้วเป็นจำนวนมาก นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลแรก เป็นตัวอย่าง
 อันแรกที่รอดออกไปได้ แล้วพระองค์ก็ทรงช่วยให้คนอื่นรอดออกไปได้.
 พวกเราก็รวมอยู่ในบุคคลที่ต้องการจะออก, หวังจะให้พระองค์ได้ช่วย
 เหลือให้ได้ออกไป จึงได้เป็นพุทธบริษัท, ทั้งบรรพชิต, ทั้งคฤหัสถ์ก็
 ล้วนแต่เป็นพุทธบริษัท นิยมอุคมคติของพระพุทธเจ้า คือการออกไปเสีย
 ได้จากกองทุกข์นั่นเอง.

วันนี้ เป็นวันออกพรรษา ก็พูดถึงเรื่อง“ออก” ออกหลาย ๆ
 ชนิดอย่างที่ได้พูดมาแล้วในตอนกลางวัน. แต่เมื่อพิจารณาถึงความหมาย
 อันสูงสุดของการออกแล้วก็ต้องพูดอย่างนี้ คือจะต้องผ่านไปในขณะที่
 เหมือนกับว่าข้างลอดรูเข็ม. พระพุทธเจ้าท่านทรงสามารถไขข้างลอดรูเข็ม
 ออกไปได้ ตามที่ปรากฏในพระพุทธจริยานั้น ๆ. ข้างตัวโง่ ๆ ที่เหลือ
 อยู่ที่นี่ เดียวนี้ก็จะถามว่าจะเอาพระพุทธเจ้าที่ไหนดมาช่วยไขคอเราให้มัน
 รอดออกไปจากรูเข็มได้? อย่างนี้ก็ต้องนึกถึงคำที่พระองค์ตรัสว่า “ผู้ใด
 เห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต; ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรม”

ทีนี้ เห็นธรรมนั้นเห็นที่ไหน? เห็นที่อื่นไม่ได้ ไม่มี ไม่จริง;
 เห็นที่มันมีอยู่ในจิตใจนั่นแหละ มันจึงจะเป็นธรรมจริง ๆ. เห็นธรรม
 จริง ๆ ในจิตใจของคน ก็คือเห็นพระพุทธเจ้าจริง ๆ ที่มีอยู่แล้วในตน.
 พระพุทธเจ้านี้แหละ จะช่วยไขคอข้างโง่ตัวนี้ ให้มันลอดรูเข็มออก

ไปได้. มันควรจะสนใจ ในการที่จะเห็นพระพุทธเจ้าที่มีอยู่จริงในใจ
ของเราจริง ๆ; ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นตถาคต,
ผู้ใดเห็นตถาคตผู้นั้นเห็นธรรม. ผู้ใดเห็นปฏิจาสมุปบาทผู้นั้นเห็นธรรม,
ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นปฏิจาสมุปบาท.

ที่นี่ ปฏิจาสมุปบาท นี้อยู่ที่ไหน? คืออยู่ในคนทุกคน และก็แทบ
จะทุกเวลาที่ตาได้เห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ฯลฯ เผลอไป
แล้วก็เกิดอาการแห่งปฏิจาสมุปบาท, คือมีความทุกข์เกิดขึ้น และกว่าจะ
ดับไปในกรณีหนึ่ง ๆ; มีปฏิจาสมุปบาททั้งฝ่ายเกิด มีปฏิจาสมุปบาท
ทั้งฝ่ายดับ. ลองเห็นอันนี้สิมันก็จะเห็นธรรมที่แท้จริง; และเห็นธรรม
ก็คือเห็นพระตถาคต, เห็นพระตถาคตก็คือเห็นธรรม; เพราะการเห็น
นั้นแหละคือเห็นพระพุทธ, พระพุทธนั้นก็จะช่วยไสคอช้างที่โง่นี้ ให้
มันลดครุเข้มออกไปได้.

คำนี้เขาก็เคยพูดกันว่า ไส้การออกไปได้นี้ จะว่ายากมันก็แสน
จะยาก, จะว่าง่ายมันก็แสนจะง่าย; เพราะฉะนั้นในที่นี้ก็ต้องพูดได้
เหมือนกันว่าการไสช้างลดครุเข้มนี่ ถ้าจะว่ายากมันก็ยาก, ถ้าจะว่าง่าย
มันก็ง่าย; มันอยู่ที่ว่าฉลาดพอหรือไม่นั่นเอง. ถ้าได้อาศัยการกระทำที่
ถูกต้องแล้ว ก็เห็นพระพุทธเจ้าที่มีอยู่ในตน, มันก็มีความง่ายขึ้นมา
ทันที; คือแสงสว่างนั้นจะช่วยให้ทำลายความโง่ ความมืด กิเลส
ตัณหาให้หมดไป. นี้ ก็เรียกว่ามันง่ายในลักษณะอย่างนี้ แล้วมันก็
ยากในการที่จะทำให้แสงสว่างนั้นเกิดขึ้น.

....

ถ้าใคร“โชคดี” มันคงจะง่ายไปหมด. คำว่า“โชคดี” นี้ ก็ไม่ใช่เป็นเรื่องโชคกลาง; มันเป็นเรื่องที่การกระทำจริง กระทำแท้จริง กระทำอยู่เรื่อยตลอดเวลา เรียกว่ามีแต่การกระทำที่ถูกต้องอยู่ตลอดเวลา. ถ้าพูดกันว่ามี*ความดีหรือกุศล* อันกระทำไว้แล้วในภพก่อน ก็อย่าให้มันยืดยาวไปนัก ถึงชาติที่ไหนก็ไม่รู้. “ภพก่อน”ในที่นี้ก็หมายความว่าความโง่ที่เคยโง่มาแล้วครั้งหนึ่ง ๆ ก็เรียกว่าภพหนึ่ง ๆ; ตั้งแต่เกิดจากท้องมารดามาจนบัดนี้ มันนับด้วยพันด้วยหมื่นก็ได้ หมื่นภพ หมื่นชาติมาแล้ว.

นี่ถ้าว่าแต่ละภพแต่ละชาตินั้น มันทำให้เกิดฉลาดขึ้นมานิดหนึ่ง ก็เรียกว่า “มีกุศลอันทำไว้แล้วในภพก่อน”. เราต้องรู้จักวิธีทำให้มันได้เปรียบ ได้ผลดี หรือมีโชคดี. วิธีนั้นก็คือว่าอย่าให้มันมีอะไรที่โง่ให้มีแต่ฉลาดไว้เสมอ; จนกระทั่งเรียกได้ว่าความผิดก็เป็นครู ความถูกก็เป็นครู. ไม่มีอะไรที่มาทำให้เสียเปล่า ๆ ไม่มีประโยชน์อะไร, ถ้าสำหรับคนฉลาด.

ถ้าสำหรับคนโง่แล้ว ถึงอะไรจะเกิดขึ้นมันก็ไม่มีความประโยชน์อะไรอยู่นั่นเอง. ถ้าเป็นคนฉลาดแล้ว มันต้อนรับทุกสิ่งเข้ามาในลักษณะที่เป็นประโยชน์ : ความทุกข์ความร้อนเข้ามา มันก็รู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์, คือทำให้ฉลาด; ความเจ็บความไข้อะไรเข้ามา มันก็รู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์, คือมันสอนให้ฉลาด. นี่ในลักษณะที่เรียกว่าแม้แต่ความผิดก็เป็นครู มันสอนดีกว่าความถูกเสียอีก; แล้วความถูกมันก็งอกออกมาจากความที่เคยผิด ถ้าเราเคยผิดแล้วเรารู้, รู้มันก็เป็นความถูกขึ้นมา; ดังนั้นในชั้นแรกส่วน

มากที่สุดมันก็ต้องทำความผิดไปก่อน; แต่ว่าอย่าทำผิดอย่างคนโง่ ต้องทำความผิดอย่างคนฉลาด : ผิดครั้งเดียวพอ แล้วได้ความฉลาดมากขึ้นหลายเท่าตัว. จะมีอะไรเกิดขึ้น ก็ทำให้มันมีการได้ความที่มันมาสอนให้เราฉลาดอยู่เสมอไป ก็ไม่ต้องทำผิดซ้ำอีก.

นี่ เรื่องความฉลาดหรือความถูกนี้ มันมาจากความผิด หรือการทำผิดหรือความโง่นั้นเอง. แม้ลักษณะอาการอย่างนี้มันก็พอจะเทียบกันได้ว่าเหมือนกับช่างตัวนี้ มันกำลังจะลอครูเข็มไปเรื่อย ๆ อยู่แล้ว; เมื่อไรทำให้มันถึงที่สุดของความฉลาดได้ มันก็ออกไปได้โดยง่ายดาย.

ดังนั้น อย่าไปห่วงเลยว่า เคี้ยวนี้พระพุทธเจ้าก็ปรินิพพานไปเสียแล้วตั้ง ๒๕๐๐ กว่าปี. นั่นมันคนโง่พูด; พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสอย่างนั้น. พระองค์ท่านตรัสว่า “เราอยู่กับเธอทั้งหลายตลอดไป หลังจากที่สังขารร่างกายนี้มันดับไปแล้ว”. ทั้งนี้ก็เพราะว่าธรรม, ธรรมะนะ, ที่เป็นองค์พระพุทธเจ้าที่แท้จริง มันยังอยู่; และมันยังอยู่ที่คน อยู่ในคน อยู่ในใจคนนั่นเอง. ไปหาพระพุทธเจ้าที่นั่น พบแล้วมันก็จะเห็นพระพุทธเจ้าที่จะช่วยใส่ช่างโง่ ๆ นี้ให้มันลอครูเข็มไปได้ ก็มันหายโง่; ความโง่มันละลายไป ละลายไป ๆ ๆ มันก็ลอครูเข็มออกไปได้ คือรอดความยากลำบากขนาดนี้ออกไปได้ ดังนี้.

นี่ คือการออกที่มีความหมายที่ควรสนใจในระดับสูงสุด; เาามาพูดกันในวันออกพรรษานี้ก็นับว่ามีเหตุผลอยู่. ก็ขอให้ท่านทั้งหลายฟังใน

ลักษณะที่มันจะได้รับประโยชน์ โดยสมควรแก่กันและกัน. ความหมาย
ของคำว่า “ออก” มีหลายความหมาย, นับตั้งแต่ต่ำที่สุดจนถึงสูงที่สุด;
ก็ได้พูดมาสิ้นกระแสความแล้ว. เดียวนี้เขากำลังจะไปดูหนังกัน* จะ
พูดมากกว่านี้ก็ได้ ก็ขอยุติธรรมเทศนาไว้ที่หนึ่งก่อน.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้.

---

* หมายถึง ไปดูหนังธรรมะในโรงมหรสพทางวิญญาณ ที่มีอยู่ในสวนโมกขพลารามนั้น.

ปวารโณวาท

๒๕๑๗

วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีชวด, วันอังคารที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๗

ปวารโณวาท.

[: โววาทเนื่องในวันปวารณา, กล่าวด้วยสำเนียงภาคใต้ ก่อนและหลังแห่งการทำพิธีสังฆกรรมปวารณา ณ พระอุโบสถยอคฤหาศุทธอง คอนบ้าย ; ก่อนแสดงธรรมเทศนากัณฑ์ที่ ๑๒ ที่ลานหินโค้ง คอนหัวค้ำ.]

พระที่บวชใหม่ฟังให้ดี และทำในใจให้ถูกต้องไปเสียตั้งแต่บัดนี้. วัน
นี้ก็เป็นพิเศษจากทุกวัน, คุณก็เห็นแล้วว่า ไม่ใช่ทำแบบทุกวัน, จะเห็น
สืบต่อไป; เรียกกันว่าทำปวารณา.

ทำปวารณานี้ มีเพียง ๑ ครั้ง : ปีหนึ่งมีเพียงหนึ่งครั้ง, แทน
อุโบสถ เพื่อแก้ปัญหารื่องคนหัวดี หัวแข็ง จองหอง พองขน
ใครว่ากล่าวตักเตือนไม่ได้. มีภิกษุบางรูป จองหองพองขน ใครว่ากล่าว
ตักเตือนไม่ได้, พระพุทธเจ้าจึงทรงวางระเบียบปวารณาว่า **วันนี้ให้
ปวารณา เปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้.**

ขอให้เตรียม, เตรียมตัว โดยเฉพาะผู้บวชใหม่ที่ยังไม่ทราบ, เตรียมตัวสำหรับว่าจะทำปวารณา คือบอกทำให้เพื่อนกันนั้น ว่ากล่าวตักเตือนได้; ถ้าเขาได้เห็นว่าเราทำไม่ถูก, หรือเขาได้ฟังมาจากคนอื่นบอก ว่าเราทำไม่ถูก, หรือถ้าเขาสังเกตดูท่าทางว่านี่น่าจะทำไม่ถูก, เขาก็เลย ว่ากล่าวตักเตือนขึ้น. ทีนี้ผู้ที่ถูกตักเตือน อย่าดื้อดึง อย่าค้าน อย่าอะไร, ค้านไม่ได้เพราะว่าได้ปวารณาแล้วทำให้ตักเตือนได้. นี่มีเท่านี้ความสำคัญ.

ขอให้เตรียมตัว สำหรับให้รู้ว่าเขาพูดนี้ได้พูดว่าอะไร เดียวจะ พูดไปเป็นนกแก้วนกขุนทอง ไม่รู้ว่าอะไร, ไปพูดทีหลังก็ไม่สำเร็จประโยชน์; ฉะนั้นเตรียมตัวเตรียมใจสำหรับประกาศไว้ว่า ให้ว่ากล่าวตักเตือนเข้าหูเข้าใจได้, โดยได้เห็นก็ดี ได้ฟังก็ดี ได้สังเกตเห็นว่า มีอะไรที่ไม่น่าจะพอใจก็ดี, ให้ว่ากล่าวตักเตือนได้. เมื่อเขาว่ากล่าวตักเตือนแล้ว ก็ต้องยอมรับ ทำการแก้ไข. ถ้าเห็นว่า ถ้ามันจริงตามนั้น; เห็นอยู่ว่าจริงตามนั้น จะไม่ดื้อดึง จะทำคั้นหมด, หรือแกลงเสียให้เป็นที่เข้าใจ ชัดแจ้งว่า เราไม่ได้ทำอย่างนั้น ๆ ๆ ให้หมดเรื่องไปเลย. ถ้าเป็นเรื่องที่ยังตกลงกันไม่ได้เวลานี้ ก็เก็บไว้สำหรับวินิจฉัยกันคราวอื่น; แต่ว่าจะเถียงไม่ได้. นี่คือปวารณา.

ปวารณา ก็แปลว่าห้ามหรือปิด, ปิดห้าม คือห้ามไม่ให้เถียง, ให้ปิดปากตัวเอง. ผู้บวชใหม่ก็ควรจะรู้ความหมายสำหรับการกระทำนี้. เป็นผู้บวชใหม่มักจะสีก บวชพรรษาเดียวนี้ ก็ควรจะรู้จักประโยชน์ของสังฆกรรมอันนี้ เอาไปใช้ที่บ้านที่เรือน ที่อะไร ให้มันเป็นครอบครัว

บ้านเรือนที่พูดตักเตือนกันได้. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เหตุการณ์บ้านเมืองของประเทศไทยในเวลานี้ ต้องการสิ่งที่เรียกว่าปวารณานี้อย่างยิ่ง คือว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ให้ทุกคนรู้เรื่อง. เวลาในที่บางกอก พูดกันไม่รู้เรื่อง มีแต่ความหนักอกหนักใจ. จะเห็นได้ว่ามันมีประโยชน์ตลอดไปหมดเลย; เช่นเรื่องที่วัด เรื่องที่บ้าน หรือเรื่องทั้งโลก ก็ต้องการสิ่งที่เรียกว่าปวารณา แต่ว่าวันนี้เราจะปวารณากันแต่ในหมู่สงฆ์.

เมื่อปากว่าออกไป ขอให้ใจมันรู้ความหมายของคำที่ปากว่าออกไป : สงฆ์ ภนฺเต ปวเรมิ - ข้าพเจ้าขอปวารณาต่อสงฆ์, ทิฏฺฐูณ วาสูเตน วา ปริสฺสกาย วา - ด้วยเห็นก็ดี ด้วยฟังก็ดี ด้วยมีแก่นำรังเกียจก็ดี, วทนฺตุ มํ อายสฺมฺนฺโต - ท่านทั้งหลาย จงว่ากล่าวซึ่งข้าพเจ้า, อนุกมฺปี อุปาทาย - ด้วยความเมตตากรุณา, ปสฺสนฺโต ปฏิภุทฺทิสฺสามิ - ข้าพเจ้ามองเห็นอยู่ว่า ได้ทำอย่างนั้นจริง ก็จักกระทำคืน. แต่ถ้ามองไม่เห็นก็ไม่รู้ว่าจะทำคืนอย่างไร, นั้นมันเป็นเช่นนั้น. ถ้าเห็นว่าทำผิดอย่างนั้น ก็จะทำกลับคืนให้มันถูก. เมื่อปากว่า ให้ใจมันเห็นด้วย; ให้ว่า ๓ ครั้งตามธรรมเนียม.

ปวารณาต่อสงฆ์ หมายความว่าปวารณาต่อทุกคน; ฉะนั้นทุกคนก็มีสิทธิว่ากล่าวตักเตือนกันได้. แม้คนเพียงบวชก็ว่ากล่าวตักเตือนคนที่บวชนาน หรือครูบาอาจารย์ได้; แต่รู้จักประมาณ รู้จักลักษณะแห่งการตักเตือน หรือบอกกล่าวอะไร, ไม่ใช่ตักเตือนโง่ๆ บ้าๆ บอๆ อย่างคนไร้มรรยาท. แม้แต่จะตักเตือนเพื่อนกัน ก็ต้องตักเตือนด้วยความสุภาพ,

ยังตักเตือนครูบาอาจารย์ด้วยแล้ว ยังมีวิธีการที่จะต้องทำให้เหมาะสม. แม้แต่พระเจ้าตักเตือนณเร จะตักเตือนเด็ก ก็ยังต้องตักเตือนอย่างสุภาพ, ไม่ใช่พูดเถียงกันโจษ หรือไม่ใช่กระทำอย่างหยาบคาย, อย่างนั้นมันจะไม่เป็นพระແລະ. อนุปวาโท อนุปมาโต - การพูดร้าย การทำร้าย ไม่ใช่บรรพชิต. อย่าพูดร้าย อย่าคิดร้าย อย่าทำร้าย จึงจะเป็นบรรพชิต. เช่นว่าการตักเตือนนั้นต้องไม่ตักเตือนด้วยคำร้าย ด้วยคำอะไรที่มันร้ายไม่ดี. แม้แต่ตักเตือนเด็กๆ ตักเตือนแบบนั้น มันก็ไม่ชอบ. ที่นี้เป็นสงฆ์ตักเตือนสงฆ์ด้วยกัน มันต้องไม่มีแง่ร้าย แง่เลว แง่อะไรที่ไม่เหมาะแก่สงฆ์.

ขอให้ทราบต่อไปว่า สงฆ์, คณะสงฆ์อยู่ได้ตั้ง ๒,๕๐๐ กว่าปีมาแล้วเพราะเหตุนี้ : เพราะเหตุที่ตักเตือนซึ่งกันและกันได้. ถ้าว่าตักเตือนซึ่งกันและกันไม่ได้ ต่างคนต่างไม่ยอมให้ตักเตือน คณะสงฆ์นี้ก็สลายวินาศไปเลย; มันไม่มีระเบียบ ไม่มีอะไรที่จะรักษาไว้ได้.

ถ้าทำอย่างผู้ดี : เมื่อประพฤติ หรือว่าถ้าประพฤติผิดด้วยความพลั้งเผลอแล้วให้ว่ากล่าวตักเตือนได้ แล้วกระทำคืนเสีย. ถ้าสงฆ์ทุก ๆ องค์มีการพัฒนาเป็นผู้ดีอยู่อย่างนี้ ศาสนายังอยู่แน่; แต่เมื่อไรมันเกิดเป็นอันตรายขึ้นมา ใครตักเตือนไม่ได้ ยกหูหูทางจะกัดเอาอย่างนี้ มันก็ต้องเดือดร้อนแน่, จะมีความวินาศลงไปเลย. นี่มันคืออยู่ว่าส่วนมากตักเตือนได้; ส่วนน้อยตักเตือนไม่ได้ ก็กระเด็นออกไปเลย ๆ ; ยังเหลืออยู่แต่คนที่ตักเตือนได้.

ทุกคราวที่ฟังปาฏิโมกข์ สวดปาฏิโมกข์ มันมีพูดถึงข้อที่ต้องพูดว่า เอวํ สํวทุมา หิ ตสฺส ภควโต ปรีสา - บริษัทของพระผู้มีพระภาคเจ้า เจริญอยู่ได้ด้วยอาการอย่างนี้, อณฺณมณฺณจฺเนน อณฺณมณฺณจฺญฺ-รฺยาปเนน คือด้วยการที่ว่า ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้ และด้วยการยังกันและกันให้ออกจากอาบัติได้; คือช่วยกันทำให้พ้นจากอาบัติได้ให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้, สังฆบริษัทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ตั้งอยู่ได้ เจริญอยู่ได้ ด้วยอาการอย่างนี้.

เพราะฉะนั้น ในวันนี้ ก็ขอให้มองเห็น ให้เชื่อว่าเรากำลังทำในสิ่งที่จะทำให้สงฆ์ของพระพุทธเจ้า ตั้งอยู่ได้ตลอดกาลนาน อยู่ด้วยอาการว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้ โดยเฉพาะคนที่อยู่ต่อไปอีก ไม่มีกำหนดยังต้องสำคัญมาก ที่ว่าให้มีระเบียบอันนี้อยู่. สำหรับคนที่จะสึกออกไปก็เอาไปใช้ที่บ้านได้ เอาไปใช้ในเรื่องของบ้านเรือน ครอบครัวยุคบ้านเมืองก็ได้. ครั้นว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้ ขณะนั้นอยู่แหละ, ตั้งอยู่ได้; ถ้ามันไม่ยอมให้ตักเตือนกัน มันก็วินาศเหมือนกันแหละ, ให้ไปรู้จักข้างหน้า เมื่อไปมีครอบครัวเข้า หรือมีผู้ได้บังคับบัญชาหรืออะไรมากขึ้น; ถ้าตักเตือนกันไม่ได้แล้วคือเสียหายแหละ. นี้คณะสงฆ์อยู่ในสภาพเช่นนี้.

ถึงแม้ว่า ไม่ได้เรียกมารวมพร้อมกันหมด ที่นี่ทั้งโลก ก็ต่างคนต่างทำก็ได้; ที่พม่า ที่ลังกา ที่... พอถึงเวลาแล้ว รู้สึกว่าเขาต่างคนต่างถือระเบียบนี้เดียวเหมือนกันหมดเลย : ถึงวันนี้ ต้องเป็นวันปวารณา

กันหมดทั่วโลก ของพุทธบริษัทที่มีภิกษุอยู่; ถ้าเกินกว่า ๕ คนก็ปวารณาอย่างนี้, ถ้าต่ำกว่านั้น ก็ปวารณาอย่างคณะอย่างต่ำที่ต่ำกว่านั้น, ต่างก็ยอมรับว่าวันนี้เป็นวันปวารณากันทั้งนั้น. อยู่คนเดียวก็ว่าอย่างนี้ได้. ก็เป็นอันว่าผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนได้ เพราะยอมรับว่ามีการปวารณา.

นี่เรื่องสำคัญมีเท่านี้. นี่ให้ทำใจให้ถูกต้องกับเรื่องที่กำลังกระทำ.

การสวดนุพกิจของปวารณานี้ ก็เพื่อจะให้ทุกอย่างถูกต้องหมด เป็นการกระทำอันนี้, เรียกว่าเป็นการกระทำของสงฆ์เท่านั้นเอง ที่เรียกว่านุพกิจ. วันนี้ไม่สวดปาฏิโมกข์ สวดแต่นุพกิจ และนุพกิจอย่างของปวารณา, วันอื่น ๆ เราสวดนุพกิจอย่างของปาฏิโมกข์. แต่ก็มี ความหมายที่เหมือนกันอยู่ว่า ถ้ารู้สึกว่ามีโทษต้องแสดง ต้องแถลง ต้องแสดง. นี่ก็ได้ว่า กำลังกระทำปวารณานี้ ก็บอกเสียเลยดีกว่า.

ก็เป็นอันว่าเข้าใจพอสำหรับเรื่องที่จะทำปวารณา.

นี่ ใครสวด? (พระมหาบุญสร้าง ครับ) เอ้า, ผมนิมนต์ท่านมหาบุญสร้าง เป็นผู้ประกาศญัตติกรรม, เรียกว่าประกาศญัตติกรรมของการทำปวารณา. นั่งกันให้ดี ให้ได้หัตถบาธ, ไม่มีใครไกลออกไปเกินกว่า ๑ สอก ไม่มีฆราวาส หรืออนุสัมปันอยู่ในหัตถบาธ. นี่จัดดีแล้ว หรือที่ว่าพรรษาเท่ากัน อยู่ใกล้ ๆ กันจะได้ว่ากันได้พร้อม ๆ กัน; จัดแล้วยัง? (จัดแล้วครับ) นั่นแหละเรื่องสำคัญ, พรรษาเท่ากันให้ว่าพร้อมกัน

เพื่อให้เร็วเข้า; และการว่า ให้ว่าเตวาจิกะ ก็ว่า ๓ เทีชว. (ต่อ
ไปสวดประกาศญัตติกรรม แล้วสงฆ์กล่าวคำบาลีปวารณาต่อกันและกัน ตามลำดับพรรษา
นับตั้งแต่พรรษาสูงสุด เป็นต้นไป; เสร็จแล้ว ท่านอาจารย์พุทธทาสกล่าวต่อ : --)

ผมขอปวารณาเป็นคนแรก : ทำปวารณาเสร็จไปแล้ว. กิจสงฆ์,
นี้ สังฆกรรมที่จะต้องทำในวันที่บัญญัติไว้เฉพาะวันนี้ ทำเสร็จแล้ว.

การว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกัน ขอให้ทำตามโอกาส เมื่อ
เหมาะสมแก่โอกาส ในลักษณะที่สมควร. อย่าทำด้วยความก้าวร้าว.
แม้จะโจทหาบติอย่างนี้ วินัยมีไว้ขัด บัญญัติไว้ขัด ว่าต้องขออนุญาตก่อน
ถ้าเขาไม่อนุญาต ก็เป็นหน้าที่ของสงฆ์ หรืออะไรจะจัดการต่อไป.
ถ้าว่ากล่าวตักเตือนนี้ ก็หมายความว่า อนุกรมป์ อุปาทาย - อาศัยความ
เมตตากรุณาเป็นต้น พยายามจะต้องตักเตือนในลักษณะเป็นการแสดงความ
เป็นกันเอง ขอโอกาสแล้วก็พูดอย่างหวังดี อย่างปราศรัย มันจึงไปหา
โอกาส ถ้าต้องการจะตักเตือน ในเมื่อมันเหมาะสม ไม่จำเป็นจะต้อง
ตักเตือนที่นี้และเวลานี้. แต่อย่างไรก็ดีผมคิดว่าจะให้เรื่องมันสมบูรณ์ ...
ผมจะถือ โอกาสตักเตือนสักอย่างหนึ่ง พอให้มันสมบูรณ์. ขอตักเตือน
ไม่ต้องระบุชื่อก็ได้ เพราะไม่ใช่เรื่องชื่อ มันเป็นเรื่องที่ว่าเป็นส่วนรวม
เป็นหมู่คณะ หรือเป็นสงฆ์ ว่าถ้ายังเป็นภิกษุอยู่ตราบใด ขออย่าได้
สนใจเรื่องการบ้านการเมือง ชนิดที่มันเป็นการต่อสู้ประหัตประหาร.

คำว่าการเมืองมันกำกวม เป็นศีลธรรมที่บริสุทธิ์ของสังคม ก็
 เรียกว่าการเมือง; ยังมีการเมืองชนิดที่จะฟาดจะฟัน จะต่อสู้อะไร.
 ขอว่าถ้ายังเป็นภิกษุอยู่เพียงใด ขออย่าได้นึกถึง อย่าได้คิดถึง และอย่า
 ได้เอามาพูดเลย ให้สีกเสียก่อน เพราะมันเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมกับ
 ความหมายของสมณะ ของผ้ากาสาเย หรือของความเป็นภิกษุ. ขอ
 อดใจไว้. ในระยะที่ยังเป็นภิกษุนี้ อย่ามีจิตใจฝืนฝืนเรื่องการเมือง
 อย่าพูด อย่าคิด อย่าวางแผนการ อย่าอะไรกันแต่ปานนี้เลย สีก
 แล้วค่อยทำ. ข้อนี้เป็นข้อสำคัญที่มองเห็นอยู่ว่าควรจะตัดเตือน. นี้ก็
 เป็นอันว่า ผมก็ได้ตัดเตือนตามความหมายของคำว่าปวารณา แก่ผู้ที่
 ควรตัดเตือน. เอ้า, ก็เป็นเรื่องสมบูรณ์ที่สุดแล้ว; ทีนี้ก็ปิดประชุม.

(ภิกษุทั้งหลายเลิกประชุม จากการทำพิธีสังฆปวารณา. หลังจากนั้นตอนหัวค่ำท่าน
 อาจารย์พุทธทาสภิกษุแสดงพระธรรมเทศนา เรื่องออกพรรษาอุกวิเศษ กัมมัฏ์ ที่ ๑๒ ที่ลานหินโค้ง).

ดำเนินการจัดพิมพ์โดย

ธรรมทานมูลนิธิ หน้าสวนโมกขพลาราม

บส/๑ หมู่ ๖ ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๒, ๔๓๑๕๕๖-๗, ๔๓๑๖๖๑-๒ โทรสาร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๗

พิมพ์ที่ บริษัท เฟื่องฟ้า พรินติ้ง จำกัด

๔๕/๔๔๗-๔๔๘ หมู่ ๕ ถ.วงแหวนรอบนอก แขวงบางบอน กรุงเทพฯ ๑๐๑๕๐

โทร. ๐-๒๘๕๕-๒๓๐๐-๓ โทรสาร. ๐-๒๘๕๕-๒๓๐๔

๒๒ เจ้าพหุเจ้าเป็นพ่อค้า.

- ๑ เกิดในตระกูล "พหุ" บุรุษพหุราช ทำการค้า, ตัวเองก็เคย บัดนี้เปลี่ยนมาเป็นพ่อค้าทางเรือในนามว่า พุทธรักษา, เป็นลูกชายของพระพหุเจ้า แต่ทำงาน กับ วาฬ โดยคิดเงินของเรือกว่ามาห้าพัน แต่ไม่มี จิตรู้ ก็นั่นก็พอ.
- ๒ ทำกิจการเรือตามแบบของพระพหุเจ้า มีใช้ตาม แบบประเพณีเก่า ซึ่งเป็นเรื่องที่ขงจื๊อหรือขงจื๊อของโลก; ทำกิจการเรือเพิ่มเงินตามดวง แม้ยังไม่ถึงที่สุด แต่ประโยชน์อัน และประโยชน์อื่นอัน ในโลกจึงมี ดี เป็นที่พอใจ ชนิต นอกเหนือสูง กว่าคนธรรมดา มากอยู่เหมือนกัน.
- ๓ มีทั้งทรัพย์ประจำถิ่น ชื่อ สอนไม่กมลพลา ราม, นายของเมืองสีลา, ชื่อ สอน ที่ชื่อ "รามสีลา" ส่วนทรัพย์นอกถิ่น ทุกวัน ทุกชนิด ทุกแห่ง, ยิ่งกว่า เมือง สีลาเสียอีก.
- ๔ แต่ก็มีในเรือน ก็นั่น ที่ของเมืองสีลา และเขา ว่า ทรัพย์ของปลอม, หากินที่ สอนที่สีลาไว้ มี ทรัพย์ที่ขายที่อื่นอยู่, แต่ร้านของเขาก็กินแล้ว กับ มีคนสนใจ เพิ่มเงินเสียอีก.
- ๕ มีอัน ทำพเจ้า อยุ่อยู่กว่าปีแล้ว ก็ยังไม่ทำเป็น หน้าที่ของพ่อค้าการค้า กลับจะทำผิดดี แต่แล้วแล้ว อยุ่ไว้ ไม่กว่าเสมอมีเสียอีก, ทำบรณผู้สนใจ ให้เจ้าใจ สามารถทำเป็น รอยตาม ดี จำแนกแน่
- ๖ ของอัน ทำน ทั้งหลาย คงจะรู้จากเจ้าพเจ้า สอนที่ สีลา หรือ ชื่ออื่น ให้เจ้าใจ และร้านของเจ้าพเจ้า รวมไว้กัน ให้ดี ที่สุด ยิ่งๆขึ้นไป, ๓๓๓!

บันทึก

หนังสือชุด “ธรรมเนียมของพุทธศาสน” เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา

มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์ออก	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๒]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓)	สันทลเสตัพพธรรม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕)	พุทธิกจริยธรรม	๑๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๘]
(๗)	โอสธาเรตัพพธรรม	๑๓ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	
(๑๐)	มहितลธรรม	๑๗ . ข	
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	
(๑๕)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๑	๓๘	
(๑๖)	ค้ายธรรมบุตร	๓๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตตสภาพธรรม	๑๔ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๙)	ปฏิปทาปริทรรศน์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖ . ก	
(๒๑)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๒	๓๘ . ก	
(๒๒)	เตกัจจกธรรม	๑๗ . ง	
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗ . ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๔)	สารทกาลิกเทศนา	๒๖	
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษยโลก	๑๘ . ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘ . ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสังฆสงเคราะห์	๑๘ . ข	
(๒๙)	ปัจจุสมุปบาทจากพระโอษฐ์	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๘ . จ	
(๓๑)	เยาวชนกับศีลธรรม	๑๘ . ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๘ . ฉ	
(๓๓)	โกวัลยธรรม	๑๒ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๔)	อาสาฬหบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๔	
(๓๕)	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๒	

